

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

Právněhistorické aspekty trestání nacistických zločinců na pozadí procesu s Adolfem Eichmannem

Legal-Historical Aspects of Punishment of Nazi Criminals on the Background of the
Adolf Eichmann Trial

DISERTAČNÍ PRÁCE
31. července 2013

Autor disertační práce: Mgr. David Kohout

Školitel: Doc. JUDr. Radim Seltenreich

**Adresa: Lysolajská 12
Praha Suchdol
165 00**

Studijní obor: Právní dějiny a římské právo

2013

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 31. července 2013

David Kohout

Upřímné poděkování si zaslouží všichni ti, kteří mne povzbuzovali k práci v době naplněné pocitem letargie či marnosti z tohoto úkolu, který jsem si před téměř čtyřmi lety vytkl. Nemenší dík si však zaslouží i ti, kteří mi dopřávali klidu k práci v časech tvůrčího snažení.

Zvláštní ocenění pak patří mému školiteli Doc. JUDr. Radimovi Seltenreichovi za jeho čas věnovaný odborným konzultacím, duševní podpoře i rozhovorům k tématu práce i mimo něj.

„Dante se mýlil, když se domníval, že peklo či očistec se dají popsat; popsat se dají leda jednotlivá muka. To, co je na nich nejkrutější – jejich trvání se nedá představit, dá se pouze prožít...“

Ivan Klíma, Má veselá jitra

Obsah

1.	Úvod	1
1.1.	Časový rámec zkoumané problematiky	2
1.1.1.	Období do konce druhé světové války	3
1.1.2.	Období po konci druhé světové války do konce padesátých let 20. století	4
1.1.3.	Období od konce 50. let 20. století	5
1.1.4.	Další vývoj od konce šedesátých let dvacátého století	6
1.2.	Obsahový rámec zkoumané problematiky	7
1.2.1.	Sociologické, politické a historické souvislosti trestání nacistických zločinců	8
1.2.2.	Mezinárodněprávní problematika trestání nacistických zločinců	10
1.2.3.	Trestněprávní problematika trestání nacistických zločinců	12
1.2.4.	Právněteoretická problematika trestání nacistických zločinců	13
2.	První náznaky historickoprávního vývoje směrem k individuální trestní odpovědnosti jednotlivce v mezinárodním právu jakožto předpokladu pro potrestání nacistických zločinců	18
2.1.	Vývoj před první světovou válkou	20
2.2.	Vliv první světové války na postih masových zločinů	24
2.2.1.	Postih zločinů spáchaných Němci během první světové války	24
2.2.2.	Postih zločinů spáchaných osmanskými Turky během první světové války	31
2.2.3.	Právní shrnutí postihu zločinů po první světové válce	33
3.	Předpoklady pro vytvoření mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku	38
4.	Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku a proces s hlavními nacistickými zločinci	46
4.1.	Charta Mezinárodního vojenského tribunálu	47
4.1.1.	Hmotněprávní ustanovení	47
4.1.1.1.	Právní aspekty racione materiae	47
4.1.1.2.	Právní aspekty racione personae	55
4.1.1.3.	Právní aspekty racione temporis	61
4.1.2.	Procesněprávní ustanovení	62
4.2.	Právní analýza obsažená v rozsudku MVT	65
4.3.	Shrnutí významu norimberského procesu ve světle dalších procesů s nacistickými zločinci	76
5.	Procesy s nacistickými zločinci před dalšími spojeneckými tribunály po druhé světové válce ..	78
5.1.	Právní základy pro procesy s nacistickými zločinci obviněnými ze zločinů proti mezinárodnímu právu v jednotlivých okupačních zónách v Německu	80
5.2.	Stíhání nacistických zločinců spojeneckými soudními orgány v jednotlivých okupačních zónách v Německu	86

5.2.1.	Americká okupační zóna	87
5.2.2.	Sovětská okupační zóna	98
5.2.3.	Francouzská okupační zóna.....	100
5.2.4.	Britská okupační zóna	101
5.3.	Shrnutí významu procesů s nacistickými zločinci před spojeneckými vojenskými tribunály v jednotlivých okupačních zónách	103
6.	Právní postih nacistických zločinů před národními soudy v Německu a Rakousku v prvních poválečných letech pod vlivem mezinárodního práva trestního	108
6.1.	Aplikace norem mezinárodního práva v procesech s nacistickými zločinci před soudy v Německu.....	108
6.2.	Aplikace norem mezinárodního práva v procesech s nacistickými zločinci před soudy v Rakousku	113
7.	Právněhistorické aspekty stíhání nacistických zločinců od konce padesátých let 20. století ...	123
7.1.	Trestní řízení proti Adolfu Eichmannovi v Jeruzalémě 1960-1962.....	124
7.1.1.	Úvodní poznámky k procesu s Adolfem Eichmannem a vymezení jednotlivých rovin procesu	124
7.1.2.	Adolf Eichmann a jeho pravomoce v rámci perzekuce židovského obyvatelstva jakožto zločinu proti lidskosti.....	126
7.1.3.	Zajištění Adolfa Eichmanna v Argentině a jeho reflexe v mezinárodním právu jako případová studie.....	131
7.1.4.	Sociologické, politologické, filozofické a historické aspekty procesu s Adolfem Eichmannem.....	137
7.1.5.	Otázky spojené s jurisdikcí izraelských soudů ve vztahu k Adolfu Eichmannovi.....	145
7.1.6.	Otázky individuální trestní odpovědnosti Adolfa Eichmanna jakožto vysokého vojenského úředníka pověřeného prováděním zločinů proti lidskosti a celkové shrnutí procesu.	158
7.2.	Trestní stíhání národněsocialistických zločinů v Německu a Rakousku na základě národních právních předpisů od konce padesátých let dvacátého století.....	165
7.2.1.	Stíhání nacistických zločinců podle národních právních předpisů před soudy ve Spolkové republice Německo	166
7.2.1.1.	Problematika promlčování nacistických zločinů na příkladu Spolkové republiky Německo	172
7.2.1.2.	Hmotněprávní základ pro stíhání nacistů ve Spolkové republice Německo	175
7.2.1.3.	Procesněprávní stránka stíhání nacistických zločinců orgány Spolkové republiky Německo	186
7.2.1.4.	Historickoprávní analýza vybraných rozhodnutí soudů Spolkové republiky Německo ve světle aplikovatelného práva	187
7.2.1.5.	Shrnutí problematiky stíhání nacistických zločinců ve Spolkové republice Německo podle národní trestněprávní úpravy	197

7.2.2.	Stíhání nacistických zločinců podle národních právních předpisů před soudy ve Republice Rakousko	199
7.2.2.1.	Hmotněprávní základ pro stíhání nacistů ve Republice Rakousko.....	200
7.2.2.2.	Procesněprávní stránka stíhání nacistických zločinců orgány Republiky Rakousko	204
7.2.2.3.	Historickoprávní analýza vybraných rozhodnutí soudů Republiky Rakousko ve světle aplikovatelného práva	205
7.2.2.4.	Shrnutí problematiky stíhání nacistických zločinců v Republice Rakousko od konce padesátých let dvacátého století.....	216
8.	Závěr.....	219
	Osobní dovětek	226
	Seznam pramenů	227
	Seznam použitých zkratk.....	250
	English résumé	253
	Abstrakt v českém jazyce	257
	Příloha	261

1. Úvod

Předkládaná disertační práce¹ si klade za svůj hlavní cíl provést právněhistorickou analýzu trestních procesů s nacistickými zločinci v kontextu soudního řízení s Adolfem Eichmannem vedeným před izraelskými soudy v první polovině šedesátých let 20. století. Proces s Adolfem Eichmannem bude tudíž hlavním myšlenkovým rámcem celé této práce a bude procházet celou její osnovou, na druhou stranu její obsah nemá být zdaleka vyčerpán tímto jedním omezeným tématem. Eichmannův soud nebyl izolovanou událostí, naopak byl důsledkem předešlých historických událostí i právního vývoje a sám zároveň podle názorů některých komentátorů tohoto procesu působil v mnoha směrech jako katalyzátor pro rozvoj práva a postihnutí problematiky národněsocialistického státu a zločinů s ním spojených.

Smyslem této práce je proto jít primárně za oponu této mimořádné události ve smyslu historickém i právním a zaměřit se především na její širší právní souvislosti. Za tímto účelem budou zkoumány různé postupy, které byly v rámci mezinárodního i vnitrostátního práva použity k vyrovnání se s nacistickou minulostí, a to jak ve vztahu k primární legislativě, tak také vzhledem k soudnímu rozhodování. S přihlédnutím ke skutečnosti, že Adolf Eichmann byl souzen především pro svou zásadní úlohu v tzv. konečném řešení židovské otázky, tj. celkovém plánu na vyhlazení židovského obyvatelstva ve sféře vlivu nacistického Německa, bude i v případě dalších diskutovaných soudních rozhodnutí věnována zvýšená pozornost zejména procesům, které se problematiky holocaustu dotýkaly. V řadě posuzovaných případů nebude dána jen tato věcná souvislost, nýbrž propojení s procesem Adolfa Eichmanna bude i personální, neboť (především v šedesátých letech) bylo vedeno v různých zemích několik trestních stíhání proti osobám, které v době nacistické Třetí říše pod Eichmannem přímo sloužily.

Byť hlavním zaměřením této práce je analýza daného tématu především z pohledu právní historie, její obsah se tímto nemůže a nechce zcela vyčerpát, neboť v mnohých

¹ Disertační práce částečně využívá publikačních výstupů z grantového projektu č. 422311 „*Aplikace norem mezinárodního práva trestního v rámci národních soudních procesů s nacistickými zločinci v 60. letech 20. století*“ podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy, jehož byl autor této práce hlavním řešitelem, tj. článků *Holocaust před soudem – padesát let od skončení trestního procesu s Adolfem Eichmannem v Izraeli* (přijat k uveřejnění In: *Právněhistorické studie*, č. 43, Nakladatelství Karolinum - Univerzita Karlova v Praze), *Aspekty tzv. revoluční spravedlnosti v procesech s nacistickými zločinci po druhé světové válce* (přijat k uveřejnění In: *Dny práva – Days of Law 2012*, Masarykova univerzita v Brně), *Vyhlažovací a koncentrační tábor Osvětim - Březinka v kontextu světového kulturního dědictví UNESCO a poválečných tzv. osvětimských procesů* (In: DAMOHORSKÝ, M., STEJSKAL, V. (eds.) *Ochrana světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO v středoevropském právním kontextu*. Beroun: Česká společnost pro právo životního prostředí, Nakladatelství Eva Rozkotová, 2012). Tato disertační práce je sama ve svých částech jedním z výstupů uvedeného grantového projektu.

případech bude účelné a nutné poukázat rovněž na některé otázky spíše politologického či sociologického charakteru, jelikož problematika stíhání nacistických zločinců byla těmito prvky také v mnoha směrech podstatně ovlivňována. Toto platí zejména ve vztahu k poválečnému Německu, ale i samotný norimberský tribunál je možno hodnotit ve světle úvah spojenců o způsobu potrestání hlavních nacistů a jejich snaze neopakovat selhání, ke kterému došlo při pokusu o výkon spravedlnosti cestou mezinárodního tribunálu po první světové válce. V tomto směru proto bude v práci nutně odkazováno i na zdroje nepravvní povahy, tj. především dobové články v médiích, historické a sociologické výzkumy, svědectví pamětníků či literaturu, popř. na události, které proces s Adolfem Eichmannem výrazně časově předcházely.

Formální členění této práce bude výše uvedený primární nástin reflektovat. Po bližším vymezení základního okruhu zkoumané problematiky (jak z hlediska obsahového, tak z hlediska časového a prostorového) bude věnována pozornost obecným vývojovým tendencím v mezinárodním i vnitrostátním právu, které vyvrcholily přijetím Charty mezinárodního vojenského tribunálu a uznáním individuální trestní odpovědnosti jednotlivce za zločiny podle mezinárodního práva. Na tuto pasáž naváže hodnocení různých přístupů k trestání nacistických zločinců na národní úrovni (včetně okupační správy) v období bezprostředně následujícím po skončení druhé světové války. V další části bude podrobně analyzován samotný proces s Adolfem Eichmannem v letech 1961 až 1962 a ve spojitosti s ním i další vybrané důležité soudní procesy s nacisty na národní úrovni, které se v tomto období odehrály (zejména ve Spolkové republice Německo a v Rakousku, dílčím způsobem bude odkázáno i na případy v dalších státech). V závěru práce bude provedeno komplexní shrnutí spojitostí a rozdílností jednotlivých přístupů k trestání nacistických zločinů, posouzení jejich vhodnosti a účelnosti a bude poukázáno také na další vývojové tendence ve vztahu k postihu závažných zločinů proti mezinárodnímu právu, které na procesy s nacisty obsahově v mnohém stále navazují.

1.1. Časový rámec zkoumané problematiky

Za účelem přehlednosti bude práce následovat časovou souslednost historických událostí i právního vývoje. Zkoumané právněhistorické otázky budou rozebrány v částech, které jsou členěny primárně na základě jednotlivých vývojových etap. Tento postup by měl umožnit, aby byla zachována konzistentnost práce a její „dějová linie“, neboť vzhledem k tématu a zaměření práce je nezbytné, aby byl výklad podáván postupně v dějových

souvislostech (konkrétní obsahové otázky proto budou diskutovány vždy v dějinném kontextu s tím, že v části 8. této práce budou propojeny v jeden celek). Následující body proto představují nastínění jednotlivých etap relevantních pro různé přístupy k trestání nacistických zločinců i zločinů spáchaných tzv. *en masse* obecně (tj. i před obdobím Třetí říše).

1.1.1. Období do konce druhé světové války

Přestože by se mohlo zdát, že ve zkoumaném rozsahu (tj. i v částech vázaných k době do začátku druhé světové války) toto období časově neodpovídá plně obsahu práce, tematicky není možno se mu vyhnout, neboť v mnoha směrech předurčilo celý další vývoj po druhé světové válce, který je středobodem našeho zájmu. Budeme-li uvažovat o nacistických zločinech jakožto zločinech, které svým rozsahem mnohdy přesahují prostor národních jurisdikcí a jsou tak zločiny podle mezinárodního práva, je nutné poukázat i na základní vývoj v této oblasti předcházející nacismu samotnému.

Ačkoliv některé náznaky nově se rodící úpravy stíhání (především válečných) zločinů je možné nalézt již v období před první světovou válkou, v rozhodující míře to byl až tento konflikt, který zapůsobil na mezinárodní společenství (tj. vlády států) i na společnost jako takovou, aby bylo uvažováno o prvních konkrétních krocích, jak zamezit dalším obdobným konfliktům v budoucnosti. Vedle dalších opatření (jako např. založení Ligy národů²) nastal první obrat směrem k možnosti uznání trestní odpovědnosti jednotlivce za porušení mezinárodního (válečného) práva. Dle původních plánů bylo předvídáno, že jedním z prostředků, jak potrestat osoby zodpovědné za rozpoutání útočné války a následujících hrůz (včetně poprav a deportací civilistů, rabování, ničení majetku sloužícího k nevojenským účelům), má být mimo jiné zřízení zvláštních mezinárodních tribunálů (jakožto komplementárního fóra spravedlnosti vedle primární trestní jurisdikce států, jejichž občany byly osoby podezírané ze spáchání válečných zvěrstev; upraveny však byly i první instituty extradice pro tuto oblast).

Celkově tak měl být tímto způsobem vytvořen jistý preventivní systém (hrozba trestních sankcí vůči jednotlivci, činnost Ligy národů, Briand-Kelloggův pakt³), který měl

² Založena Versailleskou mírovou smlouvou, kde v preambuli části I a v čl. 8 a 11 je výslovně formulován závazek zachovávat míru a odsouzení války jako možného způsobu řešení sporů.

³ Briand-Kelloggův pakt, přijatý 27. srpna 1928, pro vzájemné vztahy mezi signatářskými státy formuloval jednoznačný závazek zřeknutí se války jakožto prostředku pro řešení sporů. Německo, Japonsko i Itálie byly jeho signatáři od samého počátku.

působit především preventivně a směřovat k mírovému řešení sporů. Celková neefektivita tohoto systému, který v mnoha směrech nenaplnil své cíle, byl jedním z hlavních důvodů, proč spojenci během druhé světové války (byť s jistou počáteční váhavostí a nejednotností ohledně volby společné strategie) jasně deklarovali svou sdílenou vůli postavit osoby odpovědné za „krutosti“⁴ před soud, a to jak na mezinárodní úrovni, tak na úrovni národní.

1.1.2. Období po konci druhé světové války do konce padesátých let 20. století

V mnoha směrech rozhodným momentem pro rozvoj práva v oblasti stíhání rozsáhlých zločinů, které přesahují běžnou trestnou činnost, bylo konstituování Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku⁵, jenž přinesl efektivní nástroj postihu jednotlivců provinivších se proti kogentním normám mezinárodního práva, byť, jak bude poukázáno ve výkladu částí 3. a 4., byla Charta Mezinárodního vojenského tribunálu (dále jen „Charta MVT“) v řadě případů také předmětem právní kritiky jakožto dokument s retroaktivní podstatou překračující dosavadní limity kompetencí států v rámci mezinárodního práva.

Proces s hlavními nacistickými zločinci, který byl na základě Charty MVT veden v roce 1946, však pochopitelně nebyl jediným procesem, v rámci něhož vítězné státy na straně spojenců usilovaly o trestněprávní reflexi nacistických zločinů, kterých se jednotlivci pod hlavičkou režimu dopouštěli na všech územích pod svou nadvládou. Podstatnou součástí této etapy vyrovnávání se s nacistickou minulostí byly v Německu a Rakousku procesy odehrávající se pod spojeneckou správou (či alespoň dohledem) v jednotlivých okupačních zónách a následné pozvolné přenášení pravomocí pro trestněprávní postih na národní orgány činné v trestním řízení. Přestože se tato fáze neobešla bez problémů a v jistém směru znamenala podstatné rozmělnění efektivity postihu nacistických zločinců, je nutno takovýto krok považovat za logický. Bezprostředně po druhé světové válce nebylo a ani dnes není možné, aby v případě zločinů, do nichž byly zapojeny na straně pachatelů tisíce osob, byl pro ně příslušný jeden jediný mezinárodní tribunál, který má pochopitelně jak materiální, tak personální a časové limity (srov. např. současný institut komplementarity Mezinárodního trestního soudu ve vztahu k soudům národním podle čl. 1, 17 a 20 Statutu Mezinárodního

⁴ Viz Tzv. Moskevská deklarace ze dne 30. října 1943 a v ní obsažené Vyjádření ke krutostem.

⁵ Charta MVT byla přijata v podobě dodatku k mezistátní smlouvě mezi Velkou Británií, SSSR, USA a Francií (Londýnská dohoda) ze dne 8. srpna 1945.

trestního soudu – dále jen „Statut MTS“⁶ - byt' v těchto případech jsou sledovány i jiné cíle, jedná se o vyjádření předpokladu, že národní soudy budou nadále hrát podstatnou úlohu při postihu zločinů jinak spadajících pod jurisdikci Mezinárodního trestního soudu).

1.1.3. Období od konce 50. let 20. století

Důvodem, proč jsou šedesátá léta vytčena k samostatnému zkoumání, není pouze skutečnost, že se v tomto časovém rámci odehrál proces s Adolfem Eichmannem v Izraeli, který je svým způsobem hlavním myšlenkovým základem této práce. Na toto soudní řízení v přímém časovém sepětí navazovala i řada dalších procesů ve Spolkové republice Německo i ve Spolkové republice Rakousko. Autoři, kteří se tohoto období dotýkají⁷, poukazují na to, že celkově v období šedesátých došlo k opětovnému (alespoň přechodnému) výraznému oživení úsilí o potrestání nacistických zločinců, kteří v době po druhé světové válce spravedlnosti unikli - ať již proto, že emigrovali, úspěšně si změnili identitu, či proto, že o jejich zločinech nebyla žádná ucelená svědectví či další důkazy. Jak bylo zmíněno v krátkosti výše, tyto procesy měly rovněž podstatný vliv na postupné otevírání se společnosti (především v Německu) vůči tématům souvisejícím s fenoménem národněsocialistické minulosti německého národa, což umožnilo i celkovou (nejen právní, ale především názorovou, v jistém smyslu i kulturní a populárně naučnou) reflexi témat jako holocaust, kolektivní vina, meze poslušnosti člověka vůči autoritě atd.

Vedle procesu s Adolfem Eichmannem byly v tomto časovém pásmu podány obžaloby v několika význačných procesech vedených obvykle ve společném řízení proti skupině několika obžalovaných: namátkou je možno zmínit německé procesy týkající se

⁶ Statut Mezinárodního trestního soudu přijatý dne 17. července 1998 v Římě, v ČR vyhlášen sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sb.m.s. ze dne 24. září 2009.

Srov. např. blíže CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 2nd Edition. New York: Cambridge University Press, 2010, s. 153-162. Zde se mimo jiné uvádí (s.153): „*Princip komplementarity je založen nejen na respektu k primární jurisdikci států, nýbrž také na praktických úvahách výkonnosti a efektivity, jelikož státy budou mít obecně nejlepší přístup k důkazům a svědkům a zdrojům k vedení řízení. Mezinárodní soud je pouze jednou z cest, jak vynucovat mezinárodní trestní právo a nemusí být vždy tou nejlepší.*“

⁷ Srov. např. ARENDT, H. Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. New York: Viking Press, 1963, s. 13-19; BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case: Universal and National Jurisdiction. In MACEDO, S. (ed.) Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes under International Law. b.m.: University of Pennsylvania Press, 2006 (dále jen „BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case“), s. 86; SELTENREICH, R. Německé právní dějiny. In: Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2004 (dále jen „SELTENREICH, R. Německé právní dějiny“), s. 441.

Jiný názor má např. A. Götz, který tvrdí, že základní předpoklady pro nové oživení justice ve vztahu k bývalým nacistům by přišlo i bez ohledu na Eichmannův proces – viz GÖTZ, A. Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. In: GÖTZ, A. (ed.) Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. Flensburg: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1963, s. 16.

personálu vyhlazovacích táborů Belžec (u zemského soudu v Mnichově, 1963), Treblinka (Düsseldorf, 1964), Sobibór (Hagen, 1965) a především jeden z nejdiskutovanějších procesů, kterým byl tzv. druhý osvětimský proces (Frankfurt nad Mohanem, 1963), jemuž bude v této práci věnována zvláštní pozornost. V šedesátých letech proběhly konečně trestní procesy v západním Německu také s Hermannem Krumejem a Ottou Hunschem (přestože oba dva se ocitli ve vyšetřovací vazbě přechodně již v roce 1957), kteří byli během války přímými Eichmannovými podřízenými zapojenými do realizace plánu konečného řešení židovské otázky.

Současně je období šedesátých let (i na mezinárodní úrovni⁸) dobou, v níž se odvíjí diskuze nad problematikou promlčení nacistických zločinů, jelikož období šedesátých let bylo dobou, kdy měla podle platné národní legislativy skončit v případě mnoha států efektivní stíhatelnost nacistických zločinů (Spolková republika Německo, obdobně i Rakousko). Vlivem mezinárodního tlaku i některých poslaneckých frakcí se nakonec v obou zemích po dlouhém politickém boji podařilo lhůty pro promlčení prodloužit alespoň u nejdůležitějších zločinů, popř. je nakonec zcela zastavit.

1.1.4. Další vývoj od konce šedesátých let dvacátého století

Dozvuky nacistických zločinů a jejich soudního postihu neustávají dodnes, byť i vzhledem k plynutí času a množství osob, které byly (na straně pachatelů či obětí) přímými účastníky válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (včetně genocidy, kterou je možno i v historickém vývoji chápat jakožto jistou zvláštní kategorii zločinů proti lidskosti), počet probíhajících či nově zahajovaných trestních stíhání výrazně slábne. Je tomu tak již od přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Toto období bude proto postihnuto spíše v rámci základního exkurzu a z pohledu hlavních statistických údajů a není cílem být v tomto ohledu v práci zcela vyčerpávajícím. Důvodem k tomu je i skutečnost, že téma této práce je do značné míry vymezeno procesem s Adolfem Eichmannem a od počátku let sedmdesátých není možné nalézt proces, který by byl v úzké osobní souvislosti s tímto mužem a jeho aktivitami.

Přestože i v tomto období proběhla řada procesů, málokterý z nich měl komplexní povahu podobnou např. výše zmiňovanému druhému osvětimskému procesu, v jehož rámci

⁸ Viz Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti přijatá na půdě OSN dne 26. listopadu 1968, v ČSSR publikována vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 53/1974 Sb. za dne 5. března 1974.

byla souzena řada osob zapojených do organizace tábora (od bývalého velitele tábora až po vězně, který v rámci své pozice tzv. kápa měl sám pravomoc např. sankcionovat jiné vězně), a který tak mohl mít potenciál postihnout v jisté celistvosti způsoby, jimiž nacisté s velkou mírou organizovanosti páchali své zločiny.

Z hlediska systémového (právně analytického) tak tyto procesy neznamenal žádný významný posun a platily pro ně premisy procesů předchozích, které budou diskutovány u procesů odehrávajících se do začátku let sedmdesátých. Týká se to i některých známých procesů, které vzbudily širší pozornost (např. soud s Klausem Barbiem ve Francii, s Erichem Priebkem v Itálii a série procesů s Johnem Demjanjukem v Izraeli, USA a Německu, byť tento posledně zmiňovaný případ je svým rozsahem a různorodostí velice svébytný a překračuje rámeček této práce).

V tomto období také došlo k dalšímu rozvoji mezinárodního trestního práva, které bylo v jistém směru zásadním prekurzorem postihu nacistických zločinů páchaných v masovém měřítku (byť tento závěr neplatí tak úplně zcela, jak bude demonstrováno v práci samotné). I toto odvětví práva pak samo čerpalo v mnohém ze zkušeností učiněných v případě postihu nacistických zločinců a bude proto alespoň v náznacích poukázáno i na tyto zpětné vlivy v kontextu Mezinárodních tribunálů pro bývalou Jugoslávii, Rwandu a Mezinárodního trestního soudu.

1.2. Obsahový rámeček zkoumané problematiky

Jak bylo již předesláno, v rámci uvedených etap na časové ose budou po obsahové stránce zkoumány otázky z různých právních odvětví, které jsou pro tematiku procesů s nacistickými zločinci relevantní. Vzhledem k zaměření této práce jakožto právněhistorického pojednání bude hlavní pozornost věnována otázkám právních institutů, které je možno zařadit v obecné rovině do kategorií mezinárodního práva, trestního práva a právní teorie. Vedle toho bude poukázáno na některé podstatné vzájemné ovlivňování veřejného mínění a těchto procesů, na jejich význam pro společenskou obnovu a historický výzkum. Stejně tak podstatnou součástí těchto právních dějin bylo i jejich vzájemné ovlivňování se s politikou, což bude demonstrováno nejenom v případě norimberských procesů, ale v jistém směru i v případě většiny dalších zkoumaných procesů (byť hovořit obecně o těchto procesech jakožto o procesech politických by bylo velmi zjednodušujícím a chybným přístupem). V této kapitole bude proveden základní obsahový nástin otázek diskutovaných podrobněji v příslušných pasážích této disertace.

1.2.1. Sociologické, politické a historické souvislosti trestání nacistických zločinců

Problematika stíhání a trestání nacistických zločinců neexistovala nikdy ve vakuu sama pro sebe. Tak jako celé právo, i ona je neodmyslitelně spjata s děním ve společnosti a s mezinárodněpolitickými reáliemi. Koncept mezinárodních vztahů, z nějž vzešly norimberské procesy i celá následující etapa soudního rozhodování o zločinech národněsocialistického režimu, byl klíčovým a pochopitelně vycházel z vojenských výsledků celosvětového konfliktu a politických rozhodnutí zástupců hlavních států, které se o porážku nacismu přičinily. Útlum v počtu trestních řízení, který nastal po první fázi procesů (zhruba počátkem padesátých let), je do značné míry přisuzován dvojím důvodům. Zaprvé sama německá společnost neměla výraznou vůli si období Třetí říše připomínat, neboť primárně směřovaly potřeby běžných lidí zcela jiným směrem (tj. k potřebě hmotného zabezpečení, obnově infrastruktury apod.), než aby se lidé mohli a chtěli v širším měřítku zabývat minulostí.⁹ Taktéž politický tlak na další co možná nejširší pokračování procesů se zmírňoval prostřednictvím mezistátní scény i vnitřní politiky v Německu (kde nejen mnoho státních zástupců a soudců bylo spjata s bývalým režimem a nemělo zájem se ve věci nacistických zločinů mimořádně angažovat,¹⁰ ale také politická reprezentace země necítila výraznou potřebu, aby byla minulá kapitola dějin nadále v masovém měřítku otevírána¹¹).

Přestože mezinárodní právo dalo procesům s nacisty prvotní a zcela zásadní impulz, je na této etapě také dobře patrné, že mezinárodní právo je produktem a nástrojem vůle suverénních členů mezinárodního společenství (států), kteří do něj přenášejí své politické cíle, a podoba mezinárodního práva i způsoby, jak je mu dáván průchod, záleží mnohdy na faktické „*velikosti, reálné síle i mocenském vlivu.*“ (J. Malenovský)¹² Jak se někdy uvádí, norimberské procesy jsou skutečně pokusem o spravedlnost vítězů nad poraženými

⁹ Srov. RÜCKERL, A. *The Investigation of Nazi Crimes, 1945 – 1978: A Documentation*. Heidelberg: C.F. Müller, 1979, s.36.

¹⁰ FRIEDLANDER, H. *The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany*. In: MARRUS, M. R. (ed.) *The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust*. Westport/London: Mechler Corporation, 1989 (dále jen „FRIEDLANDER, H. *The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany*“), s. 666.

¹¹ WITTMANN, R. *Beyond Justice: The Auschwitz Trial*. Cambridge: Harvard University Press, 2005 (dále jen „WITTMANN, R. *Beyond Justice*“), s. 25-29, podobně také PAECH, N. *Das Versprechen von Nürnberg: Zur Aktualität der Prozesse nach fünfzig Jahren*. In: BUCK, K. (ed.) *Die frühen Nachkriegsprozesse: Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland, Heft 3*. Bremen: Edition Themmen, 1997, s. 12-13.

¹² MALENOVSKÝ, J. *Mezinárodní právo veřejné: Jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5. vyd. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2008, s. 24.

(založeným na vojenské převaze spojenců a bezpodmínečné kapitulaci Německa)¹³, přičemž toto samo o sobě není v žádném směru nutno chápat jako hodnotový soud o tom, zda to byly procesy dobré nebo špatné. Obdobně je ale možno vnímat také zmiňovanou etapu útlumu ve stíhání nacistických protiprávností, k níž přispěly mezinárodní zájmy, v nichž byl důraz kladen především na to, aby se západní Německo co nejdříve přeneslo za minulost a mohlo být včleněno do západního bloku v rámci počínající studené války.¹⁴

Taktéž vnitrostátní politická a společenská situace může být, jak se ukázalo, významným regulativem pro výkon justičních pravomocí v případech nacistických zločinů. Počátek šedesátých let s sebou totiž naopak přinesl oživení zájmu o problematiku nacistických zločinů. Jak se shoduje celá řada autorů¹⁵, významným mezníkem v tomto byl proces s Adolfem Eichmannem, který nejenže se stal procesem desetiletí, ale také hluboce ovlivnil společnost jak v Izraeli, tak v Německu. Jak píše G. J. Bass, krátce po Eichmannově zatčení „SRN konečně vystoupila proti velkému množství nacistů – zejména proti Richardu Baerovi [jenž se však konce procesu, v němž měl být souzen – tzv. druhý osvětimský proces ve Frankfurtu nad Mohanem - nedožil], veliteli Osvětimi, podobně jako proti mnohým Eichmannovým pomocníkům.“¹⁶ Taktéž H. Arendtová poukazuje na „kancléře Adenauera, který předvídal mezinárodní rozpaky a rozpoutání [...] protiněmeckých nálad ve světě, což se také stalo. Během deseti měsíců, které Izrael potřeboval k přípravě procesu, mělo Německo plno práce, aby tyto následky odvrátilo. Snažilo se proto ukázat nebyvalou horlivost při pátrání po nacistických zločincích na vlastním území a při jejich následném stíhání“.¹⁷

Jakkoliv toto nebyly jediné sociálněpolitické důsledky (nejen) Eichmannova procesu, vzhledem ke sledované problematice v této práci jsou v rámci tohoto úvodního diskurzu těmi nejdůležitějšími. Přestože práce má být především historickoprávního zaměření, nelze pro úplnost tuto tematiku v dalším textu zcela opomenout.

¹³ Srov. např. SCHÜLE, E. Die Zentrale der LandesJustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen in Ludwigsburg. In: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (ed.). Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. Flensburg: Graphische Betriebe GmbH, 1964, s. 16.

¹⁴ Naráží na toto ve své práci např. G. Wieland. WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen und kalter Krieg. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998 (dále jen „WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen“), s. 185.

¹⁵ Srov. poznámku pod čarou č. 7.

¹⁶ BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case: Universal and National Jurisdiction, c.d., s. 86.

¹⁷ ARENDT, H., c.d., s. 17.

1.2.2. Mezinárodněprávní problematika trestání nacistických zločinců

Mezinárodněprávní rovina je pro stíhání kategorie zločinů velkého rozsahu zcela zásadní, neboť (po jistých dílčích pokusech na mezinárodní i národní rovině po první světové válce) to byla teprve Moskevská deklarace a Charta MVT, která formulovala ve společném ujednacení hlavních spojeneckých mocností, s podporou dalších států a exilových vlád bojujících na straně Velké Británie, SSSR, USA (a Francie), způsob, jakým bude trestněprávní jurisdikce ve vztahu k nacistickým zločinům koncipována.

Především se jedná o definici samotných zločinů¹⁸ (válečných zločinů, zločinů proti lidskosti a genocidia i zločinů proti míru) a definici samotných základů trestní odpovědnosti jednotlivce v případě zločinů, na nichž se účastní velký počet osob na různých úrovních za účelem provedení „společného plánu“ daného zločinu (mnohdy na území překračujícím hranice jednotlivých států)¹⁹. Vedle toho byla na základě těchto mezinárodních dokumentů rozdělena pravomoc stíhat nacisty mezi jurisdikci mezinárodního tribunálu (a podle zákona spojenecké okupační Kontrolní rady v Německu č. 10 „dále jen „ZKR 10“²⁰, i jurisdikci dalších tribunálů ustavených spojenci na přechodně okupovaném území²¹) a jurisdikci soudů

¹⁸ Terminologicky bude v této práci užíván především termín „zločin“ vzhledem k tomu, že ve své podstatě jde o jednání trestné podle mezinárodního práva, ve kterém bývá tento pojem obvykle užíván. I v České republice je tento termín pojmem užívaným při oficiálním překladu instrumentů mezinárodního práva, které obsahují základní vymezení těchto protiprávních činů (*crimes/Verbrechen*), srov. též pojmosloví používané v českých publikacích a učebnicích, které se touto problematikou zabývají – např. POTOČNÝ, M.; ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné: Zvláštní část. 4. vyd. Jihlava: C. H. Beck, 2003. V širším kontextu české právní nauky mezinárodního práva trestního je pro upřesnění používáno termínu „zločin podle mezinárodního práva“, jak jej podává P. Šturma, aby jej odlišil od ostatních kategorií mezinárodně protiprávního jednání jako „mezinárodní zločiny“ (přičitatelných státům). Stejný autor však poukazuje i na pojmové odlišnosti zločinů podle mezinárodního práva oproti „konvencionálním trestním činům“ podle tradiční (národní) nauky trestního práva. Srov. ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002, s. 9-41. Pro účely této práce se zločiny podle mezinárodního práva a konvencionální trestné činy v mnohém prolínají, neboť i v částech této práce věnovaných národněprávní reflexi nacistických zločinů bude věnována pozornost činům, které je možno považovat za trestné i podle mezinárodního trestního práva. V případě, že bude v této práci diskutována i národní trestněprávní legislativa, bude proto *promiscue* užíván i výraz „trestný čin“.

¹⁹ Srov. znění čl. 6 Charty MVT.

²⁰ ZKR 10 byl přijat 20. prosince 1945. In: Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Washington: U.S. Government Printing Office, 1949 (dále jen „TWC“), Vol. I, s. XVI-XIX.

²¹ K problematice výkonu soudní pravomoci (a legislativy) na okupovaném území srov. Haagskou úmluvu č. IV (1907), zejména čl. 43, přestože tato problematika byla do roku 1949 (tj. do přijetí Ženevské konvence č. IV z roku 1949 a jejích čl. 5 a 64 až 78, které vychází z okupační praxe spojenců v období druhé světové války) ovládána především zvykovými normami. Blíže viz VON GLAHN, G. The Occupation of Enemy Territory ... A Commentary on the Law and Practice of Belligerent Occupation. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1957, s. 106, 110-114. Obdobně též UHLER, O. M. Der völkerrechtliche Schutz der Bevölkerung eines besetzten Gebiets gegen Massnahmen der Okkupationsmacht. Zürich: Polygraphischer Verlag AG, 1950, s. 233-239; Předmluva J. Friedricha In: Das Urteil von Nürnberg, 4. Auflage. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1996, s. 1 (dále jen „Das Urteil von Nürnberg“). Zde se uvádí, že předchozí nacistický stát byl okupačními mocnostmi zcela rozpuštěn a nahrazen „vojenskou diktaturou spojenců“.

národních, které aplikovaly ve většině případů národní legislativu, byť ta byla v mnoha případech po válce upravena tak, aby reflektovala vývoj na poli mezinárodního práva.

Zcela inovativními a v dnešním chápání precedenčními²² byly procesy s hlavními nacistickými zločinci v Norimberku (jakožto první proces založený na mezinárodní univerzální jurisdikci) a proces s Adolfem Eichmannem (založený na koncepci tzv. národní univerzální jurisdikce). Tyto novátorské formy zakládání soudní příslušnosti se staly v obou případech precedentem pro další právní rozvoj v této oblasti a v podobě mezinárodních trestních tribunálů či ustanovení v trestních předpisech národních právních řádů jsou běžným komplementem tradičních forem teritoriální a personální jurisdikce.

V období od konce druhé světové války je proto možno hovořit o postupném utváření se nového pododvětví mezinárodního práva, mezinárodním právu trestním. Ač jsou jeho prameny v dnešní době již mnohem širší, jeho podstatný základ vytvořený právě pro účely postihu nacistů byl velkou měrou recipován do Statutu MTS.

Součástí problematiky mezinárodního práva je rovněž jeho interakce s právem národním. Ve vztahu ke stíhání nacistických zločinců se objevily různé případy vzájemného působení těchto dvou normativních systémů. Lze na jedné straně hovořit o více či méně přesné recepci mezinárodních norem do práva národního tuzemským zákonodárcem (obvykle transpozicí, neboť ve sledované době byl zachováván obecně dualismus mezi právem vnitrostátním a mezinárodním), nebo o „oktrojování“ těchto norem do práva efektivně působícího na území národního státu (v případě zákonů spojenecké okupační správy), popř. naopak o odporu národního práva (a politické reprezentace) proti absorpci těchto norem z cizorodého právního systému do práva národního. Tento odmítavý postoj, který bude v dalším textu také blíže z několika rovin diskutován, se projevil rozhodující měrou zejména v případě západního Německa po znovunabytí plné suverenity na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století.

Především v souvislosti s touto mezinárodněprávní problematikou je práce také součástí výstupů z grantového projektu č. 422311 „*Aplikace norem mezinárodního práva*“

²² Srov. např. BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law. Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992 (dále jen „BASSIOUNI, CH., Crimes Against Humanity“), s. 193; BREYER, S. G. A Call for Reasoned Justice. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes – The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 41. S. G. Breyer hodnotí význam norimberského procesu veskrze pozitivně, objevuje se ale i řada jeho kritiků. Např. R. Teitelová, byť přijímá význam pozice norimberského práva pro další vývoj, se pozastavuje nad tím, že tento precedent nedokázal zabránit dalšímu páchání masových zločinů v druhé polovině dvacátého století. TEITEL, R. Nuremberg and its Legacy: Fifty Years Later. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes – The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 44.

trestního v rámci národních soudních procesů s nacistickými zločinci v 60. letech 20. století“ podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy, jehož jsem byl hlavním řešitelem.

1.2.3. Trestněprávní problematika trestání nacistických zločinců

Trestněprávní rámec procesů se velmi úzce překrývá s problematikou mezinárodního (trestního) práva, byť i vzhledem k tomu, že v některých případech bylo aplikováno výlučně národní právo (s původem ještě v 19. století), není tomu tak zcela. V jistém směru je proto vhodnější otázky trestního práva vyčlenit k samostatnému představení v rámci této úvodní pasáže.

U zločinů páchaných v masovém měřítku je podstatné zkoumání, do jaké míry jsou jednotliví účastníci takovýchto protiprávních činů posuzováni jako hlavní pachatelé, či zda je jejich zapojení do trestného jednání posuzováno jako jiná forma účastenství (klasicky napomáhání trestnému činu). V této oblasti se podstatně liší mezinárodněprávní závěry spojeneckých tribunálů (a rovněž soudů v procesu s Adolfem Eichmannem) od závěrů německých či rakouských národních soudů. Např. v Eichmannově rozsudku zaznělo, že *„každý, kdo byl činný ve vyhlazování Židů věda o plánu konečného řešení a jeho postupu, je považován za spoluviníka /accomplice/ zničení miliónů životů, které byly vyhlazeny během let 1941-1945, bez ohledu na to, zda jeho jednání mělo důsledky v celém rozsahu vyvražďování nebo jen v jednom či více jeho aspektech. Jeho odpovědnost je odpovědností hlavního pachatele /principal offender/, který spáchal celý zločin v součinnosti s dalšími.“*²³ U německých soudů bylo jednání naopak často posuzováno jako nikoliv přímé pachatelství, ale pouze jako jiná forma účasti, na níž se mnohdy vztahovala snížená trestní sazba.²⁴ Tento přístup národních soudů v SRN, které se tradičně uchýlovaly k takovému právnímu výkladu při posuzování jednání bývalých nacistů, byl jedním z důvodů, proč tresty ukládané obžalovaným v procesech týkajících se nacistických zločinů se mohou často jevit jako relativně nízké.

Problém souvisí také s tematikou okolností vylučujících protiprávnost, resp. polehčujících okolností. V mnoha případech (nikoliv až po druhé světové válce, nýbrž již i dříve, např. v rámci tzv. lipských procesů s vojáky německé armády po první světové

²³ Odst. 194 rozsudku Okresního soudu v Jeruzalémě ve věci Adolfa Eichmanna, *Attorney General vs. Adolf Eichmann* (1961), 36 I.L.R. 5.

²⁴ Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 17 a 29.

válce²⁵) bylo nutno zkoumat vinu osob, které se zapojily do mechanismu mnohdy velmi systematických a organizačně náročných zločinů na různých úrovních rozhodování. Bylo tak nutno diskutovat některé námitky, které byly standardně bývalými nacisty používány, a to okolnost tzv. jednání na rozkaz - námitka vyšších rozkazů /*superior orders defense; Befehlnotstand*/, teorie státního aktu /*defense of theory of act of state; Staatsakttheorie*/ či jednání na nátlak /*duress*/ a krajní nouze /*necessity; Notstand* /. V rámci mezinárodní jurisdikce nemohly tyto námitky obviněnou osobu z její trestní odpovědnosti exkulovat²⁶, v některých případech mohlo však být přihlédnuto k takovýmto skutečnostem jakožto k polehčujícím okolnostem. Národní soudy v obecné míře taktéž neuznávaly tyto okolnosti, byť v některých případech se setkáme i s tím, že tyto námitky byly uznány či alespoň z právního hlediska sehrály v procesech významnou úlohu.

V neposlední řadě do tohoto okruhu problematiky spadá i již zmiňovaná otázka hmotněprávního promlčení trestných činů, která byla výrazně debatována a následně legislativně reflektována především v druhé polovině šedesátých let.

1.2.4. Právněteoretická problematika trestání nacistických zločinců

Závěrem je třeba v souvislosti s dalšími úhly pohledu na zkoumanou problematiku poukázat v této práci i na otázky spadající nejbližší do úvahového rámce právní teorie a právní filozofie. I tyto aspekty úzce souvisí s výše probranými otázkami mezinárodního a trestního práva, především v oblasti podstatného problému, tj. namítané retroaktivity některých „nových“ skutkových podstat v trestním právu, se kterým se musely především soudy a s nimi i celá právní nauka vypořádat. Jedná se o kategorii, kterou je nutno vnímat jako klíčovou a která však svou povahou přesahuje rámec samotného trestního práva a transcenduje do obecné roviny úvah o morálnosti práva ve smyslu právní teorie a filozofie. Byť tento způsob aplikace poválečných právních předpisů na činy, které se staly před rokem 1945²⁷, byla mnohdy odsuzována, soudy, které byly povolány tyto nově formulované normy psaného práva aplikovat, obvykle na velmi vysoké úrovni dokázaly nejenom

²⁵ Srov. rozhodnutí ve věci *Stenger/Crusius* Vgl. BJ 27/20 a BJ 92/20 ze dne 29. června 1921, v němž byl obžaloby zproštěn generál Karl Stenger, který nařídil popravu válečných zajatců, přičemž byli odsouzeni jeho podřízení, kteří popravu vykonali. Viz MATTHÄUS, J., *The Lessons of Leipzig: Punishing German War Criminals after the First World War*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 10.

²⁶ Výslovně ve vztahu k námitce vyšších rozkazů v čl. 8 Charty MVT, ve vztahu k teorii státního aktu v čl. 7 Charty MVT.

²⁷ Srov. opačný přístup ve Statutu MTS, který nepřipouští jeho aplikaci na činy, které se odehrály před jeho vstupem v platnost (čl. 11 a 24 odst. 1).

přirozenoprávně poukázat na absolutní mimořádnost situace ve vztahu ke spáchaným zločinům bezprecedentního rozsahu i povahy, ale dokázaly rovněž metodou pozitivněprávní analýzy jejich použití na vysoké úrovni obhájit.

V jistém směru zde byl dán průchod myšlenkám z maxim tzv. Radbruchovy teorie, podle níž v dobách maximálního ohnutí práva musí dojít k reakci a jeho negaci ve prospěch přirozenoprávních hodnot lidské morálky a spravedlnosti.²⁸ Přesto v případě Západního Německa byl jedním z argumentů pro odmítnutí převzetí mezinárodní úpravy pro postihnutí pachatelů zločinů nacismu právě rozpor takovéto *ex-post-facto* přijímané legislativy s požadavky zásad *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Zatímco v případě samotných skutkových podstat byla argumentace nepřípustností retroaktivity podle mého názoru více než přesvědčivě vyvrácena, jak bude popsáno v příslušných částech textu níže, v případě stanovení druhu a výše trestu již situace není tak jednoznačná. Veškeré předchozí právní prameny, jimiž bylo argumentováno ohledně již předválečné existence kogentních norem zapovídajících jednání naplňující podstatu zločinů proti lidskosti, válečných zločinů a zločinů proti míru, byly v tomto směru neúplnými právními normami postrádajícími přesné vymezení sankce. Za této situace je nutné se uchýlit k tezi, že spáchané zločiny představovaly obecně jedno z nejtěžších provinění proti lidstvu jako takovému, za což může být uložen i nejvyšší možný trest, tedy trest smrti (i s ohledem na skutečnost, že trest smrti byl v daném období ještě stále obecně akceptovaným druhem trestu).

Jistým problematickým momentem procesů s nacistickými zločinci je také jejich obecně vysoká „selektivita“²⁹. To znamená, že vzhledem k tomu, v jak masovém měřítku byly nacistické zločiny páčány a kolik osob se do nich zapojilo, jen část byla (popř. snad i mohla být) postavena před soudy (mezinárodní či národní). Jako demonstrativní příklad mohou posloužit údaje týkající se vyhlazovacího a koncentračního tábora Osvětim – Březinka, pro níž W. Renz uvádí: „8.000 příslušníků SS [...] sloužilo od května 1940 do ledna 1945 v Osvětimi. Asi 800 osvětimských pachatelů bylo odsouzeno [...] Před německými soudci stálo jen 45 obžalovaných.“³⁰ Přestože je velmi dobře pochopitelné, že některým nacistům se podařilo uprchnout do zahraničí, jejich velká část se stáhla do ústraní v Německu či Rakousku. Problém proto patrně spočívá v povrchní a nesystémové

²⁸ Srov. RADBRUCH, G. Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. In: Süddeutsche Juristen-Zeitung, V. 1, Nr. 5 (srpen 1946), s. 107.

²⁹ Srov. např. FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989 (dále jen „FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals“), s. 656-660, kde je poukázáno v rámci případové studie na to, že stíhání nacistů (zde příslušníků *Geheime Staatspolizei* – Gestapa) nebylo zdaleka systematické.

³⁰ RENZ, W. Anmerkungen zur Geschichte des Auschwitz-Prozesses. In: BALZER, F.-M., RENZ W. (eds.) Das Urteil im Frankfurter Auschwitz-Prozess (1963 – 1965). Bonn: Pahl-Rugentstein Verlag, 2004, s.12.

denacifikaci v období následujícím krátce po druhé světové válce, což je historický problém, který se již nikdy nepodařilo plně zhojit ani skrze soudní procesy uskutečněné s větším časovým odstupem po konci války.³¹

V širší souvislosti s právě řečeným je možno se pozastavit taktéž nad obecným účelem a smyslem trestu, zejména v případech, kdy (např. i vzhledem k aplikovatelné nepromlčitelnosti zločinů proti lidskosti) dělí dobu spáchání skutku a dobu vynesení odsuzujícího rozsudku mnohdy řada desetiletí, nebo, jak bylo uvedeno v předchozím oddíle věnovaném trestněprávním otázkám, se jedná o stíhání osob, které se do nacistických zločinů zapojily na různých úrovních jejich realizace. Jak demonstroval např. proces s Johnem Demjanjukem³² v SRN v letech 2009-2011, kdy v době zahájení procesu byl tento brutální dozorce z vyhlazovacích táborů ve věku 89 let a pravděpodobně i zdravotně velmi indisponovaný (zemřel v pečovatelském domě 10 měsíců po vynesení rozsudku soudem prvního stupně, aniž by bylo řízení pravomocně skončeno rozhodnutím o probíhajícím odvolání). Centrální rada Židů v Německu vydala v této souvislosti prohlášení, ve kterém uvádí: „*Všichni nacističtí zločinci, kteří jsou stále naživu, musí vědět, že s nimi nebude milost, bez ohledu na jejich věk. Musejí být učiněni odpovědnými za své nelidské činy.*“³³ V těchto případech (podobně jako v případech soudů vedených *in absentia*) je jejich rozměr v současném humanizovaném systému práva spíše symbolický s jistým morálním poselstvím, nežli by měl skutečně být prostředkem pro nápravu či osobní postih odsouzeného (i John Demjanjuk byl v době svého procesu v SRN propuštěn ze zdravotních důvodů z vazby a patrně by ani nikdy v případě pravomocného odsouzení nemohl k výkonu trestu nastoupit).

Podobně je diskutabilní, do jaké míry je či není vhodné (a možné) posuzování jednotným jazykem práva účasti na takovýchto zločinech u osob, které se na nich účastnily na různých stupních jejich řetězce. Jistě je správný pohled (artikulovaný např. v procesu s Adolfem Eichmannem), že čím dále se člověk dostává v řetězci spáchání např. zločinu proti lidskosti od osoby, které svými vlastníma rukama vraždila, tím se zvyšuje její odpovědnost za takovýto čin.³⁴ V důsledku má hlavní vina ulpívat právě na nejvyšších velitelích a seniorních úřednících (v němčině tzv. *Schreibtischtäter*³⁵), přesto odpovědnosti nejsou zproštěni ani samotní vykonavatelé pokynů k zabíjení. Vina a odpovědnost je vlastní

³¹ Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 24.

³² John Demjanjuk byl domnělý ukrajinský dozorce v koncentračních a vyhlazovacích táborech, spojován je především s Treblinkou (jako „Ivan Hrozný“), popř. se Sobibórem.

³³ Online na: <http://www.zentralratjuden.de/de/article/2411.html> [cit. 20. ledna 2013].

³⁴ Srov. odst. 197 rozsudku soudu prvního stupně ve věci Eichmann.

³⁵ FRIEDLANDER, H. *The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals*, c.d., s. 640.

i těm, kteří rozkazy vykonávali (za splnění jistých podmínek). V obou těchto případech, z pohledu vyšší spravedlnosti principiálně zcela správně pojatých, je však vždy nutno hledat jistý balanc, neboť odpovědnost nemůže být nikdy všeobecná, nýbrž je nutné zkoumat aktuální okolnosti případů. Právněteoretickou či morální se tato úvaha stává v případě např. pověstných ukrajinských strážů v koncentračních a vyhlazovacích táborech (tzv. *Trawniki Wachmänner* podle zajateckého tábora Trawniki poblíž Lublinu v Generálním gouvernementu, kde byli rekrutováni a cvičeni). U těchto případů je ještě více na místě se zabývat jejich individuálními okolnostmi, neboť jakožto sovětští váleční zajatci měli tito muži na výběr mezi živořením a s velkou pravděpodobností i smrtí v německých zajateckých lágrech, nebo se mohli z nich vykoupit tím, že se přihlásili jako dozorcí (podřízení SS komandatuře) pro nacistické koncentrační a vyhlazovací tábory. U těchto (v táborové hierarchii stále podřadných) spoluúčastníků na nacistických zvěrstvech je nezbytné posuzovat jejich konkrétní chování. Zda, tak jako John Demjanjuk ve vyhlazovacím táboře Sobibór (popř. v táboře Treblinka, kde se mu mělo přezdívat „Ivan Hrozný“), měli pověst těch, kteří se tamních zvěrstev účastní s vlastním zanícením a sadisticky se iniciativně zapojují do mučení obětí, nebo zda pouze vykonávají službu v rozsahu udělených rozkazů (byť jakýchkoliv), neboť v opačném směru by jim zcela aktuálně hrozil návrat do hrozných podmínek táborů pro sovětské válečné zajatce. V takovýchto případech je klíčové osobní svědectví přeživších obětí, což z dnešního pohledu již bude nadále vzhledem k věku svědků zásadním způsobem komplikovat případné nové soudní procesy a důkazní řízení s nimi spojené.

Tato úvahová, právněteoretická perspektiva poválečných procesů je jednou ze skutečně nejproblematictějších, jelikož s sebou přináší pluralitu pohledů a vyžaduje hodnotové soudy, které není možno vždy přijímat jako černobílé. Tohoto si všímá M. Blank, když píše: *„Ale je trest sám o sobě, uložený zbylým šedesáti či sedmdesátiletým podřízeným Reichsführera SS, tou jedinou zásadní věcí na procesech týkajících se nacistických zločinů? Zde se názory různí. Se vsí úctou k důstojnosti soudů v Assize³⁶ odsouzení velitele SS, který má pouze nízkou hodnost, nemůže být odpovídající ve srovnání s památkou milionů mučených a zavražděných mužů, žen a dětí, byť by byl odsouzen na doživotí. Toto je na pozadí průběhu soudního řízení, které nemůže vzhledem k vážnosti zločinu vždy zjednat opravdovou spravedlnost. [...] Vlastní hodnota takovýchto procesů proto nemusí nutně spočívat primárně v rychlém odsouzení. Může spočívat v tom, že policie, státní zástupci i soudci se soustavně snaží, aby se perzekuce a smrt tolika nebohých lidí dostala na světlo.*

³⁶ Soudní řízení v Ulmu týkající se hromadného vyhlazování několika tisíc Židů a komunistů v Pobaltí. LG Ulm spis. zn. Ks 2/57, v odvolání Bundesgerichtshof spis. zn. 1 St 648/59.

[...] *Tím, že se o to pokoušejí, umožňují očitým svědkům o těchto událostech hovořit a zachovat tak jejich svědectví pro dnešní i budoucí časy.*³⁷ Tato pasáž nejen velmi dobře shrnuje obtížnost toho, co se ukrývá pod strohou právníkou slupkou těchto procesů. Dává prostor pro úvahy o hlubším smyslu těchto soudních řízení. Poukazuje také na další rozměr procesů, který se s tímto propojuje a kterým je funkce procesů jakožto prostředků pro poznání historie, její zachování v paměti a osvětu. V tomto směru skutečně procesy podstatnou měrou přispěly k pochopení perverze nacismu a jeho zločinů a snad, byť třeba jen trochu, pomohly kultivovat společnost jako celek.

³⁷ BLANK, M. Zum Beispiel: Die Ermordung der Juden im Generalgouvernement Polen. In: RÜCKERL, A. (ed.) NS-Prozesse nach 25 Jahren, Strafverfolgung – Möglichkeiten – Grenzen – Ergebnisse. Karlsruhe: b.n., 1971, s. 52n.

2. První náznaky historickoprávního vývoje směrem k individuální trestní odpovědnosti jednotlivce v mezinárodním právu jakožto předpokladu pro potrestání nacistických zločinců

Tato část práce má za úkol vymezit hlavní vývojové mezníky v mezinárodním právu (a mezinárodní politice, neboť nejen v tomto období se jedná o spojité nádoby), které vedly k rozhodnutí spojenců o tom, že po druhé světové válce je nutné postavit před soud nacisty, kteří se dopustili některých barbarských skutků. Ačkoliv by totiž bylo ze současného pohledu možné učinit závěr, že trestní procesy s těmito osobami byly jasným a logickým důsledkem rozsáhlých případů porušování práva i zásad lidské vzájemnosti během druhé světové války, při detailnějším pohledu člověk sezná, že tomu tak není a problém je mnohem hlubšího charakteru. Vývoj, který k tomuto směřoval, započal již *de facto* v době první světové války (někteří autoři, jak bude krátce představeno níže, jdou v cestě za jeho kořeny dokonce ještě hlouběji) a zcela zásadně předznamenával to, co se později na poli justice odehrávalo v Norimberku i před dalšími spojeneckými tribunály (a v přeneseném smyslu i před čistě národními soudy) ve vztahu k zločinům spáchaným pod zástavou s hákovým křížem.

Cestu, která našla své dějinné završení v norimberském soudu, je možno vidět jako projev tradičního sváru mezi morálkou, smyslem pro vykonání vyšší spravedlnosti a v kontrapozici (někdy) stojícího strohého světa práva a dokonce mezinárodních politických zájmů (jakožto kategorie pro sebe samu). Přestože právo v mnoha případech směřuje k naplnění obecných požadavků morálky a spravedlnosti, někdy může být naopak chápáno jako rigidní překážka, které efektivnímu výkonu objektivní spravedlnosti může bránit. V některých případech je proto otázkou dlouhodobé cesty, než se podaří najít takového celospolečenského (nebo v případě stíhání zločinů univerzální povahy i mezinárodního) konsenzu, aby bylo právo změněno, popř. nově formulováno tak, aby umožnilo tuto spravedlnost realizovat.

G. J. Bass (ve své rozsáhlé práci *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals* věnované právě širšímu historickému a politickoprávnímu kontextu mezinárodní snahy postihovat závažná jednání příčící se lidské morálce) se zabývá častým antagonismem mezi tzv. idealismem (realismem) a legalismem³⁸ v přístupech světových mocností dané doby k postihu osob, které byly vnímány jako univerzální zločinci. Zjednodušeně je možno tento přístup popsat tak, že si všímá rozdílných vlivů, které má právo, resp. reálná politická

³⁸ BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*. Princeton: Princeton University Press, 2000 (dále jen „BASS, G.J. *Stay the Hand of Vengeance*“), s. 8n.

vůle států na průchod objektivní („vyšší“) spravedlnosti. Obě dílčí teorie vycházejí z úvah o konfliktu, po němž vítězná strana plánuje uvalit sankce na poražený stát (a těmito sankcemi může být i požadavek na potrestání zločinců z tábora druhé strany).

Idealismus (realismus³⁹ – ve smyslu tzv. reálpolitiky /*Realpolitik*⁴⁰) více odpovídá termínu „spravedlnost vítězů“, kdy vítězné mocnosti jsou neomezené ve svém rozhodnutí, jak s poraženým státem a jeho příslušníky naložit. G. J. Bass uvádí, že „*pro realisty jsou tribunály pro válečné zločiny jednoduše něčím, co státy, které rozhodným způsobem vyhrají válku, uvalí na bezbranný stát, který válku prohrál. Je to trest, odplata, spektakl – cokoliv, jen ne spravedlnost.*“⁴¹

Legalismus naproti tomu reprezentuje tendence, které vyhrazují právu absolutní přednost před jakýmkoliv politickými zájmy i úvahami o vyšší morální spravedlnosti a potrestání. Z právního hlediska se tento přístup zdá být správnějším, ale v některých případech se může stát, že naopak přílišný formální legalismus může zabránit výkonu objektivně vnímané spravedlnosti. USA, když se po skončení první světové války zdráhalo posvětit mezinárodní procesy s německými vojáky podezřelými z porušování válečného práva, na tyto limity narazily. Tento „úzký druh legalismu by totiž neumožnil stíhání, protože zde nebyl žádný jasný precedent [...]“ (G. J. Bass)⁴² Limity legalismu je tak možno ideálně spatřit právě na tomto příkladu. Ke vzniku právního precedentu je totiž nezbytně zapotřebí, aby byl nejdříve překonán právě tento legalistický ostych. Precedentní jednání, které samo o sobě může utvářet mezinárodní právo⁴³, je ve své podstatě mnohdy porušením práva (popř. jednáním *praeter legem*), které je konkludentním chováním či výslovně ostatními subjekty přijato a přetvoří se v novou právní normu.⁴⁴ Bez takového inovativního a proti úzce pojímanému legalismu směřujícího kroku by se mezinárodní právo (až do období posílené kodifikační či cílené smluvní normotvorné aktivity po druhé světové válce) vůbec nevyvíjelo.

Celý vývoj mezinárodního stíhání válečných zločinců se nese ve znamení vzájemného prolínání se a soupeření právě těchto dvou zmiňovaných perspektiv, které je vždy nutno vidět v jejich historickém kontextu. Norimberský proces byl do značné míry jistým spouštěčem celého (následně mnohem širšího) snažení na mnoha úrovních o

³⁹ Ibid., s. 9. Odkazuje se zde na myšlenkový proud v USA a Velké Británii ve 20. století.

⁴⁰ Srov. Předmluva J. Friedricha In: *Das Urteil von Nürnberg*, 4. Auflage, c.d., s. 7.

⁴¹ Ibid., s. 11.

⁴² Ibid., s. 101.

⁴³ Precedent je zde v nejširším smyslu vnímán jako jakékoliv normotvorné ohnisko, tj. vedle klasického chápání precedentu jakožto soudního rozhodnutí jím může být i jiné jednání.

⁴⁴ Srov. MALENOVSKÝ, J., c.d., s. 188; JANIS, M. W. *An Introduction to International Law*. Boston/Toronto: Little, Brown and Company, 1988, s. 37.

potrestání nacistů a jejich zločinů. Na druhou stranu Norimberk sám byl ovlivněn (v mnoha směrech až překvapivě silně) událostmi, které se odehrály během a po první světové válce, kdy snaha dohodových mocností o potrestání zločinů proti válečnému právu spáchaných německými vojáky či tureckým režimem ve svém důsledku narazila na limity legalismu, ale i realismu (dané mezinárodněpolitickou situací i skutečností, že Německo nebylo v tu dobu vojensky okupováno).

2.1. Vývoj před první světovou válkou

Mají-li být v této práci posuzovány nacistické zločiny, bude nutno se v mnoha případech obrátit k mezinárodnímu právu, v němž jsou v současnosti zakotveny skutkové podstaty vážící se k těmto zločinům. Zatímco v dnešní době je již těleso mezinárodního trestního práva celkem ostře formulováno, jeho vývoj byl dlouhodobý a někteří autoři hledají jeho kořeny až ve 13. stol. n.l. Např. I. Josipović uvádí, že „*období od 13. století do konce 18. století je charakteristické událostmi, které mohou být chápány jako začátek mezinárodní myšlenky odpovědnosti za porušení pravidel a norem vedení války.*“⁴⁵ Jako příklady, kdy byly souzeny osoby pro zločiny související se způsobem vedení války, tento autor jmenuje např. proces před anglickým soudem s Williamem Wallacem z roku 1305 pro válečnou krutost a vraždění civilistů a zvláštní pozornost věnuje soudu Petera von Hagenbacha, který je obecně vnímán jako první „mezinárodní proces“ v dějinách. V tomto procesu byl roku 1474 burgundský vévoda souzen tribunálem 28 soudců z koalice tvořené několika státy a byl odsouzen k trestu smrti (a ztrátě rytířských výsad) za činy proti „*božímu a lidskému právu*“.⁴⁶ Podobně jsou uváděny i další argumenty, že již v době před mnoha staletími existoval celkem ucelený systém zvykového práva, které vycházelo z obecných předpokladů křesťanských hodnot (např. práva azylu na půdě vysvěcené sakrální stavby apod.) a prostupovalo v podobě obecně respektovaných regulí válečnými konflikty. Nepochybně o tomto svědčí rozsáhlá práce Huga Grotia *De iure belli ac pacis* z roku 1625, v níž se mimo jiné píše: „*Je namístě si povšimnout, že králové a ti, kteří jsou obdařeni pravomocemi suveréna, mají právo určit trest nejen pro pochybení, která se dotýkají bezprostředně jich samotných nebo jejich poddaných, nýbrž pro hrubá porušení zákonů přírody a národů i v případě pochybení dotýkajících se jiných států a jejich poddaných. [...] Osoby, které nařídí spáchání jakéhokoliv zlovolného /wicked/ nebo nepřátelského činu, udělí k němu souhlas,*

⁴⁵ JOSIPOVIĆ, I. Responsibility for War Crimes: Historical Roots and Recent Developments. In: JOSIPOVIĆ, I. (ed.) Responsibility for War Crimes: Croatian Perspective – Selected Issues. Zagreb: Faculty of Law, 2005, s. 5.

⁴⁶ Ibid., s. 6. Obdobně též BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law, c.d., s. 197.

*podporují agresora, [...], které mají možnost zakázat spáchání takového činu a tuto svou autoritu nevyužijí, [...] ve všech těchto případech podléhají potrestání jako spoluviníci /accomplices/, pokud jsou shledáni vinnými [... Lid, popř. jiný suverén] má na výběr dané pachatele buď sám potrestat nebo je vydat [...] moci jiného státu, aby ta rozhodla o potrestání.*⁴⁷ Podobně třeba Ch. Bassiouni podává důkazy o chápání pirátství jako „mezinárodního zločinu, pro nějž byla dána individuální trestní odpovědnost pachatele již k roku 1511.“⁴⁸

Tyto příklady dokládají, že snad již od vrcholného středověku či nejpozději raného novověku je možno hovořit v kontextu zvykového „válečného práva“ o jeho aspektech punitivních, které umožňovaly postihovat barbarské jednání jednotlivců (a patrně i panovníků), které se odehrálo v rámci vojenských tažení, byť, jak uvádí H. Grotius⁴⁹, právo na válku jako takovou nemohlo být tenkrát širěji zpochybňováno. Například v případě Napoleona Bonaparta bylo vítěznou koalicí rovněž zvažováno, zda by nebylo namíste jej postavit před soud v roce 1815 po skončení jeho stodenní anabáze po návratu z Elby před soud (patrně ne před soud mezinárodní, nýbrž před soud ve Francii). V tomto případě bylo však od takového plánu odstoupeno a Napoleon byl exilován na Svatou Helenu i s odkazem na to, že Britové, kteří Napoleona zajali, v něm a jeho důstojnících nespátkovali „*nic jako válečné zločince ve smyslu, v jakém je tento termín používán dnes. [...] Napoleon nebyl obviněn z toho, že by během Sta dnů vedl válku odporující zvyklostem civilizovaných národů*“.⁵⁰ Přestože byl Napoleon vídeňským kongresem označen za psance /outlaw/, tak i s ohledem na určitý oportunismus daný tím, že proces s Bonapartem by mohl mít vážné důsledky pro politicky vratkou Francii po druhé restauraci Bourbonů, byla dána přednost izolaci Napoleona před jeho souzením (tj. jednání odpovídající výše popsané teorii idealismu/realismu v mezinárodních vztazích).⁵¹ Souzeno mělo být pouze několik předních Napoleonových podporovatelů, a to pro zradu francouzského krále a nikoliv pro delikty, které by se vztahovaly ke způsobu vedení války či krutosti na civilním obyvatelstvu. Procesem, který si získal největší pozornost, byl ten s polním maršálem a velitelem, který

⁴⁷ GROTIUS, H. *The Rights of War and Peace*. Washington/London: M. Walter Dunne, Publisher, 1901, s. 247-248, 256, 259. Podobně též tzv. škola španělské morální teologie 16. a 17. století – viz FUHRMANN, P. *Der höhere Befehl als Rechtfertigungsgrund im Völkerrecht*. München: A. Schubert, 1960, s. 20n.; WOETZEL, R. K. *The Nuremberg Trials in International Law with a Postlude on the Eichmann Case*. London: Stevens and Sons Limited, 1962, s. 127-128.

⁴⁸ BASSIOUNI, CH. *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, c.d., s. 194.

⁴⁹ „Z práva přírody, jež možno nazývat také právem národů, je zřejmé, že ne všechny druhy války mají být odsuzovány. Stejně tak seznáváme dostatečně z historie i zákonů chování všech lidí, že válka není odsouzena dobrovolným právem národů.“ GROTIUS, H., c.d., s. 36.

⁵⁰ BASS, G.J. *Stay the Hand of Vengeance*, c.d., s. 41. G.J. Bass zde cituje z britské zprávy o válečných zločinech, která byla vypracována v roce 1919.

⁵¹ *Ibid.*, s. 52-53.

v bitvě u Waterloo velel celému francouzskému levému křídlu, Michélem Neyem. Byť jej soud v podobě samotné panské sněmovny (sněmovny pěrů obsazované králem) /*Chamber of Peers; Chambre des pairs*/ údajně soudil „ve jménu Evropy“, byl odsouzen za vlastizrady (tj. zločin ryze národního charakteru) a popraven. Snaha Pruska jakožto součásti vítězné koalice prosadit hromadné popravy francouzských důstojníků bez soudu nebyla Velkou Británií akceptována a neprosadila se.⁵²

Bližší kontury proto právo válečné získává v novém věku až spolu s jeho kodifikacemi především v podobě tzv. haagských úmluv z let 1899 a 1907⁵³, přestože tyto právní prameny, odkazující na svou povahu sbírek již existujících obyčejových norem pro vedení válečných konfliktů, byly pohříchu stále ještě rozhodným způsobem svázány s tradičním pojetím mezinárodního práva, jehož byly produktem. V tomto pojetí na mezinárodní úrovni existovala práva a povinnosti pouze státům jakožto rovným suverénům a nebyly proto v této fázi pevně určeny obrysy individuální trestní odpovědnosti jednotlivce za činy odporující těmto pravidlům mezinárodního práva.⁵⁴

Příkladem je možno poukázat na čl. 46 a 56 Haagské úmluvy č. IV o zákonech a obyčejích války pozemní /*Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land*/⁵⁵ (resp. připojeného Řádu války pozemní /*Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*/) z roku 1907, které zapovídají na okupovaném území rabování a zároveň základním způsobem stipulují ochranu civilistů. Čl. 46 tak uvádí, že „[Ž]ivoty osob a soukromý majetek i náboženská přesvědčení a praktiky musí být respektovány. Soukromý majetek nemůže být konfiskován.“ Čl. 56 ve druhém odstavci toto doplňuje tím, že „Veškeré zabavování, ničení nebo úmyslné poškozování [institucí civilního charakteru] je zakázáno a má být učiněno předmětem právního řízení /*legal proceeding*/.“ Také samotná preambule této Haagské konvence převzala maximy známé tzv. Martensovy klauzule (označované podle ruského diplomata, který ji koncipoval), když uvádí: „Dokud nebude vydán ucelenější kodex zákonů války považují smluvní strany za nezbytné deklarovat, že v případech nezahrnutých v jimi přijatém Řádu zůstávají obyvatelé a protivníci pod ochranou a panstvím

⁵² Ibid., s. 47-48, 51, 53.

⁵³ V případě haagských konvencí nešlo o první kodifikační či normotvorné pokusy od druhé poloviny 19. století – srov. přehled obsažený v JOSIPOVIĆ, I., c.d., s. 7-11.

⁵⁴ Srov. např. THORNEYCROFT, E. *Personal Responsibility and the Law of Nations*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1961, s. 1-2.

⁵⁵ Již samotný název úmluvy poukazuje na to, že se jedná o soupis existujících obyčejových norem.

*principů práva národů tak, jak vycházejí ze zvyklostí vytvořených mezi civilizovanými lidmi, ze zákonů humanity a z příkazů společenského svědomí.*⁵⁶

Přestože zde jde o jedny z nejsilněji formulovaných ustanovení celé konvence, uvádí se v nich pouze, že takovéto akce na okupovaném území jsou zakázány (a v případě čl. 56 odst. 2 mají být učiněny předmětem právního postihu). Není explicitně stanoveno, kdo za dané jednání v rozporu s Úmluvou má odpovídat, popř. jakým způsobem má být stanovena jeho vina a odpovídající trest. Samotné ustanovení (ač v porovnání se zněním dalších ustanovení této i ostatních haagských konvencí ještě poměrně přímočaře formulované) tudíž nepřináší nic jiného než povinnost uloženou signatářskému státu implementovat toto ustanovení do svého národního právního řádu tak, aby mohl být zajištěn případný postih jednotlivců, kteří toto pravidlo poruší. To bylo sice v mnoha případech splněno přijetím zvláštních národních trestních kodexů pro příslušníky vojenských složek, ale vzhledem k často omezené vůli států stíhat své vlastní vojáky byla efektivita takového přístupu značně limitovaná.

Z tohoto pohledu jsou haagské úmluvy *leges imperfectae* mezinárodního práva, které neumožňují přímý postih jednotlivce, ale ponechávají na státech, aby své vlastní příslušníky podrobily trestní odpovědnosti např. za válečné rabování (s tím, že ochota států v této sféře nebývá obecně příliš velká), popř. počítají s tím, že trestní postih zajistí stát, který takovéto osoby vezme do zajetí. Systém haagských úmluv pochopitelně nepředpokládá ve svých ustanoveních ani konkrétní sankce pro signatářské státy, které by nerespektovaly povinnosti, které převzaly na základě těchto instrumentů mezinárodního práva. Podobně tomu bylo i v případě III. Haagské úmluvy o počátku nepřátelství (1907), která podmiňovala zahájení válečných operací proti jiným státům předchozím „*výslovným varováním bud' v podobě vyhlášení války, podání důvodů, nebo ultimáta s podmíněným vyhlášením války*“ (čl. 1 Haagské úmluvy č. III)⁵⁷ Ani zde nenalezneme konkrétní ustanovení o odpovědnosti za porušení těchto pravidel války a samozřejmě ani o sankcích.

⁵⁶ Blíže k této problematice: JOSIPOVIĆ, I., c.d., s. 9; BASSIOUNI, CH., c.d., s. 167; WISE, E. M. The Significance of Nuremberg. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes: The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 57.

⁵⁷ Zmínit lze i Haagskou úmluvu č. XII o zřízení Mezinárodního kořistního soudu /*Convention Relative to the Creation of an International Prize Court*/ ze dne 18. října 1907, jež taktéž předvíдалa, že primárně by tento mezinárodní tribunál sloužil pro řešení sporů mezi státy a v omezené míře umožňoval i zapojení rovněž poškozeného jednotlivce. Nebyl však zamýšlen jako orgán trestněprávního postihu fyzických osob. Srov. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. Mezinárodní právo veřejné. 1. vyd. Praha: EUROLEX Bohemia, 2003, s. 707.

2.2. Vliv první světové války na postih masových zločinů

2.2.1. Postih zločinů spáchaných Němci během první světové války

Z výše uvedeného je patrné, že bezprostředně před první světovou válkou, která svým rozsahem, použitými prostředky i ztrátami neměla v dosavadních dějinách lidstva obdoby, již z určitého pohledu existoval základní systém norem, které se později staly základem pro postih nacistických zločinců. Teprve první celosvětový konflikt však poprvé ukázal na potřebnost vdechnout těmto normám život i praktickou vymahatelnost (a tímto tak tyto normy „dopracovat“ a připojit k nim prvek sankce), neboť do této doby neexistovaly přímé (mezinárodněprávní) prostředky, které by umožnily efektivní postih osob (jednotlivců) viněných z rozpoutání války a z následných brutalit.

Státy Dohody v důsledku válečných událostí poprvé v historii projeví společnou (a tedy i v jistém směru reprezentativní, byť v mnoha aspektech zdaleka ne jednotnou) vůli trvat na osobní odpovědnosti jedinců z řad tzv. centrálních mocností, kterým přisuzovaly vinu za porušení norem válečného práva (popř. v některých případech se hovořilo nejen o válečných zločinech, ale i zločinech proti lidskosti, srov. níže). Přesto, jak poukazuje G. J. Bass, každý ze států Dohody v těchto otázkách sledoval primárně své zájmy na potrestání odpovědných osob. Velká Británie viděla hlavní prioritu v potrestání původců války, bombardování Londýna z německých Zeppelinů a neomezené ponorkové války, přičemž tento poslední bod byl ústředním zájmem také Spojených států.⁵⁸ V případě dalších západních spojenců vystupovaly do popředí jejich specifické zájmy. Francii šlo prioritně o postih agresivní útočné války a zločinů spáchaných v rámci pozemní války.⁵⁹ Podobně také Belgie, jejíž města „Lovaň se svou vypálenou knihovnou [...] a Ypres se staly mučednickými městy /ville martyre/ [...]“⁶⁰, trvala bezpodmínečně na tom, aby byly tyto podoby válečného barbarství postihnuty.

Volání po odplatě za porušení norem mezinárodního práva a zásad lidskosti (byť v tomto druhém případě zaznívalo, že to, „bohužel“, není možno brát jako zločin) se ozývala od začátku války.⁶¹ Od počátku byla akcentována osobní odpovědnost německého císaře za rozpoutání útočné války, nerespektování neutrality Belgie i zavedení neomezené ponorkové války. Na císaře Viléma se neměly vztahovat žádné imunity a poté, co Vilém II. získal azyl

⁵⁸ BASS, G. J., *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Trials*, c.d., s. 61, 63, 72, 94n.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 58.

⁶⁰ DEREZ, M. A Belgian Salient for Reconstruction: People and Patriae, Landscape and Memory. In: LIDDLE, P. H. *Passchendaele in Perspective – The Third Battle of Ypres*. London: Leo Cooper, 1997, s. 440.

⁶¹ Srov. např. BASS, G. J., *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Trials*, c.d., s. 68, 96.

v Nizozemí, se počítalo s tím, že bude přesto vydán k potrestání. Na společné konferenci v prosinci 1918 se Francie, Velká Británie a k nim přistoupivší Itálie (bez účasti USA) shodly, že: „*Je nejvyšší nutností, aby byly vyvozeny trestněprávní důsledky z proběhlých válečných událostí. [...] Zájem byl na potrestání původců války a osob odpovědných za její rozpoutání, jmenovitě šlo o potrestání císaře Viléma II. Hohenzollerna, přičemž měl být pro tyto účely zřízen Tribunál, a to Tribunál dohodových mocností bez účasti německých soudců nebo soudců z neutrálních států.*“ (G. Hankel)⁶²

Toto v první řadě politické prohlášení začalo dostávat konkrétní právní formu v rámci Versailleské mírové konference v roce 1919. Nejprve došlo společnou rezolucí států zastoupených na Versailleské konferenci dne 25. ledna 1919 k ustavení tzv. Komise pro odpovědnost za válku a její průběh /*Commission on the Responsibilities of the Authors of the War and its Conduct*/ (dále jen „Komise OVP“) která byla dále rozdělena na tři subkomise (pro vyšetřování válečných zločinů, pro určení osob zodpovědných za rozpoutání války, pro určení osob odpovědných za porušení zákonů a zvyklostí vedení války).⁶³ V této komisi (složené ze zástupců Velké Británie, Francie, USA, Itálie a Japonska) především ostrovní velmoc prosazovala myšlenku na to, aby, jak píše G. J. Bass, „*císař Vilém II. nesl osobní odpovědnost za napadení Belgie, Francie a Srbska a za 'barbarské a nelegitimní metody přičítící se obecným zákonům a zvyklostem vedení války a základním zákonům lidskosti*'. [...] *Pro tyto zločiny měl být ustaven zvláštní tribunál ze soudců zastupujících především vítězné státy.*“⁶⁴

Ještě důležitějším se mohl jevit další navazující krok, kterým byla poprvé v dějinách přeměněna politická vůle vítězů v konkrétní právní závazek. Do ustanovení Versailleské smlouvy (ze dne 28. června 1919), konkrétně do článků 227 - 230 (Část VII. „Ustanovení trestní“), byly zakotveny základní principy pro následné stíhání německých původců války a osob, které porušily zákony a obyčeje války (v tomto směru se jedná o přímý odkaz na haagské úmluvy). Tato ustanovení byla do smlouvy zařazena i přes zásadní odpor německé reprezentace, když bylo Německu pohroženo, že v případě odmítnutí přijmout předložené znění smlouvy obsadí spojenecká vojska silou Německo.⁶⁵

Z hlediska jurisdikce je předvídaný výrazný prostor pro zcela novou formu, a to mezinárodní tribunály. Velmi specificky toto upravuje čl. 227 věnovaný konkrétně osobě císaře Viléma II. Dle tohoto článku „*Mocnosti spojené a sdružené vznášejí veřejnou žalobu*

⁶² HANKEL, G. Die Leipziger Prozesse: Deutscher Kriegsverbrechen und ihre strarechtliche Verfolgung nach dem ersten Weltkrieg. Hamburg: Hamburger Edition mbH, 2003, s. 27-28.

⁶³ Blíže viz např. MATTHÄUS, J., c.d., s. 4.

⁶⁴ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 76.

⁶⁵ Ibid., s. 76.

na Viléma II. Hohenzollernského, bývalého císaře německého, pro nejhrubší porušení zásad mezinárodní mravnosti a posvátné autority smluv“, což I. Josipović překládá jakožto obžalobu pro zločin proti míru.⁶⁶ Současně je v odst. 2 upraveno, že se „zřizuje zvláštní soud, aby soudil obžalovaného, zajišťuje mu zásadní záruky práva hájiti se. Bude se skládati z pěti soudců jmenovaných po jednom těmito pěti mocnostmi: Spojenými státy americkými, Velkou Británií, Francií, Itálií a Japonskem.“ Toto ustanovení mělo znamenat „revoluci v mezinárodním právu“, byť mnoho právníků poukazovalo na její problematičnost.⁶⁷

Bez ohledu na skutečnost, že (v rozporu s požadavkem uvedeného článku i politickým tlakem Dohody) nebyl císař Vilém II. nikdy k procesu z Nizozemska vydán s odkazem na institut politického azylu⁶⁸, je možno tomuto článku vytknout také některé nedostatky, které samy o sobě jeho hodnotu z pohledu obecných požadavků práva na trestněprávní normy snižují a které ukazují ještě značnou nezkušenost s tímto formátem spravedlnosti v mezinárodním pojetí.

Předně (toto se bohužel přeneslo dále i do Charty Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku⁶⁹) nestanovoval konkrétní trest, který by bylo možno za (již tak jako tak vágně formulovaná) „nejvyšší provinění proti mezinárodní morálce a nedotknutelnosti mezinárodních smluv“ uložit – trest měl určit teprve dle svého uvážení daný Tribunál, což (podobně jako později v Norimberku) těžko naplňuje představy o určitosti práva i uvalitelných sankcí. Obdobně nebyl na tomto rozbřesku mezinárodní trestněprávní soudní pravomoci (následně až do konce druhé světové války zcela nenaplněné – srov. níže) uveden konkrétní odkaz na procesní pravidla, kterými by se měl Tribunál řídit, ten měl být pouze veden „nejvyššími motivy mezinárodní politiky s účelem potvrdit zásadní závazky mezinárodního chování a platnost mezinárodní morálky“ (čl. 227).

Již toto samo o sobě demonstruje, jak tenké rozhraní bylo po první světové válce (podobně však i po druhém celosvětovém konfliktu) mezi právem a politickou vůlí, kterou v daném okamžiku mohly diktovat poraženým vítězné mocnosti. V této etapě, kdy se prvně formulovala pravidla pro mezinárodní trestní odpovědnost jednotlivců následně rozpracovaná v případě postihu nacistů, tak očividně nešlo o ucelený systém, nýbrž pouze o stanovení základního (a ať již z nedostatku nápaditosti či úmyslně) velmi vágního rámce pro vedení procesů před abstraktními tribunály. Ty by v případě svého skutečného ustavení (pokud by k tomu nakonec existovaly podmínky i reálná společná politická vůle vítězů)

⁶⁶ JOSIPOVIĆ, I., c.d., s. 12.

⁶⁷ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 59.

⁶⁸ HANKEL, G, c.d., s. 80-82.

⁶⁹ V Chartě MVT byl alespoň odkaz na maximální trest, kterým mohl být výslovně dle čl. 27 trest smrti. Uložen mohl být jinak kterýkoliv další trest, který by MVT shledal jako případný.

musely nalézt vhodný systém procesních pravidel vyhovujících soudcům z různých právních kultur (např. by bylo nutné určit, zda řízení i pravidla dokazování mají být ovládána procesními zásadami anglosaského práva nebo práva kontinentálního apod.).

Druhým případem, kdy bylo ve Versailleské smlouvě odkazováno na potrestání „*činů příčících se zákonům a zvykům válečným*“ (zatím tak nebyly samostatně uplatňovány zločiny proti lidskosti), byla ustanovení čl. 228 a 229, na něž navazoval ještě čl. 230 (o povinnosti Německa spolupracovat při vyšetřování a sbírání důkazních materiálů s vítěznými mocnostmi, které měly na základě čl. 228 odst. 3 právo požadovat vydání podezřelých pro účely řízení před vlastními či mezinárodními vojenskými soudy). V čl. 228 odst. 1 a 2 se stipulovalo, že „*vláda německá přiznává mocnostem spojeným a sdruženým právo, aby postavily před své vojenské soudy osoby obžalované z činů příčících se zákonům a zvykům válečným. Osobám uznaným vinnými budou vyměřeny tresty zákonem stanovené. Tohoto ustanovení bude použito bez ohledu na jakékoli řízení neb stíhání před soudy Německa neb jeho spojenců.*“ Znění čl. 229 nad to umožňovalo, aby „*pachatelé činů proti příslušníkům několika mocností spojených a sdružených byli postaveni před vojenské soudy složené z členů vojenských soudů mocností, o něž jde.*“

S odhlédnutím od čl. 227 mířícímu na císaře Viléma II., který je důležitý především proto, že poprvé v novodobých dějinách výslovně v mezinárodněprávním dokumentu hlavu státu zbavuje její nestíhatelnosti za jednání proti normám mezinárodního práva, je možno tato ustanovení vnímat jako prvotní mezinárodní základ pro stíhání válečných zločinů (a po druhé světové válce i dalších vymezených zločinů) jak před soudy mezinárodními, tak také před soudy národními (jak konstituovanými mocnostmi Dohody, tak případně před soudy v Německu). Jakkoliv se po první světové válce ukázalo být následné uvedení těchto zásad do praxe problematickým (srov. níže), tento předobraz je nesporně výrazným inspiračním zdrojem pro následný postih nacistů nejen v Norimberku, ale také před dalšími spojeneckými tribunály a soudy národními v Německu samotném i v dalších státech. Ve Versailleské smlouvě je tak vymezen (jen v základních rysech) celistvý systém, kterým je v budoucnu možno postihovat rozsáhlá porušování základních lidských práv (jakožto pozitivního protipólu negativně chápaných kategorií zločinů proti lidskosti i válečných zločinů, které právě proti základním lidským právům směřují).

Podobná ustanovení, jako je diskutovaná část VII. Versailleské smlouvy, obvykle i s podobným osudem jejich rozporuplného praktického uplatnění, je možno nalézt i v dalších mírových smlouvách vypracovaných po první světové válce. Ve St. Germainské smlouvě s Rakouskem (19. září 1919) se jedná o čl. 173 – 176, v Trianonské smlouvě (4. června

1920) o čl. 157-160, ve smlouvě s Bulharskem (Neuilly, 27. listopadu 1919) o čl. 118 - 120 a ve smlouvě ze Sèvres s Tureckem (z 10. srpna 1920) o čl. 226-230.

Sama výše zmiňovaná Komise OVP, která svou hodnotící zprávu⁷⁰ podala ještě před uzavřením byť jediné z vyjmenovaných mírových smluv, však v praxi velmi dobře demonstrovala těžkosti, ke kterým celý pokus o koordinovaný výkon trestního postihu původců války a dalších zločinců inklinoval a které jeho provedení nakonec znemožnily. Již v práci komise se projevila interní nejednotnost Dohody, kdy Japonsko a USA zásadním způsobem vystoupily proti koncepcím postihu hlav států.

Ke zprávě Komise OVP dva z participujících států (USA a Japonsko) vydaly nesouhlasná stanoviska, která se obracela především proti myšlenkám toho, že i hlavy států by měly být osobně odpovědné za svá jednání a za rozpoutání války.⁷¹ Zatímco Británie, Francie či Belgie trvaly na mezinárodním procesu s Vilémem II., USA spolu s Japonskem právě proti tomuto principu zaujaly zcela negativní stanovisko, neboť, jak uvádí J. Matthäus, by se jednalo o „*bezprecedentní soudní pokus o potrestání válečných zločinců* [...] a vytvoření nového tribunálu, nového práva, nových trestů, které by byly ve své podstatě *ex post facto a tudíž i v rozporu* [...] *s právem a praxí civilizovaných společností*.“⁷² Současně panovala obava z následků takového kroku na politicky nestabilní situaci v Německu ohroženém i komunistickou revolucí.⁷³ Celkově tudíž převážila rozporuplnost politických názorů ohledně toho, jak vykonat efektivně spravedlnost nad osobami podezřelými ze spáchání zločinů proti mezinárodnímu právu, patrně v dané době nepanovala ani jednotnost ohledně toho, co by takovými zločiny mělo být.

Toto se také projevilo ve vztahu k zamýšlené možnosti provést mezinárodní procesy. V případě ex-císaře Viléma bylo toto dáno opakovanou neoblomnou pozicí Nizozemí, které s odvoláním na skutečnost, že Nizozemí nebylo smluvním státem Versailleské dohody, nepřipouštělo prolomení fundamentálního principu azylu ve světle staleté praxe mezinárodního práva a namítané retroaktivity úpravy v čl. 227 Versailleské smlouvy.⁷⁴ I v případě dalších domnělých válečných zločinců se státy Dohody ve vztahu k trestněprávní odpovědnosti jedinců nakonec spolehly na to, že ji zajistí státy, jejichž příslušníky domnělí

⁷⁰ Online v anglickém jazyce např. na: <http://archive.org/details/violationoflawsc00pariuoft> .

⁷¹ Srov. HANKEL, G., c.d., s. 77 a 78; BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 100 n.

⁷² MATTHÄUS, J., c.d., s. 5-6. (V této části Matthäus cituje Američana Roberta Lansinga, předsedu Komise).

⁷³ KOCHAVI, A. J. Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1998, s. 2.

⁷⁴ Viz HANKEL, G., c.d., s. 80-83.

provinilci byli (dle zásady aktivní personality, kdy porušení trestněprávních norem stíhá stát, jehož příslušník se porušení dopustil).⁷⁵

Německé ústavodárné shromáždění za tímto účelem přijalo 18. prosince 1919 zákon o stíhání válečných zločinů a válečných přečinů */Gesetz zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen/* (dále jen „zákon SVZVP“)⁷⁶, který umožnil zvláštní soudní procesy před Říšským soudem */Reichsgericht/* v Lipsku.⁷⁷ Zmiňovaný zákon (ve spojení se dvěma zákony k jeho doplnění z března 1920⁷⁸ a května 1921⁷⁹) představuje speciální předpis oproti aplikovatelné trestněprávní úpravě v trestním řádu procesním */Strafprozessordnung/* (dále jen „StPO“)⁸⁰, trestním zákoníku */Strafgesetz/* (dále jen „StGB“)⁸¹, vojenském trestním zákoníku */Militärstrafgesetzbuch/* (dále jen „MStGB“)⁸², a v základním zákonu o soudech */Gerichtsverfassungsgesetz/* (dále jen „GVG“)⁸³. Zákon má být aplikován na činy proti nepřátelským osobám a majetku spáchané v Německu či v zahraničí do 28. června 1919 a soudem výlučné první i poslední instance se stal Říšský soud (§ 1 zákona SVZVP). Podstatnou částí úpravy je § 2, který stanovuje, že vrchní říšský státní zástupce stíhá takovéto činy podle německého práva, i když se případně odehrály v zahraničí (a byly by trestné podle zahraniční právní úpravy). Doplnňovací zákon z roku 1920 dále pro případy válečných zločinů stíhaných na základě čl. 228-230 Versailleské smlouvy (tj. v praxi pro osoby uvedené na spojeneckém seznamu válečných zločinců – srov. níže) stanovoval, že se neuplatní některé obecné procesní a hmotněprávní zásady. Tato úprava v § 2 především zásadním způsobem prolamovala zásadu *ne bis in idem*, když umožňovala, aby „*proti obviněnému, jenž byl v předchozím řízení pravomocně zproštěn obžaloby, bylo obnoveno řízení [...] a také tehdy, pokud byl v předchozím řízení uložen trest, který je v jasném nepoměru k závažnosti činu.*“ Rovněž pro tyto činy vylučovala promlčení a „*poskytnutí beztrestnosti*“ */Gewährung von Straffreiheit/* (tímto způsobem byla pro tyto zločiny vyloučena aplikovatelnost vojenské amnestie vyhlášené 7. prosince 1918⁸⁴).

Německé Ministerstvo války zřídilo také Centrálu pro porušení mezinárodního práva a další obvinění vojenského charakteru */Zentralstelle für Völkerrechtsverletzungen und*

⁷⁵ Srov. např. GILBERT, G. *Aspects of Extradition Law*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991, s. 43.

⁷⁶ RGBl. 1919, s. 2125.

⁷⁷ Srov. HANKEL, G., c.d., s. 54, 63nn.

⁷⁸ *Gesetz zur Ergänzung des Gesetzes zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen*, RGBl. 1920, s. 341.

⁷⁹ *Gesetz zur weiteren Ergänzung des Gesetzes zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen*. RGBl. 1921, s. 508.

⁸⁰ RGBl. 1871, s. 253.

⁸¹ RGBl. 1871, s. 127.

⁸² RGBl. 1872, s. 174.

⁸³ RGBl. 1877, s. 41.

⁸⁴ RGBl. 1918, s. 1415. Blíže viz HANKEL, G., c.d., s. 64.

andere Anschuldigungen militärischer Art), která měla sloužit jako základ pro obhajobu obviněných⁸⁵ na základě tzv. zkušebnímu seznamu */Probeliste/* předaného dohodovými mocnostmi 7. května 1920. Tento seznam, který vycházel z šetření Komise OVP (jednalo se však o nový, z politických důvodů krácený seznam)⁸⁶, měl být, jak označení napovídá, pouze prvním pokusem spojenců, jak vyzkoušet funkčnost samostatné německé justice, a obsahoval 45 případů, jejichž posouzení před Říšským soudem zúčastněné státy požadovaly („své“ procesy si na seznam vybraly Belgie – 15 případů, Francie – 11, Velká Británie - 7, přičemž tyto státy vyslaly k říšskému soudu rovněž své pozorovatelské mise, a dále Itálie - 5, Polsko - 3, Rumunsko - 3 a Jugoslávské království - 1).

V této první fázi tzv. lipských procesů se však odehrálo (včetně ústního jednání) jen 17 procesů, přičemž pouze 11 jich bylo s obviněnými uvedenými na tzv. zkušebním seznamu. Procesy, které započaly nejprve řízeními ve věci britských obviněných ze seznamu, byly v mezinárodním chápání velkým zklamáním, což komentuje i J. Matthäus: *„Procesy byly vedeny s dech beroucí rychlostí. Někteří podezřelí nebyli nalezeni, jiní [...] uprchli z Říše. Ke 4. červnu 1921 byly čtyři britské případy uzavřeny s výsledkem jednoho zproštění obžaloby a tři rozsudků k odnětí svobody v trvání mezi šesti a deseti měsíci. Pokud si snad Britové mohli stěžovat, pak Francouzi a Belgičané zuřili: jejich případy souzené do začátku července vedly pouze k jednomu odsouzení a pěti zproštěním. [...] Postavení mělo taktéž svůj význam: čím vyšší šarže obžalovaného, tím menší pravděpodobnost, že by soud vynesl odsuzující verdikt.“*⁸⁷ Po první vlně procesů v roce 1921^{88,89} následovala řada více jak 800 dalších procesů (většinou nesouvisejících s osobami na seznamu) až do roku 1927, ovšem celkově pouze ve třinácti případech došlo k vynesení rozsudku⁹⁰ a jen v sedmnácti případech bylo alespoň nařízeno ústní jednání⁹¹ před Říšským soudem.

Dotčené státy Dohody proti postupu říšské justice protestovaly oficiální nótou a ustavily komisi k posouzení průběhu prvních „zkušebních“ procesů, jejímž závěrem z roku 1922 bylo, jak cituje G. Hankel, že *„vynesené rozsudky nebyly odpovídající spáchaným zločinům.“*⁹² Komise doporučila, aby bylo využito práv vítězných mocností podle čl. 228 Versailleské smlouvy umožňujícího vyžadovat vydání pachatelů ke stíhání před

⁸⁵ BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 78.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 79-80; HANKEL, G., c.d., s. 54-57.

⁸⁷ MATTHÄUS, J., c.d., s. 9-10.

⁸⁸ I v případě mnoha původně odsouzených osob nebylo důsledně dbáno o výkon trestů – to vedlo i k řadě úteků z vězení a v druhé polovině dvacátých let i k rehabilitaci odsouzených – srov. MATTHÄUS, J., c.d., s. 17-18; KOCHAVI, A. J., c.d., s. 3.

⁸⁹ Přehled všech řízení před říšským soudem (ukončených rozhodnutím ve věci samé) v první vlně lipských procesů podává HANKEL, G., c.d., s. 67-73, 99-102.

⁹⁰ Srov. MATTHÄUS, J., c.d., s. 15-16.

⁹¹ Srov. HANKEL, G., c.d., s. 91.

⁹² *Ibid.*, s. 103.

spojeneckými soudy. Nakonec však bylo upuštěno nejen od provedení mezinárodních procesů předvídaných v mírové smlouvě, ale bylo upuštěno (vzhledem k neochotě ke spolupráci v extradičním řízení ze strany Německa⁹³, složité politické situaci a např. i neochotě USA tento krok podpořit⁹⁴) i od procesů před národními soudy vítězných mocností (byť např. Francie či Belgie vedly i procesy *in absentia*).

2.2.2. Postih zločinů spáchaných osmanskými Turky během první světové války

Alespoň dílčím způsobem je možno poukázat i na druhý případ, v němž po první světové válce mělo dojít k procesům s osobami, které se dopustily v kontextu tohoto válečného konfliktu rozsáhlých krutostí proti civilním osobám. Jedná se o případ Osmanské říše, kde neúspěch v první světové válce vedl k pádu režimu nacionalistických tzv. „mladých Turků“ a (dočasně) posílila moc sultána, než nakonec opět převážily reformistické síly Mustafy Kemala Paši (Atatürka). Tento vývoj s přechodným navrácením moci sultánovi umožnil, aby byly rovněž zahájeny procesy s osobami, které byly spoluodpovědné za genocidu arménského obyvatelstva v roce 1915, kdy je odhadováno, že přišlo při organizovaných masakrech Arménů a při jejich deportacích do syrské pouště o život cca. 1.000.000 osob, což bylo 50% celé arménské populace pod osmanskou nadvládou (relevance toho pokusu postihnout po prvé světové válce tyto činy je ve vztahu k nacistickému Německu a jím spáchaného holocaustu dána především obsahově, neboť poukazuje na to, že již v druhé dekádě 20. stol. panovalo na mezinárodní úrovni přesvědčení, že podobné jednání je trestné, a to jak ve vztahu k civilistům na území válečných operací či na okupovaném území podle haagských dohod, ale také vůči osobám na vlastním teritoriu, které byly občany tohoto státu).⁹⁵ I zde byl však průběh podobný, jako v případě procesů s válečnými zločinci Německé říše po roce 1919 a pokusy o procesy s pachateli těchto zločinů je třeba hodnotit spíše než s ohledem na jejich soudobý význam s přihlédnutím k jejich dalšímu významu v budoucnu.

Přestože zločiny spáchané osmanským režimem během první světové války (především v rámci arménské genocidy, ale rovněž v případě špatného zacházení se zajatci) byly dohodovými mocnostmi v průběhu války akcentovány, tato problematika byla ve

⁹³ BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 92.

⁹⁴ Srov. KOCHAVI, A. J., c.d., s. 241.

⁹⁵ MELSON, R. F. *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1992, s. 143-147.

srovnání s německými zločinci druhotného významu.⁹⁶ Hlavním proponentem postihu tureckých vůdců i konkrétních pachatelů zločinů byla především Velká Británie, která po porážce Turecka našla v novém sultánově režimu velkou podporu a ochotu k součinnosti.⁹⁷ Turecko tak velmi aktivně spolupracovalo a již 8. března 1919 zde byly místní vládou vydány Statuty mimořádných vojenských soudů, které měly procesy s obviněnými Osmany vést.⁹⁸

Tyto mimořádné vojenské tribunály z počátku postupovaly zdánlivě s větší přísností a podařilo se rovněž zadržet poměrně vysoký počet osob podezíraných Brity z účasti na zločinech, a to včetně vysokého počtu bývalých ministrů, vojenských velitelů oblastí, kde se některé akty genocidy odehrály apod. (celkově až stovky osob, byť číselné údaje, jak píše G. J. Bass, se poměrně různí⁹⁹). Ačkoliv se i v případě Turecka několika hlavním organizátorům arménské genocidy podařilo uprchnout ze země a uniknout tak spravedlnosti (tito byli souzeni v nepřítomnosti¹⁰⁰), jevil se výchozí stav mnohem uspokojivěji, než jak tomu bylo o pár měsíců později v Německu.

Po prvním případě, kdy byli odsouzeni dva zástupci lokální správy (k trestu 15 let těžkých prací, resp. k trestu smrti) pro účast na místním vraždění a deportacích Arménů, čímž se dopustili „zločinů proti lidskosti a civilizaci“, bylo v dubnu 1919 zahájeno rovněž projednávání případu s hlavními představiteli režimu (bývalými ministry a dalšími politickými vůdci včetně bývalého velkovezira – prvního ministra). Rozsudkem, který soud v tomto případě nakonec 5. července 1919 vynesl, byly hlavní figury etnických čistek i vtažení Osmanské říše do války shledány vinnými v pěti případech (v případě hlavních původců organizovaných etnických čistek proti Arménům stíhaných *in absentia*, tj. Envera Paši a Talaata Paši, byly uloženy tresty smrti, v případě tří dalších tresty k 15 letům vězení), ve dvou případech došlo ke zproštění. Přesto ani zde nedošlo k efektivnímu průchodu spravedlnosti. Nejenže většina odsouzených osob, s jedinou výjimkou, byla souzena v nepřítomnosti, ale také turecká revoluce Atatürkova přivedla do čela nového Turecka síly, které neměly zájem na tom, aby rozsudky byly vykonány, k čemuž nakonec v rámci odvolacího řízení také došlo v případě odsouzeného, který byl jako jediný fyzicky pro účely

⁹⁶ BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 108.

⁹⁷ Ochota byla dána především tím, že Turecko bylo ve válce rozhodujícím způsobem poraženo, na jeho území se nacházel zhruba milion vojáků Dohody a nový režim doufal, že jeho ochota (mnohdy však užívaná také k politickým účelům a veřejnému odsouzení mladotureckého režimu i jeho podporovatelů, kteří měli nadále v zemi velkou sílu) pomůže k vyjednání příznivějších podmínek mírové smlouvy. *Ibid.*, s. 118-119.

⁹⁸ MELSON, R. F., c.d., s. 150.

⁹⁹ BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Trials*, c.d., s. 121-122, 140.

¹⁰⁰ Ve skutečnosti se mnohdy stali oběťmi krevní msty vykonané ze strany Arménů, kteří je vypátrali v zahraničí. Srov. BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Trials*, c.d., s. 145.

řízení přítomen.¹⁰¹ Nepokojná situace v zemi a nedostatečné zajištění proti útěku zadržovaných obviněných osob pak také přiměla Brity, aby již 19. května 1919 (tj. ještě před vynesením právě uvedeného rozsudku) britská armáda převzala všechny pro účely poválečných procesů vězněné Osmany a převezla je do svých věznic na ostrovech Mudros a Malta, kde byli od té doby drženi ve vazbě, aniž by bylo ze strany spojenců učiněno jasné rozhodnutí, jak dále ohledně těchto osob postupovat.¹⁰² Celkově tato situace znamenala (neúspěšný) konec koncepce trestních procesů před mimořádnými vojenskými soudy v Cařihradu.

Sèvreská smlouva ze srpna roku 1920 tak byla sestavena oproti tomuto vývoji až opožděně (na rozdíl od Versailleské smlouvy, kterou teprve aktivní část stíhání německých válečných zločinců v případě Německé říše započala). Trestněprávní ustanovení mírové smlouvy s Tureckem (Část VII.) proto již vůbec nepočítala s tím, že by procesy byly vedeny nadále v Turecku. Naopak výslovně umožňovala, aby byly pro činy v rozporu se zákony a zvyklostmi války dané osoby souzeny před spojeneckými vojenskými soudy (národními, popř. i mezinárodními) bez ohledu na soudní řízení či vyšetřování v Turecku či na území jeho spojenců. Čl. 230 počítal specificky také se zřízením tribunálu pro „*osoby viněné z masakrů [...] na území tvořícím Tureckou říši.*“¹⁰³ Ani tento mandát pro uspořádání trestních procesů s některými podezřelými na Maltě a Mudrosu nakonec nenašel praktické uplatnění. Osoby, které byly zadržovány v britské vazbě, byly nakonec po dohodě s Atatürkem vyměněny za britská rukojmí držená v Turecku během turecké národní revoluce.¹⁰⁴

2.2.3. Právní shrnutí postihu zločinů po první světové válce

Celkově je možno toto období posoudit tak, že trestněprávní reflexe první světové války nebyla ve výsledku příliš zdařilá. V případě inovací práva sice přinesla některé nové

¹⁰¹ Srov. Ibid., s. 129; MELSON, R. F., c.d., s. 152.

¹⁰² Srov. BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 128, 134.

¹⁰³ Arménské tragédie se dotýkal také 12. z bodů Woodrowa Wilsona: „*Další národnosti, které jsou pod tureckou nadvládou, budou mít zajištěnou neochvějnou bezpečnost na životě a zcela nerušenou možnost autonomního rozvoje.*“ Součástí mezinárodněprávní reflexe arménské genocidy mělo být v Sèvreské smlouvě také vytvoření samostatného arménského státu (část II., oddíl VI.). Smlouva však vzhledem k Atatürkově revoluci nebyla nikdy Tureckem ratifikována a světový válečný konflikt byl definitivně uzavřen ve vztahu k této zemi až Lausanneskou smlouvou z 24. července 1923, v níž se již žádná úprava postihu válečných zločinců neobjevovala (naopak stipulována byla obecná amnestie –srov. MCCORMAC, T. L. H. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law. Albany Law Review, Vol. 60, 1997, No. 3, p. 704). V době uzavření smlouvy z Lausanne byla již Arménie včleněna do Sovětského svazu.

¹⁰⁴ Srov. THOMASSIAN, V. The Constantinople War Crimes Trials: The legal response to the Armenian Genocide. Dostupné online na: <http://www.haytoug.org/3097/the-constantinople-war-crimes-trials-the-legal-response-to-the-armenian-genocide> [cit. 1. prosince 2012].

přístupy, ale tyto je nutno uchopit spíše jako určitý odkaz pro budoucnost, norimberské i další procesy, než že by došly již po první světové válce praktického využití.¹⁰⁵ Normy mezinárodního trestního práva, které byly zcela inovativně vsunuty do článků mírových smluv s jednotlivými státy centrálních mocností, se staly „mrtvými ustanoveními /dead letter“¹⁰⁶. Přechodné pokusy zcela nahradit mezinárodní spravedlnost spravedlností národní na základě tuzemského práva¹⁰⁷ taktéž nebyly nikterak úspěšné.

Tuto etapu bylo nutno ovšem zmínit, neboť se, jak bude poukázáno níže, stala výrazným inspiračním zdrojem pro úvahy spojenců během druhé světové války ohledně nutnosti potrestat zločiny proti lidskosti a válečné zločiny, jichž se dopouštěli (nejenom) nacisté na okupovaných územích i na území vlastním. Z tohoto pohledu mají nesporně vysoký význam jak ustanovení obsažená v mírových smlouvách, tak také např. závěry Komise OVP, v nichž bylo navrhováno, aby předmětem potrestání nebyly pouze válečné zločiny, nýbrž také zločiny proti lidskosti, které by pokrývaly zvěrstva obdobná těm, kterých se na arménské menšině dopustili Turci v roce 1915.¹⁰⁸

Taktéž některé z právních vět, které se nacházejí v rozhodnutích národních soudů, je možno shledat jako podstatné, v lecčem inovativní a pro budoucí případy stíhání nikoliv pouze nacistických zločinců přínosné. Často citovaným je především rozhodnutí ve věci důstojníků ponorky U-86, kteří se podíleli na potopení nemocničního parníku *Llandoverly Castle* v roce 1918 a následném masakru trosečníků na záchranných člunech (rozhodnutí ve věci Dithmar a Boldt ze dne 16. července 1921).¹⁰⁹ Spojenci (z iniciativy Britů) zařadili kapitána ponorky Helmuta Patziga na zkušební list jako číslo jedna. Vzhledem k tomu, že nebylo možno Patziga zajistit pro účely testního řízení (z důvodu neznámého pobytu), byli

¹⁰⁵ Srov. např. Úmluvu o předcházení a potlačování terorismu, která byla 16. listopadu 1937 podepsána pod patronací Společnosti národů, avšak nikdy nevstoupila v platnost. Dodatkem této konvence byla Úmluva o zřízení mezinárodního trestního soudu, kterou stihl identický osud (tj. nedošla realizace). Viz ŠTURMA, P. Historie a charakter Mezinárodního trestního soudu. In: Česká národní skupina mezinárodní společnosti pro trestní právo. Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do právního řádu. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného Českou národní skupinou mezinárodní společnosti pro trestní právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1.

¹⁰⁶ BASS, G. J. Stay the Hand of vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 82.

¹⁰⁷ V Německu šlo hmotněprávně o StGB a MStGB, v Turecku byl užíván osmanský trestní zákoník z roku 1858.

¹⁰⁸ WISE, E. M. c.d., s. 58.

¹⁰⁹ Spis. zn. Vg. bj 81/20. Reprint v anglickém jazyce: *The Llandoverly Castle Case*, 16 American Journal of International Law 708 (1922). Jednalo se o potopení lodi, která byla řádně označena podle čl. 1 a 5 Haagské konvence č. X (Úmluva o uzpůsobení principů ženevské úmluvy pro válku na moři /Convention for the Adaptation to Maritime War of the Principles of the Geneva Convention/ ze dne 18. října 1907) jakožto loď sloužící pro zdravotnické účely. Jako taková byla tato loď pod ochranou existujících norem mezinárodního práva. Po jejím torpédování ponorkou U-86, které dle zjištění soudu proběhlo poté, co byl charakter lodi jakožto lodi nemocniční kapitánovi ponorky jednoznačně zřejmý, bylo potopeno několik záchranných člunů, aby tak patrně byly zahlazeny stopy po útoku na tento chráněný dopravní prostředek. Z 258 osob na palubě bylo nakonec zachráněno pouze 24 členů posádky (loď plula z Kanady do Velké Británie, v dané době na ní proto nebyli zranění, ale pouze technický a zdravotnický personál).

místo něj před lipským soudem obžalování dva jeho důstojníci Ludwig Dithmar a John Boldt. Přestože obžalování namítali, že v případě potopení *Llandovery Castle* pouze plnili rozkazy, které jim byly uloženy jejich nadřízeným, soud dospěl k závěru, že se jednalo o porušení mezinárodního práva, jmenovitě haagských ujednání, a jako takové podléhá trestu. Toto porušení práva muselo být pachatelům zcela zřejmé. Zatímco kapitán ponorky (Patzig) by proto byl podle německého práva dle § 211 StGB vinným z vraždy, v případě jeho dvou pobočníků souzených v tomto případě se jednalo o pomoc k tomuto trestnému činu dle § 49 StGB.

Soud zde rovněž argumentoval ve vztahu k námitce jednání na rozkaz nadřízeného (dle § 47 MStGB), kterou shrnul následovně: *„Je nesporně nutné, aby vojenští podřízení nebyli odpovědní za jednání na rozkaz nadřízeného, jehož příkazy nemohou rozporovat a mohou se spolehnout na legálnost takovýchto příkazů. Nic takového však nemůže existovat, pokud takový příkaz je univerzálně všem osobám, včetně obžalovaných, zřejmý jakožto nadevší pochybnost protiprávní. Toto se stává pouze ve výjimečných případech. Ale tento případ je přesně jeden z nich [...].“* Taktéž ani druhá namítaná okolnost vylučující protiprávnost (ve smyslu německého práva), tj. krajní nouze podle § 52 StGB, nebyla soudem akceptována jako pro daný skutek případná. Soud na druhou stranu vzal jako polehčující okolnost v úvahu, že odmítnutí splnit rozkaz na ponorce by bylo velice neobvyklé a odporovalo by *„zvyku podrobovat se vojenské autoritě, kterého se obžalování nedokázali zbavit“*. Obžalování byli proto na základě § 213, § 49 odst. 2 a § 44 StGB odsouzeni k trestu odnětí svobody v trvání 4 let.¹¹⁰

Závěry učiněné v tomto rozhodnutí, které je svým způsobem vzorové i pro další procesy před Říšským soudem v Lipsku na počátku dvacátých let, jsou současně z hlediska diskutovaných právních otázek živým předobrazem pro procesy s nacistickými zločinci v SRN od počátku let padesátých dále. Přestože stíhané zločiny mají svou podstatou i rozsahem kořeny v mezinárodním právu a jsou to tak zločiny ve své povaze univerzálního charakteru, na což soudy také odkazovaly, byla na ně aplikována v důsledku výlučně národní hmotněprávní úprava, která tyto zločiny proti mezinárodnímu právu nijak specificky nereflektovala.¹¹¹ Její povaha tak v mnoha případech svědčila tomu, aby přímí (spolu-)pachatelé zločinů (tj. osoby, které by z hlediska mezinárodního trestního práva bylo na místě posuzovat jako hlavní viníky), byli odsouzeni pouze podle mírnějších ustanovení

¹¹⁰ Podle MStGB byly uloženy další sankce jako propuštění z armády a zákaz nosit důstojnickou uniformu. Oběma odsouzeným se však po krátké době podařilo uprchnout, rozhodnutím ze 4. května 1928 Říšský soud rovněž původní rozsudky ve věci *Llandovery Castle* zrušil (rozhodnutí spis. zn. BA R 3003 aJ95/21). Srov. MATTHÄUS, J., c.d., s. 17-18.

¹¹¹ Srov. FUHRMANN, P., c.d., s. 33-34.

vztahujících se na účastenství v podobě pomoci k trestnému činu. Taktéž normy umožňující plnou exkulpací z odpovědnosti za zločiny byly podle této tradicionalistické úpravy vůči pachatelům protiprávního jednání nepoměrně benevolentnější. V řadě případů tak došlo k úplnému zproštění obžaloby s odůvodněním, že se obžalovaný dopustil jednání z rozkazu nařízeného (např. v rozhodnutí ve věci *Dover Castle*, v němž se rovněž jednalo o torpédování britské nemocniční lodi¹¹²). Toto bylo dále podporováno po první světové válce rovněž tradicionalistickým výkladem těchto ustanovení, který inklinoval spíše k vyzvednutí válečného hrdinství císařské armády než individuálních prohřešků proti právu a také k argumentaci zásadou, že v době války neexistuje žádné právo */Not kennt kein Gebot/*.¹¹³ Podobný případ se objevil též v rozsudku ohledně *Roberta Neumanna*¹¹⁴, který byl obžalován ze zločinů týkajících se špatného zacházení s válečnými zajatci. Zde, jak poukazuje Y. Dinstein, Říšský soud rozhodl, že „podle německého národního práva, přesněji dle § 47 MStGB, je možné uznat vinným obžalovaného, který se dopustil zločinu na základě vyššího rozkazu, pouze tehdy, pokud věděl, že rozkaz, který měl vykonat, představoval trestný čin.“¹¹⁵ Celkově je v sepětí s tímto autorem možno v souhrnu charakterizovat celkový přístup Říšského soudu k problematice jednání na rozkaz takto: „1) Obecným pravidlem bylo, že podřízený, který se dopustil trestného jednání na základě rozkazu, za něj nenese odpovědnost. 2) Toto pravidlo se však neaplikuje tehdy, pokud podřízený věděl, že rozkaz směřoval ke spáchání zločinu, ale přesto jej provedl. 3) K určení, zda podřízený věděl, že mu bylo přikázáno provést trestný čin, Říšský soud mohl použít pomocný test zřejmé protiprávnosti */manifest illegality/*.“¹¹⁶

Turečtí soudci ve svých procesech s představiteli osmanského režimu zformulovali (byť ne zcela přímočaře) poprvé zásadu osobní odpovědnosti i vrcholných představitelů států (tj. koncept, který se ve vztahu k Německu v širší míře neuplatnil i s ohledem na postoj velmocí jako USA a Japonsko, popř. Nizozemí) v případě zločinu genocidia.¹¹⁷ K tomuto postupu inklinovala rovněž samotná britská vláda, když britský zástupce vysokého komisaře v Konstantinopoli Richard Webb uvedl: „Potrestání všech osob vinných z krutostí proti Arménům by si žádalo rozsáhlé popravy Turků a doporučuji proto, aby potrestání proběhlo spíše [...] individuálně v procesech s vysokými představiteli, jako těmi, kteří jsou na mém

¹¹² Annual Digest of Public International Law Cases, 1923-1924, Case No. 231.

¹¹³ MATTHÄUS, J., c.d., s. 14.

¹¹⁴ Rozsudek publikován v: American Journal of International Law, vol. 16 (1922), s. 696n.

¹¹⁵ DINSTEIN, Y. The Defence of 'Obedience to Superior Orders' in International Law. Leyden: A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, 1965, s. 12.

¹¹⁶ Ibid., s. 19.

¹¹⁷ Srov. CASSESE, A. International Criminal Law, 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 131.

seznamu^{118]} a jejichž osud poslouží jako příklad.“¹¹⁹ V rozsudku proti hlavním představitelům osmanského režimu „Soud zjistil, že podle dostupných důkazů bylo prokázáno, že masakry [Arménů] byly součástí politiky a rozhodnutí přijatých obžalovanými nikoliv z jejich pozice ministrů vykonávajících oficiální úkoly, nýbrž jakožto členů tajného konspiračního uskupení.“¹²⁰ Jak uvádí G. J. Bass, nebýt následného zhroucení celé konstrukce procesů z politických a bezpečnostních důvodů, mohla být tato etapa cařihradských procesů svým významem i právními závěry srovnatelná s právním milníkem, kterým byl norimberský proces s hlavními válečnými zločinci.¹²¹

Uvedené období mezi světovými válkami tak přineslo velmi rozporuplné výsledky. Na jednu stranu je hodnoceno jako „fiasko“ spravedlnosti¹²², která nedokázala přinést efektivní trestněprávní reflexi první světové války a jejich hrůz (i z důvodu nedůsledného výkonu vynesených rozsudků a dalších často i politicky motivovaných skutečností). Do konce druhé světové války tudíž neexistoval zcela jednoznačný a přesvědčivý precedent zakládající nezpochybnitelnou praxi stíhat (ať na mezinárodní či národní úrovni) osoby zodpovědné za zločiny univerzálního charakteru. Na druhou stranu, jak píše I. Josipović, role těchto pokusů po první světové válce je pro další rozvoj práva v této oblasti mimořádně podstatný. Nejenže umožnily spojencům vzít si z nich praktické ponaučení při plánování postihu nacistů po druhé světové válce, ale zároveň vytvořily základní pojmosloví i rámcový obsah skutkových podstat válečných zločinů a zločinů proti lidskosti v mezinárodním právu a ukázaly na možnosti, jak je implementovat do práva národního, čímž vytvořily náznak praxe, kterou by mohly další státy následovat.¹²³

¹¹⁸ Velká Británie rovněž pro tyto účely sestavila seznamy pachatelů, jejichž potrestání se požadovalo. Zločiny tureckého režimu se zabývala také Komise OVP.

¹¹⁹ Citováno dle BASS, G. J. Stay the Hand of vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 130.

¹²⁰ Rozhodnutí tureckých soudů z roku 1919 nejsou v dostupných zdrojích dohledatelná. Citace podle: MELSON, R. F., c.d., s. 151-152.

¹²¹ BASS, G. J. Stay the Hand of vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 106.

¹²² KOCHAVI, A.J., c.d., s. 241; BASS, G.J. Stay the Hand of vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 104, 144; MATTHÄUS, J., c.d., s. 18.

¹²³ JOSIPOVIĆ, I., c.d., s. 13.

3. Předpoklady pro vytvoření mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku

Druhá světová válka svým rozsahem, způsobenými ztrátami na životech i majetku a množstvím činů páchaných v masovém měřítku s velkou mírou sofistikovanosti v rozporu s veškerými základními hodnotami humanismu a respektu k člověku daleko překročila hranice toho, co se odehrálo během prvního celosvětového konfliktu o přibližně dvacet let dříve. Již samotný akt, kterým válka započala, kdy Polsko bylo napadeno bez oficiálního vyhlášení války, je možno vnímat jako jednání v rozporu s obecnými zvyklostmi mezinárodního práva i v dané době existujícími smlouvami.¹²⁴ Docházelo k rozsáhlým perzekucím civilního obyvatelstva, a to mnohdy i bez ohledu na nacisty jinak zastávanou rasovou politiku, která se jinak v Německu i na dalších nacisty či jejich spojenci ovládaných územích přeměnila v cílený proces likvidace (zejména rasově) nežádoucích skupin obyvatelstva, tj. především Židů a Romů. Rozsáhlé vysídlovací operace se týkaly také statisíců Poláků¹²⁵ a příslušníků dalších národů, dále docházelo k popravám civilistů na základě principu kolektivní viny atd.

Z pohledu spojenců byly tyto události sledovány, ale nejenom vzhledem k počátečnímu vývoji války, ale také s pamětí toho, jak dopadly pokusy o postih zločinů po první světové války, byly velmoci jako Velká Británie, Francie či (po dlouhou dobu oficiálně neutrální) USA ve svých vyjádřeních i plánech na potrestání nacistických zločinů¹²⁶ dlouho zdrženlivé. Rozhodnutí o společném závazku po válce nacisty stíhat a postavit je před soud se tudíž nerodilo snadno a jen postupně se prosazoval konsensus o tom, jak bude po válce postupováno. Na druhou stranu je možno se domnívat, že právě fiasko lipských a dalších procesů mělo nakonec podstatný vliv na postup spojenců, kteří si z něj „vzali ponaučení“ a byli nakonec odhodláni postupovat mnohem jednotněji¹²⁷, byť ani v případě justice po druhé

¹²⁴ Viz zejména Briand-Kelloggův pakt a III. Haagská úmluva o počátku nepřátelství (1907), srov. výše. Ze Společnosti národů, jejíž Charta rovněž vylučovala použití síly v mezinárodních vztazích, Německo vystoupilo v roce 1933. Naopak např. Č. Čepelka a P. Šturma argumentují, že norma mezinárodního práva týkající se povinnosti formálně předem vyhlásit války před zahájením vojenských operací vyšla z užívání (*desuetudo*) již v době před druhou světovou válkou (pokud vůbec existovala, jak uvádějí na řadě příkladů, kdy byly válečné operace zahájeny bez formální deklarace nepřátelství). Viz ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P., c.d., s. 683n.

¹²⁵ Srov. např. PIPER, F. Vyhlazení polských Židů jako součást procesu germanizace polského území a etapa celkového vyhlazení židovského obyvatelstva Evropy. In: Tereziánské listy 30/2002 (dále jen „PIPER, F. Vyhlazení polských Židů“), s. 45 a 52; dále např. LOZOWICK, Y. Hitler's Bureaucrats: The Nazi Security Policy and Banality of Evil. London; New York: Continuum, 2002, s. 63; CESARANI, D. Eichmann: Jeho život a zločiny. 1. vyd. Příbram: Argo, 2008, s. 98.

¹²⁶ V této práci je s ohledem na její téma upřena pozornost k otázkám postihu zločinů spáchaných nacisty, mnohé zásady jsou však platné i ve vztahu k postihu občanů dalších států, které se v roli satelitů Třetí říše do celosvětového konfliktu zapojily.

¹²⁷ Srov. např. BASS, G. J., Stay the Hand of vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 58, nebo KOCHAVI, A. J., c.d., s. 3; MATTHÄUS, J., c.d., s. 3 a další.

světové válce nelze říci, že by byl dán průchod spravedlnosti zcela objektivně, popř. zcela efektivně.

Podrobně se prvním impulzům k rozhodnutí potrestat nacisty věnuje A. J. Kochavi, který odkazuje v počátečních fázích také na velkou aktivitu zástupců polského a československého exilu v tomto procesu.¹²⁸ V této souvislosti upozorňuje z pohledu mezinárodního na deklaraci polské exilové vlády společně s vládami Francie a Velké Británie (18. dubna 1940), která konstatovala porušení haagských konvencí a dalších norem mezinárodního práva ze strany Německa při jeho vojenském vpádu do Polska. Zmiňováno je v ní rovněž „*otřesné zacházení s židovským obyvatelstvem*“^{129,130} jakožto patrně první zdokumentovaný odkaz na počáteční etapy holocaustu, který bude podrobněji diskutován v této práci později v souvislosti s postavou Adolfa Eichmanna. Součástí tohoto politického dokumentu však ještě nebyla hrozba sankcemi pro jednotlivce, kteří byli za takovéto jednání odpovědní. Odkazy na zločiny proti lidskosti (zatím bez použití tohoto termínu), tj. masakry, deportace civilního obyvatelstva, koncentrační tábory pro internaci politicky nežádoucích osob, příkazy k nucenému nasazení apod. byly činěny představiteli spojenců (a zejména exilových vlád) i nadále. Přesto, jak již bylo naznačeno, v prvních fázích nebylo s výjimkou širší politickospolečenské debaty oficiálně voláno po mezinárodních procesech a např. v této etapě velmi iniciativní a progresivní polská exilová vláda předpokládala pouze procesy na národní úrovni, zatímco vůdčí spojenecká mocnost této fáze války (Velká Británie) se otázkou individuálního postihu jednotlivců záměrně dlouho zcela vyhýbala.¹³¹ Teprve dne 25. října 1941 W. Churchill (v jisté návaznosti na F. D. Roosevelta) vydal prohlášení, v němž ostře odsoudil nacistické zločiny, za něž požadoval odplatu, která se měla stát jedním z hlavních účelů probíhající války.

Z právního hlediska velmi relevantní moment přišel také o několik měsíců později. Přes jistou politickou nepohodlnost takového kroku vydalo devět exilových vlád (bez přistoupení hlavních spojeneckých vlád, které, jak se zdálo, se rozhodly tento akt spíše než cokoliv jiného pouze „*strpět*“¹³²) 13. ledna 1942 tzv. St. Jameskou deklaraci, ve které byl poprvé přednesen formálním způsobem a veřejně požadavek na „*potrestání skrze prostředky*

¹²⁸ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 8n.

¹²⁹ Ibid., s. 9.

¹³⁰ Přestože byly skutečnosti ohledně vyvražďování Židů a jejich vystavení nelidským podmínkám známy již během války, Spojenci těmito informacím nevěnovali výraznější pozornost. Srov. např. svědectví Jana Karského, který se jakožto kurýr polského „podzemního státu“ u západních spojenců o pomoc Židům v Polsku během války výrazně zasazoval, za což byl mimo jiné v roce 1994 vyznamenán památníkem holocaustu *Jad Vašem* v Izraeli titulem „*spravedlivý mezi národy*“; srov. HAENEL, Y. Tajný posel Jan Karski. Brno: Jota, 2011, s. 101nn.

¹³¹ KOCHAVI, A.J., c.d., s. 8-9.

¹³² Srov. Ibid., s. 18-20.

*organizované justice těch, kteří jsou vinni a odpovědní za zločiny, ať už je nařídili, spáchali nebo se na nich jakýmkoliv způsobem účastnili, a zajištění ve smyslu mezinárodní solidarity, aby a) ti, kdo jsou vinni a odpovědní, ať už je jejich národnost jakákoliv, byli vypátráni, předáni spravedlnosti a souzení, b) vynesené rozsudky byly vykonány.*¹³³

Přestože k St. Jameské deklaraci nepřistoupila ani Velká Británie, ani USA či SSSR (na druhou stranu se proti této deklaraci ani jedna velmoc nevymezila oficiálně negativně), jedná se o první velice výstižný a jasně stanovený závazek stíhat nacistické zločiny. Prostředky zmiňované „organizované justice“ ovšem ještě nesměřují nutně přímo k mechanismům mezinárodní spravedlnosti (mezinárodním soudům), na druhou stranu byl již v tomto okamžiku vyslán veřejně jasný signál o narůstající vůli mezinárodního společenství sledovat jednání jednotlivců na okupovaných územích a protiprávní jednání soudně (ve vzájemné solidární mezinárodní spolupráci) postihovat. Přestože zde nejsou uvedeny konkrétní typy protiprávních činů, které budou předmětem postihu, lze uvažovat o tom, že minimálně pro činy spáchané na území států podílejících se na této deklaraci¹³⁴ po datu jejího zveřejnění by bylo možno ze strany prokuratury popírat námitky obžalovaných ve vztahu k jejich nevědomosti o tom, že by mohlo jejich jednání odporující právu (v rovině pozitivního práva daného státu pod okupační nadvládou nacistů, popř. též hodnot práva mezinárodního a v nejširším smyslu i práva přirozeného, z nějž patrně většina mezinárodních zločinů svou legitimitu částečně ve spojení s ideou univerzalizmu čerpá) založit jejich stíhatelnost.

Na tato stanoviska exilových vlád hlavní spojenci navázali až s odstupem a po jistém váhání.¹³⁵ Na nátlak svých spojenců byla nakonec za podstatného přispění britské vlády 20. října 1943 zřízena Komise Organizace spojených národů pro válečné zločiny /*United Nations War Crimes Commission*/, dále jen „Komise OSN“, se sídlem v Londýně.¹³⁶ Dle A. J. Kochaviho mělo být cílem tohoto tělesa především „1) vyšetřovat a sbírat důkazy ve vztahu k válečným zločinům a, pokud možno, určit za ně odpovědné osoby, 2) oznámit dotčeným vládám ty případy, u nichž se jevílo, že u nich bude získán dostatek důkazů o těchto zločinech.“¹³⁷ Vytvoření Komise OSN bylo do značné míry ovlivněno nesouladem mezi spojenci navzájem, když USA (opět jako v době po první světové válce) do roku 1943

¹³³ Srov. METTRAUX, G. Trial at Nuremberg, s. 6. Dostupné online na: <http://www.pols.boun.edu.tr/uploads%5Cfiles%5C1336.pdf> [cit. 1. prosince 2012]. Rovněž tak TEITEL, R., c.d., s. 46.

¹³⁴ Belgie, Československo, Francie, Jugoslávie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Polsko, Řecko.

¹³⁵ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 23, 24, 26-27.

¹³⁶ Komise vznikla faktickou cestou ještě před formálním vznikem Organizace spojených národů v roce 1945. Srov. History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War. Compiled by the United Nations War Crimes Commission. London: His Majesty's Office, 1948, s. 109nn.

¹³⁷ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 54.

neviděly potrestání válečných zločinců jako jednu ze svých priorit a Sovětský svaz, který (přestože již na podzim 1942 požadoval tvrdé potrestání hitlerovců a jejich kompliců prostřednictvím spolupráce všech států protiněmecké koalice a jejich postavení před mezinárodní trestní soud) se do práce Komise OSN nezapojil vůbec.¹³⁸ Na jednu stranu byla tedy Komise OSN prvním konkrétním a velmi výrazným projevem narůstající spojenecké připravenosti se zabývat potrestáním nacistů (a dalších zločinců – činnost Komise OSN neměla být omezena pouze na zločiny spáchané proti občanům spojeneckých mocností v Evropě, nýbrž také na asijském bojišti) soustavně zabývat. Na druhou stranu je na příkladu sporů okolo Komise OSN patrné, s jakou nejednotou se státy stále potýkaly, a že v době od června 1942 do října 1943, kdy se o zřízení Komise OSN jednalo, ještě neexistoval pevný rámec konkrétnější dohody mezi všemi hlavními spojenci (tj. USA, Velkou Británií a SSSR), jak připravit půdu pro následnou poválečnou retribuci.

Váhavé ustavení Komise OSN se nakonec po těchto mnoha měsících příprav (a politickém vyjednávání o jejím širším kontextu) časově téměř protnul s dalším momentem, který má ve vztahu k potrestání nacistických zločinců zcela ústřední význam. Tím je přijetí Moskevské deklarace dne 30. října 1943¹³⁹ a v ní obsaženého Vyjádření ke krutostem /*Statement on Atrocities*/. Tento dokument, pro nějž si spojenci vybudovali pozici vojenskými úspěchy (toto bylo přímo v textu zmiňováno¹⁴⁰), tak byl přijat v době, kdy se dala předpokládat porážka mocností Osy, deklaroval připravenost postihnout pachatele zločinů na územích obsazených za války nacisty a jejich spojenci. V Deklaraci bylo výslovně uvedeno, že má být varováním a jasným vymezením skutečnosti, že po uzavření příměří s Německem budou osoby odpovědné za válečné brutality potrestány.

¹³⁸ Sovětský svaz se zpočátku zejména obával, aby Komise OSN nevedla k tomu, že postih nacistických zločinců bude neefektivní a příliš mírný. V oficiálních dokumentech SSSR trval na tom, aby byl zřízen mezinárodní soud. Ze strany Britů se dostalo ujištění, že Komise OSN má být pouze předběžným krokem a má získat toliko podklady pro následný postih zločinců. V lednu 1943 nakonec SSSR vyjádřil svůj obecný souhlas s ustavením Komise OSN. Následovaly však další spory ohledně toho, zda (popř. jaké) mají mít na Komisi zastoupení britská dominia jakožto samostatní členové Komise. Sovětský svaz v tomto směru recipročně požadoval, aby identickou pozici získaly i svazové republiky, jejichž území se dočasně dostalo pod nacistickou okupaci a odehrály se na něm válečné zločiny. Mezi těmito republikami měly být též Litevská SSR, Lotyšská SSR a Estonská SSR. Připuštění jejich zastoupení na činnosti Komise OSN by však, jak si Velká Británie uvědomovala, znamenalo *de facto* uznání předválečné anexe těchto dříve samostatných pobaltských států ze strany SSSR. Neochota ze strany západních spojenců k tomuto kroku nakonec znamenala hlavní důvod nezúčastněnosti SSSR, který pro účely vyšetřování válečných zločinů ustavil již v roce 1942 vlastní „*mimořádnou státní komisi*“. Blíže viz KOCHAVI, A.J., c.d., s. 42-47, 57-59; BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 201.

¹³⁹ Konference v Moskvě se 18. října až 11. listopadu 1943 účastnili ministři zahraničních věcí (Anthony Eden za Velkou Británii, Cordell Hull za USA, FOO Ping-Scheun za Čínu a Vjačeslav Molotov za SSSR), kteří také Moskevskou deklaraci za své vlády signovali.

¹⁴⁰ Hovoří se zde o „*ukrutnostech spáchaných hitlerovskými silami v mnoha státech, které porobily a ze kterých jsou teď rychlým tempem vytlačovány.*“

Ve vztahu k „*ukrutnostem, masakrům a popravám*“ spáchaným na územích jednotlivých států měli být důstojníci, vojáci a příslušníci NSDAP vydáni do zemí, kde tyto zločiny spáchali, aby tam byli „*souzeni a odsouzeni podle práva těchto osvobozených států*“ (jedná se o požadavek obdobný např. ustanovení čl. 229 Versailleské smlouvy, které také nepožadovalo v takovýchto případech mezinárodní jurisdikci nad předmětnými zločiny). Deklarace se tímto však s ohledem na nacistické zločiny nevyčerpává, naopak otevírá cestu i k dalším možnostem, jak nacisty potrestat: „*Výše uvedená Deklarace nevyklučuje, aby němečtí zločinci, jejichž činy se neodehrály na žádném konkrétním teritoriu, byli potrestáni společným rozhodnutím spojeneckých vlád.*“

Jedná se zde o jistou (jednostranně a na základě aktuální vojenské síly deklarovanou) výhradu práva osvojovat si na straně spojenců kompetenci společně (tj. případně i na mezinárodní úrovni) určit postih (nejen hlavních) nacistických zločinců, jejichž činy měly univerzální působnost. Pro další právní vývoj je však vhodné poukázat právě na „deklaratorní charakter“ tohoto dokumentu (který tak má sice z pohledu mezinárodního práva charakter spíše politického aktu, z pohledu trestního práva je jeho význam hlubší). Ve zmiňované deklarativnosti je možno mimo jiné nalézt i ten význam, že činy, které jsou v Moskevské deklaraci hlavními spojenci odsuzovány, mají povahu zločinů, jejichž skutkové podstaty není nutno nově vytvářet, nýbrž jejich existenci pouze konstatovat (deklarovat). Tato myšlenka je relevantní také pro diskuzi o případné retroaktivitě zločinů tak, jak je vymezila Charta MVT, neboť u ní její zastánci hovořili o tom, že toliko pouze právo nalézala a deklarovala jej, namísto aby se v ní jednalo o nově vytvořené normy (na Moskevskou deklaraci bylo také odkazováno v souvislosti s přijetím Charty MVT, srov. níže). Ani v tomto moskevském ujednání však není nic konkrétního o tom, jak tyto zločince, jejichž činy přesahují jurisdikce jednotlivých národních států, po válce postihovat. Zvolená formulace naopak podporuje již výše učiněný závěr v souvislosti s Komisí OSN, že na sklonku roku 1943 ještě zdaleka nebyl zvolen způsob, jak s původci války a následujících krutostí naložit.

Během války (s postupující nadějí na vítězství) se totiž objevovala řada teorií retribučního charakteru, jak v případě válečného vítězství vůči stoupencům poraženého nacistického politického a státního systému postupovat (nejen s poukazem na individuální odpovědnost jednotlivců, ale také na možnost uplatnění principu kolektivní viny bez ohledu na osobní zavinění¹⁴¹). Ch. Bassiouni píše, že zejména „*Britové připravovali provedení*

¹⁴¹ Srov. A. J. Kochaviho, který poukazuje např. na návrhy československé vlády i exilových reprezentací dalších států, aby např. „*za každou vraždu Poláka, Jugoslávce nebo Čecha bylo ihned po válce popraveno pět Němců*

*poprav bez soudu a odmítnutí soudních procesů s odůvodněním, že by Němci zpochybnili legalitu takovýchto řízení. [...] Britové se také obávali, že by se obžalovaní mohli jevit jako mučedníci.*¹⁴² Zpočátku byli velkými zastánci tohoto mimoprávního provedení odplaty i W. Churchill a F. D. Roosevelt. V USA, které se nakonec zásadní měrou podílelo na vytvoření principů pro mezinárodní tribunál s hlavními válečnými zločinci (viz níže), byl dlouho s velkými vyhlídkami na konečné přijetí prosazován plán ministra financí Henryho Morgenthaua Jr. Tento plán po vzoru doktríny politického realismu předpokládal, že hlavní nacističtí lídři měli být okamžitě popraveni, aniž by byli postaveni před soud (počítalo se až s 2.500 osobami popravenými tímto způsobem). Pro níže postavené nacisty byly navrhovány stanné soudy, které by měly za úkol vynést rozsudky odsuzující k trestu smrti, které by byly bez odkladu vykonány.¹⁴³ Jednou z dalších možností diskutovaných mezi Churchillem a Rooseveltem mělo být dokonce také vykastrování předních nacistů.¹⁴⁴ Stalin na schůzce v Teheránu v listopadu 1943 (tj. již po přijetí Moskevské deklarace i po vyjádření Sovětského svazu, že bude požadovat, aby se konaly mezinárodní procesy¹⁴⁵) navrhl popravení 50.000 – 100.000 německých důstojníků.¹⁴⁶

I v kontextu St. Jameské deklarace je však nutné nezapomínat ani na silné hlasy, které od počátku požadovaly provedení řádných procesů podle práva.¹⁴⁷ V USA byl zastáncem postupu, který by umožnil řádný proces i právo na obhajobu (byť s jistým důrazem na rychlý průběh těchto procesů), především ministr války Henry Stimson. Dle těchto názorů, které nakonec v americké politice jednoznačně převážily, mohly řádné (apolitické) procesy s nacisty nabídnout větší přínos nejen směrem k poválečné konsolidaci Německa i dalších dotčených států, ale také sehrát důležitou roli jako odkaz pro budoucnost.¹⁴⁸

Právě podmínka řádného procesu se zdá být v těchto úvahách rozhodující, neboť proces zbavený základních záruk spravedlivého procesu se ve svém důsledku rovněž stává

srovnatelného věku, povolání, společenského postavení a pohlaví“, popř. „aby za každou obec postiženou stejně jako Lidice RAF srovnalo se zemí malou vesnici nebo město v Německu“. KOCHAVI, A. J., c.d., s. 21, 23.

¹⁴² BASSIOUNI, CH. Das Vermächtnis von Nürnberg: Eine historische Bewertung fünfzig Jahre danach. In HANKEL, G., STUBY, G. (eds.) Straferichte gegen Menschenverbrechen, zum Volkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozesse. Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995 (dále jen „BASSIOUNI, CH. Das Vermächtnis von Nürnberg“), s. 18.

¹⁴³ K těmto plánům, které přechodně považoval za určující pro poválečnou protinacistickou politiku i prezident Roosevelt, srov. blíže: BASS, G. J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 10, 157n. Podobné myšlenky zaznívaly rovněž ve Velké Británii, blíže viz KOCHAVI, A. J., c.d., s. 29n.

¹⁴⁴ BASS, G. J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 7.

¹⁴⁵ WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 187.

¹⁴⁶ Ibid., s. 195.

¹⁴⁷ Srov. např. PAECH, c.d., s. 14; BASS, G.J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 155-157, 164-166, 168-173.

¹⁴⁸ BASS, G.J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 165.

projevem oportunistu, odplaty a politického realismu. G. J. Bass toto namítá zejména ve vztahu k sovětským plánům na uspořádání mezinárodního procesu, které vycházely z odkazu sovětských politických procesů před druhou světovou válkou. „Churchill, aniž by se obtěžoval skrýt své překvapení, sdělil Rooseveltovi po setkání se Stalinem v Moskvě 1944: 'Ohledně hlavních válečných zločinců zaujal U. J. /Strýček Joe/ [tj. Stalin] neočekávaně seriózní pozici. Není možné provést popravy bez soudu, neboť by si jinak svět řekl, že jsme se je [nacisty] báli soudit.' Pro tento posun je zde ale jednoduché vysvětlení: Pro Sověty měly toto být procesy politické /show trials/.“¹⁴⁹

Truman (který se za USA definitivně přihlásil k myšlence soudního postihu nacistů a byla mu bližší než Rooseveltovi, který se k ní však sám již přikláněl¹⁵⁰), Churchill a Stalin se nakonec definitivně v roce 1945 ujednotili na řešení, kterým měl být mezinárodní proces v širším smyslu legalistické teorie, přestože si zejména západní spojenci byli vědomi právních výzev a možných úskalí, které s sebou takový proces přinese.^{151, 152} Základy pro toto řešení byly položeny na konferenci v Jaltě. Na základě amerického návrhu (duben 1945)¹⁵³ byla vedena první neformální jednání o budoucím statutu mezinárodního tribunálu v rámci konference Organizace spojených národů v San Franciscu (jednání probíhala 2. až 10. května). Britská vláda následně přizvala dne 3. června 1945 zástupce USA (tím byl pro přípravu statutu mezinárodního tribunálu a následnou pozici žalobce určen prezidentem Trumanem soudce Nejvyššího soudu USA Robert H. Jackson), Francie a SSSR k dalšímu pokračování příprav právního základu pro předpokládané procesy s tím, že „by bylo žádoucí,

¹⁴⁹ Ibid., s. 196.

¹⁵⁰ Srov. BLOXHAM, D. British War Crimes Trial Policy in Germany, 1945-1957: Implementation and Collapse. In: Journal of British Studies, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2003), s. 94-95.

¹⁵¹ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 217n, srov. rovněž ROBINSON, J., The International Military Tribunal and Holocaust. In: MARRUS, M. R. The Nazi Holocaust. Band No. 9, The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 611.

¹⁵² Srov. WOETZEL, R. K., c.d., s. 39. R. K. Woetzel toto bere v jistém směru jako nevyhnutelnost nezávislou na politických úvahách: „Spojenecké mocnosti byly po druhé světové válce omezeny ve svých možnostech postupu. Nemohly se legálně uchýlit k žádnému typu zjednodušené akce [odplaty] proti válečným zločincům Osy. Nepřipadalo v úvahu ani to, aby popřely vývoj mezinárodního práva v předcházejícím půlstoletí tím, že by vyhlásily obecnou amnestii.“ Přestože tento citát projevuje snad až příliš velkou důvěru v mezinárodní právo a ochotu států se jím řídit i v situacích, kdy jejich politickým záměrům konvenuje více postup *praeter* či *contra legem*, nelze než souhlasit s tím, že v době po druhé světové válce bylo již těžce obhajitelné z hlediska obecně panujících představ o humanismu a panství práva, aby spojenci (jako jasný protipól nacistické zvěle) zvolili jiný postup než potrestání zločinců skrze soudní procesy. Z pohledu následujícího právního vývoje v oblasti mezinárodního trestního práva se zdá být zcela legitimizováno i ustavení mezinárodního soudu. Srov. též G. J. Basse, který odkazuje na podobné závěry Churchillovy. BASS, G. J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 21.

¹⁵³ Text tohoto dokumentu i další autentické oficiální texty týkajících se přípravných prací na Chartě MVT je obsažen v publikaci: Report of Robert H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials. Washington: Department of State, 1949, s. 41 (dále jen „Report of Robert H. Jackson“), s. 22n.

aby další jednání vedli čtyři žalobci“ (tzn. hlavní žalobci zastupující své státy v rámci procesu s hlavními nacistickými zločinci).¹⁵⁴

Tato konference, která se konala v Londýně od 26. června 1945, připravila k ratifikaci svými vládami¹⁵⁵ tzv. Londýnskou dohodu ze dne 8. srpna 1945. Tato dohoda spíše proklamativně-technického rázu odkazovala na Moskevskou deklaraci s tím, že čtyři hlavní spojenecké velmoci „jednající v zájmu všech Spojených národů [...] zřizují Mezinárodní vojenský tribunál pro procesy s válečnými zločinci, jejichž zločiny nemají žádné přesné zeměpisné vymezení [...]“ (čl. 1) Tento tribunál, jehož základní organizační dokument, Charta MVT, byl dle čl. 2 Londýnské dohody připojen ke smlouvě jakožto její nedílná součást, měl tedy soudit pouze „hlavní válečné zločince“, a to případně i v jejich nepřítomnosti (čl. 3). V souladu se zněním Moskevské deklarace bylo rovněž odkazováno na právo států postavit před své národní soudy ty zločince, jejichž činy se odehrály na území těchto států (čl. 4 a 6). Londýnská dohoda byla rovněž otevřena k přistoupení dalších států (čl. 5), čehož využilo celkem 19 dalších států.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Aide-Mémoire Velké Británie předaný britským velvyslancem ve Washingtonu 3. července 1945. Report of Robert H. Jackson, c.d., s. 41.

¹⁵⁵ Za USA byl hlavním zástupcem na konferenci soudce Nejvyššího soudu USA R. H. Jackson, za SSSR místopředseda Nejvyššího soudu I. T. Nikitchenko a člen Sovětské akademie věd A. N. Tranin, za Velkou Británii attorney-general D. M. Fyfe a lord kancléř Lord Jowitt, za Francii soudce Kasačního soudu R. Falco.

¹⁵⁶ Austrálie, Belgie, Československo, Dánsko, Etiopie, Haiti, Honduras, Indie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Nový Zéland, Panama, Paraguay, Polsko, Řecko, Uruguay, Venezuela a Jugoslávie. „Principy Charty tak zakládají formální úsudek 23 států reprezentujících asi 900 milionů lidí.“ Report of Robert H. Jackson, c.d., s. VIII.

4. Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku a proces s hlavními nacistickými zločinci

Chartě MVT a následnému procesu s hlavními válečnými zločinci, který se na jejím základě odehrál, je nutno věnovat v této práci širší pozornost ze dvou důvodů. Předně sama o sobě znamená historický předěl v mezinárodním právu veřejném, v němž *de facto* na zelené louce vytvořila jeho novou poddisciplínu – mezinárodní právo trestní. Zadruhé však, což je s ohledem na téma této práce ještě podstatnější, znamenala (v hlubším kontextu vývoje diskutovaného výše) první konkrétní právní instrument ke stíhání nacistických zločinců po druhé světové válce, z něhož veškeré další pokusy právně postihnout zločiny nacismu vycházely, popř. se proti němu v některých případech naopak „tradicionalisticky“ vymezovaly negativně a volily svou vlastní cestu skrze předpisy národního práva z doby předcházející vzniku Charty MVT. Tento mezinárodněprávní dokument mimo jiné zcela určujícím způsobem ovlivnil legislativu státu Izrael, jehož norma z roku 1950 (Zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů – dále jen „ZPNNK“), na jejímž základě byl souzen i Adolf Eichmann, v adaptované podobě právě tuto úpravu využila.

Ve světle vývoje po první světové válce je možno v případě Charty MVT zaznamenat určitý strategický posun. Zatímco hlavní plán, jak naložit s německými válečnými zločinci, se utvářel v roce 1919 v rámci mírového procesu vedeného s poraženým Německem jakožto smluvní stranou Versailleské smlouvy (byť „dobrovolnost“ přistoupení poražené strany konfliktu k mírové smlouvě je *ipso facto* nevyhnutelně sporná), v případě Londýnské dohody a její přílohy jde o mezinárodněprávní opatření vítězné strany vůči evropským mocnostem Osy, které byly vojensky rozhodujícím způsobem poraženy, okupovány a jejichž státní struktury se do značné míry zhroutily.¹⁵⁷ Zcela konkrétním předpokladem pro úspěch plánovaného norimberského tribunálu¹⁵⁸ byla rovněž skutečnost, že v době, kdy se Charta MVT připravovala, bylo již zřejmé, že ji bude vůči komu aplikovat, neboť řada prominentních nacistů, s nimiž se dlouhodobě pro proces počítalo, byla již ve vyšetřovacích celách. Byť i v případě Charty MVT se jedná o právní dokument přijatý po skončení války na evropském bojišti, na rozdíl od ustanovení Versailleské smlouvy (popř. dalších mírových smluv po první světové válce) představuje podstatně propracovanější „kodex mezinárodního

¹⁵⁷ Srov. VON GLAHN, G., c.d., s. 111.

¹⁵⁸ Proces byl umístěn do Norimberku (i když sídlo MVT bylo oficiálně v Berlíně – viz čl. 22 Charty MVT), byť se zde podle výslovného znění tohoto ustanovení měl konat s jistotou pouze „první proces“. V době přijetí Charty MVT ještě totiž nebylo zcela rozhodnuto o tom, kolik samostatných procesů bude před MVT vedeno. (Srov. Report of Robert H. Jackson, c.d., s. 340n. – jedná se zde o přepis jednání Londýnské konference ze dne 23. července 1945, kdy bylo o problematice sídla jednáno). Nakonec byl uskutečněn na základě Charty MVT pouze jeden proces s tím, že zbytek procesů vedených okupační správou se uskutečnil podle ZKR 10.

trestního práva“, byť řada otázek byla ponechána z praktických a časových důvodů samotnému MVT k dořešení v průběhu řízení, popř. byly voleny velmi otevřené formulace.¹⁵⁹

V Chartě MVT neexistuje žádné její rozdělení na hmotněprávní a procesněprávní část a normy obou těchto druhů jsou v ní organicky uspořádány v jednom celku. V následující kapitole bude věnována pozornost základním ustanovením obou kategorií zvláště s tím, že cílem není postihnout vyčerpávajícím způsobem veškerá ustanovení Charty MVT. Bude si všímáno pouze těch ustanovení, která mají hlubší ilustrativní význam i pro problematiku postihu zločinů podle mezinárodního práva v dalších etapách stíhání nacistických zločinců.

4.1. Charta Mezinárodního vojenského tribunálu

4.1.1. Hmotněprávní ustanovení

Z hlediska hmotného práva je možno posuzovat úpravu obsaženou v Chartě MVT pro stíhání nacistických zločinů z mnoha směrů. V této práci bude poukázáno na její aspekty *ratione materiae* (z hlediska objektivního prvku stíhatelných zločinů), *ratione personae* (vzhledem k subjektům, které umožňovala Charta MVT stíhat) a zmínka bude učiněna taktéž k praktickým omezením *ratione temporis*.

4.1.1.1. Právní aspekty *ratione materiae*

Problematika úpravy skutkových podstat zločinů obsažených v konečném znění Charty MVT prošla od prvotního návrhu z dubna 1945 poměrně dlouhým vývojem. Právě v této kategorii se koncentrovala většina rozporuplných politických zájmů, které ve vztahu k procesu jednotlivé spojenecké velmoci zastávaly. Především pro USA, které byly prostřednictvím R. H. Jacksona hlavním hnacím motorem celých přípravných prací¹⁶⁰, měl být hlavním smyslem proces vedený pro protiprávní rozpoutání války.¹⁶¹ Sovětský svaz chtěl naopak po formální stránce dát větší prostor zločinům týkajícím se „*vyhlazování a dalších hrůzností vůči válečným zajatcům a pokojnému civilnímu obyvatelstvu*“ a současně se

¹⁵⁹ Takové případy je možno nalézt např. v ustanoveních čl. 13, 18, 22, 27 Charty MVT.

¹⁶⁰ Srov. např. Der Nürnberger Prozess – Die Anklagsreden des Hauptklagevertreters der Vereinigten Staaten von Amerika Robert H. Jackson. Weinheim: Athenäum Verlag, 1995, s. XIX; BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 150.

¹⁶¹ Ibid., s. 173-176; WISE, E. M., c.d., s. 58.

zasazoval o to, aby výčet skutkových podstat v Chartě MVT byl neuzavřený a umožňující stíhání i „dalších zločinů neuvedených v čl. 6“¹⁶² (s tím rovněž počítal i prvotní americký návrh). Formulovány byly nakonec tři skutkové podstaty, a to zločiny proti míru, válečné zločiny a zločiny proti lidskosti (někteří autoři mají tendenci k nim samostatně přiřadit i účast na zločinném spiknutí /*conspiracy*/ - dále jen „kospirace“, byť je možno ji z jiného pohledu vnímat též jako součást tří dříve uvedených kategorií zločinů¹⁶³).

Zločiny proti míru

Jak již bylo uvedeno výše, tato kategorie zločinů byla ústřední především pro Spojené státy. Tuto skutečnost mimo jiné dokládá i fakt, že prvotní americký návrh Charty MVT z dubna 1945, jenž se stal základem pro další vyjednávání mezi spojenci, ze všech skutkových podstat rozpracoval právě a pouze tuto jedinou. Válečné zločiny a zločiny proti lidskosti, jak byly formulovány později, se s touto skutkovou podstatou buď překrývaly, nebo jim byla vyhrazena jen povšechná zmínka jako o dalších možných stíhatelných proviněních.

Zločiny proti míru jsou v konečné podobě Charty MVT (z 8. srpna 1945) formulovány jako „*plánování, příprava, vyvolání nebo zahájení agresivní války, nebo války v rozporu s mezinárodními smlouvami, dohodami nebo zárukami, nebo účast na společném plánu nebo konspiraci pro naplnění čehokoliv z výše uvedeného*“ (čl. 6(a)). Tato definice tak používá pojmu agrese, byť jej nijak blíže nerozpracovává. Pokus USA o bližší specifikaci toho, co je agrese, nebyl ostatními stranami zúčastněnými na Londýnské konferenci aprobován a v Chartě MVT se tak neobjevil.¹⁶⁴ Patrně především sovětská delegace totiž trvala na tom, že ne každá válka je nezákonnou a připravovaný obecný koncept agresivní války „*zcela samozřejmě se nemůže vztahovat na spravedlivé války, války osvobozené*.“¹⁶⁵

¹⁶² Viz aide-mémoire předaný sovětskou stranou R. H. Jacksonovi dne 14. června 1945 – body 5 a 6. Text dokumentu In: Report of Robert H. Jackson, c.d., s. 61-63.

¹⁶³ WISE, E. M., c.d., s. 55.

¹⁶⁴ Viz dokument ze dne 19. července 1945, In: Report of Robert H. Jackson, c.d., s. 294. Tento návrh předpokládal, že agresí je 1) vyhlášení války jinému státu, 2) invaze vojenských jednotek, ať již s vyhlášením války nebo bez něj, na území jiného státu, 3) útok [...], ať již s vyhlášením války nebo bez něj, na území, lodě nebo letadla jiného státu, 4) námořní blokáda pobřeží nebo přístavů jiného státu, 5) podpora ozbrojených skupin na území státu, které napadly jiný stát [...].

¹⁶⁵ BASS, G. J., Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 200. Je zde citováno z publikace, kterou vydal člen sovětské delegace v Londýně A. N. TrainIn:

Koncept zločinů proti míru, na jehož základě byly založeny první dva body obžaloby, vychází z událostí, kdy nacistické Německo zahájilo útočnou válku proti Polsku (v rozporu se svými závazky plynoucími z Briand-Kelloggova paktu či nepřipustností války stipulované v dalších mezinárodněprávních dokumentech vycházejících ze společné vůle mezinárodního společenství¹⁶⁶) či napadlo neutrální Belgie a Norsko. Navazuje tak na posun ve vnímání tradičního práva na válku (*jus ad bellum*), které během vývoje v dvacátém století zaznamenalo výrazný posun od „*období indiferentnosti*“, v němž nebyla válka obecně od raného novověku posuzována jako válka buď spravedlivá, nebo nespravedlivá („*válka byla stavem věcí*“).¹⁶⁷ Od počátku dvacátého století však docházelo k novému oživení raně křesťanských úvah o válce jakožto o něčem, co je prostředkem *ultima ratio*, a pouze v některých případech lze považovat uchýlení se k ní jako jednání v souladu s obecnými hodnotami humanismu a mezinárodní morálky (především v případě práva na sebeobranu¹⁶⁸). Vzniká tak na základě již dříve diskutovaného vývoje mezi oběma světovými válkami soubor norem mezinárodního práva, který je označován jako právo proti válce (*jus contra bellum*). Na druhou stranu však není možné učinit zcela bezvýhradně závěr o tom, že zákaz útočné války v dané době již přešel do mezinárodního práva jakožto zvyková norma. I v době mezi světovými válkami docházelo k válečným konfliktům mezinárodního charakteru, u nichž nebyla projevena dostatečná vůle přihlížejících států postihovat zločiny v nich spáchané (viz např. sovětská agrese v Karélii proti Finsku 1939, italská vojenská kampaň v Habeši 1935, agrese Japonska vůči čínské Mančurii 1931, byť se těmito případy Společnost národů zabývala). Patrně proto nelze mezi lety 1918-1939 učinit jednoznačný závěr o tom, že existovala jasná kogentní zvyková norma mezinárodního práva zakazující útočnou válku. Německo navíc roku 1933 vystoupilo ze Společnosti národů, která taktéž svým členům formálně kladla zábrany pro to, aby se uchýlili k válce jako prostředku řešení sporů.¹⁶⁹ Problémem těchto regulí (Briand-Kelloggova paktu, základních ustanovení o Společnosti národů, popř. dalších dokumentů¹⁷⁰) je, že není možné nalézt žádná konkrétní ustanovení o tom, že v případě porušení těchto závazků bude vyvozena individuální trestní odpovědnost původců mezinárodní agrese.¹⁷¹

¹⁶⁶ WISE, E. M., c.d., s. 56.

¹⁶⁷ Ibid., s. 134.

¹⁶⁸ Srov. TEITEL, R., c.d., s. 51.

¹⁶⁹ Srov. např. ustanovení čl. 13 odst. 4 a čl. 15 odst. 6 Paktu o Společnosti národů.

¹⁷⁰ Srov. např. resoluci Shromáždění Společnosti národů ze dne 24. září 1927, která stipulovala, že agresivní válka je mezinárodním zločinem.

¹⁷¹ WOETZEL, R. K., c.d., s. 122-126, 140n.

Pro tyto důvody je obecně kategorie zločinů proti míru hodnocena jako nejrozporuplnější bod ze všech druhů zločinů uvedených v Chartě MVT a dostává se do možného rozporu se zásadou nepřipustnosti retroaktivity v trestním právu hmotném.¹⁷²

Poslední ustanovení odstavce vyhrazeného zločinům proti míru, jež zmiňuje konspiraci, je ve spojení s dalšími ustanoveními Charty MVT (zejména posledním odstavcem čl. 6) jedním z jejích hlavních myšlenkových základů a bývá také považováno za samostatnou skutkovou podstatu. Na druhou stranu je možno jej (alespoň z pohledu kontinentálního práva, protože jinak se jedná o zásadu inspirovanou v angloamerickém právním světě¹⁷³) vnímat jako formu účastenství relevantní pro otázky určení viny a trestu a bude jí věnována bližší pozornost v části související s právními otázkami *ratione personae*.

Válečné zločiny

V případě válečných zločinů je naopak ve srovnání se zločiny proti míru možno hovořit o tom, že se jedná o relativně „tradiční“ kategorii, pro níž se dá nalézt již v dřívějším právním vývoji nepoměrně spolehlivější základ (srov. výše např. výklad k článkům mírových smluv po první světové válce a především k procesům v Lipsku 1921-1922¹⁷⁴), byť i tento pojem byl v psaném mezinárodním právu novým a jako takový byl rozporovaný.

Podle Charty MVT je obsahem válečných zločinů: „*Porušení zákonů nebo zvyklostí války. Tato porušení zahrnují, ale nejsou pouze na ně omezena, vraždu, špatné zacházení nebo deportace civilního obyvatelstva okupovaného území nebo na okupovaném území k otrocké práci nebo za jiným účelem, vraždu nebo špatné zacházení s válečnými zajatci nebo osobami na moři, zabíjení rukojmích, rabování veřejného nebo soukromého majetku, bezohledné ničení velkoměst, měst a vesnic, nebo ničení neospravedlněné vojenskou nutností.*“ (čl. 6(b))

Tato složená skutková podstata (navíc ne zcela uzavřená, neboť výčet je pouze demonstrativní) má svou nespornou inspiraci v tzv. haagském právu, zejména v Haagské

¹⁷² Ibid., s. 122; TEITEL, c.d., s. 51; TOMUSCHAT, CH. Von Nürnberg nach Den Haag. In: HUHLE, R. Nürnberger Menschenrechtszentrum (ed.). Von Nürnberg nach Den Haag: Menschenverbrechen vor Gericht: Zur Aktualität des Nürnberger Prozesses. Hamburg: Europäische Verlagsanstalt, 1996, s. 95.

¹⁷³ Srov. BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 171; Report of Robert H. Jackson, c.d., s. VII.

¹⁷⁴ Viz např. WISE, E. M., c.d., s. 55; CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A. International Criminal Law, Cases & Commentary. Oxford/New York: Oxford University Press, 2011, s. 118.

úmluvě č. IV (srov. výše).¹⁷⁵ Míří na „závažná porušení mezinárodního humanitárního práva ozbrojených konfliktů“ (A. Cassese)¹⁷⁶, přičemž protiprávní jednání může spočívat jak v porušení smluvního práva, tak práva zvykového (tj. válečných zvyklostí). Z podstaty věci vyplývá, že tyto zločiny se váží pouze k době války a nelze je spáchat v době míru (v takovém případě je spíše nutné uvažovat případně o zločinech proti lidskosti, s nimiž mají válečné zločiny společný myšlenkový základ), v rámci potrestání nacistických zločinců se tudíž válečné zločiny vztahovaly na jejich činy proti civilnímu obyvatelstvu či válečným zajatcům, kteří byli příslušníky cizích států (srov. znění „z nebo na okupovaném území“). Objektem těchto zločinů proto nemohli být při úzkém výkladu Němci nebo jiní příslušníci spřátelených států, pokud se akce proti nim odehrávaly na území Německa nebo jeho spojenců (i v takovém případě by musel být nějakým způsobem prokázán překryv se zločiny proti lidskosti).

Zločiny proti lidskosti

Přestože měl norimberský proces podle svých hlavních architektů posloužit světovému míru především tím, že umožní postihnouti zločinů proti míru a ve svém odkazu tak přispěje k potlačení agresivní války, jeho odkaz pro dnešní dobu je spatřován nyní především právě v implementaci zločinů proti lidskosti do mezinárodního (a potažmo i národního) práva.¹⁷⁷

Dle Charty MVT se zločiny proti lidskosti rozumí: „*Vražda, vyhlazování, zotročení, deportace a další nehumánní činy spáchané proti civilnímu obyvatelstvu, před válkou nebo během války, nebo perzekuce z politických, rasových nebo náboženských důvodů během nebo v souvislosti s jakýmkoliv zločinem spadajícím do pravomoci Tribunálu, bez ohledu na to, zda byly v rozporu s národním právem země, kde byly spáchány, nebo ne.*“ (čl. 6 (c))

Definice zločinů proti lidskosti zvolená v Chartě MVT je z historickoprávního pohledu zcela novou, byť je v jistém směru možno ji vnímat též jako „válečné zločiny, které byly spáchány v tak širokém měřítku, že současně představovaly i zločiny proti lidskosti

¹⁷⁵ Popř. také v následující meziválečné Ženevské úmluvě o zacházení s válečnými zajatci /*Convention relative to the Treatment of Prisoners of War*/ z roku 1929. V dnešní době je hlavním zdrojem úprava v ženevských konvencích z roku 1949 (ve spojení se dvěma dodatkovými protokoly z roku 1977).

¹⁷⁶ CASSESE, A., c.d., 47.

¹⁷⁷ WISE, E. M., c.d., s. 58.

[resp. lidstvu jako celku]“ (R. K. Woetzel)¹⁷⁸ a je možno (nikoliv výlučně – srov. níže) z tohoto pohledu chápat zločiny proti lidskosti jako určitou podkategorii zločinů válečných.

Přestože je tato definice základem pro chápání zločinů proti lidskosti dodnes, je možno v jejím ukotvení v Chartě MVT spatřovat několik problematických bodů. Předně je mnohými autory vzpomínána „*podivná epizoda středníku, který se přeměnil v čárku*“ (E. M. Wise)¹⁷⁹ Ta spočívá v tom, že v původním anglickém znění Charty MVT byla v čl. 6(c) první polovina uvedené skutkové podstaty zločinů proti lidskosti oddělena od druhé části (za slovy „*před nebo během války*“) středníkem, zatímco v ruském textu byla v interpunkci čárka. Nakonec bylo znění pro všechny jazykové mutace sjednoceno tak, že byla použita čárka.¹⁸⁰

Tato záležitost nemá pouze bagatelní význam, ale zásadním způsobem vzhledem ke gramatickému výkladu ovlivnila aplikovatelnost čl. 6(c) Charty MVT v průběhu procesu s hlavními nacistickými zločinci. V důsledku toho totiž pro založení zločinu proti lidskosti ve smyslu čl. 6(c) bylo nutné, aby nejenom v případě perzekuce z důvodů politických, rasových nebo náboženských (jak by tomu bylo v případě oddělení vět středníkem) ale také v případě jakýchkoliv dalších jednání proti civilnímu obyvatelstvu (tj. dle definice i v případě vražd, vyhlazování, deportací atd.) se toto jednání událo v souvislosti „*s jakýmkoliv zločinem spadajícím do jurisdikce Tribunálu*“. To mělo za následek, že skutková podstata zločinů proti lidskosti v Chartě MVT byla formálně nesamostatná a pro stíhatelnost této kategorie zločinů bylo nutné, aby byla nalezena jejich přímá příčinná souvislost se zločiny proti míru nebo válečnými zločiny. Jak uvádí Ch. Bassiouni, tato konstrukce mohla být motivována tím, že podle „*tvůrců Charty mohla posílit její legalitu tím, že by byly [zločiny proti lidskosti] propojeny s více zaužívaným termínem válečných zločinů. Takto by předběžné stíhání zločinů spáchaných mezi lety 1933 a počátkem války v roce 1939, jak tvůrci nejspíše věřili, mohlo posílit úlohu prokuratury při stíhání zločinnosti po roce 1939.*“¹⁸¹

S výhradou právě uvedeného je však možno poukázat na výraznou novotu, kterou definice zločinů proti lidskosti v Chartě MVT přinesla, a to aplikovatelnost zločinů proti

¹⁷⁸ WOETZEL, R. K., c.d., s. 172. Jistý předobraz je možno hledat např. v Haagské úmluvě č. IV, případně též v ustanovení čl. 230 Sèvreské smlouvy s Tureckem z roku 1920. Dílčí překryv mezi válečnými zločiny a zločiny proti lidskosti je patrný dodnes, viz CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 154; BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law, c.d., s. 178-179.

¹⁷⁹ WISE, E. M., c.d., s. 62; stejně si této záležitosti všímají podrobněji i ROBINSON, J., c.d., s. 611-612; SCHWARZENBERGER, G. International Law as Applied by International Courts and Tribunals. b.m.: Sweet & Maxwell Ltd., 1968, s. 496-497.

¹⁸⁰ Viz společný protokol ze dne 6. října 1945. In: Report of Robert H. Jackson, c.d., s. 429.

¹⁸¹ BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law, c.d., s. 186.

lidskosti i na jednání před zahájením války (v souvislosti s přípravami na útočnou válku jakožto zločinem proti míru). Je-li možno posuzovat zločiny proti lidskosti spáchané proti obyvatelstvu z/na okupovaném území jako podkategorii válečných zločinů (srov. definice obou kategorií zločinů), tak v případě postihu zločinů, které se odehrály dle čl. 6(c) Charty MVT před válkou, je situace jiná. Z této konstrukce je totiž možné dovodit, že trestným je podle Charty MVT také jednání, kterého se dopustil stát vůči svým vlastním subjektům.¹⁸² R. K. Woetzel v této souvislosti dovozuje: „*Takovéto činy byly považovány za trestné, pokud byly spáchány protivníkem proti příslušníkům jiného státu, navíc představovaly porušení trestních zákoníků většiny civilizovaných národů a mohly být stíhány národními soudy jako vražda, únos, krádež atd. Válečné zločiny byly jednoznačně porušením zvykového a smluvního mezinárodního práva; byly-li označovány i jako zločiny proti lidskosti, tak se jednalo o zvlášť závažná porušení. A zločiny proti lidskosti spáchané proti německým občanům měly natolik odpuzující charakter, že zcela zřetelně porušily základní principy spravedlnosti uznávané civilizovanými národy. I ty je proto možné považovat za zločiny proti mezinárodnímu právu.*“¹⁸³

Přestože na jednu stranu měly zločiny proti lidskosti dle Charty MVT v zásadě pouze akcesorickou povahu směrem ke zločinům proti míru a válečným zločinům (viz výše), na druhou stranu zaznívá v této citaci obhajoba jejich opodstatněnosti jakožto zcela svébytného fenoménu, který je možné (podobně jako tomu bylo v případě pokusů o stíhání pro zločiny turecké genocidy proti Arménům) uplatňovat i proti činům, které se odehrají uvnitř suverénního státu.¹⁸⁴ Tato koncepce akcentující univerzalitu hodnot humanity bez ohledu na státní příslušnost i místo, kde se útok na její samotnou podstatu objeví, je z dnešního pohledu základním principem celého odvětví mezinárodního trestního práva a poměrně zásadní měrou se projevila např. i v procesu s Adolfem Eichmannem v Izraeli na počátku šedesátých let.

K definitivnímu prosazení tohoto principu došlo mimo jiné (po jejím předchozím opuštění v ZKR 10) v Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia z 9. prosince 1948 (dále jen „ÚZTZG“)¹⁸⁵, která ve svém čl. 1 zcela jasně a bezpodmínečně stanovuje, že

¹⁸² Tj. v případě nacistického Německa vůči svým občanům a říšským příslušníkům ve smyslu Zákona o říšském občanství */Reichsbürgergesetz/* ze dne 15. září 1935, RGBl. 1935, s. 1146, rozlišující tyto dvě formy vztahu jednotlivce ke státu s ohledem na jejich rasový původ (zda jsou německé či příbuzné krve) a další kritéria (především prokázání způsobilosti sloužit národu a Říši). Pouze kategorie občanů měla plná politická práva.

¹⁸³ WOETZEL, R. K., c.d., s. 183.

¹⁸⁴ Blíže viz např. též BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law, c.d., s. 179n. Zde je upozorňováno mimo jiné i na Moskevskou deklaraci a práci Komise OSN a Londýnského mezinárodního shromáždění */London International Assembly/* jakožto prvního neoficiálního tělesa složeného z význačných právníků, které se započalo zabývat nacistickými zločiny již na podzim 1941.

¹⁸⁵ Ibid., s. 188, 191. ÚZTZG byla přijata ve formě rezoluce Valného shromáždění OSN č. 260 (1948).

genocida je zločinem, ať již byla spáchána v době míru (tj. předpokládá se na území vlastního státu) nebo v době války. Tímto tak byla již na konci čtyřicátých let dvacátého století definitivně opuštěna myšlenka akcesority zločinů proti lidskosti k ostatním dvěma, v době norimberského procesu „hlavním“, druhům zločinů proti mezinárodnímu právu.¹⁸⁶

Zmíněná ÚZTZG poukazuje na další skutečnost související s problematikou zločinů proti lidskosti tak, jak byly aplikovány před MVT. Tou je okolnost, že genocidium bylo v této době bráno striktně pouze jako součást definice ostatních zločinů proti lidskosti. Teprve prostřednictvím ÚZTZG se tento nejzávažnější zločin osamostatnil a byly blíže definovány pojmové znaky pro jeho spáchání (a jeho dílčí skutkové podstaty), které v Chartě MVT byly pouze latentně ukryté v obecném znění čl. 6(c) (srov. zejména pojem „vyhlazování“). Celkové zaměření Charty MVT jakožto instrumentu míněného primárně pro potrestání původců útočné války a chápajícího zločiny proti lidskosti v převážné míře jako pouhý doplněk stíhatelný jen ve vztahu k přípravě či vedení války¹⁸⁷ svým způsobem paradoxně při úvahách *ad absurdum* obsahově v mnohém nepřímo navazuje na teorie nacistů o tom, že světový konflikt byl rozpoután židovskou lobby a Židé tak byli pro německý národ nepřátelskou silou.¹⁸⁸ Přestože čl. 6(c) nesporně na případy systematického nacistického teroru vůči celým etnickým, politickým či náboženským skupinám míří, nenalezneme zde zatím žádnou formu tzv. kvalifikovaného úmyslu (*dolus specialis*) tak, jak je předvídan v pozdější úpravě čl. 2 ÚZTZG (tj. genocidou se rozumí jednání spáchaná „se záměrem zničit zcela nebo z části“ určitou skupinu obyvatelstva).¹⁸⁹ Přestože není možné se domnívat, že by především pro zločiny holocaustu neměli spojenci dostatek podkladů a informací již v průběhu války, G. J. Bass tvrdí, že úplný rozsah holocaustu a páchané genocidy začal být zřejmý teprve právě až ve světle již probíhajícího norimberského procesu a že hlavním procesem, v němž se vyhlazování evropských Židů stalo ústředním bodem celého řízení, byl až proces s Adolfem Eichmannem.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Srov. WISE, E. M., c.d., s. 63.

¹⁸⁷ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 177.

¹⁸⁸ Srov. např. Topography of Terror – Gestapo, SS, and Reich Security Main Office on Wilhelm- and Prinz-Albrecht-Strasse, A Documentation. Berlin: Stiftung Topographie des Terrors, represented by Prof. Andreas Nachama, 2010, s. 205.

¹⁸⁹ CASSESE, A., c.d., s. 103.

¹⁹⁰ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 174. ; srov. rovněž např. LIPSTADT, D. E. The Eichmann Trial. USA: Random House, Inc., 2011, s. 192n.

4.1.1.2. Právní aspekty *ratione personae*

Individuální odpovědnost hlavních válečných zločinců

R. Teitelová ve svém zamyšlení se nad hlavním norimberským procesem píše: „*Norimberk přinesl otázku, jak stíhat zločiny totality, masivní systematické zločiny moderního byrokratického státu. Kdo nese odpovědnost? Co odpovědnost znamená? Podle Norimberku měla být odpovědnost vynucena cestou stíhání jednotlivců. Ve stínu Versailles Norimberk překročil kolektivní vinu a myšlenku státu nebo kolektivní viny. Přestože v Norimberku byli odsouzeni jednotlivci a nacistické organizace prohlášeny za zločinecké, Německo jako celek nebylo shledáno vinným.*“¹⁹¹

Základní rozcestí pro tato východiska byla položena již v rámci politických debat mezi spojenci v průběhu války (srov. výklad výše v části 3). Jedním z hlavních praktických argumentů, které se opíraly o historické zkušenosti po první světové válce, byla obava, že pokud nebudou souzeni čelní představitelé nacistického Německa, bude právně podlomena i možnost účinně postihnout zločiny osob na nižších stupních v hierarchii státu a jeho vojenských či represivních složek.¹⁹² Charta MVT byla formulována tak, aby právě tento prvotní krok umožnila.

V čl. 1 je tudíž stanoveno, že MVT se *ratione personae* zakládá pro účely „*spravedlivého a promptního procesu a potrestání hlavních válečných zločinců evropské Osy.*“ V době přijetí Charty MVT se tedy výslovně nepočítalo s její přímou aplikací vůči Japonsku, jehož váleční zločinci byli souzeni na základě proklamace vydané generálem C. MacArthurem dne 19. ledna 1946.^{193,194} V době přijetí Charty MVT ještě nebyla jednoznačná představa o tom, zda se bude konat více samostatných procesů či, jak tomu nakonec bylo, bude vedeno jedno společné řízení vůči více obžalovaným (srov. k tomuto čl. 22 a 30 Charty MVT). V souladu s Moskevskou deklarací předvídala výslovně Londýnská dohoda o zřízení MVT, že před MVT budou postaveni „*váleční zločinci, jejichž zločiny se neodehrály na žádném konkrétním území*“, a to, že naopak ti, jejichž činy jsou úzce spojeny s konkrétní zemí, budou vydáni do těchto zemí (čl. 1 a 4 Londýnské dohody). Hlavní tíhu

¹⁹¹ TEITEL, R., c.d., s. 47.

¹⁹² KOCHAVI, A. J., c.d., s. 44.

¹⁹³ *General Headquarters Supreme Commander For The Allied powers, General order No. 1* ze dne 19. ledna 1946 (U.S. Department of State publication No. 2675).

¹⁹⁴ Právní základ pro Tokijský tribunál je v mnoha směrech identický s Chartou MVT (bliže viz WOETZEL, R. K., c.d., s. 227-232). Jak upozorňuje G. J. Bass, v Tokiu nebyl souzen samotný císař Hirohito vzhledem k tomu, že Japonsko nebylo zcela vojensky poraženo a jako jedinou podmínku své kapitulace vneslo požadavek, že císař nesmí být svržen z trůnu. BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 151.

procesů s nacistickými zločinci tak měly v důsledku nést „*národní nebo okupační soudy zřízené nebo v budoucnu zřizované na spojeneckých územích nebo v Německu pro procesy s válečnými zločinci.*“ (čl. 6 Londýnské dohody)

Silným základem pro princip individuální odpovědnosti za zločiny spáchané nacistickým režimem měla být především ustanovení čl. 7 a 8 Charty MVT. V případě čl. 7 je vyloučena tzv. teorie státního aktu */theory of act of state theory, Staatsakttheorie/*. Jedná se v případě zločinů trestných podle mezinárodního práva o prolomení zásad imunity čelních představitelů států, kterým je jinak mezinárodním (ovšem tradičně i národním) právem přiznávána obvykle nestíhatelnost pro jejich jednání. Pokud by teorie státního aktu nebyla Chartou MVT výslovně vyloučena, znamenalo by to podle klasického chápání mezinárodních vztahů mezi státy, že veškeré tyto vztahy (tedy včetně faktického či výslovného vypovězení války apod., které mělo být před MVT podle záměru tvůrců jeho Charty stíháno především) se dějí mezi abstraktními entitami v podobě států a případná související porušení mezinárodního práva zakládají toliko pouze nárok na zadostiučinění mezi státy.¹⁹⁵ Slovy A. Casseseho by tedy „*pouze stát mohl být za taková jednání mezinárodněprávně odpovědný.*“¹⁹⁶ Tato teorie by tak umožnila zastřít individuální odpovědnost jednotlivých osob, které státní politiku určují, s odkazem na to, že určité jednání bylo pouze jednáním státu jako celku a nikoliv projevem rozhodnutí konkrétní hlavy státu či dalších jeho čelních představitelů. Právě na to čl. 7 reaguje a vylučuje uplatnění takovéto hmotněprávní námitky jakožto okolnosti vylučující protiprávnost: „*Oficiální pozice obžalovaného, ať už jako hlavy státu nebo odpovědného úředníka ministerstev, nebude považována za okolnost zbavující jej odpovědnosti či jako polehčující okolnost.*“ V důsledku se zde navazuje na neúspěšný koncept čl. 227 Versaillské smlouvy, který požadoval potrestání císaře Viléma II. (k čemuž však nakonec nedošlo nikoliv z důvodů jeho imunity, ale odlišného institutu - politického azylu).¹⁹⁷

Druhým případem (podle čl. 8) je stanovení nepřipustnosti tzv. námitky jednání na rozkaz */superior orders defence; Befehlnotstand/*, která směřuje k tomu, že je vyloučena trestní odpovědnost osoby, která jedná na rozkaz nadřízeného. V takovém případě je argumentováno tím, že osoba jednající na rozkaz je povinována poslušností, vojenskou disciplínou a obvykle slibem věrnosti, které jí neumožňují výkon uloženého rozkazu

¹⁹⁵ Viz FUHRMANN, P., c.d., s. 27.

¹⁹⁶ CASSESE, A., c.d., s. 264.

¹⁹⁷ Dle výkladu výše v kapitole 2.1 je však možno poukázat i na dřívější případy, kdy došlo k potrestání vůdců poraženého státu po válce (Peter von Hagenbach, Napoleon Bonaparte atd.). Obvykle je však k těmto případům (známým již od dob antického světa – srov. např. WOETZEL, R. K., c.d., s. 124-125) přisuzována spíše povaha politických a preventivních rozhodnutí, než že by byly výrazem existujícího právního obyčeje umožňujícího přisuzovat obecnou trestní odpovědnost hlavám států na mezinárodní (právní) úrovni.

zpochybňovat. V důsledku tak nemůže existovat trestní odpovědnost na straně takovéto osoby, neboť v jejím jednání chybí jakýkoliv volní prvek, a není tak naplněna subjektivní složka zločinu (tj. po právní stránce zločin vůbec není spáchán, protože nejsou naplněny všechny jeho znaky¹⁹⁸, popř. odpovědnost za něj se přenáší na osobu, která daný rozkaz vydala).

Vyloučení námitky jednání na rozkaz je Chartou MVT definováno takto: „*Skutečnost, že obžalovaný jednal podle rozkazu své vlády nebo nadřízeného, jej nezavazuje odpovědnosti, ale může být posouzena jako okolnost polehčující, pokud to Tribunál shledá jako spravedlivé.*“

Přestože čl. 7 i 8 Charty MVT se fakticky vyvinuly z identického myšlenkového základu¹⁹⁹ a směřují ke stejnému cíli, kterým je princip individuální odpovědnosti za zločiny proti mezinárodnímu právu bez možnosti exkulpace, každý k němu směřuje z opačné strany. V případě vyloučení teorie státního aktu je směřováno k tomu, aby nemohly spravedlnosti uniknout ty osoby, které jsou na samém vrcholu hierarchie moci a vydávají základní směrnice pro státní akty a jednání v politické i právní rovině, za což v případě, že vydají pokyny k závažným zločinům, mají nést odpovědnost. U neuznání námitky vyšších rozkazů je situace opačná v tom, že se naopak pojmově očekává, že osoba, která by tuto námitku mohla vznést, je na nižším stupni v hierarchii státní moci a jsou jí výše postavenými nadřízenými udělovány příkazy. Podle A. Casseseho je tedy nutné, aby „*kdykoliv podřízený vykoná rozkaz, který odporuje mezinárodnímu právu, nesl osobní odpovědnost, pokud je takový rozkaz zjevně protiprávní.*“²⁰⁰ V porovnání mezi oběma ustanoveními Charty MVT je ještě vhodné (i s ohledem na platnost těchto premis v současném mezinárodním trestním

¹⁹⁸ Srov. NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, O., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné: I. Obecná část. 4. vyd. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 186.

¹⁹⁹ Jak popisuje P. Fuhrmann, tak jednání na rozkaz do první světové války představovalo jednání, které bylo formováno státní mocí, nikoliv autonomní vůlí jednotlivce. A jelikož podle do té doby převažující mezinárodněprávní (nikoliv tedy politické) situace hlavy států nebyly vůči ostatním suverénům odpovědné, tak individuální odpovědnost v rámci této poslušnosti nemohla (jak ve světle národního, tak mezinárodního práva) vzniknout. FUHRMANN, P., c.d., s. 26-28. Přesto je zde odkazováno také na názory L. F. L. Oppenheima (OPPENHEIM, L. F. L. International Law. Volume II, 2nd Edition. London: Longmans Green and Co., 1912, § 253; dostupné rovněž online na: <http://www.gutenberg.org/files/41047/41047-h/41047-h.htm>) z doby předcházející období první světové války a které měly silný vliv na soudobé válečné právo, které obhajovaly myšlenku, že za jednání na rozkaz jednotlivce nemůže nést odpovědnost, ale že odpovědnost v takovém případě může vzniknout na straně osoby, která tyto rozkazy vydala. Je zde ovšem stále veden rozdíl mezi rozkazy, které vydala vláda (tj. hlava státu a jeho nejvyšší politický aparát), a rozkazy, které vydali vojenští velitelé (tj. nikoliv osoby s imunitou). Přestože jakékoliv praktické uplatnění této zásady by bylo krajně obtížné (právě pro zachování principů námitky vyšších rozkazů ve spojení s imunitami čelních představitelů, kdy se jedna osoba může vzestupně odvolávat na pokyny shora až do bodu, kde se nacházejí pouze osoby chráněné imunitou), je možno v tomto spatřovat drobný odklon od dřívější praxe. Kulhavost tohoto přístupu však nejlépe demonstrovaly lipské procesy se svou nekonzistentní judikaturou (srov. výše výklad k rozhodnutí *Llandovery Castle* a rozhodnutí *Dover Castle*).

²⁰⁰ CASSESE, A., c.d., s. 232.

právu²⁰¹) upozornit na odlišnost spočívající v tom, že při uplatnění námítky vyšších rozkazů je možno ji v odůvodněných případech akceptovat jako polehčující okolnost (tj. okolnost relevantní pro stanovení trestu, ale nikoliv zcela exkulpační), zatímco použití teorie státního aktu obžalovanými bylo v procesu před MVT zcela bez účinku.²⁰²

Konspirace a prvky kolektivní odpovědnosti v Chartě MVT

Přestože, jak bylo akcentováno výše, byl základem pro potrestání nacistických zločinců po druhé světové válce především princip individuální trestní odpovědnosti, v Chartě MVT je možné nalézt i prvky kolektivní odpovědnosti, kterými je koncept konspirace či jistá sekundární trestní odpovědnost skrze možnost, aby MVT prohlásil některé skupiny či organizace za zločinecké */criminal organizations/*.

Konspirace je vnímána jako koncept na pomezí přesněji formy účastenství a samostatné skutkové podstaty.²⁰³ I v Chartě MVT byla jejími tvůrci zakotvena v čl. 6 ve dvojí podobě. Specificky byla zmíněna u zločinů proti míru, pro něž byla fakticky uvedena jako speciální skutková podstata spočívající v „*účasti na společném plánu nebo konspiraci*“ za účelem příprav nebo vedení agresivní války. Druhým případem byl poslední odstavec čl. 6, který stanovoval, že „*vůdci, organizátoři, podněcovatelé a komplici účastníci se na vytvoření nebo provedení společného plánu nebo konspirace za účelem spáchání kteréhokoliv z dříve uvedených zločinů [tj. zločinů proti míru, válečných zločinů a zločinů proti lidskosti] jsou odpovědní za všechny činy vykonané jakoukoliv osobou v rámci provedení takového plánu.*“ Přes tuto dvojakou formulaci konspirace (v dnešní době je používaným termínem v mezinárodním trestním právu *joint criminal enterprise*) je převažujícím závěrem (z nějž vyšel i samotný MVT a který je základem pro chápání tohoto problému i v dnešním mezinárodním trestním právu²⁰⁴), že takto „*byla pouze založena trestní odpovědnost osob, které se účastnily konspirace nebo společného plánu, ale nebyla tím přidána žádná nová skutková podstata k těm, které byly jinak uvedeny.*“ (R. K. Woetzel)²⁰⁵

²⁰¹ Srov. čl. 27 a 33 Statutu Mezinárodního trestního soudu.

²⁰² Jak upozorňuje P. Fuhrmann, v původním návrhu USA prezentovaném v dubnu 1945 v San Franciscu bylo počítáno s tím, že by námítka vyšších rozkazů mohla být uznána i za exkulpační důvod, pokud by ji s ohledem na dané okolnosti MVT shledal jako důvodnou (popř. mohla být i polehčující okolností). S ohledem na sovětský protinávrh byla nakonec v Chartě MVT zvolena v čl. 8 užší formulace. FUHRMANN, P., c.d., s. 69-70.

²⁰³ Srov. CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., c.d., s. 368.

²⁰⁴ Srov. CASSESE, A., c.d., s. 181n. Viz čl. 25 odst. 3 písm. d) Statutu Mezinárodního trestního soudu.

²⁰⁵ WOETZEL, R. K., c.d., s. 174.

Tento konstrukt (rovněž ve spojení s institutem zločineckých organizací²⁰⁶) měl zabezpečit efektivitu trestního postihu nacistů. Ve své podstatě se váže na řetězení příčinných souvislostí při spáchání trestných činů a jde *a minori ad maius* s tím, že je posuzována jednak trestnost takového plánu jako celku, jednak znalost osoby v něm zapojené o jeho obsahu a její srozumění s ním, popř. srozumění takovéto osoby s tím, že v souvislosti s aktivitami konspiračního uskupení může být některými jeho členy spáchán zločin.²⁰⁷

Úprava pravomoci MVT deklarovat některou skupinu či organizaci za zločineckou rovněž ve svém širším kontextu znamená propojení činnosti určité definovatelné skupiny osob s odpovědností jednotlivce. Jak bylo krátce nastíněno již výše, smyslem této úpravy²⁰⁸ mělo být určité ujednodušení následného postihu příslušníků některých nacistických uskupení s širokou členskou základnou (v USA byla především silná vůle postihnout kolektivně např. členy některých divizí *Waffen SS*, které se během bojů dopustily závažných zločinů proti americkým válečným zajatcům, rovněž tak se od počátku uvažovalo o dalších případech jako např. Gestapu, SA, všech členech NSDAP, junkerech²⁰⁹). Dle čl. 9 odst. 1 Charty MVT proto „*může Tribunál v rámci procesu s jakýmkoliv jednotlivým členem skupiny nebo organizace (v souvislosti s jakýmkoliv zločinem, z něhož byl obžalovaný usvědčen) prohlásit [...] za zločineckou organizaci.*“ I pro tento druh trestní odpovědnosti obsahově blízkého trestní odpovědnosti právnických osob (postrádajícího pro organizace sankci, neboť nacistické organizace, které samy o sobě neměly právní subjektivitu, již byly v době procesu faktickou i právní cestou neexistující²¹⁰) je vlastní jistým způsobem princip kolektivní viny.²¹¹ Dle tohoto znění čl. 9 bylo možné organizaci (či skupinu) prohlásit v rozsudku MVT za zločineckou pouze v případě, že se podílela na zločinech proti míru, válečných zločinech a zločinech proti lidskosti. V případě, že by se organizace podílela „pouze“ na jiných než

²⁰⁶ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 170-171.

²⁰⁷ Srov. rozhodnutí Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii *Prosecutor v. Tadić, Appeal Chamber (Case No. IT-94-1-A)* ze dne 15. července 1999, odst. 228.

²⁰⁸ Proti možnosti deklarovat zločinnost některé nacistické organizace se během přípravných prací zprvu negativně vymezoval Sovětský svaz, jelikož trestní postih jakékoliv jiné entity než fyzické osoby byl sovětskému právu cizí. Srov. KOCHAVI, A. J., c.d., s. 226.

²⁰⁹ Srov. BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 154, 156, 158, 178. Zvláštní pozornost je zde věnována známému masakru 64 amerických válečných zajatců příslušníky 12. pancéřové divize SS během kampaně v Normandii, který v tomto směru silně ovlivnil veřejné mínění v USA a přispěl k požadavkům na hromadný postih příslušníků některých nacistických organizací. Známým je rovněž obdobný případ masové popravky přibližně sedmdesáti amerických zajatců u belgických Malméd během bitvy v Ardenách (divize *Waffen SS „Leibstandarte-SS Adolf Hitler“*).

²¹⁰ Srov. Zákon Kontrolní rady č. 2 o ukončení a zrušení nacistických organizací /*Control Council Law Nr. 2 Providing for the Termination and Liquidation of the Nazi Organizations*/ze dne 20. října 1945. Dostupné online na: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Enactments/01LAW01.pdf.

²¹¹ Srov. WIEWIORKA, A. Le procès de Nuremberg. Rennes: Ouest-France-Mémorial, 1995, s. 128.

v čl. 6 Charty MVT uvedených zločinech, nemohl by ji *stricto sensu* MVT za zločineckou označit.²¹²

Koncept zločineckých organizací podle Charty MVT je však poměrně důležitým způsobem propojen s odpovědností jednotlivců. Formálním pojítkem pro účely procesu před MVT je především podmínka uvedená v čl. 9 odst. 1 Charty MVT, která určuje, že před MVT mohou být jako zločinecké označeny pouze ty organizace, jichž byl některý z hlavních válečných zločinců souzených před MVT členem. Nejvýznamnějšími pro postih nacistických zločinů jsou ovšem v této souvislosti navazující ustanovení čl. 10 a 11 Charty MVT. Především čl. 10 stanovuje: „*V případech, kdy je Tribunálem skupina nebo organizace označena za zločineckou, příslušné národní orgány kteréhokoliv signatářského státu mají právo postavit před národní, vojenský nebo okupační soud jednotlivce pro jeho účast v takovéto organizaci. V takových případech se má zločinecká podstata skupiny nebo organizace za prokázanou.*“ Jelikož bylo předem jasné, že MVT nemůže mít dostatečnou kapacitu pro to, aby sám dokázal odstíhat všechny osoby podezřelé ze zločinů spáchaných nacistickým režimem v tak velkém rozsahu, s tak vysokou mírou vzájemné koordinace a tak vysokým počtem zapojených se osob, měla být tato ustanovení (především ve spojení se ZKR 10 pro území okupovaného Německa, popř. ve spojení s aplikovatelnou národní legislativou jiných států) ulehčením pro následný proces denacifikace, pro nějž se v době schválení Charty MVT teprve připravovaly osnovy.²¹³

Navazující čl. 11 Charty MVT umožňuje, aby osoby, které byly odsouzeny před MVT, byly stíhány a postaveny před soudy uvedené v čl. 10 (tj. obecné národní, vojenské či okupační soudy signatářských států) pro zločiny jiné než jen svou účast ve zločineckých organizacích. Pro takové případy je možné, aby soud v takovémto navazujícím procesu uložil odsouzenému trest, který je nezávislý na trestu, který již osoba obdržela u MVT pro svou účast ve zločinecké organizaci. V praxi však toto ustanovení nemělo praktického uplatnění.

Samotné označení již neexistujících nacistických organizací zapojených do zločinů svého režimu, s nímž byly organicky i personálně propojeny, mělo mít spíše symbolický a morální význam. Mělo být spíše prostředkem osvěty pro německý národ. Jeho praktický smysl je nutno hledat až ve spojení s kriminalizací jednotlivců za členství v těchto organizacích. Jak bude blíže poukázáno níže, samotný MVT i následná praxe soudních

²¹² Srov. WOETZEL, R. K., c.d., s. 192.

²¹³ Srov. Report of Robert H. Jackson, c.d., s. VII.

orgánů v procesech vedených v jednotlivých okupačních zónách zaujaly k propojování kolektivní a individuální odpovědnosti poměrně restriktivní postoj, byť jej zcela nevyloučily.

4.1.1.3. Právní aspekty *ratione temporis*

Hmotněprávní vymezení jednotlivých skutkových podstat, které se objevily v Chartě MVT, ze své podstaty určovalo i dobu, na kterou byly aplikovatelné. Z hlediska zločinů proti míru byla trestná rovněž příprava útočné války, čili jednání, které časově předcházelo vlastnímu začátku konfliktu, který je tradičně spatřován v napadení Polska 1. září 1939. V případě válečných zločinů je pojmově dán jejich časový rámec do souvislosti s existencí válečného konfliktu, a tudíž MVT je mohl posuzovat pouze v časovém sepětí s mezinárodním válečným konfliktem, tj. od začátku války do okamžiku bezpodmínečné kapitulace Německa 9. května 1945.²¹⁴ Specifičnost časového kontextu poslední kategorie zločinů podle Charty MVT, zločinů proti lidskosti, již byla krátce nastíněna výše. Charta MVT v čl. 6(c) ve své podstatě umožňovala postih těchto činů i v případě, že se odehrály v době před válkou, ale pouze tehdy, pokud byly spáchány v souvislosti se zločiny proti míru²¹⁵, tj. s přípravou vojenské agrese proti jiným státům. V takovémto případě by byly postihnutelnými rovněž případy perzekuce vlastního německého obyvatelstva (např. v rámci protižidovských opatření, tzv. ochranné vazby /*Schutzhaft*/ v koncentračních táborech pro internaci politicky nevyhovujících skupin jako např. příslušníků komunistické strany či sociální demokracie, či izolace, sterilizace a v následující fázi tzv. *Aktion T4* usmrcování zdravotně handicapovaných osob²¹⁶).

²¹⁴ Vztažení válečných zločinů rovněž na vnitrostátní válečné konflikty se prosadilo až v 90. letech dvacátého století na základě rozhodovací praxe Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Srov. CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 118.

²¹⁵ Popř. též v souvislosti s válečnými zločiny, což je ovšem pro otázku uplatnění konceptu zločinů proti lidskosti na činy spáchané před začátkem války irelevantní.

²¹⁶ Ochranná vazba byla umožněna na základě směrnice říšského prezidenta ze dne 28. února 1933 na ochranu lidu a státu, základ pro perzekuci osob s postižením či duševně nemocných byl položen v zákoně pro prevenci dědičně postiženého potomstva /*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*/ ze 14. července 1933, RGBL. 1933, s. 529 (samotné systematické vraždění těchto osob bylo uvedeno v pohyb faktickou cestou až v době po začátku války). Srov. k ochranné vazbě a perzekuci postižených či duševně nemocných osob: Topography of Terror – Gestapo, SS, and Reich Security Main Office on Wilhelm- and Prinz-Albrecht-Strasse, A Documentation, c.d., s. 147nn. a 243nn. Jako příklad zločinů proti lidskosti ve vztahu k židovskému obyvatelstvu v době do začátku druhé světové války je vedle norimberských zákonů a následující širokosáhlé prováděcí legislativy možno upozornit zejména na systematickou pauperizaci příslušníků této menšiny včetně státem podněcovaného pogromu tzv. křišťálové noci (srov. SCHILDE, K. Bürokratie des Todes, Lebensgeschichten jüdischer Opfer des NS-Regimes im Spiegel von Finanzamtsakten. Berlin: Metropol Verlag, 2002, s. 50). K souvislosti této aktivity s válečným úsilím Německa (resp. s přípravou na válku) srov. (BAUER, J. Úvahy o holokaustu. Praha: Academia, 2009, s. 100-101).

K časovým otázkám plynoucím z Charty MVT je možno přiřadit rovněž diskuzi o její případné retroaktivitě, která zaznívala rovněž mezi spojenci v době příprav na poválečné potrestání zločinců (namítána byla pochopitelně rovněž obhajobou v procesu samotném – srov. níže). Zejména u problematiky agrese převažoval v rámci Komise OSN názor, že jde pouze o morální provinění a nikoliv o zločin, za nějž by bylo možné uložit trest.²¹⁷ Touto problematikou se pochopitelně zabýval MVT ve svém rozsudku a bude o ní proto blíže pojednáno níže.

4.1.2. Procesněprávní ustanovení

Procesní problematice nebude v této práci věnována zásadní pozornost, přesto je v širším společenskoprávním kontextu vhodné upozornit alespoň v bodech na základní procesní principy Charty MVT.

Koncepce procesních ustanovení Charty MVT byla formulována s cílem zamezit případným nežádoucím průtahům v řízení, které by mohly mít za následek jednak vlastní neefektivitu výkonu spravedlnosti, jednak snížení „výchového“ efektu procesu na společnost.²¹⁸ V Chartě MVT je proto možno nalézt řadu ustanovení, které výslovně směřují k co možná nejrychlejšímu průběhu celého procesu. Již v čl. 1 je dáno, že MVT „*se zřizuje za účelem spravedlivého a promptního procesu a potrestání hlavních válečných zločinců.*“ Na toto navazuje čl. 18 (a čl. 19), který dává MVT pravomoc přijímat opatření proti průtahům v řízení včetně ukládání sankcí za průtahy (včetně možnosti rozhodnout o tom, že bude obžalovaný v takovýchto případech vyloučen z hlavního jednání před tribunálem). Součástí této problematiky je i jednoinstančnost řízení zakotvená v čl. 26, která neumožňuje odvolání (byť dle čl. 29 mohla Kontrolní rada z vlastní iniciativy snížit či změnit trest, nikoliv ovšem trest zpřísnit). V této souvislosti je možno poukázat rovněž na čl. 12 umožňující výslovně řízení proti obžalovanému *in absentia*.²¹⁹

Na druhou stranu Charta MVT v části IV. nazvané „*Spravedlivý proces pro obžalované*“ zaručovala obžalovaným některá klasická práva v trestním řízení. Obžalovaný měl být předem plně seznámen s obžalobou v jazyce, kterému rozumí, proces byl simultánně

²¹⁷ Blíže viz KOCHAVI, A. J., c.d., s. 97n.

²¹⁸ Srov. BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 163, 165-166.

²¹⁹ Toto ustanovení bylo využito v případě Martina Bormanna, srov. rozhodnutí MVT ze dne 18. října 1945, v němž je upraveno veřejné oznámení, že Martin Bormann byl obžalován a v případě, že nebude pro účely řízení osobně k dispozici, bude proti němu vedeno řízení v jeho nepřítomnosti. Text uvedeného rozhodnutí In: Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof. Band I. Nürnberg: Internationaler Militärgerichtshof Nürnberg, 1947, s. 112-113.

tlumocen do němčiny (dalšími jazyky byla angličtina, francouzština a ruština – srov. rovněž čl. 25²²⁰), obžalovaný měl právo se vyjadřovat ke všem materiálům a měl právo předkládat důkazy na svou obhajobu a sám či prostřednictvím svého obhájce vyslýchat svědky (čl. 16).

Samotný postup v řízení před MVT²²¹ je v Chartě MVT vymezen v čl. 24, který v hlavních rysech nastiňuje jednotlivá procesní stádia po zahájení hlavního jednání. Prvním krokem tak bylo přečtení obžaloby (ta byla připravena komisí složenou z hlavních žalobců za jednotlivé státy²²²) a vyjádření obžalovaných, zda se cítí vinni či nevinni, dále byla na řadě úvodní řeč žalobců. V navazující fázi bylo zahájeno dokazování, v němž jak obžaloba, tak obhajoba mohly předkládat důkazy pro svá tvrzení (vše zde uvedené platí i pro obhajobu obžalovaných nacistických organizací, jimž byli rovněž ustanoveni individuální obhájci). Vedle křížového výslechu svědků byla předvídána rovněž možnost výslechu obžalovaných jakožto svědků.²²³ Proces byl završen popořadě závěrečnými řečmi obhajoby, žalobců a jednotlivých obžalovaných.

Rozsudek obsahovat rozhodnutí o vině a trestu a být odůvodněn (čl. 26) s tím, že v případě shledání obžalovaného vinným měl MVT oprávnění „uložit trest smrti nebo jakýkoliv jiný trest“ (čl. 27), a to včetně možnosti rozhodnout o „zabavení jakéhokoliv odcizeného majetku a jeho vydání Kontrolní radě pro Německo“ (čl. 28). O rozsudku rozhodoval MVT kvalifikovanou většinou hlasů svých soudců, neboť pro případnou vinu obžalovaného a jeho trest se museli vyjádřit dle čl. 4(c) nejméně tři soudci (v opačném případě by nebyla osoba shledána vinnou).²²⁴ Podle čl. 29 měly být tresty vykonány v součinnosti s Kontrolní radou, která měla, jak již bylo zmíněno, podle tohoto ustanovení Charty MVT rovněž oprávnění přezkoumat a případně změnit (s výhradou zásady zákazu *reformatio in peius*) trest uložený ze strany MVT. V případě, že proti některé odsouzené osobě byly nalezeny nové důkazy, které by odůvodňovaly novou obžalobu, měla Kontrolní

²²⁰ Mnohojazyčnost při vyšetřování i v procesu samotném měla na svědomí oproti původním plánům relativní časové protáhnutí řízení. Srov. TAYLOR, T., c.d., s. 32.

²²¹ MVT byl dle čl. 2 tvořen čtyřmi členy po jednom za každý z hlavních signatářských států Londýnské dohody. Za Velkou Británii předsedal tribunálu Lord Justice Geoffrey Lawrence, dalšími členy byli za USA Francis Biddle, za Francii Donnedieu de Vabres, za SSSR I. T. Nikitschenko. Mezi členy MVT byli počítáni rovněž zástupci soudců, kterými byli Sir Norman Birkett za Velkou Británii, John J. Parker za USA, Robert Falco za Francii a A. F. Wolchokow za SSSR.

²²² Srov. čl. 14 a 15 Charty MVT. Hlavními žalobci za jednotlivé hlavní signatářské státy Londýnské dohody byli nominováni: Robert H. Jackson za USA, Sir Hartley Shawcross za Velkou Británii, François de Menthon a Auguste Champetier de Ribes za Francii, R. A. Rudenko za SSSR.

²²³ Tento procesní institut je přisuzován vlivu anglosaského práva na obsah Charty MVT s tím, že výslech obžalovaného na pozici svědka je obvyklou součástí trestního řízení v anglosaském světě, nikoliv však v kontinentálním právu. Srov. TAYLOR, T. Die Nürnberger Prozesse. Zürich: Europa-Verlag, 1951, s. 28; Report of Robert H. Jackson, c.d., s. XI.

²²⁴ V ostatních případech v průběhu řízení rozhodoval MVT prostou většinou soudců, tj. buď třemi hlasy nebo v případě rovnosti hlasů rozhodoval hlas předsedy tribunálu.

rada rovněž oprávnění toto oznámit komisi složené z hlavních žalobců u MVT pro případ zahájení nového řízení.

Podle čl. 13 a 14(e) byla pro bližší úpravu procesu před MVT rovněž připravena „Procesní pravidla“²²⁵, která rozpracovávala procesní ustanovení Charty a specifikovala některé technické řízení.²²⁶

Celkově je možno MVT hodnotit jako první skutečný mezinárodní tribunál v dějinách, přestože je ojediněle možno zaznamenat názor, že se o soud založený na mezinárodním právu nejednalo. Proponent této teorie P. Fuhrmann tvrdí, že šlo pouze o vojenský tribunál zúčastněných států (tj. USA, SSSR, Velké Británie a Francie), který pouze vykonával státní soudní pravomoci. Pro výkon skutečné mezinárodní jurisdikce, uvádí P. Fuhrmann, by bylo nutné, aby s tímto postupem vyslovily souhlas všechny dotčené státy (míněno tedy i Německo).²²⁷ Nejenže je tento názor poměrně ojedinělý, ale nebere ani v potaz okolnost bezpodmínečné kapitulace nacistického Německa i rozkladu státní moci na jeho území (tzv. „*failed state*“)²²⁸, která ve své podstatě znamená implicitní podvolení se tohoto státu opatřením, která vůči němu spojenecké mocnosti přijmou. Součástí těchto opatření bylo rovněž zřízení MVT (navíc podpořené dalšími 19 státy, které k Londýnské dohodě přistoupily). Ve své procesní části je prvním procesním základem pro stíhání zločinů univerzálního charakteru, který kombinoval prvky *common law* procesu a procesu kontinentálního²²⁹, jehož relativní úspěch založil předpoklady pro další mezinárodní tribunály.²³⁰ Je třeba také nezapomínat na jeho komplementaritu jakožto tribunálu mezinárodního a protipólu k národním procesům s nacisty na nižších stupních hierarchie moci.²³¹

²²⁵ Viz *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*. Band I. Nürnberg: Internationaler Militärgerichtshof Nürnberg, 1947, s. 20-25.

²²⁶ Blíže upravena byla problematika vícejazyčnosti MVT s důrazem na to, aby obžalovaní měli vždy k dispozici relevantní dokumenty v němčině, dále otázky ustanovování obhájců, předkládání důkazních prostředků ze strany obžalovaných, soudní protokol a sekretariát (v čele s generálním sekretářem Haroldem B. Willeyem) a funkční aparát soudu.

²²⁷ FUHRMANN, P., c.d., s. 76-77.

²²⁸ Srov. rovněž rozsudek vojenského tribunálu USA v Norimberku v tzv. *Justice Case (USA v. Josef Altstoetter et al.)*. TWC, Vol. 3, s. 960. Rovněž i PERELS, J. *Verpaßte Chancen. Zur Bedeutung der Nürnberger Nachfolgeprozesse vor dem Hintergrund der ungenügenden Strafverfolgung von NS-Tätern in der BRD*. In: BUCK, K. (ed.) *Die frühen Nachkriegsprozesse: Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland*, Heft 3. Bremen: Edition Themmen, 1997, s. 31.

²²⁹ Srov. Report of Robert H. Jackson, c.d., s. V-VI, X-XI.

²³⁰ Srov. BASSIOUNI, CH. *Das Vermächtnis von Nürnberg*, c.d., s. 15-18, 29; BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 203-205.

²³¹ TEITEL, R., c.d., s. 49.

4.2. Právní analýza obsažená v rozsudku MVT

Rozsudek MVT²³² byl vynesena 1. října 1946 po téměř dvanácti měsících od zahájení hlavního líčení (obžaloba byla předána MVT 18. října 1945). „Byl tím završen možná největší proces ve světových dějinách. Žalobci předložili 2.630 listinných důkazů, obhajoba dalších 2.700; soud vyslechl svědectví 240 svědků a zohlednil na 300.000 místopřísežných prohlášení. Proces zabral 218 jednacích dní a protokoly naplnily 16.000 stran.“^{233,234}

MVT se v rozsudku musel vypořádat s obžalobou, která byla členěna do čtyř částí (konspirace, zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti), žalobci proto počítali s tím, že konspirace představovala samostatnou skutkovou podstatu v rámci čl. 6 Charty MVT.²³⁵ V první části rozsudku (s. 12-23) MVT provedl základní úvod do problematiky z věcné i právní perspektivy a poukázal na hlavní vývojové momenty v uchopení moci nacisty v Německu. Již zde proklamoval stěžejní bod celého rozsudku, který spočíval v tom, že MVT se cítí být vázán Chartou MVT jakožto právním základem pro řízení před ním i pro aplikovatelné hmotné právo.²³⁶ Výklad učiněný o hlavních právních zásadách a ustanoveních Charty MVT, který byl učiněný výše, je tudíž plně relevantním pro rozhodnutí ve věci samé a MVT jej pouze doplnil svým výkladem, který nikterak nepřesahoval obecný rámec Charty MVT.

V dalším (s. 24-58) se MVT zabýval otázkami zločinů agrese a konspirace za účelem zahájení a vedení agresivní války, přičemž tato část je v rozsudku nejrozsáhlejší a plně odpovídá tendencím chápat agresivní válku „nejen jakožto mezinárodní zločin, nýbrž jako nejvyšší mezinárodní zločin odlišující se od jiných válečných zločinů pouze v tom, že v sobě zahrnuje veškeré jejich souhrnné zlo jakožto celku.“ (rozsudek MVT, s. 25) Ve svém historickoprávním výkladu nacistické agrese a agresivní války (dle čl. 6(a) bylo trestným již stádiem plánování agresivní války, nikoliv pouze její rozpoutání) se MVT věnoval nejprve *Anschlusu* Rakouska a rozbití Československa, neboť bylo nutné vymezit, od kdy existoval nadevší pochybnost v Německu plán rozpoutání agresivní války a kteří z obžalovaných byli

²³² *France et al. vs. Göring et al.* (1946), 22 IMT. Dostupný rovněž online na: <http://werle.rewi.hu-berlin.de/IMTJudgment.pdf>. (Stránkování použité při citacích z rozsudku MVT v této práci odpovídá stránkování dle této kopie rozsudku MVT).

²³³ Předmluva In: *Der Nürnberger Prozess – Die Anklagereden des Hauptklagevertreters der Vereinigten Staaten von Amerika* Robert H. Jackson. Weinheim: Athenäum Verlag, 1995, s. XVII.

²³⁴ Kompletní přepis protokolů z hlavního líčení a reprint listinných důkazů je publikován v čtyřicetisvazkové souborné edici *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*. Band I-XL. Nürnberg: Internationaler Militärgerichtshof Nürnberg, 1947.

²³⁵ Obžaloba je přetištěna In: *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*. Band I. Nürnberg: Internationaler Militärgerichtshof Nürnberg, 1947, s. 29-101.

²³⁶ Rozsudek MVT, s. 14, obdobně též s. 52 (ve vztahu ke zločinům proti míru), s. 79 (ve vztahu k válečným zločinům a zločinům proti lidskosti).

na tomto plánu účastní. MVT definoval postup vůči Rakousku a Československu jakožto agresivní jednání */acts of aggression/*, nepovažoval je za případy agresivní války */war of aggression/*, kterou byla teprve válka proti Polsku a dalším evropským státům.²³⁷ MVT vycházel již z deklarací v Hitlerově *Mein Kampf*, které však odmítl považovat za právně relevantní skutečnosti, nýbrž spíše jen za ideové zdroje předvídající útočnou válku a nacistickou teorii založenou na koncepci krve a půdy */Blut und Boden/*.²³⁸ Jak v případě Rakouska, tak v případě Československa bylo ze strany MVT poukázáno na to, že se jednalo o činy, které měly Německu mimo jiné zajistit výhodnější hranice i zdroje pro vedení předpokládané další teritoriální expanze. V obou případech byla zdokumentována i hrozba vojenskou silou ze strany Německa, kdyby se Rakousko či Československo odmítly vůli Třetí říše podrobit.²³⁹

Následně se MVT v rozsudku blíže zabýval okolnostmi útočné války proti Polsku (s. 34nn.), Dánsku a Norsku (s. 40nn.), Belgii, Nizozemsku, Lucembursku (s. 43nn.), Jugoslávii, Řecku (s. 45nn.), SSSR (s. 47nn.) a USA (s. 49). Ve vztahu k válce s Velkou Británií a Francií (které po napadení Polska na základě svých mezinárodních závazků Německu samy vyhlásily válku) MVT konstatoval, že invaze do Polska byla Německem vedena s plným vědomím a připraveností na konflikt s oběma těmito státy (s. 35-39). Ve všech těchto případech se věnoval blíže výslovným zárukám, které Německo v době předcházející vojenské invazi těmto státům dalo. Toto indikovalo naplnění skutkové podstaty zločinů proti míru, v jejichž definici je uvedeno, že k ní dochází v případě agresivní války „v rozporu s mezinárodními smlouvami, dohodami nebo zárukami.“ MVT také provedl výčet mezinárodních smluv, jimiž bylo Německo vázáno a které byly nacistickou agresí porušeny.²⁴⁰ V souhrnu je možno uvést, že MVT dospěl k závěru, že plán útočné války, která se naplno dala do pohybu napadením Polska, existoval mezi elitami nacistické garnitury od roku 1935 či nejpozději od roku 1937.²⁴¹

K obhajobou namítanému porušení zásady *nullum crimen, nulla poena sine lege praevia* ohledně zločinů proti míru se MVT ohradil dvojitým způsobem. Předně zopakoval, že zpochybňování právního základu celého řízení spočívajícího v Chartě MVT mu nepřísluší, navíc však odkázal na mezinárodní úmluvy (popř. i mezinárodněprávní instrumenty, které se

²³⁷ Ibid., s. 25.

²³⁸ K nacistické teorii *Blut und Boden* srov. např. PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda: I. Díl Obecná státověda. Praha: Linde Praha, a.s., 1998, s. 55-56; KNAPP, V. Problém nacistické právní filosofie. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 35, 131-149.

²³⁹ Rozsudek MVT, s. 28-29, 30, 34.

²⁴⁰ Ibid., s. 50-51, 53, 55. Těmito smlouvami byly haagské úmluvy, Versailleská smlouva, Briand-Kelloggův pakt a řada smluv na bilaterální bázi (ujednání o arbitrážním řešení sporů a vyvarování se agrese ve vzájemných vztazích).

²⁴¹ Ibid., s. 23, 28, 57.

nestaly závaznými nebo měly povahu *soft law*²⁴²) i na další existující mezinárodněprávní dokumenty, které považovaly vojenskou agresí za protiprávní akt. Tyto závěry se MVT pokusil posílit i krátkým odkazem na praxi, podle níž již před první světovou válkou bylo běžné trestat před vojenskými soudy osoby, které porušily zásady válečného práva (tj. ještě v době před přijetím haagských úmluv, které neobsahovaly žádné sankce proti jednotlivcům). Podle MVT „*ti, kteří se dopustí útočné války, činí to, co je obdobně protiprávní a ještě více zásadní než porušení některého z pravidel Haagské úmluvy [č. IV].*“²⁴³ MVT se tudíž přihlásil k myšlence, že základy mezinárodního trestního práva je nutné hledat nejenom v psaných dokumentech, ale také v mezinárodněprávních zvyklostech a obecných právních principech, které si získaly univerzální uznání v praxi vojenských soudů i v právní vědě.²⁴⁴

Vedle této pozitivněprávní (byť snad trochu střídmé) analýzy se MVT odvolal rovněž na myšlenky přirozenoprávní morálky v právu, když uvedl: „*Tvrdit, že je nespravedlivé potrestat ty, kteří v rozporu s úmluvami a zárukami napadli bez varování sousední státy, by bylo zcela jasně nesprávné, neboť v takových případech musejí vědět, že činí zlo. A v takovém případě není nespravedlivé je potrestat, nespravedlivým by bylo, kdyby jejich činy prošly bez potrestání.*“²⁴⁵ J. Friedrich toto připodobňuje k německé právní nauce o jádru práva */Kernbereich des Rechtes/*, která má své opodstatnění právě v přirozeném právu a umožňuje, aby do jinak neflexibilního práva vstupovaly při jeho aplikaci některé neopomenutelné zásady, které v „právu v knihách“ explicitně obsaženy nejsou.²⁴⁶ Paradoxně tak nastává situace připomínající některé principy v právu nacistickém, např. otevřený výklad, pouze zde není psaná norma dotvářena „zdravým cítěním německého lidu“ nebo „vůlí vůdcovou“²⁴⁷, nýbrž (přeci jen však chtě nechtě neostrými) hranicemi chápání toho, co je přirozené právo v mezích lidského společenství. Dle J. Friedricha by však „*bez zapojení těchto pomocných norem nebylo vůbec možné státní zločiny stíhat. [...] Od Norimberku zastávají soudci zásadu, že mezinárodní právo, přirozené právo či právo humanismu mají vedle a nad zkorumpovaným národním právem přednost, anulují jej nebo jej činí nicotným.*“²⁴⁸

²⁴² Těmito byly zejména Protokol o mírovém řešení sporů (ženevský protokol) sjednaný v rámci Společnosti národů v roce 1924 a deklarace Shromáždění Společnosti národů z 24. září 1927 odsuzující útočnou válku.

²⁴³ Rozsudek MVT, s. 54.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ibid., s. 52.

²⁴⁶ Předmluva J. Friedricha In: Das Urteil von Nürnberg, 4. Auflage, c.d., s. 5.

²⁴⁷ SELTENREICH, R. Soudci a právní teoretici v nacistickém Německu. In: Kolektiv autorů. Dějiny Právnického stavu a právnických profesí. 2. vyd. Praha: Ediční středisko Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 1999 (dále jen „SELTENREICH, R. Soudci a právní teoretici v nacistickém Německu“), s. 74-77.

²⁴⁸ Předmluva J. Friedricha In: Das Urteil von Nürnberg, 4. Auflage, c.d., s. 5-6.

Na tyto myšlenky navazuje dále MVT tým, když tvrdí: „*Podstatou Charty je, že jednotlivci mají mezinárodní povinnosti, které přesahují národní povinnosti poslušnosti ukládané určitým státem. Kdo poruší válečné právo, nemůže získat beztrestnost, protože jednal jakožto státní činitel, pokud stát tím, že takovouto akci schválí, překročí své pravomoci podle mezinárodního práva.*“²⁴⁹ Tímto MVT bez navazující hlubší argumentace shrnul zásadu označovanou jako vyloučení teorie státního aktu obsaženou v čl. 7 Charty MVT (srov. výše). Podobně stroze MVT na stejném místě vzal za své ustanovení čl. 8, který vylučuje úspěšné namítání okolnosti, že obžalovaný jednal na rozkaz v mezích své povinnosti plnit rozkazy z vyšších míst v hierarchické soustavě moci. Dle MVT tato námitka neměla ve světle dřívějších případů v mezinárodním právu žádné opodstatnění a nemohla být proto úspěšně před MVT použita.²⁵⁰ Současně, plně v souladu s výslovným zněním tohoto článku, akceptoval, že lze v odůvodněných případech na základě jednotlivého posouzení uznat takovouto námitku jako polehčující okolnost. Za tímto účelem MVT také stanovil test, kterým je nutno takovouto námitku posoudit. Podle něj není podstatná existence (protiprávního) rozkazu (resp. znalost protiprávnosti takového rozkazu), nýbrž to, zda ve skutečnosti existovala nějaká morální volba */moral choice/* umožňující splnění rozkazu odmítnout.

Konspirace, tak jak byla vymezena v čl. 6(a) Charty MVT, byla naopak ze strany MVT vykládána poměrně restriktivně. Nejenže MVT přijal konspiraci jakožto samostatnou skutkovou podstatu pouze s ohledem na společný plán agresivní války a vyloučil, že by konspirace podle Charty MVT mohla stát jako samostatný zločin i v případě spolčení za účelem spáchání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (v těchto případech tedy MVT chápal konspiraci pouze jako formu účastenství na spáchání těchto zločinů).²⁵¹ MVT také omezil rozsah konspirace oproti tomu, jak byla chápána v obžalobě. Podle obžaloby jakákoliv podstatná účast v činnosti NSDAP nebo vlády je důkazem zapojení individuální osoby do konspirace. Naproti tomu MVT účast na spiknutí musí být jasně spojena s jejím zločineckým účelem. Tribunál tak musel „*zkoumat, zda konkrétní plán zahájit válku existoval, a určit [konkrétní jednotlivé] účastníky v tomto konkrétním plánu.*“²⁵² Podle MVT konspirativní plán zřetelně existoval nejpozději od podzimu 1937. To, že takovýto plán vznikl v podmínkách vůdcovské diktatury, jak namítala obhajoba, neuznal MVT jako relevantní skutečnost, protože: „*Plán, na jehož realizaci se účastní více osob, je stále*

²⁴⁹ Rozsudek MVT, s. 56.

²⁵⁰ Toto prohlášení MVT se však zdá býti sporné. Nejen s ohledem na tzv. lipské procesy, ale např. rovněž na tu okolnost, že některé státy (zejména USA a Velká Británie) upravily své vojenské kodexy až v průběhu druhé světové války. Srov. blíže FUHRMANN, P., c.d., s. 66-68; WOETZEL, R. K., c.d., s. 188.

²⁵¹ Rozsudek MVT, s. 58, 79.

²⁵² Ibid., s. 57.

*plánem, i pokud jej vymyslel pouze jeden z nich. Ti, kteří plán realizují, neztrácejí odpovědnost tím, že ukáží, že jednali pod vedením muže, který jej započal. [...] Pokud, s vědomím jeho cílů, mu poskytli svou spolupráci, stali se účastníky takového plánu, který tento muž vyvolal.*²⁵³ V tomto pojetí MVT je konspirace vlastně doplňkem čl. 8 Charty MVT, neboť taktéž vyvozuje osobní trestněprávní odpovědnost jednotlivců tehdy, pokud by se jinak mohli zaštitovat okolnostmi, že buď sami jednali pouze na základě instrukcí vrcholného představitele moci, nebo jejich samostatné jednání nemohlo naplnit podstatu zločinu proti míru. Avšak v souhrnu koordinovaných jednání, kterých se pod vůdcovstvím Adolfa Hitlera někteří individuální obžalovaní dopouštěli, společně umožnili Německu přípravu útočné války proti okolním státům.

Na stránkách 58-80 rozsudku se MVT zabýval společně případy válečných zločinů a zločinů proti lidskosti spáchaných „v rozsáhlém měřítku, které nemá v dějinách válečné obdoby.“²⁵⁴ V návaznosti na znění čl. 6(b)(c) si všiml především zločinů spáchaných na válečných zajatcích (s. 59n. rozsudku MVT), na civilním obyvatelstvu na okupovaných územích (s. 63n.) se zvláštním přihlédnutím k deportacím a nucenému nasazení k pracím v Říši (s. 71n.) a závěrem svého exposé v této části rozsudku se MVT samostatně zabýval nacistickým pronásledováním Židů (s. 75n.). Konkrétní jednání, kterými se soud zaobíral, zahrnovala širokou škálu komplexních činů, nešlo tedy primárně o izolované incidenty, nýbrž o projevy obecné nacistické politiky, v níž byl těmto zločinům dán průchod. Zdokladovány byly tudíž případy zneužívání zajatců k nuceným pracím na vojenských projektech, zabíjení zajatých spojeneckých letců a uniformovaných příslušníků spojeneckých komand v týlu nepřítele a především cílená decimace sovětských válečných zajatců včetně instrukcí k okamžitým popravám lidových komisařů rudé armády či židovských zajatců. Vedle exploatace civilního obyvatelstva k pracím pro účely německého válečného úsilí a (zejména v případech okupovaných východních území) zabránění přirozených prostředků obživy místního obyvatelstva pro německý národ byla věnována pozornost také případům hromadných odvetných opatření proti civilistům (konkrétní zmínka zde mají Lidice a podobně postižená obec Oradour-sur-Glane ve Francii). MVT poukazuje na koordinované konfiskování uměleckých děl a převzetí průmyslových kapacit okupovaných území pro vlastní účely. V části věnované zločinům na židovském obyvatelstvu jsou popsány vedle vývoje protizidovských opatření v Německu a postupně zaváděných také na jednotlivých okupovaných územích také jednotlivé etapy organizovaného plánu konečného řešení židovské otázky od prvních konkrétních kroků spočívajících v operacích *Einsatzgruppen* za

²⁵³ Ibid., s. 58.

²⁵⁴ Ibid.

frontovou linií na východě až po vyhlazovací tábory (jmenovány jsou Treblinka a Osvětim). Soud zde výrazně vycházel ze svědecké výpovědi bývalého velitele osvětimského tábora a pozdějšího hlavního říšského inspektora pro koncentrační tábory Rudolfa Hösse, který při výslechu (před svým vydáním ke svému vlastnímu procesu v Polsku) před MVT uvedl, že v Osvětimi bylo ihned po příjezdu usmrceno zhruba 2.500.000 osob a dalších asi 500.000 zemřelo v táboře na následky těžkých životních podmínek.²⁵⁵ Dle výslechu Hösse a na základě některých listinných důkazů byla v kontextu holocaustu poprvé mezi spojenci zmiňována také postava Adolfa Eichmanna, o němž se rozsudek MVT zmiňuje jakožto o člověku, „*který byl Hitlerem postaven do čela programu a který odhadl, že tato politika měla za následek zabití 6.000.000 Židů, z čehož 4.000.000 byly zavražděny ve vyhlazovacích zařízeních.*“²⁵⁶

Právní zhodnocení faktických zjištění na pozadí válečných zločinů a zločinů proti lidskosti provedl MVT v obdobném duchu jako v případě právního posouzení válečné agrese a konspirace za jejím účelem. I zde odmítl námitky obhajoby, které se zakládaly na tom, že relevantní mezinárodní úmluvy, na něž odkazovala definice tohoto druhu zločinů v čl. 6(b) Charty MVT, nebyly pro Německo závazné z toho titulu, že byly aplikovatelné pouze *inter partes*, tj. pouze tehdy, pokud všechny státy zúčastněné na ozbrojeném konfliktu ratifikovaly příslušnou úmluvu.²⁵⁷ Ve vztahu k válečným zločinům podle MVT byly tyto úmluvy pouze „*pokusem revidovat obecné zákony a zvyklosti války*“.²⁵⁸ Nešlo proto dle MVT v pravém slova smyslu o nové právní normy, nýbrž pouze o zachycení již existujících ve své podstatě zvykových, a tudíž *erga omnes* působících norem. MVT odepřel také jakoukoliv relevanci tvrzení obhajoby, že válečné zločiny nemohly být pojmově spáchány na území, které již bylo německou vojenskou silou okupováno a takto fakticky přičleněno k Říši (tzn. stalo by se dle této úvahy vlastně domácím územím). Podle rozsudku MVT tato doktrína neměla žádné

²⁵⁵ Tyto údaje se však rozcházejí s údaji udávanými dle současných výzkumů. Srov. např. RENTZ, W., c.d., s. 12. Statistické údaje odkazují na PIPER, F. Die Zahl der Opfer von Auschwitz. Aufgrund der Quellen und der Erträge der Forschung 1945 bis 1990. Osvětim: Verlag des staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau, 1993, s. 202. Zde se uvádí: „965.000 Židů, 75.000 Poláků, 21.000 Romů, 15.000 sovětských válečných zajatců, 15.000 jiných vězňů bylo zavražděno v Osvětimi. Od začátku roku 1942 do listopadu 1944, během zhruba 900 dnů, dorazilo zhruba 500 „židovských transportů“ Německých říšských drah do Osvětimi. [...] 865.000 Židů bylo bezprostředně po příjezdu usmrceno v plynových komorách. Do tábora bylo uvrhuto, očíslováno a tetováno a k té nejvíce vražedné práci přinuceno 200.000 Židů. Více jak polovina registrovaných židovských vězňů tábor nepřežila.“

²⁵⁶ Rozsudek MVT, s. 79.

²⁵⁷ V Haagské úmluvě č. IV výslovně vylučuje čl. 2 její aplikovatelnost na případy války, na níž se účastní i stát, který není vázán úmluvou. V případě Ženevské úmluvy z roku 1929 toto kategorické vyloučení její aplikovatelnosti neexistovalo (tj. aplikovala se i v konfliktech, v nichž některým ze zúčastněných států není signatářský stát úmluvy – ve vztahu k tomuto by však nebyly ostatní státy úmluvou vázány – srov. čl. 82).

²⁵⁸ Rozsudek MVT, s. 80.

hlubší kořeny a nemohla by se vztahovat na žádný případ, dokud existovala vojenská síla druhé strany v konfliktu snažící se o osvobození takovýcho území.²⁵⁹

Zločiny proti lidskosti MVT spatřoval v souladu s textem čl. 6(c) Charty MVT jako skutkovou podstatu napojenou na spáchání zločinů proti míru a/nebo válečných zločinů. Jednání, která se odehrála před 1. zářím 1939 a odpovídající svou povahou zločinům proti lidskosti (MVT zde zmiňuje především teror proti politickým oponentům a Židům v Německu), proto musely být spojeny s plánováním útočné války (neboť válečné zločiny se ze své podstaty před začátkem války ani stát nemohly). Přestože MVT nepopíral, že perzekuce některých skupin v Německu do začátku války představovala zločiny, nenašel u nich žádnou souvislost s plánováním útočné války. Byť ve svém rozboru skutkového stavu ohledně pronásledování Židů v Třetí říši od roku 1933 do roku 1939 v souvislosti s pogromem tzv. křišťálové noci MVT shledává, že drakonická „pokuta“, která byla říšským Židům v této souvislosti navíc paradoxně uložena, podpořila udržení tempa zbrojení²⁶⁰, MVT časový okamžik začátku války nepřekročil a nepotvrdil žádnou obžalobu ze zločinů proti lidskosti v období před začátkem 2. světové války. R. Teitelová k tomuto poznamenává: „*Tribunál omezil své pravomoci ohledně zločinů proti lidskosti na zločiny spáchané během války. Toto bylo vedeno opatrností, aby bylo zamezeno případnému napadání právního základu procesu jakožto retroaktivního, pokud by zločiny proti lidskosti měly představovat novou skutkovou podstatu.*“²⁶¹ MVT však naopak přeci jen uznal jako zločiny proti lidskosti ve smyslu Charty MVT jednání, která se odehrála ve Třetí říši (i) vůči jejím vlastním státním příslušníkům (což samo o sobě zločiny proti lidskosti odlišuje od válečných zločinů), avšak pouze v době od září 1939 dále.²⁶²

Ještě opatrněji přistoupil MVT k problematice zločineckých organizací (s. 81-100 rozsudku MVT), byť i zde zvolil spíše restriktivní výklad celé problematiky. V úvodu do svého rozboru zločinnosti obžalovaných organizací (či skupin) MVT uznal, že postup umožňovaný čl. 9 a 10 Charty MVT (ve spojení mimo jiné s čl. II(1)(d) ZKR 10 – srov. níže) je „dalekosáhlou a novou procedurou“.²⁶³ Důvodem opatrnosti byl především čl. 10 Charty MVT, který umožňoval, aby v následujících procesech národní soudy či spojenecké vojenské tribunály trestaly jednotlivce na základě jejich členství v některé z organizací, které by MVT prohlásil za zločinecké (bez ohledu na případnou individuální vinu těchto osob

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ibid., s. 76. K nacistickým opatřením proti židovskému majetku v souvislosti s jeho využitím pro německé (nacistické) hospodářství srov. SCHILDE, K., c.d., s. 48-58.

²⁶¹ TEITEL, R., c.d., s. 52.

²⁶² Rozsudek MVT, s. 80.

²⁶³ Ibid., s. 81.

v souvislosti s konkrétními zločiny nacistického režimu). Soud v Norimberku si byl vědom toho, že ve světle tradičních právních principů trestního práva je vina individuální, zatímco tento koncept Charty MVT představuje nový projev „*teorie skupinové zločinnosti [...] analogický zločinné konspiraci v tom, že podstatou obou je spolupráce za zločineckými účely.*“²⁶⁴ Přesto na základě podané obžaloby a výslovného znění Charty MVT přistoupil k tomu, že čtyři organizace prohlásil za zločinecké (*Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei /SS/, Geheime Staatspolizei /Gestapo/ a Sicherheitsdienst des Reichsführers SS /SD/*, které byly v rozsudku posuzovány společně, a vedení NSDAP */Führerkorps der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeitspartei/*). Současně však MVT vyjádřil řadu omezujících podmínek, za nichž by měla být v případných následujících procesech vyvozována individuální trestní odpovědnost fyzických osob pro účast na těchto organizacích. Podle MVT tudíž samotné členství jednotlivce v určité organizaci, ač označené za zločineckou, nestačí. Z definice zločinnosti vymezených organizací jsou proto výslovně vyjímány určité skupiny osob, zejména tehdy, pokud v organizaci působily bez vědomí zločineckých cílů organizace a současně se osobně jakožto členové této organizace nepodílely ani na žádném zločinu podle čl. 6 Charty MVT.²⁶⁵

Z judikátu MVT rovněž vyplývá, že tribunál posuzoval zločinnost obžalovaných organizací pouze ve světle zločinů, pro něž měl sám jurisdikci podle čl. 6 Charty.²⁶⁶ Jakákoliv jiná trestná činnost, než účast na zločinech proti míru, válečných zločinech a zločinech proti lidskosti proto nebyla pro posouzení zločinnosti organizací před MVT relevantní. Logicky tak musel MVT prohlásit, že za členy zločineckých organizací ve smyslu jeho rozsudku se nepočítají ti, kteří z nich vystoupili před 1. zářím 1939, neboť teprve od tohoto data dále MVT určil, že byly páčány válečné zločiny a zločiny proti lidskosti (problematiku zločineckých organizací nespojoval proto MVT se zločiny proti míru či konspirací, které považoval za jednání ryze individuální povahy, popř. za jednání jednotlivců spojovaných společným konspiračním záměrem).²⁶⁷ Specificky v případě obžalovaného vedení NSDAP provedl soud další zúžení okruhu osob, které jej ve smyslu rozsudku MVT (s. 86) měly tvořit (vedoucí oddělení vedení NSDAP na říšské úrovni, župní vedoucí */Gauleiter/* a okresní vedoucí strany */Kreisleiter/*). V případě Gestapa (s. 91) rozsudek vyjímá ze své působnosti osoby, které u této organizace působily na ryze administrativních pozicích (např. zapisovatelky, administrativní úředníci apod.). U poslední organizace, jež

²⁶⁴ Ibid., s. 82.

²⁶⁵ Ibid., s. 82, 86, 91, 95-96.

²⁶⁶ Srov. např. Ibid., s. 86.

²⁶⁷ Ibid., s. 86, 91, 96.

byla v Norimberku uznána za zločineckou, tj. SS, byli z působnosti rozsudku (s. 96) vyňati navíc ti, kteří do SS nevstoupili dobrovolně, nýbrž byli do SS zařazeni administrativně na základě pozdější branné povinnosti.

MVT navíc tři obžalované „kolektivní nástroje nacistické moci“ nepovažoval v sepětí s aplikovatelným právem za zločinecké *per se* (tzv. útočné oddíly Národně socialistické německé dělnické strany /*Sturmabteilungen der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei - SA*/, říšskou vládu /*Reichsregierung*/ a generální štáb a vrchní velení /*Generalstab und Oberkommando der Deutschen Wehrmacht*/).²⁶⁸ V prvním případě MVT dospěl k závěru, že SA po roce 1934, kdy bylo jeho vedení zlikvidováno v rámci tzv. noci dlouhých nožů, prakticky ztratilo veškerý vliv a jeho význam se rapidně smrštil.²⁶⁹ K případům říšské vlády i generálního štábu a vrchního velení se MVT vyjádřil především tak, že z jeho pohledu se jedná o skupiny o příliš malém počtu osob, než aby mělo smysl je odsoudit jako zločinecké (přičemž smyslem institutu zločineckých organizací bylo, aby byly vytvořeny zjednodušené podmínky pro stíhání jejich příslušníků navazujícími tribunály). Z jejich uspořádání pro MVT také vyplynulo, že vojenské velení a vláda netvořily organizaci v pravém slova smyslu. V případě říšské vlády MVT navíc stanovil, že šlo o orgán v nacistickém pojetí státu ryze technický, který neměl vliv na tvorbu obecné politiky, která vznikala v interakci mezi špičkami nacistické moci mimo obvyklé postupy kolektivního rozhodování vlády.²⁷⁰ Na druhou stranu MVT nevyhloučil, že někteří členové těchto tří organizací se rovněž mohli dopustit zločinů. Stanovení jejich viny však vyhradil až případným navazujícím procesům na individuální bázi (popř. ji stanovil sám v případech těch obžalovaných před MVT, kteří byli sami příslušníky vrchního velení nebo vlády).

V následné části rozsudku MVT (s. 101-154) se tribunál zabýval konkrétní vinou jednotlivých obžalovaných, kterých bylo před MVT souzeno celkem 22.²⁷¹ V této části rozsudku MVT soud neprováděl s několika menšími výjimkami již další výklad hmotněprávních ustanovení Charty, ale pouze kasuisticky subsumoval ustanovení Charty MVT (ve smyslu jejich výkladu v předcházejících pasážích rozsudku) na konkrétní prokázaná jednání individuálních obžalovaných. V této souvislosti učinil soud krátkou zmínku k problematice tzv. *excesů* /*Exzesstat*/, kdy v případě některých obžalovaných (A.

²⁶⁸ Proti části rozsudku MVT, v níž jsou říšská vláda a generální štáb a vrchní velení prohlášeny za nikoliv zločinecké, podal soudce za SSSR I. T. Nikitchenko nesouhlasné stanovisko, v němž na základě faktických skutečností argumentoval, že šlo o „organizace“ v pravém slova smyslu a jejich podíl na zločinech dle čl. 6 Charty MVT byl nepochybnitelný. Srov. *Ibid.*, s. 170-178.

²⁶⁹ *Ibid.*, s. 96.

²⁷⁰ *Ibid.*, s. 97-98, 100.

²⁷¹ Z toho Martin Bormann v nepřítomnosti a Gustav Krupp nakonec ze zdravotních důvodů před tribunálem nestál (ani jeho syn Alfred Krupp, jehož žalobci navrhovali obžalovat dodatečně místo jeho otce). Srov. TAYLOR, T., c.d., s. 31.

Rosenberg, H. Frank, F. Sauckel, A. Seyss-Inquart) bylo namítáno to, že zločiny, z nichž byli obžalováni, ve skutečnosti spáchali jejich podřízení (resp. v některých případech jiné složky nacistické moci, nad kterými neměl daný obžalovaný kontrolu), kteří při tom jednali z vlastní iniciativy bez vědomí těchto vedoucích činitelů a bez jakéhokoliv pokynu z vyšších míst.²⁷² Argumentace se opírala o obecné zásady práva (v užším smyslu i o právo válečné či mezinárodní trestní), že jednotlivec může být odpovědný pouze za své volní jednání. V případě zločinů, kterých se dopustí podřízení určité velící osoby, je pro trestní odpovědnost velitele nutné, aby k těmto zločinům dal pokyn nebo alespoň z jeho jednání bylo patrné, že s nimi byl srozuměn, popř. se jim nepokoušel zabránit či potrestat jejich viníky alespoň následně (poté, co se o takových činech dozvěděl). K tomuto aspektu válečného práva A. P. V. Rogers uvádí: „*Prokázání vědomí [o takovýchto zločinech podřízených], skutečného nebo dovozeného z okolností případu, je nezbytné. [...] Pokud nemůže být toto vědomí prokázáno přímými důkazy, může být dovozena z okolností, například rozsáhlé povahy, závažnosti nebo všeobecného povědomí o těchto zločinech, existujícím stupni disciplinovanosti, účast na těchto zločinech v případě velících důstojníků, kteří jsou ve vojenské hierarchii mezi velitelem a vojáky, kteří páchají zločiny.*“²⁷³ V tomto světle námitky obou obžalovaných hodnotil i MVT, který vyšel ze skutečnosti, že, i kdyby některé dílčí excesy nastaly, zločiny v rezortech svěřených uvedeným obžalovaným byly natolik závažné, trvajících či opakujících se, že o nich nejenom měli nevyhnutelně vědomí, ale sami byli povětšinou i přímými zastánci takovýchto postupů.

Druhým případem specifické námitky, kterou výslovně Charta MVT (na rozdíl od teorie státního aktu a jednání na rozkaz) nevyklučovala, bylo namítnutí zásady *tu quoque* (tzn. „ty též“).²⁷⁴ V případě admirála K. Dönitze (velitele ponorkové flotily Třetí říše, od roku 1943 velitele celého německého námořnictva) se MVT zabýval neomezenou ponorkovou válkou, kterou Německo praktikovalo od 1939. Přestože MVT shledal, že takovýto způsob vedení války na moři byl v rozporu s konkrétními závazky plynoucími z mezinárodního smluvního práva²⁷⁵, současně uznal, že k podobnému způsobu vedení války se uchýlila i

²⁷² Srov. rozsudek MVT, s. 115, 117.

²⁷³ ROGERS, A. P. V. *Law on the Battlefield*. 2nd Edition. Manchester/New York: Manchester University Press, 2004, s. 192. K problematice excesů srov. blíže také JÄGER, H. *Verbrechen unter totalitärer Herrschaft – Studien zur nationalsozialistischen Gewaltkriminalität*. Olten/Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, 1967, s. 22-43.

²⁷⁴ Viz CASSESSE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 516-518. Zde je upozorňováno na to, že úspěšné uplatnění této námitky v případě admirála Dönitze je z dnešního pohledu výjimečné a obvykle tvrzení *tu quoque* není přijímáno jako polehčující či vyvíňující okolnost.

²⁷⁵ Konkrétně se jednalo o Londýnskou dohodu o omezení a snížení námořního zbrojení /*Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armaments*/ z dne 22. dubna 1930 (zejména čl. 22) a Protokol týkající se pravidel ponorkové války vymezených v části IV Londýnské dohody ze 22. dubna 1930 /*Proces-Verbal Relating to the Rules of Submarine Warfare Set Forth in Part IV of the Treaty of*

Velká Británie v roce 1940 a Spojené státy v Pacifiku od okamžiku svého vstupu do války. Přestože byl Dönitz shledán v této části vinným z válečných zločinů, MVT současně uvedl, že „*trest pro Dönitze nebude určován na základě jeho porušení mezinárodního práva vztahujícího se k ponorkové válce.*“²⁷⁶

Zajímavé je upozornit také na případ J. Streichera, který čelil obžalobě (vedle konspirace k útočné válce) ze zločinů proti lidskosti spočívajících v tom, že veřejně (v jím vydávaném týdeníku *Der Stürmer* s nákladem 600.000 výtisků) nejen napadal židovskou komunitu, ale také zcela přímo prosazoval její fyzickou likvidaci, a to i v době, kdy věděl o skutečné implementaci konečného řešení židovské otázky prostřednictvím vyhlazovacích táborů. V tomto bodu byl také shledán vinným (a odsouzen k trestu smrti) z toho, že „*podněcování k vraždě a vyhlazování v době, kdy byli Židé na východě zabíjeni za těch nejstrašnějších podmínek, zcela jasně zakládá pronásledování na základě politických a rasových důvodů v sepětí s válečnými zločiny definovanými v Chartě a je proto zločinem proti lidskosti.*“²⁷⁷ Jedná se zde o první případ, kdy bylo za trestné shledáno jednání mající povahu podněcování ke gonocidiu (tj. především propagandistické jednání za tímto účelem, aniž by byl obžalovaný prokázáně jakkoliv zapojen do samotného procesu fyzické likvidace obětí). Tato zásada, která následně našla uplatnění i v čl. 3(c) ÚZTZG z roku 1949²⁷⁸ (kam byla vložena patrně na základě právě norimberského procesu), je dodnes platným a před mezinárodními tribunály využívaným principem.²⁷⁹

V samém závěru rozsudku tribunál v návaznosti na rozhodnutí o vině, která byla vymezena v předchozí části rozsudku MVT, vyslovil tresty v rozsahu viny jednotlivých obžalovaných. V souhrnu Ch. Bassiouni uvádí: „*Tribunál vynesl dvanáct rozsudků smrti, sedm trestů odnětí svobody (tři na doživotí, dva na dvacet let, jeden na čtrnáct let a jeden na*

London of 22 April 1930/ ze dne 6. listopadu 1936. U obou těchto smluvních instrumentů bylo Německo signatářem.

²⁷⁶ Rozsudek MVT, s. 130. Podobně též na s. 133 v případě E. Raedera.

²⁷⁷ Ibid., s. 122.

²⁷⁸ Srov. rovněž čl. 25(3)(e) Statutu MTS.

²⁷⁹ Srov. rozhodnutí: řízení před Mezinárodním trestním tribunálem pro bývalou Jugoslávii s Vojislavem Šešeljem mimo jiné pro jeho štváčské proslovy (*Prosecutor v. Vojislav Šešelj, Case No. IT-03-67*, doposud bez rozhodnutí ve věci samé), či rozhodnutí Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu: *The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwidza, Hassan Ngeze („Media Case“), Case No. ICTR-99-52-T*, či *The Prosecutor v. Simon Bikindi, Case No. ICTR-01-72-T*.

Bliže se této problematice věnovala Mgr. Kateřina Uhlířová, LL.M. (Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta) v příspěvku „*Hate Speech: Chameleon Changing the Colour (From Protected Speech to Criminal Behaviour)*“ v rámci konference *Holocaust and War Crime Prosecution* pořádané ve dnech 1. – 4. března 2010 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

*deset let a tři osoby zprostil obžaloby.*²⁸⁰ Zproštění obžaloby před MVT se dočkali H. Schacht, F. von Papen a H. Fritzsche.²⁸¹

4.3. Shrnutí významu norimberského procesu ve světle dalších procesů s nacistickými zločinci

Celkově je možno justiční etapu před MVT shrnout jako poměrně velký a efektivní posun vpřed, který, jak bude poukázáno dále, vytvořil celou hlavní osu práva aplikovatelného i v mnoha dalších případech trestání nacistických zločinců. Hmotněprávní ustanovení Charty MVT měla uplatnění mimo jiné v ZKR 10, který v jednotlivých okupačních zónách sloužil jako primární norma pro postih nacistických zločinů bezprostředně po druhé světové válce (podobně tomu bylo i v Rakousku). Stejně významnou a relevantní byla trestněprávní úprava norimberského procesu i pro některé následující národní procesy a zejména pro proces s Adolfem Eichmannem. Zákon použitý v tomto procesu, tj. ZPNNK, i právní argumentace soudů v Eichmannově procesu vycházely z práva norimberského tribunálu naprosto rozhodující měrou.

MVT jsou vyčítány některé nešvary spočívající především v případné retroaktivitě jeho práva²⁸², popř. v tom, že se jednalo o spravedlnost vítězů, kteří v některých směrech právo skrze tribunál složený ze svých členů aplikovali tendenčně. V tomto směru upozorňuje např. J. Friedrich na skutečnost, že v celém rozsudku MVT není reference k tomu, že na rozbití Polska v roce 1939 se aktivně podílel Sovětský svaz. Před MVT tak „*soudili zločinci z gulagů zločince z Osvětimi.*“²⁸³ Podobně je možno namítat (byť v případě neomezené ponorkové války toto MVT vzal výslovně v potaz – viz výše), že mnoho případů válečných zločinů bylo pácháno v rámci válečných operací i ze strany spojenců (nejvíce patrné je to v případech masových náletů na německá města bez rozlišování vojensky významných a civilních objektů). Přestože by bylo možné tyto činy spojenců posuzovat optikou tzv. odvetných opatření ve smyslu mezinárodního práva, jistou hořkou stopu i tato okolnost za MVT (i celým válečným konfliktem) zanechává.

²⁸⁰ BASSIOUNI, CH., *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 210.

²⁸¹ Všichni tři však byli odsouzeni v německých denacifikačních procesech. Viz TAYLOR, T., c.d., s. 42-43; BASSIOUNI, CH., *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 210. Proti zproštění obžaloby u všech tří osob připojil nesouhlasné stanovisko opět sovětský soudce I. T. Nikitchenko, který také nesouhlasil s vyšší trestu uloženého R. Hessovi, pro nějž požadoval trest smrti (srov. rozsudek MVT, s. 156-170).

²⁸² Srov. např. FUHRMANN, P., c.d., s. 75; PAECH, N., c.d., s. 12n., 20.

²⁸³ Předmluva J. Friedricha In: *Das Urteil von Nürnberg*, 4. Auflage, c.d., s. 9-10. Srov. rovněž RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*. 2. Auflage. Heidelberg: Müller, Juristischer Verlag, 1984, s. 93 (dále jen „RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*“).

Na druhou stranu nejen z pohledu morální „vyšší spravedlnosti“, ale také s ohledem na další vývoj na poli mezinárodního trestního práva, je nutné pozici hlavního norimberského procesu i Charty MVT považovat za zcela legitimní. Jak uvedl hlavní žalobce za USA R. H. Jackson ve své zahajovací řeči před MVT ze dne 21. listopadu 1945: „Užitečnost tohoto pokusu zjednat spravedlnost nemůže být měřena úvahami o právu nebo Vašem rozsudku v izolaci. Tento proces je součástí velikého pokusu učinit mír více stabilním.“²⁸⁴ Zmiňovaná legitimita tohoto pokusu byla posílena bezprostředně po konci procesu před MVT aktivitou Valného shromáždění OSN, které ve své rezoluci č. 95 (1946) ze dne 11. prosince 1946 jednomyslně Chartu i rozsudek MVT prohlásilo za pramen mezinárodního práva, který toliko pouze písemně zachycuje již dříve existující normy mezinárodního zvykového práva. Tím byl z právně formálního pohledu významně překlenut namítaný deficit procesu, spočívající v retroaktivní aplikaci trestních norem. Zajímavé je i to, že Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950 (v čl. 7 odst. 2) i Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (v čl. 15 odst. 2) při zakotvení zásady *nullum crimen sine lege praevia* výslovně uvádějí, že se nejedná o porušení této maximy, pokud by byl někdo potrestán za činy, které byly trestné podle „obecných principů práva uznávaných civilizovanými národy“.²⁸⁵ I tento přístup může dokreslovat, že aplikace Charty MVT v Norimberku byla mezinárodním společenstvím přijímána jako spravedlivá a odpovídající situaci.

Bez povšimnutí by nemělo být ponecháno ani to, že v roce 1947 pověřilo Valné shromáždění OSN nově zřízenou Komisi pro mezinárodní právo vypracováním kodexu mezinárodního trestního práva, který by vycházel z Charty MVT i rozsudku MVT.²⁸⁶ Přes několik návrhů takového kodexu (obvykle označovaného jako Zákoník zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva /*Code of Crimes against Peace and Security of Mankind*²⁸⁷) nebyl až do roku 1998 žádný obecně²⁸⁸ závazný mezinárodněprávní instrument přijat. Statut Mezinárodního trestního soudu však na mnohé práce Komise pro mezinárodní právo navazoval a po více než padesáti letech byl završením celého procesu, který měl své kořeny již v době druhé světové války.²⁸⁹

²⁸⁴ Přepis celé úvodní řeči je dostupný též online např. na:

<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/jackson.html>.

²⁸⁵ Srov. PAECH, N., c.d., s. 24

²⁸⁶ Viz dokument Valného shromáždění OSN ze dne 21. listopadu 1947 č. 177(II). Dostupný online na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/84/IMG/NR003884.pdf?OpenElement>.

²⁸⁷ Dostupný (ve znění z roku 1996) online na: http://untreaty.un.org/ilc/texts/7_4.htm.

²⁸⁸ V tomto smyslu tedy není bráno v potaz zřízení mezinárodních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu.

²⁸⁹ Blíže viz PAECH, N., c.d., s. 22-25.

5. Procesy s nacistickými zločinci před dalšími spojeneckými tribunály po druhé světové válce

Jak již bylo poznamenáno výše v části zabývající se základními východisky pro přijetí Charty MVT, spojenci ve svých úvahách počítali s tím, že by měly být vedle hlavních původců války a válečných zločinců souzeny rovněž osoby, které se těchto zločinů účastnily na nižších stupních, popř. v nich byly z pohledu spojenců zapojeny v obecném smyslu jakožto příslušníci některých organizací majících hlavní podíl na realizaci nacistických zločinných plánů.²⁹⁰ Ještě počátkem roku 1945 (tj. v době před londýnskou konferencí, která vedla k přijetí Charty MVT), kdy byl připravován základní text ZKR 10, se dle T. Taylora předpokládalo, že „před tribunály zřízenými v okupačních zónách podle ZKR 10 budou vedeny statisíce řízení proti členům organizací, které budou před MVT prohlášeny za zločinecké.“²⁹¹ Přestože MVT při aplikaci ustanovení Charty MVT o zločineckých organizacích postupoval spíše restriktivně a v důsledku toho z jejich definice často vyčlenil velký počet osob (např. v případě vedení NSDAP tuto organizaci za zločineckou definoval pouze v okruhu relativně omezeného počtu osob na přesně určených funkcích), stále se jednalo celkově až o desítky tisíc osob, které byly buď prostřednictvím účasti na zločineckých organizacích, popř. i mimo tento rámec podezřelé ze spáchání válečných zločinů (včetně do nich mnohdy zahrnovaných zločinů proti lidskosti).

Politické rozhodnutí přenést další postih zločinců z mezinárodního tribunálu (MVT – byť Charta MVT teoreticky předpokládala, že by mohla být použita pro více po sobě následujících procesů) na soudy okupační správy, popř. po určité nezbytné reorganizaci dílčím způsobem i na národní soudy v Německu a Rakousku, mělo tedy především praktické důvody. Předně je nutné mít na paměti, že vzhledem k přirozeným personálním limitům nemohl jediný tribunál postihnout všechny zločiny ve znamení národního socialismu. Bylo proto nutné přijmout strategii umožňující decentralizaci dalšího výkonu spravedlnosti v těchto případech. Základem pro to byla již Moskevská deklaráce, která předpokládala, že nacističtí zločinci budou stíháni především ve státech, na jejichž území se dopustili svých zločinů. Za tímto účelem fungoval mechanismus vydávání podezřelých osob mezi jednotlivými vítěznými státy.²⁹² Současně také, jak poznamenává H. Friedlander, „spolu s kapitulací přestaly fungovat všechny německé soudy, čímž se vytvořil bezprecedentní stav

²⁹⁰ Srov. BASS, G.J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals, s. 158-159.

²⁹¹ TAYLOR, T., c.d, s. 50.

²⁹² Srov. např. FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals, c.d, s. 635; TAYLOR, T., c.d, s. 51.

'kompletního zamrznutí justice'.²⁹³ V sepětí s fiaskem lipských procesů po první světové válce navíc panovala mezi spojenci velká nedůvěra k německým národním soudním orgánům při stíhání vlastních občanů pro zločiny v souvislosti s válečným konfliktem, a tak jim k tomu tudíž neměla být dána po druhé světové válce obecná pravomoc.²⁹⁴

Pro případ zločinců, kteří měli být stíháni v Německu (ať již z důvodu, že jejich zločiny byly podobně jako v případě hlavních válečných zločinců před MVT univerzálního charakteru a přesahovaly teritoria jednotlivých národních států, nebo šlo o zločiny spáchané primárně na německé půdě, popř. o vydání těchto zločinců z jakýchkoliv důvodů příslušný stát nepožádal), čtyři vedoucí spojenecké mocnosti připravily plán počítající s tím, že tyto osoby by byly (převážně na základě principu *uti possidendi*) stíhány v jednotlivých okupačních zónách tribunály zřízenými příslušnou okupační mocností.²⁹⁵ Případnou partikularitu tohoto procesu měla odstranit skutečnost, že pro jednotlivé okupační soudy byl vytvořen společný hmotněprávní základ pro jejich postup, tj. ZKR 10.

Byť v Rakousku rovněž na konci druhé světové války vznikly čtyři okupační zóny, situace zde byla od Německa odlišná, neboť Rakousko bylo považováno spíše za oběť německé agrese, než zemi stigmatizovanou jakožto kolébka světového konfliktu. Od dubna 1945 zde (v rámci sovětské zóny) vzniká provizorní státní vláda, která vykonává zákonodárnou pravomoc, včetně ústavněprávní normotvorby.²⁹⁶ Tento orgán také přijímá dvě právní normy (tzv. *Kriegsverbrechergesetz* a *Verbotsgesetz* – blíže viz kapitola 6.2 této práce) tvořící následně základ pro další poválečný postih bývalých nacistů. Ten se v případě Rakouska odehrával před zvláštními rakouskými národními soudy */Volksgerichte/*. Přestože způsob zformování rakouské raně poválečné justice v těchto věcech byl také podstatně

²⁹³ FRIEDLANDER, H. *The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany*, c.d., s. 665.

²⁹⁴ Srov. např. PAECH, N., c.d., s. 15. Objevovaly se také názory, že by měly být ustaveny tribunály složené ze soudců z neutrálních států. Tyto teorie T. Taylor označuje za nereálné „už jen z toho důvodu, že počet opravdových neutrálních států byl tak omezený, že toto řešení se jevílo jako zcela neproveditelné.“ TAYLOR, T., c.d., s. 117.

²⁹⁵ V tomto směru je možné částečně souhlasit P. Fuhrmannem, že v případě následujících spojeneckých procesů se již jednalo o mimořádné okupační soudy, které se svou povahou podobaly více národním vojenským soudům, než soudům mezinárodním. Srov. FUHRMANN, P., c.d., s. 80. Byť byl základem pro tyto tribunály rovněž dokument přijatý v součinnosti několika států, jednalo se o orgány složené již pouze ze zástupců jediného státu, na teritoriu přechodně ovládaném pouze jedním takovýmto státem. Jednalo se zde o zvláštní formu extrateritoriální jurisdikce vykonávanou národními soudy na území jiného státu vůči jeho občanům. Názor, že se jednalo o mezinárodní tribunály v pravém slova smyslu, naopak zastává např. R. K. Woetzel. Viz WOETZEL, R. K., c.d., s. 219, 222. Srov. rovněž rozhodnutí Nejvyššího soudu USA *Flick v. Johnson (1949) 174 F. (2d) 983*, *Milch v. United States, 332 U. S. 789 (1947)*, *Brandt v. United States, 333 U.S. 836 (1948)*, v nichž soud konstatoval, že (na rozdíl od rozhodnutí soudů USA) nemůže rozhodnutí mezinárodních tribunálů (míněno MVT ale i americké vojenské tribunály v okupační zóně USA) přezkoumávat. R. K. Woetzelm zastávaný názor je v rámci odborné literatury převažující.

²⁹⁶ Srov. SELTENREICH, R. *Rakouské a švýcarské právní dějiny*. In: Kolektiv autorů. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Praha: Linde, 2004, s. 465-466.

ovlivněn spojenci, první krok v trestněprávním vyrovnávání se s nacistickou minulostí zde nabral ve srovnání s Německem samostatnější kurz.

5.1. Právní základy pro procesy s nacistickými zločinci obviněnými ze zločinů proti mezinárodnímu právu v jednotlivých okupačních zónách v Německu

Právní základy pro spojeneckou politiku stíhání nacistických zločinců (na nižších stupních) byly tvořeny již v průběhu závěrečného období války. Čelním orgánem, který měl implementaci této politiky na starosti, byla (Spojenecká) Kontrolní rada */(Allied) Control Council/* ustavená dne 5. června 1945²⁹⁷, která v souladu se svou Proklamací č. 1 ze dne 30. srpna 1945²⁹⁸ byla „nejvyšší autoritou pro otázky týkající se Německa“ (složena byla z čelních představitelů jednotlivých okupačních zón a zahrnovala i další odborný a pomocný personál). Činnost Kontrolní rady zahrnovala nejen otázky vojenské a hospodářské, ale obsahovala rovněž základní legislativní pravomoci pro Německo realizované prostřednictvím zákonů Kontrolní rady, popř. dalších navazujících (obecných právních) aktů tohoto orgánu (nazývaných jako příkazy, směrnice, základní principy).

Součástí normotvorby Kontrolní rady byla rovněž úprava justičních orgánů v rámci okupovaného Německa. Jedním z prvních zákonů Kontrolní rady byl zákon č. 4 nazvaný „Reorganizace německého justičního systému“ ze dne 30. října 1945, dále jen „ZKR 4“.²⁹⁹ Vedle základních předpokladů pro znovuoobnovení funkčnosti německých soudů obsahoval i ustanovení relevantní pro stíhání bývalých nacistů. Tím je zejména čl. III(b), který ve svých důsledcích vylučoval většinu zločinů národního socialismu z jurisdikce německých národních soudů (a v důsledku je tedy vyhrazoval soudům spojeneckým v jednotlivých okupačních zónách). Toto ustanovení stanovovalo, že německé soudy nebudou příslušné pro: „*Trestněprávní delikty spáchané nacisty nebo jakoukoliv jinou osobou proti občanům*

²⁹⁷ Založení Kontrolní rady bylo součástí Deklarace ohledně porážky Německa a převzetí nejvyšší autority ohledně Německa */Declaration Regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority with Respect to Germany/* (včetně dodatkových prohlášení, v nichž bylo ustavení Kontrolní rady zakotveno). Deklarace včetně dodatkových prohlášení je dostupná online na: [http://www.jstor.org/sici?sici=0002-9300\(194507\)39%3A3%3C171%3AUSBUDR%3E2.0.CO%3B2-G&](http://www.jstor.org/sici?sici=0002-9300(194507)39%3A3%3C171%3AUSBUDR%3E2.0.CO%3B2-G&).

²⁹⁸ Proklamace je dostupná online na: www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Enactments/law-index.pdf.

²⁹⁹ ZKR 4 je k dispozici online na: www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Enactments/law-index.pdf. ZKR 4 navazoval na dokument Kontrolní rady nazvaný „Základní principy justiční reformy“ ze dne 20. října 1945, v němž je určeno, že zvláštní nacistické soudní tribunály musejí být zrušeny a soudní rozhodování musí být obnoveno v intencích spravedlivého procesu se soudci rozhodujícími na základě zákona a nikoliv (v trestních věcech) podle analogie a „*rozumného lidového úsudku*“. Pro úplnost je nutné zmínit také zákon Kontrolní rady č. 1 ze dne 20. září 1945, který oběma zmiňovaným aktům předcházela a který rušil enumerativně stanovené předpisy z nacistického období. Současně ukládal soudcům a úředníkům vykládat veškeré zbývající předpisy tak, aby jejich aplikace byla nediskriminativní. Dostupné online tamtéž.

Spojených národů a jejich majetku, stejně jako pokusy o znovuoobnovení nacistického režimu a aktivity nacistických organizací.“ H. Friedlander proto uvádí, že v důsledku ZKR 4 „neměl do roku 1950 žádný německý soud oprávnění soudit zločiny spáchané proti spojeneckým občanům. Toto ve skutečnosti vyňalo většinu zločinů z válečného období, včetně masového vraždění Židů, z německé jurisdikce.“³⁰⁰ Obnovené německé soudnictví tudíž mohlo dle této regulace stíhat případně pouze ty nacistické zločiny, které byly spáchány na německých státních příslušnících a jejich majetku za předpokladu, že nebyly stíhány před spojeneckými tribunály.

Zmiňované spojenecké tribunály vznikaly v okupačních zónách na základě ZKR 10 ze 20. prosince 1945.³⁰¹ Tento obecný právní akt vydaný Kontrolní radou jakožto orgánem k tomu zmocněným čtyřmi hlavními vítěznými mocnostmi³⁰² v sobě, podobně jako Charta MVT, obsahoval základní ustanovení pro stíhání nacistických zločinců především z oblasti hmotného práva, částečně však v hrubých rysech nastiňoval i procesní prvky a koordinaci mezi prokuraturami v jednotlivých zónách. Obecným záměrem bylo právě sjednocení úpravy aplikovatelné napříč rozděleným Německem, aby byl zabezpečen jednotný postup a maximalizována efektivita soudních procesů.³⁰³ Toto plyne již z preambule ZKR 10, podle níž byl tento předpis přijat „za účelem uplatnění podmínek obsažených v Moskevské deklaraci [...] a Londýnské dohodě [...] a vytvoření jednotného právního základu pro stíhání válečných zločinců a dalších obdobných zločinců v Německu, kteří nebyli souzeni před MVT [...]“.

Z pohledu hmotněprávního je zajímavé, že Moskevská dohoda a Londýnská dohoda byly na základě výslovného odkazu v čl. I ZKR 10 jeho nedílnými součástmi. Zatímco u prvně zmiňované dohody je její význam pro ZKR 10 spíše symbolický a deklaratorní (či výkladový), v případě Londýnské dohody (a do ní rovněž včleněné Charty MVT) měla tato její inkorporace i konkrétní praktické důsledky na právní aplikaci ZKR 10 v některých procesech, které byly podle něj vedeny. I přes tento univerzální odkaz na Chartu MVT totiž ZKR 10 v čl. II(1)(a)-(d) sám vymezoval skutkové podstaty, které měly být stíhatelné podle tohoto předpisu v procesech časově navazujících na rozsudek MVT. Tyto definice se velmi

³⁰⁰ FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 668-669. Podobně též RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 666 (dále jen „RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials“).

³⁰¹ ZKR 10 je dostupný online na: www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Enactments/law-index.pdf.

³⁰² Na rozdíl od Londýnské dohody obsahující Chartu MVT se nepočítalo s tím, že by k této normě určené pro využití ve čtyřech okupačních teritoriích v Německu, mohly přistupovat i další státy sdružené v Organizaci spojených národů. Zatímco MVT vznikl a fungoval pod mandátem jednotlivých vlád, v případě tribunálů na základě ZKR 10 byla jejich autorita odvozena od Kontrolní rady jakožto orgánu s nejvyššími legislativními i výkonnými pravomocemi v Německu.

³⁰³ Srov. WERLE, G. Völkerstrafrecht. 2. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 16.

úze kryly s formulacemi použitými v čl. 6 Charty MVT), v některých případech je však překračovaly a rozšiřovaly.

Prvním případem určité diskrepance, která takto vznikla, byla otázka skutkové podstaty zločinu proti míru (čl. II(1)(a) ZKR 10). Tento se odlišoval od Charty MVT v tom směru, že zahrnoval navíc i jednání vymezené jako „*zahájení invazí do jiných států /initiation of invasions of other countries/*“, což v praxi mířilo na případy, kdy nedošlo při agresivním postupu Třetí říše vůči sousedním státům ještě k vyprovokování válečného konfliktu, ale přesto bylo takovéto jednání posuzováno jako „*agresivní akt*“ (zde zvolená formulace odpovídá termínu použitému v rozsudku MVT, který je odlišný od termínu „*agresivní válka*“³⁰⁴). Konkrétně tedy mířilo na *Anschluss* Rakouska a obsazení zbytků druhé československé republiky v březnu 1939. Jak píše R. K. Woetzel, tento nepoměr mezi oběma úpravami byl nakonec vyřešen před následnými tribunály v Norimberku (tj. v procesech podle ZKR 10 v rámci americké zóny) ve prospěch rozšiřujícího výkladu, podle nějž zahrnutí aktů agrese „*neznamená omezení, nýbrž podstatné doplnění formulace 'zločinů proti míru'*“.³⁰⁵

Podobný pokus o posun dále byl učiněn i v případě zločinů proti lidskosti, které podle čl. II(1)(c) již nemusely být spojeny se spácháním zločinů proti míru nebo válečných zločinů, nýbrž dostávaly zcela samostatné postavení. V tomto případě však v praxi k výraznému posunu dále nedošlo, neboť americké tribunály byly při aplikaci této (nově zcela soběstačné) skutkové podstaty velice rezervované a obvykle vyžadovaly, aby byl nadále dán určitý *nexus* zločinů proti lidskosti k jedné ze dvou ostatních kategorií zločinů uváděných v Chartě MVT (resp. ve většině případů odmítly skutkovou podstatu aplikovat na činy proti německým občanům – viz níže).³⁰⁶ Ustanovení čl. II(1)(c) ZKR 10 je proto možno vnímat v historické retrospektivě spíše jako projev pozvolné emancipace zločinů proti lidskosti v (mezinárodním) trestním právu, mimořádný praktický vliv však v rámci této fáze stíhání nacistických zločinů nemělo.

Vedle válečných zločinů (čl. II(b)) byl poslední skutkovou podstatou stíhatelnou podle ZKR 10 zločin „*členství v kategorii zločineckých skupin nebo organizací prohlášených za zločinecké u MVT*“ (čl. II(d)). Jak bylo poukázáno již výše při výkladu práva MVT, toto ustanovení (navazující na čl. 9 a 10 Charty MVT) mělo být jedním z hlavních nástrojů masové kriminalizace členů uskupení zapojených do nacistického teroru na domácí půdě i na okupovaných územích či na územích spojenců Třetí říše. Celkově se předpokládalo, že

³⁰⁴ Srov. např. rozsudek MVT, s. 25.

³⁰⁵ WOETZEL, R. K., c.d., s. 221.

³⁰⁶ Blíže viz ROBINSON, J., c.d., s. 619.

potrestány by podle něj mohly být až dva miliony osob.³⁰⁷ ZKR 10 byl však přijat v předstihu před závěrem procesu s hlavními nacistickými zločinci a MVT tomuto rozsáhlému postihu předešel ve svém rozsudku především restriktivním vymezením okruhu osob spadajících pod jednotlivé zločinecké organizace. Jelikož však i tak byl okruh osob postihnutelných na tomto základě velmi široký, rozsudek MVT obsahoval také řadu doporučení vztahujících se k aplikaci čl. II(d) před tribunály, které měly podle ZKR 10 rozhodovat.³⁰⁸ MVT především požadoval, aby pro všechny čtyři okupační zóny byl zaveden pokud možno standardizovaný systém sankcí vylučující arbitrárnost a vzájemné odlišnosti napříč jednotlivými spojeneckými oblastmi. V odkazu na tzv. denacifikační zákon (přijatý v americké zóně pro Bavorsko, Hessensko a Badensko-Würtenbersko) ze dne 5. března 1946³⁰⁹, MVT dále doporučoval, aby ZKR 10 byl v této části novelizován tak, že by v něm byla pevně stanovena konkrétní maximální výše trestů uložitelných za členství ve zločineckých organizacích (tak jako tomu bylo v denacifikačním zákoně). Přestože totiž ZKR 10 (a v tomto se jednalo oproti Chartě MVT o jistý posun, neboť Charta MVT druhům trestu nevěnovala přílišnou pozornost) výslovně určoval jednotlivé typy trestů (čl. III ZKR 10), konkrétní určení druhu a výše trestu bylo zcela v pravomoci tribunálů aplikujících ZKR 10, a to pro všechny kategorie zločinů vymezených v ZKR 10. Teoreticky tak bylo možné, aby osoba odsouzená pouze za členství v některé ze zločineckých organizací byla odsouzena k trestu smrti, aniž by jí v daném řízení byla prokázána účast na zločinech proti míru, válečných zločinech či zločinech proti lidskosti.

Těmto požadavkům (ne však s přímým odkazem na rozsudek MVT) vyšla Kontrolní rada vstříc již 12. října 1946, tedy necelé dva týdny po rozsudku MVT. Ve směrnici Kontrolní rady č. 38 (dále jen „SKR 38“)³¹⁰ z tohoto dne je provedena podrobná klasifikace jednotlivých kategorií nacistických zločinců, kteří jsou zde děleni na hlavní zločince /*major offenders*/, zločince (dělené dále na aktivisty, militaristy a prospěcháře) /*offenders – activists, militarists, profiteers*/, drobnější provinilce /*lesser offenders*/, stoupence /*followers*/ a osoby očištěné, které prokáží svou nevinu před soudem /*persons exonerated*/. Přestože SKR 38 nebyla výlučně spjata pouze s problematikou členství ve zločineckých organizacích, velmi významně s ní byla propojena, neboť jedním z kritérií pro zařazení osob do jednotlivých skupin vypočtených výše byla i jejich účast v některých organizacích (avšak nejenom těch, které byly ze strany MVT a potažmo tak i skrze ZKR 10 kriminalizovány). Například dle přílohy A (část I) SKR 38 byli mezi hlavní zločince počítáni ti, kteří zastávali vedoucí

³⁰⁷ Blíže viz WOETZEL R. K., s. 221.

³⁰⁸ Rozsudek MVT, s. 82.

³⁰⁹ Law for Liberation from National Socialism and Militarism. Dostupné online na: <http://digioll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-idx?type=div&did=History.Denazi.i0013&isize=M>.

³¹⁰ Dostupná online na: www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Enactments/law-index.pdf.

funkce v NSDAP (shora až po vedoucí okresů), všichni příslušníci Gestapa či vyšší důstojníci SS. Celá klasifikace přijatá na centrální úrovni Kontrolní radou pro celé Německo v těchto částech doslovně odpovídá denacifikačnímu zákonu vzpomínanému v rozsudku MVT. Sankce jsou v SKR 38 stanovovány zvlášť pro každou skupinu osob. Pro skupinu tzv. hlavních zločinců čl. 8 SKR 38 uvádí: „*Hlavním zločincům, kteří spáchali určitý zločin, mohou být uloženy následující tresty: a) smrt; b) odnětí svobody na doživotí nebo na dobu pěti až patnácti let s těžkými pracemi nebo bez; c) navíc kterákoliv ze sankcí uvedených v odstavci II [...]*“ (těmito sankcemi byl např. zákaz zastávání určitých postů či výkonů činností, majetkové tresty, zbavení politických práv). Z této formulace je možno dovodit, že samotná příslušnost k určité organizaci umožňovala uložit sankce jednotlivci podle těchto zásad pouze tehdy, pokud se dotyčný jednatel (byť v SKR 38 automaticky označovaný např. jako hlavní zločinec) dopustil ještě dalšího „*určitého zločinu*“. A dle dikce ZKR 10 v jeho čl. II(1)(d) mohlo být tímto zločinem právě (a „pouze“) členství dané osoby v organizaci označené za kriminální v rozsudku MVT (i když v praxi k tomu v řádně zdokumentovaných případech v americké zóně nedocházelo, že by osoba byla na základě ZKR 10 potrestána pouze za zločin dle čl. II(1)(d) bez vazby na další druh zločinu).³¹¹

Z hlediska hmotněprávní úpravy však ve velké většině ZKR 10 doslovně přejímal zásady stanovené v Chartě MVT. Toto se týká především úpravy neaplikovatelnosti imunit vrcholných představitelů států pro zločiny dle ZKR 10 a odmítnutí námítky jednání na vyšší rozkaz (čl. II(4)(a)(b) ZKR 10). Novým hmotněprávním ustanovením byl však čl. II(5), který prvně v historii vylučoval promlčení u zločinů podle tohoto zákona, které byly spáchány v době mezi 30. lednem 1933 a 1. červencem 1945. Tato úprava tak předznamenává vývoj v mezinárodním trestním právu, které postupně vyloučilo možnost promlčení u těchto závažných forem trestného jednání.³¹² Rovněž byla i předzvěstí rozsáhlých debat o blížícím se promlčení nacistických zločinů v SRN a Rakousku, jež se odehrávaly zejména v letech šedesátých.

Z hlediska procesněprávního byl ZKR 10 základem pro vytyčení jurisdikce tribunálů v jednotlivých zónách. Dle čl. III(1)(d) měly být v jednotlivých zónách vytvořeny tribunály,

³¹¹ Žádná osoba nebyla před vojenskými tribunály v americké zóně dokonce ani obžalována pouze na základě své příslušnosti k některé zločinecké organizaci bez vztahu k dalším zločinům. FRIEDMAN, J. *Law and Politics in the Subsequent Nuremberg Trials, 1946-1949*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008 (dále jen „FRIEDMAN, J. *Law and Politics*“), s. 83-84; TAYLOR, T., c.d., s. 50.

³¹² Srov. Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti /*Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*/ ze dne 26. listopadu 1968, či Statut MTS ve čl. 29. Tyto dokumenty dokládají, že nepromlčitelnost zločinů podle mezinárodního práva by již v dnešní době mohla být součástí mezinárodního zvykového práva, byť toto není přijímáno bezvýhradně. Blíže viz CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., c.d., s. 77-79.

kteřé by soudily osoby obžalované podle tohoto předpisu (zřídzení tribunálů bylo v pravomoci velitelů zón, kterým byla uložena také povinnost zabezpečovat výkon rozhodnutí, srov. čl. III(6) ZKR 10). Hlavní příslušnost měla být dána teritoriálně podle toho, v které zóně byl určitý podezřelý zadržén, a pro případ, že by byl požadován pro trestní řízení před MVT či tribunálem v jiné okupační zóně, byl vytvořen mechanismus pro řešení takovýchto kolizních situací. Tento mechanismus (vztahující se i na spolupráci při zabezpečování důkazních materiálů – svědků i listinných a dalších důkazních prostředků) dával nejvyšší prioritu stíhání před MVT.³¹³ V případě, že byla osoba požadována pro proces v jiné zóně, kde byly spáchány zločiny, z nichž byla obviněna, měla být primárně vydána do této zóny, pokud nebylo plánováno její souzení v zóně zadržéní (čl. III(4) a čl. IV(1) ZKR 10). Řízení před soudy v okupovaném Německu mělo mít navíc vždy přednost před vydání do jiných států. V případě, že byla osoba požadována pro účely řízení před soudy dvou různých členských států OSN mimo Německo (aniž by měla být osoba souzena zde), přednost měl mít stát, jehož byla tato osoba občanem. V případě souběžných požadavků více států na vydání obviněného, z nichž pouze jeden byl členem OSN, měl přednost takovýto stát. Pokud by žádné z těchto kritérií pro vydání mimo Německo nevedlo k jednoznačnému závěru, pak měl mít přednost ten stát, který měl proti obviněnému nejzávažnější obvinění.³¹⁴ Úprava ZKR 10 umožňovala i jiné *ad hoc* dohody mezi zainteresovanými subjekty za předpokladu, že bude zabezpečeno, že po skončení trestního řízení na území subjektu s nižší prioritou, bude vydán obviněný zpět k řízení subjektu, který podle popsaných kritérií má na proces s obviněným větší nárok.

Procesní spolupráce dle ZKR 10 měla fungovat rovněž formou žádostí o zadržéní a extradici osob, které se zdržovaly v jiné okupační zóně, než ve které byla tato osoba viněna ze spáchání zločinů. Orgánem, který měl asistovat v procesu vydávání a vést evidenci zadržéných osob a obvinění proti nim, byl Právní direktorát */Legal Directorate/* pod Kontrolní radou.³¹⁵

ZKR 10 také obsahoval v čl. III(1)(d) ustanovení upravující jistou omezenou možnost německých soudů rozhodovat o zločinech vymezených v tomto předpise (šlo o úpravu podobnou základnímu vymezení v ZKR 4 – srov. výše). Ve skutečnosti však rozsah

³¹³ Čl. III(3) a čl. IV(2)(a) ZKR 10. Vzhledem k tomu, že před MVT žádné následné procesy již neproběhly, nebyla procedura ohledně obžalovaných využita. Debaty o možnosti dalšího navazujícího procesu před MVT (ve věci průmyslníků podílejících se na přípravě války a využívání nově dobytých lidských i surovinových zdrojů) byly zablokovány především zvrážňujícími se ideologickými rozpory mezi západem a východem. Srov. BLOXHAM, D., c.d., s. 100-102.

³¹⁴ Viz čl. IV(2)(b) ZKR 10.

³¹⁵ Právní direktorát (tj. vedení Právní divize v aparátu Kontrolní rady) byl zřízen směrnicí Kontrolní rady č. 5 z 10. srpna 1945 a byl složen po jednom ze zástupců všech čtyř okupačních mocností.

pravomocí v této oblasti ještě více zužoval, neboť německé soudy byly příslušné pouze tehdy, pokud „je k tomu zmocnily spojenecké úřady“³¹⁶ a pokud šlo „o zločiny spáchané osobami s německým občanstvím nebo národností vůči jiným osobám s německým občanstvím nebo národností, nebo osobám bez státní příslušnosti.“ V rámci těchto omezení proto bylo myslitelné, aby německé soudy stíhaly podle ZKR 10 pouze zločiny proti lidskosti (popř. účast ve zločineckých organizacích), neboť válečné zločiny a zločiny proti míru v sobě mají inherentně mezistátní prvek (tj. jejich oběťmi jsou cizí státní občané).

5.2. Stíhání nacistických zločinců spojeneckými soudními orgány v jednotlivých okupačních zónách v Německu

Z výše uvedeného plyne, že přes určitou sjednocovací legislativu přijatou spojenci na centrální úrovni pro celé okupované Německo bylo její konkrétní uvedení do praxe věcí spojeneckých vrchních velitelů jednotlivých zabraných oblastí. V této kapitole uprostřed zájmu to, jak byla v těchto případech legislativa uváděna v život. Hlavní pozornost bude věnována americké okupační zóně, v níž (obecně vzato) proběhl nejlépe zdokumentovaný pokus o celoplošné postihnutí širokého spektra zločinů nacistického režimu. Význam procesů konaných v americké zóně je pro účely této práce posilován taktéž tím, že soudy rozhodující o žalobě proti Adolfu Eichmannovi v mnoha případech rozsudky amerických tribunálů rozhodujících na základě ZKR 10 citovaly jakožto právní autoritu relevantní i pro právní posouzení Eichmannova případu a snažily se o ně opřít některé ze svých hlavních legalistických tezí.³¹⁷ Tyto „americké procesy“ jsou proto nejen s ohledem na jejich citace v procesu s Eichmannem považovány (spolu s rozsudkem MVT) za nejvýznamnější příspěvek spojenecké justiční činnosti v Německu pro vývoj mezinárodního trestního práva.³¹⁸

Pouze v základních obrysech bude proveden výklad také k poválečným procesům v britské a francouzské zóně, popř. k denacifikačním procesům v americké zóně, které nemají pro Eichmannův proces větší relevanci. K počtu a právní povaze procesů v sovětské výšeči rozděleného Německa navíc dodnes neexistují přesné podklady.

³¹⁶ K tomuto došlo především v britské zóně. Srov. WOETZEL, R. K., c.d., s. 220.

³¹⁷ Srov. např. v rozsudku Okresního soudu v Jeruzalémě ve věci A. Eichmanna (*Attorney General v. Adolf Eichmann (1961)*, 36 I.L.R. 5) odst. 26, 27, 28, 29. RNS.

³¹⁸ Srov. WERLE, G., c.d., s. 16-17.

5.2.1. Americká okupační zóna

Založení vojenských tribunálů */Military Tribunals/* (dále jen „VT“) v americké zóně řeší v návaznosti na ZKR 10 nařízení amerického vrchního velitele č. 7 */Ordinance No. 7/* ze dne 18. října 1946.³¹⁹ Tento předpis je důkazem, že Charta MVT byla silným inspiračním zdrojem pro poválečnou justici v Německu, neboť podobně jako ZKR 10 v oblasti hmotného práva, tak i toto nařízení přebírá hlavní procesní instituty obsažené v Chartě MVT (ve vztahu k důkaznímu řízení, důrazu na odstranění průtahů, způsobu rozhodování, ukládání sankcí, práva obžalovaných atd.). Velký význam má navíc ustanovení čl. X nařízení č. 7, které stanovuje právní závaznost závěrů rozsudku MVT pro všechny VT v americké zóně.

Rozdíly mezi nařízením č. 7 a Chartou MVT jsou pouze drobné a spočívají v teritoriální odlišnosti obou předpisů. Nařízením jsou proto pravomoci, které dle Charty MVT pro celé Německo vykonávala Kontrolní rada (oprávnění snížit či jinak ku prospěchu odsouzeného změnit trest, úkoly při výkonu rozhodnutí), svěřilo do rukou vrchního velitele americké okupační zóny generála Luciusa Claya.

Přípravy na ustavení VT a procesy před nimi začaly již v době před přijetím nařízení č. 7 v první polovině roku 1946. Jako nástupce R. H. Jacksona na místě hlavního amerického žalobce (a vedoucího Úřadu hlavního žalobce pro válečné zločiny */Office of Chief of Justice for War Crimes/*) byl jmenován se souhlasem Jacksona Telford Taylor.³²⁰ Dle požadavku teprve následně přijatého nařízení č. 7 (čl. II(b)) měli být jako soudci VT jmenováni právníci s oprávněním zastupovat před nejvyššími soudy států unie (celkem 32 osob a 5 náhradníků, obvykle rekrutovaných ze soudců na státní, nikoliv federální úrovni)³²¹, jejichž

³¹⁹ Nařízení č. 7 bylo revidováno následně nařízením č. 11 ze dne 17. února 1947, které mimo jiné umožňovalo, aby v rámci společných zasedání všech VT byla sjednocována jejich judikatura. Výslovně toto mohlo vést i k novému rozhodnutí ve věci, v níž již byl ze strany některého z VT vynesen rozsudek (srov. čl. II(b)(c) nařízení č. 11).

³²⁰ TAYLOR, T., c.d., s. 44-45.

³²¹ J. Friedman v odkazu na vyjádření T. Taylora upozorňuje na některé praktické problémy spojené s náborem amerických právníků na místa soudců, popř. prokurátorů. Předně předseda Nejvyššího soudu USA Harlan F. Stone „zakázal soudcům Nejvyššího soudu, aby se stali soudci u VT. Tímto se snažil zabránit opakování situace, která nastala během absence Jacksona [po dobu jeho nepřítomnosti jakožto hlavního žalobce za USA před MVT], kdy byl Nejvyšší soud mnohdy zablokovaný při přijímání zásadních rozhodnutí. Jeho nástupce, Fred Vinson, rozšířil zákaz na všechny federální soudce.“ Viz FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 78. Obdobně je zde na s. 77 poukazováno na poměrně paradoxní problém zcela mimoprávní povahy, který se dostal do cesty kvalitnímu obsazení právnických funkcí u prokuratury a VT. Vzhledem k tomu, že okupační správa byla správou vojenskou a VT měly stejně tak povahu vojenských soudů, uplatňovalo se zde armádní nařízení o nemožnosti vzít s sebou do Německa po dobu služby před VT taktéž manželky oslovených právníků. T. Taylor upozorňoval, že toto brání tomu, aby byli pro funkce získáni kvalitní odborníci, takže vojenské velení nakonec zmiňované omezení vztahující se na manželky zrušilo.

nominace byla schvalována ministerstvem války.³²² Vzhledem k tomu, že soudci VT byli výhradně (na rozdíl od multinárodního MVT) osoby s kořeny v americkém právním systému, průběh samotného řízení před VT byl ovlivňován americkými procesními zásadami.³²³

Celkově bylo pro účely procesů před VT konajícími se rovněž v Norimberku sestaveno dvanáct soudních panelů (po třech soudcích), které měly čísla I až VI, neboť v pozdějších procesech byla znovu používána čísla VT, které již rozhodly o před nimi projednávaných obžalobách.³²⁴ Vzhledem ke specifickým amerického procesního práva, které bylo aplikováno, měl každý obžalovaný obvykle jednoho amerického a jednoho německého advokáta.³²⁵ V procesech před VT v Norimberku mělo být obžalováno 185 osob, osm z nich však (buď z důvodu zdravotní nezpůsobilosti či sebevraždy) nakonec před soudem nestálo, popř. nebyl v jejich věci vynesena konečný rozsudek.³²⁶ Procesy byly vedeny s jedinou výjimkou³²⁷ vždy proti více obžalovaným, jejichž aktivity se vázaly k určitému segmentu nacistického státu, ekonomiky nebo činnosti. J. Friedman přehledně shrnuje „tématické okruhy“, kterými se VT v Norimberku v rámci jednotlivých procesů zabývaly (věcný obsah případů byl rovněž rozhodujícím pro systematiku jejich publikování v americké oficiální edici tzv. *Green Books* /dále jen „TWC“, která všechny procesy a judikáty zachycuje). „Řízení se dělila do následujících kategorií: případy týkající se lékařských provinění (lékařský čili *Brandtův případ*^[328] a *případ proti polnímu maršálovi Erhardu Milchovi*^[329]); případy proti důstojníkům SS (*Pohlův proces s vedoucími Hlavního hospodářského a správního úřadu SS neboli WVHA*^[330], *případ tzv. Einsatzgruppen*^[331], *proces proti Hlavnímu úřadu pro rasu a přesídlování neboli RuSHA*^[332]); případy týkající se průmyslníků (*Flick*^[333], *I.G. Farben*^[334] a *Kruppův proces*^[335]); případy týkající se vlády a dalších vládních úředníků (*případ právníků*^[336] a *ministerský případ*^[337]); a případy týkající se

³²² TAYLOR, T., c.d., s. 47.

³²³ Viz WOETZEL, R. K., c.d, s. 222.

³²⁴ Srov. TAYLOR, T., c.d., s. 48.

³²⁵ Ibid., s. 49.

³²⁶ Ibid., s. 50.

³²⁷ Tzv. *Milch Case* – srov. níže.

³²⁸ *USA v. Karl Brand et al. (Medical Case) In: TWC, Vol. I a II.*

³²⁹ *USA v. Erhard Milch (Milch Case). In: TWC, Vol. II.*

³³⁰ *USA v. Oswald Pohl et. al. (Pohl Case). In: TWC, Vol. V.*

³³¹ *USA v. Otto Ohlendorf et al. (Einsatzgruppen Case). In: TWC, Vol. IV.*

³³² *USA v. Ulrich Greifelt et al. (RuSHA Case). In: TWC, Vol. IV a V.*

³³³ *USA v. Friedrich Flick et al. (Flick Case). In: TWC, Vol. VI.*

³³⁴ *USA v. Carl Krauch et al. (I.G. Farben Case). In: TWC, Vol. VII a VIII.*

³³⁵ *USA v. Alfred Krupp et al. (Krupp Case). In: TWC, Vol. IX.*

³³⁶ *USA v. Josef Altstoetter et al. (Justice Case). In: TWC, Vol. III a XV.*

³³⁷ *USA v. Ernst von Weizsaecker et al. (Ministeries Case). In: TWC, Vol. XII, XIII, a XIV.*

vojenských velitelů (případ rukojmých^[338] a případ vrchního velení neboli OKW^[339]). Podle Taylora počet 185ti jednotlivců a 12ti procesů vznikl podle toho, 'jak se věci vyvinuly', a z prosté touhy soudit méně případů co nejrychleji, jak bylo možné.^{«340}

Procesy před VT obsahově (i vzhledem k podobnosti Charty MVT a ZKR 10 a konstatované závaznosti rozsudku MVT podle nařízení č. 7) navazovaly na právní závěry učiněné v rozsudku MVT. Potvrzen tak byl především hlavní princip a předpoklad celého norimberského práva spočívající v tom, že aplikovaná úprava není retroaktivní, nýbrž je založena na již existujícím mezinárodním zvykovém právu a zásadách sdílených všemi civilizovanými státy. Příkladem v tzv. *Justice Case* VT v rozsudku výslovně uvádí toto: „Mezinárodní právo není usedlým právem. Jeho obsah není statický. Skutečnost, že na zemi není žádné řídicí centrum, které by mělo moc vydávat hmotněprávní normy mezinárodního práva, nezamezuje pokračujícímu vývoji tohoto práva. [...] Okolnost, která hlavním právním normám mezinárodního práva dává vážnost a autoritu, je jejich všeobecné uznání civilizovanými národy. Toto uznání je vyjádřeno v mezinárodních smlouvách, ujednáních, učebnicích o právní praxi a v soudních rozhodnutích.“³⁴¹ S odkazem na některé další rozsudky jiných VT³⁴² k tomuto R. K. Woetzel poznamenává: „Mnohé tribunály vyjádřily přesvědčení, že mezinárodní právo bylo právem vyvíjejícím se podobně jako *common law*, které se vyvíjí případ od případu. Přestože kodifikace je prospěšná, neměla by sloužit jako svěrací kazajka zamezující růstu mezinárodního práva prostřednictvím soudních rozhodnutí a různých interpretací.“³⁴³ Přestože i někteří američtí právníci spekovali o nepřípustnosti procesů v Norimberku vzhledem k namítanému narušení zásady *nullum crimen sine lege*, VT v tomto směru pevně držely linii vytyčenou před MVT³⁴⁴, kdy vedle obyčejové povahy zločinů převzaly též argumentaci odkazující na řadu právních norem mezinárodního psaného práva (zejména haagské a ženevské právo, Briand-Kelloggův pakt).³⁴⁵ Podobně se zcela rozhodně všechny tribunály na základě ZKR 10 přihlásily k zásadě odpovědnosti jednotlivce za zločiny proti mezinárodnímu právu tak, jak ji určil MVT. Jako příklad může posloužit

³³⁸ USA v. Wilhelm List et al. (*Hostages Case*). In: TWC, Vol. XI.

³³⁹ USA v. Wilhelm von Leeb et al. (*High Command Case*). In: TWC, Vol. X a XI.

³⁴⁰ FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 79.

³⁴¹ *Justice Case*, TWC, Vol. III, s. 966.

³⁴² *Ministeries Case*, TWC, Vol. XIV, s. 318; *Einsatzgruppen Case*, TWC, Vol. IV, s. 458; *Hostages Case*, TWC, Vol. XI, s. 1235.

³⁴³ WOETZEL, R. K., c.d., s. 222.

³⁴⁴ H. Rüpíng a G. Jerouschek upozorňují na tento problém v souvislosti s tím, že i samotný zákon Kontrolní rady č. 1 ze dne 20. září 1945 zakazoval obecně aplikaci retroaktivních předpisů v Německu, dle těchto autorů však VT a případně i německé soudy řešily otázku aplikace ZKR 10 pozitivisticky a nespátřovaly v ní formálně problém. Viz RÜPING, H., JEROUSCHEK, G. Grundriss der Strafrechtsgeschichte. 5. Auflage. München: C.H.Beck, 2007, s. 131.

³⁴⁵ Srov. FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 81. Autor v této pasáži poukazuje především na rozhodnutí v případech tzv. *Hostages Case* a *High Command Case*. *Hostage Case*, TWC, Vol. XI, s. 1234-1239; *High Command Case*, TWC, Vol. X, s. 532-533.

znění rozsudku v tzv. *Flick Case*: „*Je nadále neudržitelné tvrdit, že mezinárodní právo se vztahuje pouze na jednání suverénních států a nepřináší žádné tresty pro jednotlivce.*“³⁴⁶

Zatímco ve velké části je tato argumentace poměrně přesvědčivá, krátkou zmínku je třeba učinit k případům, kdy byli jednotlivci odsouzeni před VT k trestu pouze za své členství ve zločineckých organizacích. Celkem k tomuto došlo v jedenácti případech, kdy byli obžalovaní zproštěni v ostatních bodech obžaloby a trest jim byl udělen výlučně na základě jejich příslušnosti (obvykle) k SS. Tento postup nemá oporu v mezinárodním právu (vyjma Charty MVT), navíc jej nelze vyvozovat ani z převažujících právních tradic jednotlivých států. U VT je navíc patrná také poměrně velká nerovnováha při ukládání trestů za tento zločin, kdy H. Poppendickovi obžalovanému v tzv. *Medical Case* byl za členství v SS vyměřen trest deseti let vězení, zatímco v tzv. *RuSHA Case* byly několika odsouzeným za jejich členství v SS uloženy tresty do tří let odnětí svobody.³⁴⁷ Tato skutečnost je jistě jednou z nedůsledností, ke kterým v průběhu procesů před VT či při následném výkonu jejich rozsudků došlo (srov. níže).

Další nedůslednost VT je patrná v případech, kdy byli obžalovaní viněni ze zločinů proti lidskosti proti osobám s německou státní příslušností. Tribunál (VT č. III) v tzv. *Justice Case* připustil, že podle úpravy ZKR 10, která zcela cíleně opouští požadavek Charty MVT na to, aby zločiny proti lidskosti byly spojeny s válečnými zločiny a zločiny proti míru. Současně dle VT tato úprava ukazuje, že „*činy Němců proti německým státním příslušníkům mohou naplnit znaky zločinů proti lidskosti podléhajících jurisdikci tohoto tribunálu.*“³⁴⁸ Soud v této části rozsudku taktéž právněhistoricky rozebral základy zločinů proti lidskosti páchaných proti vlastním státním příslušníkům, když upozornil na celou řadu mezinárodních prohlášení či konkrétních humanitárních intervencí, k nimž došlo v době před druhou světovou válkou. Tyto okolnosti měly demonstrovat, že již v té době existovalo pevné mezinárodní přesvědčení, že i jednání státu proti jeho vlastním občanům podléhá mezinárodnímu dohledu a jiné státy, pokud je situace mimořádně vážná, mohou zasáhnout vojenskou silou za účelem ochrany takto perzekuovaných skupin osob. Mezi zmiňovanými příklady je možno uvést např. intervenci Velké Británie, Francie a Ruska k zastavení krutostí během řecko-tureckého konfliktu v roce 1827, americkou intervenci na Kubě v roce 1898 či řadu prohlášení týkajících se rozsáhlých protizidovských pogromů počátkem dvacátého století v Rusku a v Rumunsku.³⁴⁹ Námitka obhajoby směřující v tomto procesu proti

³⁴⁶ *Flick Case*, TWC, Vol. VI, s. 1190; Ch. Bassiouni v tomto směru podává k této problematice v jednotlivých rozsudcích VT bližší přehled: BASSIOUNI, CH., *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 216-221.

³⁴⁷ Srov. TAYLOR, T., c.d., s. 73.

³⁴⁸ *Justice Case*, TWC, Vol. III, s. 973.

³⁴⁹ *Ibid.*, s. 981nn.

retroaktivitě zločinů proti lidskosti³⁵⁰ byla tudíž odmítnuta jako nedůvodná. Tribunál (soudící výlučně bývalé čelní právníky nacistického režimu) k tomu uvádí, že „obžalovaní se domáhají ochrany pod principem *nullum crimen sine lege*, přestože sami během hitlerovského režimu upírali jiným prospěch z tohoto pravidla.“³⁵¹ A VT pokračuje dále citací z vyjádření spoluautora Charty MVT D. M. Fyfea: „Ohledně 'zločinů proti lidskosti' toto je na každý pád zřejmé: Nacisté, když perzekuovali a vraždili bezpočetný zástup Židů a politických protivníků, věděli, že to, co činí, je špatné a že jejich skutky byly zločiny, které byly zavrženy v trestním právu každého civilizovaného státu.“³⁵²

Jakkoliv byla tato argumentace v *Justice Case* jednoznačná, velmi dobře propracovaná a přesvědčivá po právní i morální stránce, jiné tribunály posuzující další případy podle ZKR 10 v Norimberku se jí pohříchu nadržely, naopak zaujaly podobně restriktivní postoj jako MVT (přestože vzhledem k odlišnostem ZKR 10 a Charty MVT mohly jeho limity překročit). V tzv. *RuSHA Case* odlišný tribunál (VT č. I) shledal při posuzování nacistického programu zaměřeného na systematickou fyzickou likvidaci tzv. „neužitečných strávníků /*nutzlose Esser*“³⁵³, že „*euthanázie, pokud je vykonána na základě národní legislativy pouze vůči občanům tohoto státu, nepředstavuje zločin proti lidskosti.*“^{354,355} Tento tradicionalistický přístup amerických soudců jdoucí mimo jakékoliv morální (pokud již ne přímo právní) korektivy zcela negoval ustanovení čl. II(1)(c) ZKR 10, když nejenom nezohlednil skutečnost, že dle tohoto ustanovení jsou stíhatelné na základě jazykového výkladu i zločiny proti vlastním občanům, ale přešel i skutečnost, že stíhatelná jsou tato jednání „*bez ohledu na to, zda byla v rozporu s národním právem země, kde byla spáchána, nebo ne.*“ A. Cassese (a spol.) proto, když srovnává citované rozsudky v *Justice Case* a *RuSHA Case*, píše, že „*soud [v prvně uvedeném případě – Justice Case] shledal, že ZKR 10 obecně opravňoval stíhání Němců pro zločiny proti lidskosti spáchané proti jiným Němcům, toto rozhodnutí ale nebylo následováno v pozdějších rozsudcích.*“³⁵⁶ Právě tuto okolnost je možno v retrospektivě vývoje mezinárodního trestního práva považovat za hlavní

³⁵⁰ Především v případech zločinů na vlastním obyvatelstvu, neboť jinak, jak již bylo popsáno výše, se tyto zločiny svými znaky kryjí s válečnými zločiny, které byly nejstálenější a „nejklasičtější“ kategorií ze všech protiprávních činů postihnutelných podle Charty MVT a ZKR 10.

³⁵¹ *Justice Case*, TWC, Vol. III, s. 974.

³⁵² *Ibid.*, s. 976. Pasáž, kterou VT citoval, je uvedena v předmluvě M. Fyfea In: COOPER, R. W. *The Nuremberg Trial*. Harmondsworth: Penguin, 1947.

³⁵³ Viz *Aktion T4* zaměřená především proti fyzicky a duševně postiženým (srov. pozn. pod čarou č. 216), která byla blíže posuzována především v *Medical Case*.

³⁵⁴ *RuSHA Case*, TWC, Vol. V, s. 162.

³⁵⁵ Srov. také J. Robinsona, který si všímá obsahově identických závěrů VT č. VI v *Ministeries Case*. ROBINSON, J, c.d., s. 619.

³⁵⁶ CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 169.

slabinu efektivity a obsahové koherentnosti celého práva vzešlého z norimberských procesů před MVT a VT.

ZKR 10 umožňoval stíhat taktéž konspiraci za účelem spáchání zločinů proti míru. V tomto směru byly naopak všechny VT velice konzistentní a pro tento zločin nebyl žádný z obžalovaných byt' v jediném procesu odsouzen. Tento fakt je možno vykládat mimo jiné skrze to, že před VT (na rozdíl od MVT) byly souzeny osoby na nižších stupních vedení státu, které neměly zásadní podíl na formulaci politických cílů (podobně pouze v jediném procesu byli obžalovaní shledáni vinnými ze zločinů proti míru, a to v tzv. *Ministeries Case*).³⁵⁷ I tento výsledek mohl mít za následek dnešní chápání konspirace v mezinárodním trestním právu (tzv. *joint criminal enterprise*) spíše jako důležité formy účastenství na zločinu, než jako samostatného typu zločinu.³⁵⁸

Oproti rozsudku MVT se však dostalo v rozsudcích různých VT větší rozpracovanosti některým námitkám vylučujícím protiprávnost (popř. polehčujícím okolnostem). Tato skutečnost je dána tím, že případy, které byly před VT projednávány, byly obsahově ještě mnohem pestřejší než proces s hlavními válečnými zločinci. Přestože většina obžalovaných před MVT byly nesporně osoby z vyšších kruhů nacistické společnosti, jednalo se o osoby na různých stupních veřejné moci (popř. struktury německých obchodních společností, které je však možno vzhledem k jednotě soukromého a veřejného práva ve světle nacistické právní filozofie taktéž považovat za součást německého národního státu, s nímž byly srostlé a jemuž měly sloužit³⁵⁹). Obhájci obžalovaných mohli při své strategii navíc zohlednit i závěry MVT v jeho rozsudku, což na VT kladlo hlubší a sofistikovanější nároky při právní reflexi těchto argumentů. Vedle již výše vedeného výkladu k námitkám ohledně retroaktivity práva v Londýnské dohodě a v ZKR 10 se sem řadí především právní otázky týkající se nátlaku */duress/* a krajní nouze */necessity/* (svým způsobem sem však patří i, byt' svými výsledky nejednotný, rozbor VT k otázkám aplikovatelnosti zločinů proti lidskosti).

I před VT byly vznášeny námitky týkající se jednání na základě rozkazu nadřízených, ty však nebyly ve své čisté podobě vzhledem ke zcela jednoznačnému znění čl. 8 Charty MVT, rozsudku MVT a čl. II(4)(b) ZKR 10 účinné. Otázka posouzení situace, kdy osoba jedná na rozkaz, však byla v některých případech rozvinuta dále, a to zejména v souvislosti se zmíněnou problematikou jednání pod nátlakem. K němu by došlo tehdy, pokud by byla

³⁵⁷ Srov. FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 85.

³⁵⁸ Srov. disertační práci UHLÍŘOVÁ, K. The Concept of a Joint Criminal Enterprise - International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Special War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina. Masarykova univerzita v Brně, 2012, s. 16n.

³⁵⁹ Srov. KNAPP, V., c.d., s. 179-181.

osoba přinucena jinými (obvykle nadřízenými) jednat pod pohrůzkou (nátlakem), že pokud nesplní pokyn (rozkaz), stihne tuto osobu trest.

R. Cryer (a spol.) to postihuje tak, že již MVT velmi přínosně propojil problematiku jednání na rozkaz s problematikou nátlaku v tom směru, „že stanovil test pro nátlak“³⁶⁰ (tj. zda bylo možno učinit „morální volbu“³⁶¹). Patrně nejpodrobněji se k tomu z jednotlivých VT vyjádřil blíže soudní panel v procesu členů smrtících komand na východní frontě (*Einsatzgruppen Case*), z něhož bylo později citováno rovněž v Jeruzalémě při projednávání činů A. Eichmanna. Jak upozorňuje J. Friedman, soud se zde pokoušel rozlišit především mezi situacemi případného skutečného nátlaku a nátlaku pouze domnělého /*putative duress*/, který nebyl v přesvědčení pachatelů vyvolán skutečnou hrozbou ze strany nadřízených, ale pouze jejich mylnou domněnkou, že taková okolnost (hrozba trestu) existuje.³⁶² Skutečný nátlak je dán podle rozsudku VT tehdy, pokud „újmá způsobená uposlechnutím protiprávního rozkazu není disproporcionálně větší než újma, která by nastala vykonavatelí rozkazu při nesplnění tohoto pokynu“³⁶³ a hrozba újmy pro osobu s rozkazem je „bezprostřední, reálná a nevyhnutelná“.³⁶⁴ Zatímco tedy „prosté jednání na rozkaz“ podle čl. 2(4)(b) ZKR 10 bylo jako námitka před VT (i MVT) zcela neefektivní, pokud by se jednalo o rozkaz spojený s hrozbou nevyhnutelného postihu pro osobu podřízenou (popř. další osoby), bylo by přípustné, aby se takováto osoba za jistých okolností zcela zbavila odpovědnosti, pokud by jí za nesplnění rozkazu hrozila sankce splňující tyto konkrétní podmínky.³⁶⁵ Pro VT to předpokládalo, že příslušníci *Einsatzgruppen* by museli prokázat, že zločiny, které se na okupovaných územích během sovětského tažení odehrály, byly jimi provedeny z čistého donucení bez skutečné možnosti, aby byli tito muži bez hrozby vážného postihu zproštěni svých úkolů. VT však logickým úsudkem založeným mimo jiné i na vyjádřeních některých obžalovaných dospěl k závěru, že v tomto případě není možné nátlak jakožto okolnost vylučující protiprávnost uznat. Soud naopak konstatoval, že obžalovaní se mohli nechat z *Einsatzgruppen* odvolat (v takovém případě jim hrozil maximálně jistý morální odsudek za „měkkost“³⁶⁶ při naplňování ideálů německé rasové nadřazenosti), své

³⁶⁰ CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., c.d., s. 411.

³⁶¹ Rozsudek MVT, s. 56.

³⁶² FRIEDMAN, J. *Law and Politics*, c.d., s. 87.

³⁶³ *Einsatzgruppen Case*, TWC, Vol. IV, s. 471.

³⁶⁴ *Ibid.*, s. 480.

³⁶⁵ Srov. A. Cassese, který uvádí čtyři požadavky, které musí být splněny, aby bylo tvrzení o nátlaku akceptovatelné (v takovém případě zcela odnímá trestní odpovědnost jednotlivce, neboť chybí zavinění a vinu nese osoba, která nátlak vyvinula): 1) bezprostřední hrozba smrti či nezvratného poškození zdraví, 2) neexistuje adekvátní způsob, jak protiprávní následek odvrátit, 3) spáchaný zločin není v nepoměru k hroící újmě, 4) situace, která vyvolala nátlak, nebyla dobrovolně způsobena nucenou osobou. CASSESE, A., c.d., s. 281. Srov. rovněž čl. 31(1)(d) Statutu MTS.

³⁶⁶ *Einsatzgruppen Case*, TWC, Vol. IV, s. 482. Zde VT konstatoval, že takto to bylo minimálně v některých *Einsatzgruppen* (během války na východní frontě působily za účelem vraždění Židů a dalších nepohodlných

úkoly plnili s osobním zápallem, ideologickým přesvědčením a byli mnohdy pyšní na to, kolik osob na území pod svou působností dokázali masovými popravami zlikvidovat. Domněnka, že by byli při odmítnutí služby v *Einsatzgruppen* potrestáni, nebyla ze strany VT shledána jako pravdivá. To, že obžalovaní se během výkonu své služby ani nikterak nepokusili protestovat či alespoň své povinnosti vykonávat s menší zarputilostí, vedlo VT dále k závěru, že případný nátlak byl pouze domnělým a zcela neopodstatněným.³⁶⁷

Dalším případem, který byl rozpracován z pohledu mezinárodního trestního práva až před VT, je případ tzv. krajní nouze (byť její stopy je možno nalézt rovněž v rozsudku MVT³⁶⁸). Zatímco nátlak ke splnění nezákonného rozkazu se odvíjí od hrozby, kterou vyvolává druhá osoba, krajní nouze je případem, kdy osoba pro okolnosti objektivní povahy jedná tak, že se sice dopustí jednání, které je zločinem, ale okolnosti, které ji k tomu vedly, by měly být zohledněny alespoň při ukládání trestu.³⁶⁹ Přesněji je toto z pohledu VT definováno v rozhodnutí proti *F. Flickovi et al.*³⁷⁰ s odkazem na F. Whartona³⁷¹: „*Krajní nouze je okolnost vylučující protiprávnost /defense/, pokud je prokázáno, že čin, pro nějž je vznesena obžaloba, byl spáchán za účelem odvrácení zla /evil/, které je jednak vážné, jednak neodstranitelné; že neexistoval žádný jiný odpovídající prostředek úniku; a že řešení není v nepoměru ke spáchanému zlu.*“ V tomto případě VT shledal, že u některých obžalovaných (kteří nebyli vojáky ani členy nacistického správního aparátu a na které se tedy neaplikoval koncept přímých rozkazů) existovala opravdu „*konkrétní a skutečná hrozba [...] pro každého, kdo udělal cokoliv, co mohlo být vykládáno jako obstrukce a zdržování v realizaci vládních nařízení a výnosů.*“³⁷² V případě hlavního obžalovaného F. Flicka však nebyla tato okolnost vzata plně v potaz, neboť tribunál měl za prokázané, že sám aktivně usiloval o získání ruských válečných zajatců pro práci ve svých výrobních závodech.³⁷³

osob celkem čtyři tyto jednotky, každá složená přibližně ze 3.000 mužů). V každém případě VT judikoval, že prosté konstatování, že by obžalovanému hrozila přísná sankce v případě protestu, neshledává za dostačující omluvu, pokud není podložena konkrétními důkazy, že se dotyčná osoba nějakým způsobem pokoušela své povinnosti zbavit.

³⁶⁷ Srov. JÄGER, H., c.d., s. 93. Zde tento autor připouští, že za jistých okolností je myslitelné, aby i domnělý nátlak byl shledán jako důvodná okolnost vylučující protiprávnost, nicméně domněnka osoby (byť mylná – v tomto se problematika překrývá s otázkami *error in facto*) o kvalifikovaně hrozícím nebezpečí musí být přesvědčivá.

³⁶⁸ Srov. např. rozsudek MVT, s. 42-43, kde je otázka nutnosti spojována s otázkou sebeobrany, jakožto jiné okolnosti vylučující protiprávnost (byť nebyla v žádné z těchto podob shledána ze strany MVT jako případná).

³⁶⁹ CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 491. Podle chápání problematiky krajní nouze těmito autory se jedná spíše o polehčující okolnost než o okolnost danou osobu zcela zbavující trestní odpovědnosti *per se*. Obecné mezinárodní trestní právo tuto námitku připouští, avšak její uplatnění připadá v úvahu spíše jen ve výjimečných případech – srov. také CASSESE, A., c.d., s. 281.

³⁷⁰ *Flick Case*, TWC, Vol. VI, s. 1199.

³⁷¹ WHARTON, F. A Treatise on Criminal Law. Vol. I. Philadelphia: Kay and Brother, 1880.

³⁷² *Flick Case*, TWC, Vol. VI, s. 1200.

³⁷³ Srov. TAYLOR, T., c.d., s. 81-82.

V *Einsatzgruppen Case* byl VT rovněž konfrontován s otázkou, kdy se jedná o skutečnou krajní nouzi a kdy pouze o krajní nouzi domnělou /*Putativnotstand*/ (svými znaky se jedná o podobný případ jako u domnělého nátlaku). VT se současně vyjádřil i k problematice „*domnělé sebeobrany ve prospěch třetí strany* /*Putativnothilfe*“.³⁷⁴ Někteří obžalovaní totiž přišli během procesu s bizarní námitkou hluboce zakořeněnou v samém jádru Hitlerovy protižidovské rétoriky, která hlásala, že v rámci celosvětového konfliktu, který rozpoutají, naleznou Židé záhubu.³⁷⁵ Dle tvrzení obhajoby proto v rámci totální války na východě, kam byly mobilní vraždící jednotky nasazeny, šlo o konflikt, v němž je omluvitelná jakákoliv válečná taktika, která má ochránit válčící stranu před protivníkem. Německo tak podle této teorie mělo být výše uvedenou abstraktní „třetí stranou“, na jejíž ochranu *Einsatzgruppen* likvidovaly na obsazovaných územích nebezpečné jedince jako partizány a bolševiky (a pouze v rámci těchto kategorií také Židy popř. Romy).³⁷⁶ Jinými slovy masové likvidace civilního obyvatelstva byly omlouvány válečnou nutností a potřebou ochraňovat vlastní stát před nepřátelskými individui.

Je poměrně logické, že tuto rétoriku VT v uváděném rozsudku zcela zavrhl: „*V průběhu tohoto celého procesu nebylo prokázáno, že vraždění Židů jakožto Židů [míněno tedy patrně plošné vraždění celé lokální židovské populace, nikoliv např. případné tresty nad jednotlivci za konkrétní nepřátelský čin proti německým okupantům – pozn. autor] by nějakým způsobem otupovalo nebo oslabovalo vojenské síly nepřítele, nebylo ukázáno, jak masové zabíjení a bezohledná jatka pomáhala nebo měla pomáhat zkrátit válku a přinést Německu vítězství. Vyhlazení bezbranných lidí v Rusku, kteří byli považováni za 'podřadné', nemělo žádný efekt na vojenské aspekty války.*“³⁷⁷ Na straně členů vyhlazovacích komand tudíž nemohlo jít o splnění podmínek beztrestnosti daných krajní nouzí či sebeobranou (ve prospěch Třetí říše), jelikož vzhledem k okolnostem případu bylo jednání těchto osob zcela morálně i právně nepřijatelné a nemohlo být jakýmkoliv z těchto důvodů pardonováno.

Zmiňovaný *Einsatzgruppen Case* je obecně velmi bohatý na tvrzení obžalovaných, která měla za cíl zahladit či alespoň zmírnit jejich vinu, byť jejich výsledek byl v důsledku podobně nicotný, jako v právě popsaném případě. Předně obhajoba tvrdila, že vzhledem k tomu, že spojenci (zejména SSSR, ale také západní spojenci při plošných náletech na německá města) se také dopouštěli válečných zločinů. S touto námitkou (obsahově blízko tzv. argumentu *tu quoque* – viz výklad k rozsudku MVT výše) bylo spojeno přesvědčení

³⁷⁴ *Einsatzgruppen Case*, TWC, Vol. IV, s. 462.

³⁷⁵ Srov. projev A. Hitlera v Říšském sněmu ze dne 30. ledna 1939. Dostupný online (výňatek) na: www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/hitjew.html.

³⁷⁶ *Einsatzgruppen Case*, TWC, Vol. IV, s. 463-465.

³⁷⁷ *Ibid.*, s. 467.

obhajoby, že za takovýchto okolností je právo (Charta MVT, ZKR 10) vydané státy, které se samy dopouštěly takového jednání, neplatné.³⁷⁸ VT tuto námitku odmítl jako irelevantní, neboť předmětem řízení v procesu samém byly činy obžalovaných a nikoliv činy spojenců. VT dále poukázal na to, že chladnokrevné a organizované plošné vyvražďování určitých skupin obyvatelstva není souměřitelné s vojenskými operacemi (ve vztahu k náletům na Německo³⁷⁹).

Přestože v této otázce nezašel ve svém rozboru VT nikterak daleko, dotkl se i problematiky, která byla jednou z nejdůležitějších v procesu s A. Eichmannem – otázkou viny člověka, který se nezapojil do zločinů přímo „v poli“, nýbrž vytvářel pro ně předpoklady v rámci své úřednické činnosti /*desktop murderers; Schreibtischtäter*/. Tribunál pozici spočívající v organizačním vedení činnosti *Einsatzkommando* od úřednického stolu nepovažoval za polehčující okolnost, naopak.³⁸⁰

Poslední námitkou obhajoby (myslitelnou snad pouze v případě německého nacismu), kterou je pro její zajímavost vhodné na tomto místě v souvislosti s případem *Einsatzgruppen* zmínit, bylo i uplatnění myšlenky mystického vůdcovského principu³⁸¹, pod nímž se mělo odehrávat veškeré jednání ve jménu Třetí říše a který měl překrývat jednotlivé činy, které byly v jeho jménu vykonávány. Tuto mystiku vystihuje VT s neméně mystickým přídechem: „*V každém procesu v Norimberku se objevuje na lavici pro obžalované neviditelná postava. Na každém zasedání v Paláci spravedlnosti vstoupil do dveří a tiše se odebral na své místo mezi ostatními obžalovanými. Po více než dva roky přichází a odchází. Nikdy se neobjeví u pultíku pro svědky, nikdy nemluví, ale vládne každému důkazu, jeho stín přikrývá každý dokument. Někteří z obviněných jsou hotovi tento přízrak vinit z odpovědnosti za jakýkoliv jejich prohřešek a neštěstí. [...] Nebyl žádným náhlým vetřelcem v historii Německa. Nezhmotnil se a nepřikázal svým zdejšími druhům jednat. Pokud by tomu tak bylo, příběh fyzického a morálního nátlaku, který podávají při svých svědeckých výpovědích, by nebyl tak nepatřičný. Naopak, ze své vlastní vůle učinili tuto svou volbu v souladu s volbou tohoto přízraku a ve svých příslušných funkcích entuziasticky vykonávali rozkazy stínu, který byl v tom čase nikoliv stínem, nýbrž oheň chrlící realitou.*“³⁸² Je pochopitelné, že VT

³⁷⁸ Ibid., s. 456 (ve vztahu k podílu SSSR na napadení Polska a neplatnosti ZKR 10), s. 466-467 (ke spojeneckým náletům), s. 493-494 (k tvrzení, že operace *Einsatzgruppen* byly odvetou za partizánské a jiné diverzní útoky proti německým silám na okupovaných územích).

³⁷⁹ Z hlediska prosté aplikace haagského práva by patrně toto jednání bylo možno označit za protiprávní a trestné., ačkoliv je otázkou, do jaké míry by bylo ospravedlnitelné právě zásadou *tu quoque*, čili odvetných opatření za předcházející porušení identických norem mezinárodního práva protivníkem (srov. bombardování Varšavi a anglických měst ze strany *Luftwaffe*).

³⁸⁰ *Einsatzgruppen Case, TWC, Vol. IV, s. 490-491.*

³⁸¹ Srov. KNAPP, V., c.d., s. 55.

³⁸² *Einsatzgruppen Case, TWC, Vol. IV, s. 506.*

zaštítění se vůdcovským principem nepřijal. A, jak bude patrné níže, slova, kterými Okresní soud v Jeruzalémě o téměř patnáct let později popisoval osobní vinu A. Eichmanna na zločinech proti židovskému národu (tj. zločinu proti osobám stejného etnika, proti němuž především mířily činy mužů z *Einsatzgruppen*), byla prakticky totožná.

Vedle tzv. následných norimberských procesů, které byly právě v základních právněhistorických rysech postihnuty výše, se v americké okupační zóně odehrála řada dalších procesů. J. Friedman upozorňuje dokonce na trojkolejnost ve stíhání nacistů v prvních poválečných letech v této zóně. Vedle procesů před VT v Norimberku, jejichž judikatura je nejlépe zmapována, se odehrála i řada procesů „*týkajících se hrůznosti v koncentračních táborech, které byly osvobozeny americkou armádou, vražd a špatného zacházení s americkými vojáky a dalších zločinů na území obsaženém v americké okupační zóně.*“³⁸³ Tento typ procesů, v nichž obžalobu zastupovala americká vojenská prokuratura /*Judge Advocate General – JAG*/ (na rozdíl od následných norimberských procesů u VT, v nichž obžaloba byla reprezentována zvláštním *ad hoc* ustaveným orgánem, kterým byl Úřad hlavního žalobce pro válečné zločiny), doplňoval procesy před MVT, VT v Norimberku a před německými soudy. V těchto procesech, které byly vedeny Američany proti perzonálu koncentračních táborů jako např. Buchenwald, Dachau či Flossenbürg, popř. proti osobám obviněným z účasti na tzv. malmédském masakru zajatých amerických vojáků v roce 1944, bylo celkem odsouzeno dalších 1.517 osob, z toho 324 bylo rozsudků smrti a 367 osob bylo zproštěno obžaloby.³⁸⁴ Tyto procesy neprobíhaly na základě ZKR 10, byť jejich předmětem byla taktéž porušení mezinárodního válečného práva, a právní oporou pro ně bylo americké právo a mezinárodní zvykové právo s podporou existujících mezinárodních úmluv.³⁸⁵ Jak upozorňuje A. Rückerl, vzhledem k mnohým doznáním obžalovaných bylo zpochybňováno, zda se obžalovaným dostalo spravedlivého procesu a zda nebyla doznání spíše vynucována vyšetřujícími orgány.^{386,387}

Pro úplnost je vhodné zmínit také v americké zóně organizované denacifikační tribunály, tzv. *Spruchkammern*, které měly posuzovat osoby klasifikované jako méně nebezpečné (srov. členění v SKR 38) především v sepětí s jejich členstvím v nacistických

³⁸³ FRIEDMAN, J. *Law and Politics*, c.d., s. 76.

³⁸⁴ Srov. např. GRABITZ, H. *Die Vervolgung von NS-Verbrechen in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR*. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) *Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Leipzig: AVA, 1998, s. 149.

³⁸⁵ Srov. BASSIOUNI, CH. *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 215-216.

³⁸⁶ RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 97-98.

³⁸⁷ Třetím typem amerického justičního systému byly dle Ch. Bassiouniho „*vojenské tribunály zřízené pro porušení válečného práva*“ pod jurisdikcí územě příslušných vojenských velitelů USA. Tyto procesy byly vedeny podle amerického právního řádu, byť s oporou v Chartě MVT a ZKR 10.“ Viz BASSIOUNI, CH. *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 215.

organizací.³⁸⁸ Ve vztahu k rozsahu této práce i jejímu primárnímu zaměření na nejzávažnější zločiny nacismu je tento fenomén masové denacifikace nad rámec jejího zájmu a nebude mu proto na tomto místě věnována bližší pozornost.

5.2.2. Sovětská okupační zóna

Přesné počty (a vlastně ani podoba procesů³⁸⁹) v rámci sovětské zóny nejsou do dnešní doby zcela přesně jasné. Jak starší práce³⁹⁰, tak novější výzkumy vycházející již z informací uvolněných z archivů KGB³⁹¹, nejsou schopny určit přesný počet osob, které se před sovětské tribunály v rudé okupační zóně dostaly. Odhaduje se, že tento počet by mohl mnohonásobně překračovat celkový počet osob souzený v rámci západních spojeneckých zón v Německu a byl v řádech desetitisíců.³⁹² Různými sovětskými tribunály (včetně tribunálů v Sovětském svazu, které ukládaly tresty zajatým německým vojákům³⁹³, popř. v některých co do počtu omezených případech rozhodovaly na dálku i o trestech pro obžalované zdržující se v Německu³⁹⁴) mohlo být proto odsouzeno celkem až 85.000 Němců.

V sovětské zóně (řízené Sovětskou vojenskou správou pro Německo) byly k procesům podle ZKR 10 zřízeny zvláštní vojenské tribunály, jejichž fungování bylo podle dostupných informací silně ovlivněno představami Sovětů o fungování trestní justice v procesech, na nichž existoval politický zájem. Procesy tak byly obecně rychlé (v případě tzv. waldheimských procesů konaných však před východoněmeckými soudy, i když po sovětském vzoru, bylo např. v roce 1949 odsouzeno 3.224 bývalých nacistů a patrně mnohdy i spíše politicky nepohodlných osob během dvou a půl měsíce) a obžalovaní obvykle doznali svou vinu v rozsahu obžaloby.³⁹⁵ G. J. Bass podstatu poválečné sovětské justice ve vztahu k nacistům vystihuje takto: *„Pro Sověty byly obžaloby konstatováním faktu a vše, co zbývalo, bylo už jen vynesení rozsudku nad zjevně vinnými Němci na lavici obžalovaných. Fakta byla*

³⁸⁸ Srov. např. TAYLOR, T, c.d., s. 50; FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d, s. 83; RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 117-120.

³⁸⁹ Srov. POHL, D. Justiz in Brandenburg 1945-1955: Gleichschaltung und Anpassung. München: R. Oldenburg Verlag, 2001, s. 89.

³⁹⁰ Srov. např. FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 668; RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials, c.d, s. 623; GÖTZ, A., c.d., s. 8.

³⁹¹ FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials: War Crimes Prosecution in the Soviet Occupation Zone and in West and East Germany. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008 (dále jen „FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials“), s. 83-84.

³⁹² Ibid.; Rovněž tak RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 99.

³⁹³ Srov. RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 100.

³⁹⁴ POHL, D., c.d., s. 89.

³⁹⁵ Srov. FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 160-161, 165.

*taková, jaká byla uvedena v obžalobách' [...] 'Zproštění obžaloby? Byli přeci obžalováni'.*³⁹⁶ V procesu konaném v sovětské zóně v roce 1947 s osobami zapojenými do fungování koncentračního tábora Sachsenhausen se dle J. Friedmana subsidiárně vedle ZKR 10 použil rovněž sovětský trestní zákoník, který „v té době vylučoval trest smrti. [... P]rokuratura požadovala trest na doživotí, přičemž použila nově revidovaný sovětský trestní zákoník místo ZKR 10, což mělo být gesto sovětského 'humanismu'.”^{397,398} Většině obžalovaných proto byl rozsudkem ze dne 1. listopadu 1947³⁹⁹ uložen nejvyšší pro ně požadovaný trest (čtrnáctkrát trest odnětí svobody na doživotí, dvakrát trest odnětí svobody na patnáct let – bez odůvodnění). Ačkoliv v rámci procesu bylo umožněno působení obhájců, vzhledem k již dříve učiněným plným doznáním nebyly jejich námitky úspěšné (zejména ve vztahu k nátlaku, neboť někteří z obžalovaných byli sami vězni v tomto koncentračním táboře, byť ale na druhou stranu působili jakožto „kápové“ s dozorovacími a sankčními pravomocemi). Odsouzení z tohoto procesu byli následně k výkonu trestu přesunuti do Sovětského svazu (což byl v sovětské zóně spíše obvyklý postup než výjimka), z něhož byli navráćeni do Německa (pět osob ve výkonu trestu zemřelo) na počátku padesátých let.⁴⁰⁰

V sovětské zóně byly ZKR 10 i Charta MVT aplikovány rovněž německými národními soudy, a to dokonce v míře vyšší, než tomu bylo v okupačních zónách západních spojenců.⁴⁰¹ Stíhání nacistických zločinců v následně vzniklé Německé demokratické republice (NDR) se tato práce nebude blíže věnovat především z důvodů omezeného rozsahu. I v NDR je však možno zaznamenat, jak byly procesy s nacistickými zločinci mnohdy ovlivňovány širšími politickými zájmy (srov. např. proces vedený v nepřítomnosti s Hansem Globkem, ředitelem spolkového kancléřství SRN za doby kancléře K. Adenauera, jenž byl v NDR odsouzen v nepřítomnosti k doživotí za svou činnost při právní

³⁹⁶ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Trials, c.d., s. 199.

³⁹⁷ FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 162, 164. Srov. rovněž POHL, D., c.d., s. 92.

³⁹⁸ K úpravě sovětského trestního zákoníku (1922) v roce 1947, kdy z něj byl odstraněn trest smrti, srov. PELIKÁN, D. Dějiny ruského práva. In: Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2004, s. 594; BERMAN, J. H. Soviet Criminal Law and Procedure: The RSFSR Codes. 2nd Edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972, s. 34-35. Vynětí trestu smrti, které však platilo pouze do roku 1950, bylo provedeno na základě výnosu Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 26. května 1947 – publikováno: Vedomosti SSSR (1947), sv. 17, s. 1.

³⁹⁹ Rozsudek Sovětského vojenského tribunálu ze dne 1. listopadu 1947. In: Todeslager Sachsenhausen: Ein Dokumentarbericht vom Sachsenhausen-Prozess. Berlin: SWA-Verlag, 1948, s. 214n.

⁴⁰⁰ FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 167-168.

⁴⁰¹ Ibid., s. 175.

implementaci protizidovských opatření – tento proces byl vnímán jako silná snaha ze strany NDR v mezinárodním měřítku SRN kompromitovat⁴⁰²).⁴⁰³

5.2.3. Francouzská okupační zóna

V rámci francouzské okupační zóny byl francouzskou vojenskou správou zřízen pro účely aplikace ZKR 10 dvoustupňový systém vojenských tribunálů. Soudem první instance byl Obecný tribunál vojenské vlády francouzské okupační zóny v Německu, odvolacím soudem pak byl Nejvyšší tribunál vojenské vlády francouzské okupační zóny v Německu.

V patrně nejvýznamnějším procesu ve francouzské zóně byl francouzskými VT souzen německý průmyslník H. Röchling spolu s dalšími osobami z jeho železářského koncernu (Röchling byl však současně od roku 1942 říšským zplnomocněncem pro železo a ocel na okupovaných územích). Ve svém procesu byl viněn ze zločinů proti míru a válečných zločinů ve smyslu čl. II(1)(a)(b) ZKR 10.

A.Cassese (a spol.), který si tohoto procesu všímá, upozorňuje na jeho zvláštnost tkvící v tom, že v něm byli ze spáchání válečných zločinů obviněni civilisté (tj. vysoce postavení průmyslníci).⁴⁰⁴ Zatímco využití otrocké práce nuceně nasazených osob, vězňů z koncentračních táborů nebo válečných zajatců bylo podrobně diskutováno již v procesu před MVT či v časově předcházejících procesech v americké zóně (např. *I.G. Farben Case*, *Flick Case*), specifikem tohoto procesu ve francouzské zóně bylo zejména to, že obžalovaní byli viněni z rabování na obsazených teritoriích, zejména ve Francii a Belgii (v rozporu s čl. 47 Řádu války pozemní v Haagské konvenci č. IV z roku 1907). Svým jednáním spočívajícím v přivlastňování si důležitých výrobních prostředků a jejich přesunu z okupovaného území do vlastních výrobních závodů (bez jakékoliv kompenzace) se měli dopustit rovněž i tímto jednáním válečných zločinů. Z pohledu francouzské justice se jednalo o naprosté *déjà vu*, neboť H. Röchling byl spolu s dalšími souzen francouzským vojenským soudem již jednou po skončení první světové války, a to pro: “[O]dcizení francouzského vlastnictví v čase války

⁴⁰² Rozsudek Nejvyššího soudu NDR /*Oberste Gericht*/ ze dne 23. července 1963, spis. zn. 1 Zst (I) 1/63. In: RÜTER, C. F. (ed.) DDR-Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung ostdeutscher Strafurteile gegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen. Band III. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003, s. 71nn. H. Globke byl odsouzen k doživotí podle § 211 ve spojení s § 47 StGB a výslovně též ve spojení s čl. 6 Charty MVT.

⁴⁰³ Srov. WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 197-200; GRABITZ, H., c.d., s. 161-165.

⁴⁰⁴ CASSESSE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 122.

bez ohledu na pravidla války. Soudní dvůr odsoudil tenkrát obžalované až k deseti letům vězení, ovšem rozsudek byl z technických důvodů anulován [...].” (T. Taylor)⁴⁰⁵

Ve svém procesu po druhé světové válce byl však nakonec H. Röchling Nejvyšším tribunálem vojenské vlády francouzské okupační zóny v Německu⁴⁰⁶ uznán vinným právě z válečných zločinů (spočívajících jak v rabování na dobytých územích, tak ve využívání otrocké práce) a odsouzen k deseti letům vězení.

V dalších případech si francouzské VT (specifické v tom, že umožňovaly i omezenou účast belgických a nizozemských soudců⁴⁰⁷) všímaly především zločinů spáchaných na válečných zajatcích a věznicích v koncentračních táborech.⁴⁰⁸

Výrazným atributem francouzské (a britské) zóny bylo však současně to, že zde došlo ke zmocnění německých soudů (v souladu s čl. III(b) ZKR 4 a čl. III(1)(d) ZKR 10), aby samy stíhaly zločiny proti lidskosti (nikoliv tedy zločiny proti míru a válečné zločiny), kterých se nacisté dopustili proti příslušníkům vlastního státu (nebo osobám bez státní příslušnosti). Tato problematika bude blíže rozebrána níže.

Celkově bylo v rámci francouzské zóny před VT odsouzeno 2.107 osob, z nichž 104 bylo odsouzeno k trestu smrti.

5.2.4. Britská okupační zóna

V rámci britské okupační zóny byly zřízeny vojenské tribunály na základě královského výnosu */Royal Warrant/* Jiřího I. ze dne 14. června 1945, podle něhož příslušným orgánem prokuratury byl britský vojenský úřad pod vedením *Judge Advocate General* (JAG) a v procesech měl být použit vojenský zákoník */Army Act/* a na jeho základě přijatá Procesní pravidla */Rules of Procedure/*.⁴⁰⁹ V britské zóně působily na tomto základě jak britské VT, tak také kanadský vojenský soud, přičemž řízení bylo jednoinstanční⁴¹⁰, i

⁴⁰⁵ TAYLOR, T., c.d., s. 80.

⁴⁰⁶ *Röchling et al. (Superior Military Government Court of the French Occupation Zone)* ze dne 25. ledna 1949, TWC, Vol. XIV.

⁴⁰⁷ TAYLOR, T., c.d., s. 22.

⁴⁰⁸ Srov. RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 99.

⁴⁰⁹ Royal Warrant 0160/2498, Army Order 81/1945 ze dne 14. června 1945, dostupný rovněž online na: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtroyal.asp>. K tomuto královskému výnosu srov. bližší výklad In: ROGERS, A. P. V. War Crimes Trials under the Royal Warrant, British Practice 1945-1949. In: International and Comparative Law Quarterly, Vol. 39, No. 4, s. 780.

⁴¹⁰ K rozboru významu jednoinstančnosti, která měla za následek nejednotnost rozhodnutí různých tribunálů v britské zóně, srov. PROTCHARD, R. J. The Parametres of Justice: The Evolution of British Civil and Military

když rozsudek musel být ještě potvrzen vrchním velitelem zóny. Hmotněprávně byl královský výnos velmi restriktivní, neboť (v čl. 1) výslovně zmiňoval jurisdikci pouze pro válečné zločiny (což je zdůvodnitelné i tím, že dobou svého přijetí předcházela vznik Charty MVT i ZKR 10).

Hlavními procesy, které zde proběhly, byl proces s generálem Erichem Mansteinem, procesy s personálem koncentračních táborů Bergen-Belsen či Osvětim a proces s výrobcí plynu cyklon B používaného k vraždění v Osvětimi Březince a v menší míře i v dalších táborech.⁴¹¹ Pro britskou zónu však byla specifická velmi úzká spolupráce s Američany, kterým byli vydáni mnozí významní obžalovaní v amerických procesech v Norimberku podle ZKR 10 - K. Brandt (hlavní obžalovaný v *Medical Case*), O. Ohlendorf (hlavní obžalovaný v *Einsatzgruppen Case*), O. Pohl (hlavní obžalovaný v *Pohl Case*), či E. Milch (*Milch Case*) i řada dalších v jiných procesech odehrávajících se mimo rámec ZKR 10.⁴¹² V britské zóně se proto neodehrálo tolik velkých procesů, neboť slovy D. Bloxhama se „Britové vyhnuli problému souzení těch 'důležitých' /'majors'/ někdy tím, že je podrobili jednoduššímu 'denacifikačnímu' procesu nebo (ještě lépe) je předali do americké zóny.“⁴¹³

Celkově D. Bloxham postup stíhání zločinů podle mezinárodního práva v britské zóně považuje spíše za nezdar, kdy nebylo reálně možné splnit dříve vytčené ambiciózní cíle. To mnohdy vyústilo i v to, že pro účely naplnění požadovaných statistických čísel prokuratura inklinovala k tomu, aby se prioritně připravily obžaloby v méně závažných (a tudíž i méně komplikovaných) případech, takže řada vážnějších zločinů nestihla být před VT předložena.⁴¹⁴

Tak jako Francouzi i Britové dále přenesli část pravomoci stíhat zločiny proti mezinárodnímu právu (konkrétně zločiny proti lidskosti, jejichž objektem nebyly osoby nebo majetek neněmeckého původu) na německé národní soudy (k tomuto srov. níže).

V souhrnu bylo dle Ch. Bassiouniho v britské zóně před VT souzeno 1.085 osob, z nichž 240 bylo popraveno, 24 odsouzeno k trestu doživotí, ve zbytku byly uloženy kratší tresty odnětí svobody (a 348 obžalovaných bylo osvobozeno).⁴¹⁵

Perspectives on War Crimes Trials and Their Legal Context (1942-1956). In: CAREY, J., DUNLAP, W. V., PRITCHARD, R. J. (eds.) *International Humanitarian Law: Prospects*. Ardsley: Transnational Publishers, Inc., 2006, s. 297.

⁴¹¹ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 98-99; KOCHAVI, A. J., c.d., s. 243.

⁴¹² K otázkám spolupráce mezi Brity a Američany na procesech před VT srov. BLOXHAM, D., c.d., s. 103

⁴¹³ Ibid., s. 110.

⁴¹⁴ Ibid., s. 106-108, 117.

⁴¹⁵ Ibid.; rovněž také BASSIOUNI, CH. *Crimes Against Humanity*, c.d., s. 214.

5.3. Shrnutí významu procesů s nacistickými zločinci před spojeneckými vojenskými tribunály v jednotlivých okupačních zónách

Přes poměrně široký rozptyl jednotlivých typů procesů, které byly v různých okupačních zónách vedeny, panuje poměrně shoda na tom, že tyto procesy (především v případě dvanácti trestních řízení v Norimberku před americkými VT, které si získaly poměrně velkou právní autoritu až do dneška) pomohly posílit právní závěry učiněné v procesu před MVT.⁴¹⁶

Byť nelze ztrácet ze zřetele i patrně silně zpolitizované sovětské procesy či některé výhrady k procesům v americké zóně, kde (nikoliv však v případě VT v Norimberku) se hovoří o možných procesních pochybeních při vynucování doznání, G. J. Bass tuto etapu stíhání zločinů proti mezinárodnímu právu bere jako jedno z nejvýraznějších vítězství legalismu a příklon k panství práva⁴¹⁷ nad těmi, kteří se dopustí jednání, které se ve své podstatě dotýká lidstva jako celku: „*Pokud snad nebyl Norimberk stvořen ze zcela dobročinných účelů, byl stále mnohem lepší, než cokoliv, co bylo do té doby učiněno na sklonku zásadního válečného konfliktu. [...] Legalisté považují Norimberk za slavné vítězství. [...] Nakonec se Americe a Británii podařilo vytvořit něco mimořádného. Vytvořili jsme něco, co doposud nebylo překonáno.*“⁴¹⁸ Přes veškeré možné výhrady k novátorské povaze práva obsaženého v Chartě MVT i na ní založeného ZKR 10 a následných rozsudcích, které z této úpravy vycházely, Ch. Bassiouni uvádí, že byť by se v těchto případech jednalo o spravedlnost vítězů (a připouští, že i tato teze může mít vzhledem k historickým skutečnostem jisté opodstatnění), stíhání nacistů bylo zcela ospravedlněné a stíhání osob poraženého státu skrze orgány států vítězných nikterak nekompromituje právní platnost takovýchto procesů.⁴¹⁹

Co však tento autor jedním dechem dodává, je i to, že ve spojeneckých procesech po druhé světové válce je nepochybně obsažena i velká dávka alibismu a selektivity, a to nejen proto, že spojenci se mnohdy dopouštěli jednání, které bylo podobné tomu, z něžž vyvozovali trestní odpovědnost u nacistů, a přitom vlastní subjekty trestnímu stíhání

⁴¹⁶ Srov. např. JOSIPOVIĆ, I., c.d., s. 21; WERLE, G., c.d., s. 15-17; BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity, c.d., s. 227; WOETZEL, R. K., c.d., s. 219;

⁴¹⁷ Srov. k těmto otázkám rovněž esej R. D. Citrona: CITRON, R. D. The Nuremberg Trials and American Jurisprudence: The Decline of Legal Realism, the Revival of Natural Law, and the Development of Legal Process Theory. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 77-96.

⁴¹⁸ BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals, c.d., s. 205.

⁴¹⁹ BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity, c.d., s. 231.

nevystavili.^{420,421} Autor taktéž poukazuje na spojeneckou politiku ve vztahu k válečným zločinům spáchaným italskými vojsky, kdy z politických důvodů Velká Británie a USA blokovaly extradiční žádosti o vydání Italů podezřelých z válečných zločinů v Jugoslávii, Řecku či Habeši, neboť „*budoucí stabilita Itálie si vyžadovala, aby byli fašisté kooptováni do demokratických struktur a bránili tak, jak se [Velká Británie a USA] domnívaly, komunistickému převratu v této zemi.*“⁴²²

Právě pomalu nastupující studená válka v mnoha směrech narušila praktickou efektivitu a snad i morální přínosnost procesů (nikoliv však hodnotu jednotlivých rozsudků jakožto právních precedentů) v jednotlivých okupačních zónách západních spojenců. Ta se nejvíce projevila v politice postupného promíjení zbytků trestů odnětí svobody, které byly nacistům před různými tribunály v západních zónách vyměřeny. Blíže si toho všímá opět například J. Friedman, když upozorňuje na to, jak moc se změnila v době od počátku procesů v roce 1945 do jejich skončení (tj. v západních zónách do konce roku 1949) mezinárodní (avšak v Německu i vnitrostátní) situace: komunistická expanze v jihovýchodní Asii, Trumanova doktrína, převrat v Československu, berlínská blokáda, sovětský jaderný test, založení NATO i vytvoření dvou samostatných německých států znamenaly tak podstatnou změnu celosvětové diplomatické i společenské reality, že se to nutně podepsalo i na přístupu k potrestání nacistů.⁴²³

Západní spojenci v této mezinárodněpolitické konstelaci začali usilovat především o obnovení Německa jakožto silného spojence, který měl být hlavním nárazníkem v případě sovětské agrese do západní Evropy. Přípravoval se proto plán znovuvyzbrojení Německa a narůstal zájem na využití jeho hospodářského potenciálu.⁴²⁴ J. Friedman proto tyto okolnosti dává do souvislosti právě s nebyvalou vlnou propouštění odsouzených bývalých nacistů

⁴²⁰ Ibid., s. 231-233; PAECH, N., c.d., s. 21-22.

⁴²¹ Méně známou skutečností je, že komisi pro mezinárodní zločiny zřídilo rovněž nacistické Německo, a to již 4. září 1939. Tento orgán, nazývaný *Wehrmacht Untersuchungsstelle Verletzungen des Völkerrechts*, byl založen na nařízení generála W. Keitela publikovaném v *Heeresverordnungsblatt, Luftwaffen-verordnungsblatt a Marinerverordnungsblatt*. Během války tak došlo k řadě procesů např. s francouzskými válečnými zajatci pro jejich porušení norem Ženevské konvence z roku 1929 a tyto procesy jsou hodnoceny jako procesy založené na panství práva a nikoliv jeho perverzích ve smyslu praxe lidových soudů ve Třetí říši. Zločiny, které tato komise evidovala, zahrnovaly např. zabíjení posádek potopených německých plavidel, lynčování sestřelených letců, zločiny proti tzv. *Volksdeutsche*, bombardování měst i vraždění zajatců či jejich zapojování do nucených prací pro vojenské účely. Na jednu stranu není nejmenší důvod zpochybňovat to, že i spojenečtí vojáci se dopouštěli válečných zločinů, na druhou stranu pro účel této práce mají tyto skutečnosti význam spíše v tom směru, že jasně demonstrují, že i na německé straně od počátku války existovalo přesvědčení, že existují jednání typu „válečných zločinů“ ve smyslu haagského i ženevského práva, za které je jednotlivec osobně trestněprávně odpovědný. K existenci komise Wehrmachtu pro válečné zločiny a zločiny, kterými se zabývala, srov. DE ZAYAS, A.-M. The Wehrmacht Bureau on War Crimes. In: *The Historical Journal*, Vol. 35, No. 2 (Jun. 1992), Cambridge University Press, s. 383-399.

⁴²² BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity, c.d., s. 228.

⁴²³ FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 91.

⁴²⁴ Ibid., s. 92, 94.

z výkonu trestu odnětí svobody: „[V] lednu 1951 uprostřed korejské války byla na svém vrcholu americká nervozita kolem rozpínání komunismu a vytvářela zájem jak na německé oceli pro zbrojní průmysl, tak spekulace o možnosti vyzbrojit i samotnou dva roky starou západoněmeckou republiku. Ničeho z toho by nešlo dosáhnout bez západoněmeckého kancléře Konráda Adenauera: 'Znovuvybrojení Německa [...] bylo prioritou od prosince 1950, kdy se zdálo, že jednotky generála MacArthura budou zcela vytlačeny z Korejského poloostrova. Adenauer byl jediným německým představitelem otevřeným k americkému zbrojnímu plánu pro Německo a neexistoval žádný lepší způsob, jak mu politicky pomoci, než udělat nejpoulnější kroky v podobě propouštění z věznic'.“⁴²⁵ Na americké politické (ne)vůli pokračovat v rigorosním stíhání nacistů se mimo jiné podepsalo také „malmédské fiasko“⁴²⁶, kdy v procesu s důstojníky SS zodpovědnými za popravu amerických zajatců v Ardenách na belgicko-německém pomezí na sklonku roku 1944 došlo na nové otevření problematiky válečných zločinů, kterých se dopouštěli američtí vojáci.

Jak v právě uvedené citaci zaznělo, převážná část německé veřejnosti i politické reprezentace totiž s probíhající denacifikací a především podobou procesů s hlavními nacistickými zločinci nesouhlasila. V případě laiků i mnohých německých odborníků byly především procesy pro zločiny proti mezinárodnímu právu (jak samotný MVT, tak i procesy před VT) chápány jako provedení justice na způsob „vítěz bere vše“, přičemž vítěz si v takovém případě pro své účely vytvářel i pravidla, která neměla oporu v předchozím právním rámci.⁴²⁷ K pozici německé právní vědy N. Paech poznamenává: „Právníci, kteří neprojevíli žádný odpor proti právnímu nihilismu uplynulých let, nyní posuzovali procesy úzkými formálněprávními měřítky. Mezinárodněprávní charakter Charty pro norimberské procesy byl hluboce zpochybňován, žalobní řeč Jacksona postihována jako nepravnická, bylo odsuzováno porušení maximy 'nullum crimen'.“⁴²⁸ I mezi běžnými německými občany patrně převládal spíše negativní postoj vůči procesům pro určitý s nimi spojený patos kolektivní viny napříč všemi sférami německé společnosti⁴²⁹, popř. celkový nezájem. Nejenom politické kruhy, nýbrž především také společnost sama se musela vypořádávat s poválečnými změnami, navíc na jejich pozadí v rámci každodennosti života musela ve zničeném Německu obnovit i podmínky pro svou samotnou materiální existenci⁴³⁰ (tj.

⁴²⁵ Ibid., s. 94. Autor zde citoval z publikace BIRD, K. The Chairman: John J. McCloy and the Making of the American Establishment. New York: Simon & Schuster, 1992, s. 363; Srov. rovněž WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 200; KOCHAVI, A. J., c.d., s. 243-244.

⁴²⁶ FRIEDMAN, J. The Law and Politics, c.d., s. 92.

⁴²⁷ Srov. PAECH, N., c.d., s. 12-13

⁴²⁸ Ibid., s. 20.

⁴²⁹ Srov. RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials, c.d., s. 625-626.

⁴³⁰ Srov. RÜCKERL, A. The Investigation of Nazi Crimes, 1945 – 1978: A Documentation. Heidelberg: C.F. Müller, 1979, s.36; SCHÜLE, E., c.d., s. 16.

obnovení infrastruktury, bytového fondu, kulturních, vzdělávacích a dalších institucí diskontinuitních s těmi, které existovaly v době totalitárního národního socialismu). Jak uvádí J. Perels, k selhání „výchovné funkce“ procesů s nacisty odpovědnými za zločiny v univerzálním měřítku přispělo rovněž to, že většina rozsudků v procesech navazujících na MVT nebyla pro německou společnost dostupná⁴³¹, což mohlo dále posilovat panující představy o jisté „komorní justici“ v podání spojenců.⁴³²

Na tomto pozadí proto probíhal relativně překotný proces zmírňování trestů uložených před spojeneckými VT v Německu. Od roku 1949 a dále bylo v americké zóně zřízeno několik komisí pro revizi trestů uložených podle ZKR 10 (formálně měl však právo revize trestů vojenský guvernér L. Clay, později vrchní komisař pro Německo J. J. McCloy).⁴³³ Stejně tak probíhalo rovněž snižování trestů uložených jinými vojenskými tribunály, které fungovaly pod americkou armádou a které soudily podle amerického práva (a obecného mezinárodního práva).⁴³⁴ Podobný proces postupného omilostňování (*agraciace*) se odehrál také v dalších zónách západních spojenců. Od roku 1949 rovněž Britové⁴³⁵ postupně snižovali výši uložených trestů (včetně plošného snížení všech trestů na doživotí na 25 let vězení). V roce 1955, kdy byla zřízena tzv. Smíšená komise pro válečné zločince */Mixed Board for War Criminals/* (složená ze tří zástupců za SRN a po jednom zástupci z USA, Francie a Británie), zůstávalo ve spojeneckých věznicích v Německu už jen několik desítek nacistů, z nichž posledních pár jednotlivců bylo definitivně propuštěno v roce 1958. Ve věznici v berlínském Spandau tak zbývali již pouze hlavní váleční zločinci odsouzení před MVT, proti jejichž omilostnění se negativně stavěl Sovětský svaz (který však také vydal většinu osob odsouzených před sovětskými VT v polovině padesátých let zpět do Německa⁴³⁶).⁴³⁷

Studená válka měla na stíhání nacistických zločinců i další efekty. Laxnost či naopak přílišná horlivost postrádající právní základ se staly předmětem vzájemné antagonistické propagandy mezi oběma státními útvary v rozděleném Německu.⁴³⁸ Vedle toho byla narušena efektivita vydávání podezřelých osob mezi bývalými spojenci reprezentujícími

⁴³¹ PERELS, J., c.d., s. 30.

⁴³² Srov. rovněž SAFFERING, CH. J. M. German Participation in the Nuremberg Trials and Its Implications for Today. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 33-34.

⁴³³ FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 88-89.

⁴³⁴ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 244.

⁴³⁵ K britskému programu postupného omilostňování srov. BLOXHAM, D., c.d., s. 113-117.

⁴³⁶ WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 201.

⁴³⁷ Blíže viz KOCHAVI, A. J., c.d., s. 244-245.

⁴³⁸ Blíže viz WIELAND, G., c.d., s. 201-203.

nyní západní a východní blok.⁴³⁹ Nad rámec výkladu v této části práce je možné předeslat i to, že taktéž proces s A. Eichmannem byl v 60. letech mnohými vnímán jako memento boje s totalitarismem jako takovým (tedy v období kubánské krize či stavby berlínské zdi nikoliv pouze totalitarismem nacistickým, nýbrž i totalitarismem komunistickým – srov. níže).

Je zřejmé, že ani v procesech navazujících na MVT nešlo o zcela absolutní vítězství onoho právního legalismu nad realismem politických zájmů. A. J. Kochavi tuto realitu mezinárodní justice konstatuje zcela přímočaře: „*Překvapivě, což ukázal už vývoj po první světové válce (o sotva čtyřicet let dříve), jak plyne čas, horlivost po potrestání ustupuje zájmům pramenícím ze světové politiky [...]*“.⁴⁴⁰ I z tohoto důvodu zůstala po konci čtyřicátých let řada významných nacistických zločinců nepotrestána, neboť s oslabujícím se zájmem spojenců na stíhání nacistů nebyl proces (společenského a) soudního vyrovnání po druhé světové válce zdaleka ukončen. Tento problém je zárodkem pro řadu soudních řízení, které se mnohdy s velkými právními i faktickými obtížemi odehrály mnohdy až v letech šedesátých či později (ty budou ve vybraných případech rozebrány v dalších partiích této práce – srov. část 7.).

Ve svém úhrnu jsou však procesy navazující na proces s hlavními nacistickými zločinci před MVT v jednotlivých okupačních zónách přesto považovány za výrazný příspěvek k trestněprávní reflexi zločinů nacismu. V právní rovině totiž přinesly důležité potvrzení norimberských zásad vytyčených u MVT (ačkoliv judikatura VT nejen napříč různými zónami, ale, jak bylo demonstrováno, ani např. v rámci procesů v americké zóně, nebyla vždy úplně jednotná). Přestože byla mnohými namítána (alespoň částečná) právní nedostatečnost procesů, byl jimi nejen z pohledu dnešního, ale také v rámci právních názorů učiněných v Eichmannově procesu, postaven oproti MVT výrazně rozšířený nosný základ pro další případy aplikace mezinárodního trestního práva jak na mezinárodní, tak také národní úrovni. Zatímco před MVT měly být hlavním bodem zločiny proti míru, byly před VT poprvé v podrobnější podobě zaznamenány zločiny spojené s holocaustem a částečně i s přesídlovacími operacemi (s holocaustem úzce spojovanými⁴⁴¹), které představovaly hlavní osu vyšetřovacího spisu *in re Eichmann*.

⁴³⁹ Ibid., s. 194-196. Zde je upozorněno rovněž na fakt, že ústavy vzniknuvších SRN (čl. 16 odst. 2 Základního zákona /*Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*/, BGBl. 1949, s. 1) a NDR (čl. 10 odst. 1 Ústavy /*Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik*/ ze dne 7. října 1949, GBl. 1949, S. 5) zapovídaly vydávání svých občanů k trestnímu stíhání do ciziny.

⁴⁴⁰ KOCHAVI, A. J., c.d., s. 247.

⁴⁴¹ ALY, G. „Konečné řešení“: Přesun národů a vyhlazení evropských Židů. Praha: Argo, 2006 (dále jen „ALY, G. „Konečné řešení“), s. 13-18.

6. Právní postih nacistických zločinů před národními soudy v Německu a Rakousku v prvních poválečných letech pod vlivem mezinárodního práva trestního

Přestože bližší pozornost bude věnována aplikaci národního práva před německými a rakouskými soudy až v dalších částech této práce, je vhodné alespoň v základních rysech postihnout její základy již nyní. Nebyly to totiž jen spojenecké tribunály, které posuzovaly zločiny nacismu v prvním poválečném období, ale v různé míře se do této činnosti zapojovaly i národní soudy, přičemž jejich působení v tomto období oproti letům padesátým a v další době vykazovalo určitá specifika. Hlavním takovým specifikem, kterému bude právě v této části věnována pozornost, jsou přímé vlivy, které mělo zhruba do poloviny 50. let 20. století na procesy před národními soudy SRN a Rakouska mezinárodní právo trestní. Naopak v části 7. této práce bude pojednáno o stíhání nacistů v obou zemích na základě národních kodexů trestního práva hmotného, které se po přechodném využití pravidel mezinárodního trestního práva staly nadále jediným základem pro stíhání nacistické zločinnosti.

6.1. Aplikace norem mezinárodního práva v procesech s nacistickými zločinci před soudy v Německu

Aktivitu německých soudů v prvních poválečných letech (po jejich částečné reformaci ze strany spojenců) je možno posuzovat ze dvou směrů. Zaprvé s ohledem na omezení daná v ZKR 4 a ZKR 10 mohly německé soudy (byly-li k tomu zmocněny) stíhat zločiny proti lidskosti (spáchané proti osobám německé státní příslušnosti či apolitům a jejich majetku). Za druhé však nebylo upřeno německým soudům, aby se zabývaly trestným jednáním nacistů, které bylo trestné podle aplikovatelného německého práva (tj. StGB), aniž naplňovalo znaky válečných zločinů či zločinů proti lidskosti.

Německé soudy měly zmocnění k aplikaci ZKR 10 v britské a francouzské zóně (viz výše), širokého uplatnění se norimberským zásadám v Chartě MVT a ZKR 10 dostalo i před soudy v NDR.⁴⁴² Přímá aplikace ZKR 10 pro zločiny proti lidskosti (za vymezených podmínek) byla pro německé soudy dána do srpna roku 1951⁴⁴³, kdy „se spojenci podvolili

⁴⁴² Srov. WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 193.

⁴⁴³ Srov. nařízení v britské zóně č. 234 ze dne 31. srpna 1951.

masivnímu německému tlaku a zakázali použití ZKR 10 před německými soudy.“ (H. Friedlander)^{444,445}

Po dobu, kdy byla ještě dána jistá omezená pravomoc německých soudů zabývat se zločiny proti lidskosti (tedy v letech 1945-1951), uvádí M. S. Bryant pro francouzský sektor poměrně rozšiřující chápání pojmu zločinů proti lidskosti v podání německých soudů, který měl obsahovat „*dva základní druhy protiprávního jednání: zločiny zahrnující vraždu /crimes of the 'murder type'/ a zločiny, jimiž byla druhá osoba vystavena perzekuci /'persecution type'.*“⁴⁴⁶ V tomto rámci byly stíhány některé osoby zapojené nejen např. do projektu *Aktion T4* směřujícího k systematickému vraždění osob fyzicky či duševně postižených (*murder type*), ale také např. osoby účastníci se na pogromech během tzv. křišťálové noci v roce 1938 nebo někteří udavači a ti, kteří se nechali rozvést a způsobili tak, že druhý manžel ve „smíšeném manželství“ byl jakožto osoba židovského původu deportována na východ k fyzické likvidaci. Soudy a státní zastupitelství (na základě společného výkladového pravidla badenského ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury z roku 1948⁴⁴⁷) stanovily podrobnější podmínky, za nichž bylo možno stíhat podle ZKR 10 i tyto „perzekuční akty“, byť se mnohdy jednalo o izolovaná jednání, která nebyla součástí souvislého plánu namířeného proti určité skupině obyvatelstva.

Tak tomu bylo především v případech udavačů, v jejichž případě se nedá přesně hovořit o tom, že jejich činnost by byla výkonem koordinované státní politiky (jednalo se spíše o *ad hoc* prospěchářství či osobní odplatu jednotlivců, byť k tomu posloužil systém státem organizovaného teroru vůči veškerým politicky nežádoucím osobám ve společnosti). Do dnešní doby není zcela ujasněné, zda některé činy spočívající v udavačství mají být zahrnovány (v moderním chápání) do kategorie zločinů proti lidskosti. A. Cassese právě na příkladu postupu před německými soudy (ve svém výkladu k britskému sektoru) připouští, že by tomu tak na základě této postnacistické zkušenosti být mohlo.⁴⁴⁸ V případě zmiňované směrnice badenského ministerstva bylo rozlišeno mezi případy, které se odehrály do začátku druhé světové války, které obvykle neznamenal pro udaného člověka výraznější újmu (nebyl-li takovýto člověk politicky exponovaným jedincem nebo osobou židovského

⁴⁴⁴ FRIEDLANDER, H. *The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany*, c.d., s. 670.

⁴⁴⁵ Samotné spojenecké mocnosti (USA, Francie a Velká Británie) mohly případně ZKR 10 aplikovat až do 5. května 1955, kdy Smlouvou o úpravě otázek vznikajících z války a okupace */Treaty for the Regulation of Questions Arising from the War and Occupation/* plně přenesly pravomoc v justičních věcech na SRN. Srov. RÜCKERL, A. *Nazi Crime Trials*, c.d., s. 623-624.

⁴⁴⁶ BRYANT, M. S. *The Appropriation by German Courts in French-Occupied Baden of Control Council Law No. 10's Definition of Crimes against Humanity in the Prosecution of Nazi-Era Defendants 1946-1951*. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) *The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today*. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 46.

⁴⁴⁷ *Ibid.*, s. 48nn.

⁴⁴⁸ CASSESE, A., c.d., s. 116.

původu, kdy obvykle hrozil jednak trest vězení a navíc následně Gestapem exekutivně a na neurčitou dobu nařízená ochranná vazba /*Schutzhaft*/ v koncentračním táboře), a případy po 26. srpnu 1939, kdy začal být uplatňován zvláštní vojenský výnos na potírání jedinců „*podrývajících vojenskou sílu*“ (situace se dále zhoršila po začátku invaze do SSSR, kdy byly v těchto případech běžně ukládány tresty smrti).⁴⁴⁹ Za těchto okolností se mohlo jednat o zločiny proti lidskosti podle ZKR 10, pokud udání (s ohledem na výše uvedené těžší sankce hrozící postižené osobě) představovalo „*nelidské jednání*“.⁴⁵⁰

Druhým případem, kdy německé soudy v praxi posuzovaly některá jednání Němců proti svým krajanům a jejich majetku za zločiny spadající pod kategorii čl. II(1)(c) ZKR 10, byly činy související s pogromy proti Židům. Zde soudy shledávaly, že se obvykle jednalo o koordinované akce podporované státem či regionálními autoritami (měly tak povahu sjednoceného útoku proti skupině obyvatelstva), které byly nehumánní a zároveň byly motivovány rasovými (nebo politickými) pohnutkami. M. S. Bryant cituje z rozsudku Nejvyššího zemského soudu v Kolíně nad Rýnem, který uváděl, že zločin proti lidskosti ve smyslu ZKR 10 představuje „*každý krutý čin proti lidské existenci, i každý čin, který degradoval lidské hodnoty a ničil lidskou kulturu potud, pokud byl spáchán pod vlivem politické vůle vlády a dominantní ideologie jí určované*“.⁴⁵¹ Dle zmiňovaného autora „*soud zdůraznil, že pogrom musel být chápán ve své celistvosti jako fenomén vyprovokovaný a vedený antisemitským politickým systémem. Jednotlivé obžaloby pro rušení veřejného pořádku, protiprávní zadržení atd. by neměly, jak upozornil soud, mít moc zastřít základní jednotu zločinu. Dále soud trval na tom, že protiprávnost pogromu byla všem obžalovaným zcela zřejma. Žádná 'neznalost protiprávnosti' /'Verbotsirrtum'/ nemůže skrýt jejich podíl na útoku proti offenburským Židům*“.⁴⁵²

Tyto právní závěry je mimochodem možno shledat za zcela relevantní i pro proces s A. Eichmannem, který byl ostatně z počátku angažován spíše v uplatňování teroru proti židovskému obyvatelstvu a teprve až s vývojem situace mu byly svěřeny úkoly spojené s fyzickou likvidací této skupiny. Platí-li závěry kolínského soudu na případy protižidovských pogromů, tím spíše musí platit v případě člověka, který ve jménu svého státu organizoval vyhlazování milionů lidí, byť třeba jako administrativní úředník z Berlína. Tato teorie „jednoty skutku“ (zrozená již v hlavním norimberském procesu) byla skutečně zcela absorbována jeruzalémskými soudy, které na ní založily svá rozhodnutí.

⁴⁴⁹ BRYANT, M. S., c.d., s. 48-49.

⁴⁵⁰ Ibid., s. 50.

⁴⁵¹ *Strafsache gegen Oskar Wiegert u. a. (OLG Köln), SF, F 176/4, No. 19/22/060*. In: BRYANT, M. S., c.d., s. 51.

⁴⁵² Ibid.

V procesech, které se odehrávaly v britském a francouzském sektoru pro zločiny proti lidskosti před národními soudy, bylo mnohdy rozhodováno o komplexech trestných činů, které zahrnovaly jak tuto skutkovou podstatu ze ZKR 10, tak také další trestné činy, které však měly výlučný základ v německém právu (německém trestním zákoníku - StGB). Důvody, které k tomuto vedly, byly tři. V první řadě některé jednání, které se jeví jako protiprávní podle německého práva, nebylo možné subsumovat pod ZKR 10. Za druhé (naopak) jednání, které by sice bylo možné postihovat podle německého práva (v zásadě jakýkoliv z činů proti lidskosti podle ustanovení o vraždě a dalších trestných činech v StGB), bylo, pokud k tomu byl spojenci dán mandát, efektivnější postihovat podle ZKR 10 založeném na mezinárodním právu a výrazně také na angloamerické doktríně. Mezi výhody postupu podle ZKR 10 je uváděno na prvním místě jeho chápání zločinu proti lidskosti jakožto hromadného jednání, které je vedeno jedním společným („konspirativním“) účelem, a proto každý, kdo se dopustí jeho části, je vinným ze zločinu proti lidskosti a nikoliv pouze např. napomáhání trestnému činu (obvykle s nižším uloženým trestem). Mezinárodněprávní úprava se taktéž mnohem přísněji než německé právo stavěla proti rozkazu jakožto okolnosti vyvazující jednající osobu z trestněprávní odpovědnosti (v německé doktríně to ve spojení s nátlakem bylo možné, naproti tomu dle ZKR 10 mohlo být k tomuto přihlédnuto pouze jako k polehčující okolnosti). Za třetí ZKR 10 umožňoval uložit vyšší tresty (na rozdíl od omezení v StGB umožňoval za jakékoliv jednání, tj. např. nejen za přímou účast na vraždění, které naplňovalo danou skutkovou podstatu, uložit i trest smrti, pokud závažnost případu toto odůvodňovala). Byť i německá legislativa umožňovala stíhat v té či oné míře jednotlivé činy, které spadaly do komplexu zločinů proti lidskosti, ZKR je vystihovalo lépe v jejich mimořádnosti, komplexnosti a závažnosti.⁴⁵³ M. S. Bryant k tomuto dále dodává, že *„dalším podstatným rozdílem byl i relativní nezájem ZKR 10 na subjektivní stránce zločinu, z něž byla osoba obžalována – otázky jako vědomí obžalovaného o protiprávnosti jeho jednání, pozadí zločinu nebo duševní stav v době jednání byly nepodstatné.“*⁴⁵⁴ Navíc zločiny podle ZKR 10 nepodléhaly automatickému promlčení tak jako zločiny v německém StGB. Jak bude patrné níže, je pravdou, že mnoho z těchto rozdílů mezi ZKR 10 a aplikovatelnou úpravou obsaženou v Německu v StGB skutečně v dalším období, kdy německá justice po roce 1951 postupovala již výlučně pouze na základě předpisů tuzemské provenience, významně snižovala efektivitu soudního postihu. K tomu docházelo především kvůli neadekvátně nízkým sankcím v případech, kdy pachatel zločinu (kterým by byl shledán při aplikaci ZKR 10) byl německými soudy odsouzen podle StGB pouze pro napomáhání

⁴⁵³ Viz FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals, c.d., s. 637; FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 169, 175.

⁴⁵⁴ BRYANT, M. S., c.d., s. 45.

trestnému činu (se sníženou trestní sazbou, mnohdy navíc např. nikoliv ve vztahu k vraždě, ale pouze pro zabití).

Velmi ilustrativním je k tomuto případ, který popisuje H. Friedlander.⁴⁵⁵ Jedná se o událost, kdy byl muž židovského původu v roce 1944 napaden, ponižován a následně zraněn ponechán vlastnímu osudu. Následkům zranění nakonec podlehl. V tomto případě německý soud v prvním stupni podle ZKR 10 v roce 1951 rozhodl, že se pachatelé dopustili zločinu proti lidskosti, neboť jejich jednání bylo rasově motivováno a bylo spojeno s nacistickou politikou perzekuce Židů (obžalovaní byli funkcionáři NSDAP). Sankcemi byly tresty odnětí svobody na patnáct, resp. dvanáct let.⁴⁵⁶ Spolkový soud tento rozsudek zrušil z toho důvodu, že v mezidobí byla aplikovatelnost ZKR 10 před německými soudy zrušena.⁴⁵⁷ V následném opakovaném řízení před zemským soudem, které bylo vedeno již na základě úpravy v StGB, byli obžalovaní v roce 1953 uznáni vinnými z ublížení na zdraví s následkem smrti podle § 226 StGB a odsouzeni k deseti letům odnětí svobody.⁴⁵⁸ Ve srovnání s většinou dalších případů, které byly vedeny na základě národní úpravy, je tento rozsudek svědectvím toho, jak se v německém právu rozměľňoval element specifické formy zavinění, který pojmově přináleží ke zločinům proti lidskosti (tj. rasová či politická motivace k činu).⁴⁵⁹ Současne ukazuje, že bylo někdy v domácím právu nutné hledat některé zástupné skutkové podstaty, pod něž by bylo možno čin subsumovat a které mnohdy nereflektovaly vražedný obsah jednání samotného, což se odrazilo i ve výši trestu samotného (toto bude nejlépe patrné na rakouském případě F. Novaka i dalších řízeních, která budou diskutována v části 7. této práce).

Přestože ve východoněmecké zóně sovětské velení nepovolilo plošnou aplikaci ZKR 10 německými soudy ve smyslu výše uvedené výjimky pro zločiny proti lidskosti, v některých případech bylo *ad hoc* umožněno jej použít.⁴⁶⁰ Mezinárodněprávní zásady

⁴⁵⁵ FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals, c.d, s. 637-638.

⁴⁵⁶ Rozsudek LG Berlin ze dne 10. května 1951 spis. zn. č. 1 PKLs 3/51. In: RÜTER, C.F., DE MILDT, D.W. Die Westdeutschen Strafverfahren wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945 – 1997. Band VIII. München: K.G. Saur Verlag, 1998, s. 365-371.

⁴⁵⁷ Rozsudek BGH ze dne 12. března 1953 spis. zn. StR 83/52. In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XI, s. 235-236.

⁴⁵⁸ Rozsudek LG Berlin ze dne 14. července 1953 spis. zn. 1 PKs 3/51. In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XI, s. 229-234.

⁴⁵⁹ Na rozdíl od mezinárodního práva trestního, v němž se např. pro spáchání zločinu genocidy požaduje „zvláštní úmysl /dolus specialis/“ (tj. úmysl spáchat skutek za účelem vyhlazení skupiny zcela nebo z části), není v kontinentální nauce národního trestního práva motiv činu považován za součást zavinění, nýbrž stojí vedle něj jako zvláštní část subjektivní stránky skutkové podstaty.

⁴⁶⁰ Viz WIELAND, G. Die Nürnberger Prinzipien im Spiegel von Gesetzgebung und Spruchpraxis sozialistischer Staaten. In: HANKEL, G. (ed.) Strafgerichte gegen Menschenverbrechen, zum Völkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozessen. Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995 (dále jen „WIELAND, G. Die Nürnberger Prinzipien“), s. 110.

londýnské Charty MVT zde došly z formálního pohledu dle J. Friedmana širšího uplatnění i po roce 1951, neboť „*poté, co byl v roce 1955 ZKR 10 zrušen, se východoněmečtí právníci obrátili k Chartě MVT jakožto právní bázi. V roce 1968 vložili zločiny proti lidskosti a válečné zločiny do své revidované verze StGB z roku 1871, což bylo něco, k čemu Němci na západě nikdy nepřikročili.*“^{461,462}

A. Rückerl uvádí, že v západoněmeckých zónách došlo v letech 1945 až 1951 celkem k 730 případům odsouzení pro zločiny proti lidskosti na základě ZKR 10.⁴⁶³ Vzhledem k celkovému počtu odsuzujících rozsudků vynesených „západoněmeckými“ soudy v tomto období (cca. 6.000 osob⁴⁶⁴) je patrné, že počet případů, v nichž bylo využito v národních procesech této úpravy pramenící z mezinárodního práva, byl jen zlomkem celkového počtu případů, v nichž byl vynesen odsuzující rozsudek (12,2 %). Pro počet řízení v sovětské zóně, pro něž německé soudy využily přímým způsobem ZKR 10, není v dostupných pramenech uváděna žádná statistika. Již jen z toho důvodu, že pro tzv. waldheimské procesy s celkem 3.385 odsouzenými bylo direktivně určeno, že v nich má být postupováno i podle ZKR 10⁴⁶⁵, je patrné, že celkový řízení v sovětské zóně bude nakonec mnohem vyšší než na západě, byť Sověti nedali generální souhlas s aplikací ZKR 10 ve všech řízeních před tamějšími německými soudy.

V této části práce byla věnována pozornost především přímé aplikaci mezinárodního práva (ZKR 10 a jeho prostřednictvím i principů Charty MVT) německými soudy. Problematice stíhání nacistů na základě čistě domácí německé legislativy bude věnována bližší pozornost teprve dále v kapitole 7.1.

6.2. Aplikace norem mezinárodního práva v procesech s nacistickými zločinci před soudy v Rakousku

Přestože i v Rakousku přechodně působila okupační justice spojeneckých mocností⁴⁶⁶, hlavní těžiště potrestání zločinů národního socialismu bylo přenecháno národní

⁴⁶¹ FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 175.

⁴⁶² K problematice nové východoněmecké trestní úpravy po roce 1968, která obsahovala i ustanovení o zločinech proti lidskosti a válečných zločinech (§ 91 a § 93 trestního zákoníku NDR ze dne 12. ledna 1968, GBl. I Nr. 1/1968) srov. GRABITZ, H., c.d., s. 166.

⁴⁶³ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 124.

⁴⁶⁴ Srov. pro období 1945-1950 *Ibid.*, s. 121 a WIELAND, G. Verfolgung von NS-Verbrechen, c.d., s. 197 pro statistický údaj k roku 1951.

⁴⁶⁵ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 211.

⁴⁶⁶ K těmto procesům, které však směřovaly především proti spojeneckým vojákům, kteří se dopustili ve službě protiprávního jednání, či proti proviněním místního obyvatelstva proti okupačním nařízením (černý trh,

spravedlnosti skrze rakouské soudy. Jak bylo poznamenáno již výše, hlavním důvodem pro to byl fakt, že Rakousko bylo považováno ze strany spojenců za obět⁴⁶⁷ a nikoliv pachatele nacistické agrese (a taktéž Rakousko samo sebe tak v poválečných letech chtělo vidět).⁴⁶⁸

Byla to tudíž prozatímní státní vláda, která přijala (podobně jako tomu bylo v jiných evropských státech) retribuční legislativu, která byla základem pro první poválečnou fázi společenské obnovy. Základem bylo prohlášení vlády již z 27. dubna 1945, v němž se uvádělo: „Každý, kdo z pohrdání demokracií /*Verachtung der Demokratie*/ a demokratických hodnot zřídil a udržoval režim násilí, špiclovství, pronásledování a utlačování, který zemi uvedl do této dobrodružné války, [...], nemůže počítat s žádnou shovívavostí. Budou podrobeni tomu stejnému mimořádnému právu, které oni sami ostatním vnutili a teď jej pocítí na sobě samých.“⁴⁶⁹ Hlavní retribuční zákony, které následně pro Rakousko vznikly, byly dva (následně několikrát novelizované).⁴⁷⁰ V prvním případě se jednalo o ústavní zákon o zákazu NSDAP⁴⁷¹ (tzv. *Verbotsgesetz* – dále jen „VG“) ze dne 8. května 1945 a na něj částečně navazující (byť obsahově jinak zaměřený) ústavní zákon o válečných zločinech a

útoky na okupační síly a jejich instituce atp.), je však dostupné malé množství podkladů – srov. WIELAND, G. *Verfolgung von NS-Verbrechen*, c.d., s. 191; GARSCHA, W. R. „Violation of Human Dignity“ and Other Crimes against Humanity in Austrian War Crimes Trials. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) *The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today*. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 55. S. Karner uvádí, že Sověty byla samozřejmě souzena i řada Rakušanů (vojáků i civilistů), a to především na území SSSR. Srov. KARNER, S. *Die sowjetische Gewehrsamsmacht und ihre Justiz nach 1945 gegenüber Österreichern*. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) *Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Leipzig: AVA, 1998, s. 102-105. V rámci americké a britské zóny proběhlo zcela omezené množství procesů (25 v britské podle královského výnosu užitého i pro Německo, 16 v americké v podobě obdobné jako procesy vedené JAGem pro porušení obecného válečného práva bez přímého užití ZKR 10 – viz výše v oddíle 5.2.1 této práce), v nichž bylo souzeno okolo 160 obžalovaných pro válečné zločiny a s nimi spojené zločiny proti lidskosti především v případech tzv. pochodů smrti na konci války. Srov. BEER, S. *Aspekte der britischen Militärgerichtsbarkeit in Österreich 1945-1950*. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) *Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Leipzig: AVA, 1998, s. 54, 58-62; TWERASER, K. *Amerikanische Kriegsverbrecherprozesse in Salzburg. Anmerkung zur justiziellen Verfolgung von Kriegsverbrechern in der amerikanischen Besatzungszone in Österreich, 1945-1955*. KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) *Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Leipzig: AVA, 1998, s. 66-67, 78-94.

⁴⁶⁷ Srov. rovněž znění Moskevské deklarace, kde je na toto odkazováno.

⁴⁶⁸ HEBERER, P. *Justice in Austrian Courts? The Case of Josef W. and Austria's Difficult Relationship with Its Past*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 235. Na rozporuplnost tohoto rakouského přístupu (ve světle aktivního podílení se Rakušanů na perzekuci Židů v době před začátkem systematického vyhlazování i poté) upozorňuje publikace SAFRIAN, H., WITEK, H. *Und keiner war dabei: Dokumente des alltäglichen Antisemitismus in Wien 1938*. Wien: Picus Verl., 1988, s. 193-200.

⁴⁶⁹ Citováno podle: SCHAUSBERGER, M. *Die Verfolgung von NS-Gewaltverbrechen in Österreich*. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) *Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Leipzig: AVA, 1998, s. 25.

⁴⁷⁰ Přehled všech pro tuto oblast v Rakousku přijatých právních předpisů je uveden online na: http://www.nachkriegsjustiz.at/service/gesetze/gv_vg_KVG_nsg.php.

⁴⁷¹ *Verfassungsgesetz vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP*, StGBI. 13/1945. Konečnou podobu předpisu určil až spolkový ústavní zákon ze dne 6. února 1947 o zacházení s národními socialisty /*Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947, über die Behandlung von Nationalsozialisten (Nationalsozialistengesetz)*/, BGBl. Nr. 25/1947

dalších národněsocialistických ohavnostech ze dne 26. července 1945⁴⁷² (zvaný ve zkratce *Kriegsverbrechergesetz* – dále jen „KVG“). Oba předpisy, které prošly několikerou novelizací, byly nejprve účinné v sovětské okupační zóně, kde měla vláda své sídlo, následně však byly v lednu 1946 promulgovány i pro zbytek rakouského území.⁴⁷³

Tato mimořádná rakouská legislativa, která svým vznikem předcházela vzniku Charty MVT i ZKR 10 pro Německo, měla ve skutečnosti s mezinárodněprávní úpravou obsaženou ve zmíněných předpisech mnohé společné.⁴⁷⁴

Ještě během posledního dne války přijatý VG vytvářel první předpoklady pro postih nacistů na území Rakouska. V prvé řadě deklaroval rozpuštění NSDAP (čl. I § 1)⁴⁷⁵, dále však přinesl první definice zločinů, které podléhaly trestním sankcím. Na rozdíl od úpravy přijímané pro Německo spojeneckými mocnostmi umožňoval VG výslovně, aby byly trestány i některé činy, které byly v zájmu nastolení nacistické nadvlády spáchány v době od nástupu A. Hitlera k moci, resp. zákazu NSDAP v Rakousku, a *Anschlussem* Rakouska (tj. od 1., resp. 20. července 1933 do 13. března 1938⁴⁷⁶). Tyto činy (členství v NSDAP a přidružených organizacích, popř. finanční podpora NSDAP – čl. III § 10 a § 12 VG) byly definovány jako vlastizrada */Hochverrat/*, nebyly však nutně spojovány např. se zločiny proti lidskosti (pokud se jich ale takováto osoba navíc dopustila, bylo to bráno jako okolnost odůvodňující vyšší trestní sazbu – srov. např. čl. III § 11 VG). Tento přístup bezpochyby vycházel z výše uvedené skutečnosti, že Rakousko bylo vnímáno jakožto stát napadený nacismem, který se touto cestou měl vypořádat s kolaboranty s nepřátelskou mocí.

Podstatnějším z pohledu problematiky zkoumané v této práci je úprava procesního charakteru, kterou VG přinesl. Na rozdíl od Německa, kde spojenecká legislativa výrazně omezovala možnosti národních soudů stíhat nejvýraznější formy nacistického režimu, v Rakousku VG zřizoval mimořádné národní tribunály, které měly rozhodovat o obžalobách proti osobám podezřelým z trestného jednání spojeného s nacismem (tj. jednání sankcionovatelného podle VG a později především i podle KVG). Těmito zvláštními

⁴⁷² *Verfassungsgesetz vom 26. Juli 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistischen Untaten*, StGBI. 32/1945. Po novelizacích publikován v konečné podobě pod BGBl. 198/1947.

⁴⁷³ WIELAND, G. *Verfolgung von NS-Verbrechen*, c.d., s. 192.

⁴⁷⁴ Srov. GARSCHA, W. R., c.d., s. 62.

⁴⁷⁵ Vedle toho upravoval i otázky vyloučení osob spřízněných s nacistickou mocí v Rakousku z dalšího veřejného života a obsahoval i omezení jejich uplatnění v soukromém sektoru (nepř. zákaz zastávání funkcí v dozorcích a správních radách obchodních společností – čl. III § 15 VG), ztrátu již existujících mandátů v zastupitelských sborech (čl. I § 2) atp.

⁴⁷⁶ Srov. GARSCHA, W. R., KURETSIDIS-HAIDER, C. *Die NachkriegsJustiz als nicht-bürokratische Form der Entnazifizierung: Österreichische Justizakten im europäischen Vergleich; Überlegungen zum strafprozessualen Entstehungszusammenhang und zu den Verwertungsmöglichkeiten für die historische Forschung*. Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 1995, s. 56.

tribunály byly tzv. lidové soudy */Volksgerichte*⁴⁷⁷, které byly zřízeny dle čl. V § 24 VG. Senáty těchto soudů působily při zemských soudech ve městech, kde se nacházely vrchní zemské soudy (tj. Vídeň, Linec, Štýrský Hradec, Innsbruck⁴⁷⁸). Tyto soudní senáty, které rozhodovaly v první a zároveň poslední instanci⁴⁷⁹, byly složeny ze dvou profesionálních soudců a tří laiků⁴⁸⁰. Přestože pro řízení měl být subsidiárně využíván trestní řád (dále jen „StPOr“)⁴⁸¹, neaplikovaly se dle výslovného znění VG jeho ustanovení o řádných opravných prostředcích (rozsudky nabývaly okamžité právní moci), podobně také bylo limitováno použití zvláštního práva soudu na snížení výše trestu při mimořádných okolnostech hodných zvláštního zřetele (čl. V, § 25 VG). Naopak aplikovatelnými zůstala pro řízení před lidovými soudy ustanovení o obnově řízení */Wiederaufnahme des Verfahrens/* podle § 141 a § 362 StPOr a stížnost pro nicotnost */Nichtigkeitsbeschwerde zur Wahrung des Gesetzes/* podle § 140 a § 281 StPOr.⁴⁸² VG umožňoval rovněž vést řízení *in absentia* proti osobám neznámého pobytu či osobám uprchlým (čl. V § 26 VG). Celkově tato úprava odpovídala podobným předpisům, které byly na sklonku války přijímány v dalších zemích Evropy (podobně jako to učinil po svém vzniku i Izrael). I v těchto dalších státech, které se staly obětí nacistické agrese, byla přijímána zvláštní *ad hoc* legislativa pro postih nacistických zločinců či kolaborantů a zřizovány za tímto účelem speciální tribunály.⁴⁸³

Druhý předpis, kterým byl zmiňovaný KVG, rovněž obsahoval některá procesněprávní ustanovení (zejména dle § 13 svěřoval řízení pro činy obsažené v tomto zákoně taktéž do pravomoci lidových soudů zřízených ve VG), jeho rozhodujícím obsahem

⁴⁷⁷ Tento název byl patrně zvolen záměrně v relaci k nacistickému Lidovému soudnímu dvoru */Volksgerechtshof/*. Srov. GARSCHA, W. R., KURETSIDIS-HAIDER, C., c.d., s. 57.

⁴⁷⁸ SCHAUSBERGER, M., c.d., s. 26.

⁴⁷⁹ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 212.

⁴⁸⁰ Laičtí soudci byli ustavováni podle zákona ze dne 26. června 1945 o zřízení předběžných seznamů porotců */Gesetz vom 26. Juni 1945 über die Bildung vorläufiger Schöffnenliste (Schöffnenlistengesetz)/*, StGBI. 80/1945. Z něj plynulo, že se porotcem mohly stát pouze osoby, které nominovaly tři politické strany sdružené v provizorní vládě: SPÖ, ÖVP, KPÖ. Blíže viz LOHSING, E., SERINI, E. *Österreichisches Strafprozessrecht*. 4. Auf. Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1952, s. 492.

⁴⁸¹ *Strafprozessordnung* ze dne 23. května 1873, RGB. Nr. 119. Srov. rovněž ústavní zákon ze dne 19. září 1945 o řízení před lidovým soudem a propadnutí majetku */Verfassungsgesetz vom 19. September 1945, über das Verfahren vor dem Volksgerecht und den Verfall des Vermögens (Volksgerichtsverfahrens und Vermögensverfallgesetz)/*, StGBI. 177/1945. K postupu v řízení ve věcech spadajících do pravomoci lidových soudů srov. KURETSIDIS-HAIDER, C. „Das Volk sitzt zu Gericht“: Österreichische Justiz und NS-Verbrechen am Beispiel der Engerau-Prozesse 1945-1954. Innsbruck: Studienverlag Ges. m. b. H., 2006 (dále jen „KURETSIDIS-HAIDER, C. Das Volk sitzt zu Gericht“), s. 21.

⁴⁸² V takovém případě by o věci rozhodoval Nejvyšší soudní dvůr */Oberste Gerichtshof/*, v případě zrušení rozsudku by věc přikázal podle kasačního principu zpět k novému rozhodnutí (jinak složenému senátu lidového soudu). Srov. LOHSING, E., SERINI, E., c.d., s. 493-494, 602nn.; KURETSIDIS-HAIDER, C. *Das Volk sitzt zu Gericht*, c.d., s. 27-28.

⁴⁸³ K postupu v rámci dalších států srov. např. WIELAND, G. *Die Nürnberger Prinzipien*, c.d., s. 104-109 (pro Polsko, ČSR, Bulharsko, Maďarsko, Jugoslávii); RÜCKERL, A., *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 101-103 (Francie, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko, Norsko, Dánsko) a s. 213, kde autor uvádí, že úprava VG se hmotněprávně blížila svou povahou denacifikačním předpisům (zejména SKR 38) přijatým pro Německo.

však bylo trestní právo hmotné, které více než v předcházejícím předpise odráželo skutkové podstaty zločinů proti mezinárodnímu právu. Jednotlivé trestné činy dle tohoto zákona (částečně ve spojení se spíše kusou úpravou ve VG) M. Schausberger dělí do tří kategorií: „Do příslušnosti lidových soudů spadaly nejenom opravdové zločiny národněsocialistické moci /echte nationalsozialistische Gewaltverbrechen/, nýbrž také jiné národněsocialisticky motivované činy spáchané v minulosti a mnohé formální delikty /Formaldelikte/, u nichž byla trestnost spojena výlučně s funkcemi v národněsocialistickém státu.“⁴⁸⁴

Tento třetí zmiňovaný případ formálních deliktů se v mnohém blíží úpravě obsažené ve VG, v rámci KVG má však větší hloubku. V KVG jsou určeny trestné činy, které spočívají v samotné skutečnosti, že osoba zastávala určitou pozici v rámci nacistické struktury v (již) připojeném Rakousku, popř. byla nositelem určitého nacistického stranického vyznamenání⁴⁸⁵. Tyto formální delikty, byť v mnohém se blížící denacifikační úpravě pro Německo, popř. zločinu účasti ve zločineckých organizacích, jak jej předepisovala Charta MVT i ZKR 10, byly však pro praxi mnohem přísnější než v případě Německa. Nejenže pro některé konkrétně vypočtené funkce KVG výslovně určoval pro jejich držitele automaticky jediný uložitelný trest, a to trest smrti^{486,487} (s možností na straně soudu trest smrti „v případech hodných zvláštního zřetele“ nahradit dlouholetými tresty vězení dle § 13 odst. 1 KVG). Tím šel nad rámec i samotného hlavního norimberského procesu, kde bylo usilováno o to, aby tresty byly ukládány čelním představitelům Třetí říše především na základě jejich individuální odpovědnosti za zločiny proti mezinárodnímu právu a nikoliv pouze z titulu jejich funkce samotné.⁴⁸⁸ KVG navíc režim Charty MVT překračoval i v tom, že v případech „skupinové kriminality“ nejenomže vyloučil jednání na rozkaz jakožto okolnost vylučující protiprávnost, ale nezmiňuje ji ani jako možnou polehčující okolnost (§ 1 odst. 3 a 5, § 5 KVG), byť v praxi k této skutečnosti lidové soudy

⁴⁸⁴ SCHAUSBERGER, M., c.d., s. 26.

⁴⁸⁵ Viz např. KVG § 3 odst. 3. Podobnou úpravu má i VG, který upravuje zvláštní podmínky trestnosti u osob, které byly držiteli určitých funkcí, tzv. Řádu krve /Blutorden/ či dalších ve VG blíže nespecifikovaných, „zvláštních stranických vyznamenání“ (VG, § 12).

⁴⁸⁶ Viz § 1 odst. 6 KVG, v němž byla obsažena trestněprávní nevyvratitelná domněnka, že „členové vlády, vysocí představitelé NSDAP od župního vedoucího [...] výše, říšský místodržící, [...], velitelé SS včetně Waffen SS od Standartenführera výše“ byli z titulu svých funkcí vinni z válečných zločinů a zločinů proti lidskosti a byli „duševními původci /Urheber/ a vůdci /Rädefahrer/ke spáchání takovýchto zločinů“, za což měli být potrestáni (výlučně) trestem smrti. Podobně též § 3 odst. 3 KVG, který zahrnuje např. i velitele koncentračních táborů, vyšší činitele v Gestapu a SD či členy nacistického lidového soudu /Volksgesichtshof/.

⁴⁸⁷ Rakouská národní úprava týkající se trestu smrti však byla suspendována čl. 86 zákona o nahrazení v běžném řízení před trestními soudy hrozby trestu smrti trestem doživotního žaláře /Bundesgesetz zur Ersetzung der im ordentlichen Verfahren vor den Strafgerichten angedrohte Todesstrafe durch die Strafe des lebenslangen Kerkers/ ze dne 1. července 1950, BGBl. 130/1950. Srov. LOHSING, E., SERINI, E., c.d., s. 493.

⁴⁸⁸ Srov. GARSCHA, W. R., c.d., s. 57. W. Malaniuk zastává názor, že ve skutečnosti se nejedná o ryze formální delikt, nýbrž tato legislativa byla přijata s předpokladem, že každý, kdo zastával tyto určené posty, „nejenže se dopustil nelidského zacházení, nýbrž s ohledem na své postavení se jich dopustit i musel.“ MALANIUK, W. Lehrbuch des Strafrechts. 2. Band. Wien: Manzse Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1949, s. 128.

při určování výše trestů standardně přihlížely. Současně výslovně určuje, že skutečnost, že osoba rozkaz ke spáchání zločinu podle KVG vydala, je okolností přitěžující, která vede k tomu, že osoba vydávající rozkaz má být potrestána přísněji než jeho vykonavatel (v případě opakovaného vydávání nelegálních rozkazů i trestem smrti).^{489,490} S výjimkou určitého paušalizování, které tato úprava v KVG do trestání závažných zločinů nacismu vnášela, je možno konstatovat, že v mnohých směrech byla tato úprava rozvinutější, než retribuční předpisy aplikované v Německu. Toto platí zejména v případech jednání na rozkaz, kdy naopak v Německu mnohdy osoba, která byla v řetězci velení výše, dostala nižší trest než ten, kdo její pokyn fakticky vykonal.⁴⁹¹

KVG v § 8 rovněž (jako VG) vymezoval další skutkové podstaty vlastizrady, spočívající i v napomáhání ke „*změně formy vlády v Rakousku ve prospěch NSDAP*“. Hlavním obsahem tohoto předpisu však bylo vymezení válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, a to napříč hned několika ustanoveními. Základem byl § 1 odst. 1, který vymezoval válečné zločiny i zločiny proti lidskosti spáchané na cizích státních příslušnících: „*Kdo se během národními socialisty zažehnuté války dopustil nebo dal podnět k činu proti příslušníkům ozbrojených sil válečného protivníka nebo civilnímu obyvatelstvu státu, který byl ve válečném stavu s německou říší nebo byl německými vojsky obsazen, a tento čin odporuje přirozeným požadavkům lidskosti a všeobecně uznávaným zásadám mezinárodního práva nebo práva válečného, bude potrestán jako válečný zločinec.*“ V navazujícím odstavci je tento zločin rozšiřován i na ty, kteří se v souvislosti s válečnými událostmi dopustili ve prospěch německé armády nebo nacistického panství „*na jiných osobách [...] činů, které odporují přirozeným požadavkům lidskosti.*“ Toto ustanovení tak obsahuje taktéž činy (zločiny proti lidskosti), které byly spáchaný proti osobám bez státní příslušnosti, osobám patřícím ke Třetí říši (tj. primárně Němcům a Rakušanům včetně tzv. říšských Židů), popř. i třeba občanům neutrálních států.⁴⁹² Tato základní ustanovení byla dále konkretizována v dalších paragrafech KVG, v nichž byly obsaženy specifické skutkové podstaty: válečné štváctví /*Kriegshetzerei*/ v § 2 (nelze jej přímo dávat na roveň zločinům proti míru, tato

⁴⁸⁹ Viz § 5 odst. 1 a 2 KVG.

⁴⁹⁰ Srov. rozsudek *LG Wien als Volksgericht gegen Leo Pilz u. a.* ze dne 30. srpna 1946. Publikováno In: JAGSCHITZ, G., NEUGEBAUER, W. (eds.) Stein 6. April 1945: Das Urteil des Volksgerichtes Wien (August 1946) gegen die Verantwortlichen des Massakers im Zuchthaus Steln: Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 1995, s. 138-149. Jednání na rozkaz bylo jako polehčující okolnost přijato v případě dvou obžalovaných (oba odsouzeni s ohledem na okolnosti hodné zvláštního zřetele k trestu odnětí svobody na doživotí), naopak vydávání rozkazů bylo posouzeno jako přitěžující okolnost a dva s tímto spojovaní obžalovaní byli odsouzeni k trestu smrti. V tomto rozsudku lidový soud posuzoval jako polehčující okolnost, popř. naopak přitěžující okolnost i to, zda byl obžalovaný členem NSDAP, po jak dlouhou dobu a jak byl v rámci tohoto hnutí případně aktivní.

⁴⁹¹ SAFFERING, CH. J. M., c.d., s. 36.

⁴⁹² Srov. MALANIUK, W., c.d., s. 129.

úprava postihovala spíše případy proválečné propagandy vůči obyvatelstvu Rakouska, nikoliv plánování a vyprovokování samotné válečné agrese proti jinému státu), trýznění a špatné zacházení */Quälerei und Mißhandlungen/* v § 3, narušení lidskosti a lidské důstojnosti */Verletzungen der Menschlichkeit und Menschenwürde/* v § 4 (šlo o případy, kdy z důvodů politických byl veden zásah do sféry lidské důstojnosti jiné osoby), vyhnání z vlasti */Vertreibung aus der Heimat/* v § 5a (využívaný na případy deportací osob z rakouského území do koncentračních táborů), protiprávní obohacení se */Mißbräuchliche Bereicherung/* v § 6 (pro případy obohacení se v rámci podílu na nacistickém uchopení moci) a udavačství */Denunziation/* (ze zavržených důvodů, úmyslně poškozující jinou osobu) v § 7. Jak uvádí W. R. Garscha, je možno „s výjimkou vlastizrady a válečného štváčství všechny tyto činy chápat jakožto zločiny proti lidskosti a § 3 a 4 definují, co se rozumí nacistickým zločinem: takový zločin, který 'byl spáchán během doby nacistické tyranie v přímém nebo předpokládaném zájmu této tyranie, pokud pachatel jednal motivován politickou nenávisťí nebo na základě oficiální nebo jiné formy moci'“. ⁴⁹³

Přestože tyto skutkové podstaty válečných zločinů i zločinů proti lidskosti jsou z pochopitelných důvodů (časového předstihu při jejich vzniku) formulovány jinak než v Chartě MVT či ZKR 10, je třeba poukázat na to, že ve svých hlavních konstrukčních bodech se tyto úpravy protínají. Pro případ válečných zločinů je zde patrné jejich přímé provázání s dobou válečného konfliktu a i jejich objekt (tj. oběti) jsou totožné jako v případě mezinárodněprávní legislativy. Podobně i zločiny proti lidskosti (ve své obecné definici v § 1 odst. 2 KVG i v dalších zvláštních skutkových podstatách) stejně jako Charta MVT a ZKR 10 připouští, že protiprávního jednání se může stát a další osoby v sepětí se státní (nacistickou) tyraní dopustit i vůči vlastním občanům. Zmiňované zvláštní skutkové podstaty umožňovaly postih poměrně širokého okruhu trestných jednání, nepochybně včetně všech těch, která byla popsána v čl. 6(c) Charty MVT, resp. čl. II(1)(c) ZKR 10 (tj. vraždy, vyhlazování, zotročování, deportace a další formy perzekuce z rasových, politických či náboženských důvodů). KVG oproti spojeneckým normám přijatým pro Německo výslovně zmiňoval i udavačství, které v Německu bylo stíháno (vedle denacifikačních tribunálů na základě SKR 38) skrze odkaz na zločiny proti lidskosti podle ZKR 10 německými soudy tehdy, pokud pro to byly okupační mocnosti v příslušné zóně zmocněny (srov. výše). Samotné německé právo (StGB z roku 1871) by totiž takovýto zločin stíhat neumožňovalo. ⁴⁹⁴ Spolu s W. R. Garschou je možno dojít k důležitému poznání, které dodává legitimitu poválečným procesům s nacisty: „*Přestože VG a KVG předcházely*

⁴⁹³ GARSCHA, W. R., c.d., s. 56-57.

⁴⁹⁴ Ibid., s. 59.

*Londýnské chartě z 8. srpna 1945, rakouský přístup k trestání zločinů proti lidskosti se velmi podobal tomu, který zvolili spojenci a Němci. Toto ukazuje, že tzv. norimberské principy představovaly, v jistém směru, určitou společnou představu demokratických sil v Evropě na konci druhé světové války.*⁴⁹⁵

Lidové soudy byly příslušné k řízení o trestních věcech podle VG a KVG do konce roku 1955, kdy byly zákonem ze dne 20. prosince 1955⁴⁹⁶ zrušeny a veškeré případy (včetně již započatých, ale ještě nerozhodnutých řízení) přešly na rakouské obecné soudy (v prvním stupni porotní soudy /*Geschworenengerichte*/). Skutkové podstaty zločinů však tento reorganizační krok přečkaly až do roku 1957, kdy byly na základě ústavního zákona ze dne 14. března 1957⁴⁹⁷ zrušeny. Tento zákon zrušil většinu ustanovení z VG a v § 13 odst. 2 v plném rozsahu zrušil rovněž KVG. V tomto odstavci však rakouský zákonodárce současně stanovil, že pokud „jednání, za něž podle tohoto zákona [tj. podle KVG] hrozil trest, je trestné rovněž podle jiného trestněprávního předpisu, bude stíháno podle něj.“ Tyto změny po roce 1955, kdy došlo k obnovení plné nezávislosti Rakouska a stažení okupačních sil spojenců, znamenaly návrat ke standardním formám trestní justice.⁴⁹⁸ Přestože především amnestijní zákon rušil předchozí poválečnou úpravu zločinů proti lidskosti a válečných zločinů v rakouském právu, neznamenal plné omilostnění těchto zločinů, neboť nadále zachovával možnost, aby byly (alespoň některé) nadále stíhatelné podle standardní národní úpravy, kterou byl v případě Rakouska trestní zákoník z roku 1852 (dále jen „StG“)⁴⁹⁹.

V době platnosti úpravy ve VG a KVG bylo před rakouskými soudy vzneseno pro zločiny v nich obsažené (tj. i zmíněné formální delikty, nikoliv pouze pro zločiny mající podstatu v mezinárodním právu) celkem 28.148 obžalob, z čehož v případě 23.477 obžalovaných došlo k vynesení rozsudku. Z tohoto počtu bylo 13.607 odsuzujících rozsudků (cca. 6.000 z nich bylo pro formální delikty). Rakouskými lidovými soudy bylo vyneseno 43 trestů smrti (z nichž 30 bylo vykonáno – tímto se Rakousko řadí mezi země, v nichž bylo trestů smrti vyneseno a vykonáno relativně nejméně z celé nacisty okupované Evropy⁵⁰⁰) a

⁴⁹⁵ Ibid., s. 62.

⁴⁹⁶ Bundesgesetz vom 20. Dezember 1955 über die Aufhebung der Volksgerichte und die Ahndung der bisher diesen Gerichten zur Aburteilung zugewiesenen Verbrechen, BGBl. 285/1955.

⁴⁹⁷ Bundesverfassungsgesetz vom 14. März 1957, womit Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes, BGBl. Nr. 25/1947, abgeändert oder aufgehoben werden (NS-Amnestie 1957), BGBl. 82/1957.

⁴⁹⁸ Srov. SCHAUSBERGER, M., c.d., s. 29.

⁴⁹⁹ *Strafgesetz*, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1852, s. 493. Nově publikován v roce 1945, StGB. 25/1945.

⁵⁰⁰ Srov. údaje uváděné k počtu trestů smrti v některých dalších zemích: Bulharsko 2.730, Maďarsko 380 – viz WIELAND, G. Die Nürnberger Prinzipien, c.d., s. 109. Ve Francii bylo vyneseno 4.783 trestů smrti (zhruba 2.000 jich bylo vykonáno), v Belgii se uvádí 238 popravených, v Nizozemsku 200 vynesených rozsudků smrti (38 vykonaných), Norsku naproti tomu také pouze 45 vynesených rozsudků smrti (25 vykonaných) – viz RÜCKERL, A., NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 102-103.

29 trestů na doživotí. Naprostou většinu trestů (94,7%) představovaly tresty do pěti let odnětí svobody.⁵⁰¹ Přestože existoval poměrně vysoký počet rozsudků pro formální delikty, W. R. Garscha seznává, že přístup rakouských soudů byl v tomto směru relativně zdrženlivý, neboť soudy obvykle inklinovaly k tomu, aby byla za takovýto formální delikt odsouzena pouze taková osoba, která byla vinna i z nějakého dalšího deliktu než pouze deliktu formálního. Pouze jedna z osob odsouzených (mimo jiné) za formální delikt obdržela u lidového soudu trest smrti.⁵⁰² Podobně obezřetně se podle tohoto autora stavěly rakouské soudy i k otázce, která byla palčivým problémem všech poválečných procesů pro zločiny proti mezinárodnímu právu: otázka namítané nepřipustné retroaktivity postihu na základě předpisů přijatých ve formální podobě až po ukončení jednání, které má být podle nich sankcionováno. Zejména v případě zločinů proti lidskosti proto byl subsidiárně vedle KVG (§ 1 odst. 2) využíván i trestní zákoník z roku 1852, čímž se soudy snažily překlenout zmiňované námitky a své rozsudky zaštitit subsidiárně i úpravou, která v Rakousku nebyla nikdy ani v době nacistické nadvlády formálně zrušena.⁵⁰³

Celkově je postup rakouských lidových soudů možno hodnotit podle dvou (ve své podstatě protichůdných) kritérií. Na jednu stranu oproti Německu nebyly tyto soudy limitovány od spojenců ve své jurisdikci ke spáchaným zločinům nacistického režimu (a to zločinům spáchaným na území Třetí říše, potažmo Rakouska, i zločinům spáchaným na okupovaných územích), a proto je počet rozsudků celkově (i s přihlédnutím k počtu obyvatel) relativně vysoký ve srovnání s počtem rozsudků uložených západoněmeckými soudy v britské, francouzské a americké zóně (jak bylo poukázáno výše, sovětská zóna je ze strany odborníků spíše terčem kritiky pro tendenčnost procesů). Přesto zde neproběhly zcela systematické denacifikační procesy a především procesy se všemi osobami zapojenými do zločinů souvisejících např. s holocaustem či systémem koncentračních táborů pro politické a další vězně.⁵⁰⁴ Tuto charakteristiku vystihuje A. Ruckerl, když píše: „*Přísné hrozby trestů*

⁵⁰¹ Statistické údaje založené na oficiální informaci vydané Spolkovým ministerstvem spravedlnosti Rakouska v roce 1977 jsou zpracovány podle SCHAUSBERGER, M., c.d., s. 28 a RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 216.

⁵⁰² GARSCHA, W. R., c.d., s. 57.

⁵⁰³ Ibid., s. 60, dále k tomuto také GARSCHA, W. R., KURETSIDIS-HAIDER, C., c.d., s. 55.

⁵⁰⁴ Před lidovými soudy se v tomto období v Rakousku objevilo i několik bývalých Eichmannových spolupracovníků. Anton Brunner (pracovník Centrály pro židovské vystěhovalce ve Vídni a později i v Praze) byl odsouzen k trestu smrti (rozsudek LG Wien, spis. zn. Vg 1g Vr 4574/45 ze dne 10. května 1946). Ernst Gizick (po Eichmannově odchodu zástupce vedoucího Centrály pro židovské vystěhovalce ve Vídni) byl odsouzen k 15 letům žaláře (rozsudek LG Wien, spis. zn. Vg 1 Vr 8881/46 ze dne 3. září 1948). Siegfried Seidl (velitel koncentračního tábora v Terezíně a následně i člen některých Eichmannových pracovních skupin) byl odsouzen k trestu smrti (rozsudek LG Wien, spis. zn. Vg 1b Vr 770/46 ze dne 3. října 1946). Srov. HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“ – Die justizielle Ahndung von Deportationsverbrechen in Österreich. In: ALBRICH, T., GARSCHA, W. R., POLASCHEK, M. F. (eds.). Holocaust und Kriegsverbrechen vor Gericht. Der Fall Österreich. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag Ges. m. b. H., 2006 (dále jen „HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann““), s. 157-160.

[ve VG a KVG] by dávaly tušit, že poměrně velký počet obžalovaných bude potrestán těmi nejpřísnějšími tresty. [...] Statistiky však naznačují, že lidové soudy příslušná ustanovení aplikovaly jen velmi zdrženlivě. Tento dojem je ještě umocňován tím, když má člověk před očima, že podle údajů z vyšetřování nacistických zločinů od roku 1945 je podíl Rakušanů na celkovém počtu osob zapojených do nacistických zločinů v proporcích vysoký. Toto platí především pokud jde o podílení se na opatřeních, která směřovala k takzvanému 'konečnému řešení židovské otázky'.⁵⁰⁵

Z hlediska pozitivního práva samotného je však možno tuto první etapu ve stíhání nacistických zločinů hodnotit jako významné potvrzení teze, že právo sepsané do Charty MVT mělo a mohlo mít své místo taktéž v rámci ryze národních procesů. Tato první etapa před lidovými soudy v Rakousku je v jistém směru velmi podobná situaci v Izraeli v případě A. Eichmanna vzhledem k tomu, že na rozdíl od Německa byl v Rakousku vytvořen národním zákonodárcem pro stíhání závažných nacistických zločinů (přesahujících svou povahou do mezinárodního práva) předpis národní provenience, který však silně absorboval mezinárodněprávní úpravu (s určitými národními specifiky). Etapa, která v Rakousku nastala po zrušení lidových soudů a převedení příslušnosti k procesům s osobami podezřelými ze spáchání zločinů nacismu na obecné rakouské soudy, se od tohoto poválečného období velmi liší a blíží se naopak situaci v SRN, neboť znamenala přechod od norem povahou blízkých mezinárodnímu právu k normám národním (a to dokonce k normám obsaženým v trestních zákonících vzniklých již v 19. století). Jak bude patrné v části 7. níže, tato skutečnost (spolu s dalšími faktory – např. porotním systémem soudnictví) v mnohém narušovala možnosti efektivního postihu nacistických zločinců v Rakousku. V sepětí s procesem s A. Eichmannem však bude později smysluplné poukázat i na tuto problematiku, neboť Eichmannův proces v Jeruzalémě přispěl (byť v menší míře, než jak je o tom hovořeno ve vztahu k SRN) k nové vlně procesů s bývalými nacisty v Rakousku, mimo jiné i s některými Eichmannovými spolupracovníky.

⁵⁰⁵ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 216.

7. Právněhistorické aspekty stíhání nacistických zločinců od konce padesátých let 20. století

Po prvních poválečných letech, v nichž proběhla kvantitativně největší vlna procesů s nacistickými zločinci, nastal relativní útlum a doba, během níž opadl zájem o problematiku související s proviněními nacismu proti základním normám lidského soužití. Tato skutečnost byla dána jak okolnostmi na straně vítězných mocností, které (jak bylo shora blíže popsáno) z různých důvodů ztratily zájem pokračovat v politice rigorózního trestání zločinců a které od roku 1949 i v případě poraženého Německa přenášely s narůstající mírou pravomoce na nové suverénní státní celky na tomto území. Taktéž další státy, které v letech po druhé světové válce vedly procesy s osobami podezřelými ze zločinů spáchaných na svém území během nacistické agrese, v realitě dalšího politického a společenského vývoje od počátku padesátých let tuto etapu ukončily. I v západním Německu (s ohledem na často uváděnou účelovost justice v NDR nemá pro účely této práce význam věnovat jí větší pozornost) se dostavilo po skončení spojeneckých procesů výrazné snížení počtu procesů týkajících se nejzávažnějších zločinů⁵⁰⁶ (blíže k tomuto níže).

I přes celkově poměrně vysoký počet osob odstíhaných pro válečné zločiny a zločiny proti lidskosti do začátku padesátých let je zřejmé, že s ohledem na počet osob zapojených do zločinů nacismu se muselo nutně jednat pouze o část pachatelů a mnoho z nich se v Německu, Rakousku či dalších státech (řada významných podezřelých žila především ve státech Latinské Ameriky nebo zemích na Blízkém východu), kam se obvykle pod falešnou identitou skryli. Zájem o problematiku organizované nacistické zločinnosti byl obnovován teprve postupně.

Byl to hlavně přelom padesátých a šedesátých let, kdy především SRN zvýšila na tomto poli svou aktivitu jakožto stát, kde stále žila většina osob, jež se podílely na vedení koncentračních a vyhlazovacích táborů, zločinech Gestapa atp. K tomuto posunu přispěly jak některé soukromé iniciativy (např. činnost S. Wiesenthala a jeho centra), tak také historické výzkumy, které byly s narůstající mírou zveřejňovány.⁵⁰⁷ Také posuny ve společenském nazírání nacismu zejména u nastupující nové generace otvíraly nový prostor. Jak bude pojednáno v následující části, jako jeden z důležitých mezníků pro otevření nové justiční kapitoly k nacistickým zločinům je vnímán i proces s A. Eichmannem, který byl zvolen pro

⁵⁰⁶ Srov. např. RÜCKERL, A. *Nazi Crime Trials*, c.d., s. 624-627; GÖTZ, A., c.d., s. 11.

⁵⁰⁷ Srov. LIPSTADT, D. E., c.d., s. 188.

tuto práci jakožto příslovečná červená niť vinoucí se celým příběhem (trestání bývalých nacistů), neboť propojuje jak období bezprostředně po válce, z něhož pro své účely zcela určujícím způsobem čerpal a sdílel s ním své právní základy, tak také předznamenával zmiňovanou druhou etapu zájmu o nacisty, kteří stále ještě nebyli pro válečné zločiny a zločiny proti lidskosti do konce padesátých let postaveni před soud. Z těchto důvodů bude v následující části věnována mimořádně podrobná pozornost procesu s A. Eichmannem, který, byť v něm byla obžalována pouze jedna osoba, je velice zajímavý i z celé řady dalších aspektů. Na tuto část pak dále naváže výklad k otázkám trestněprávního postihu nacistů na základě vnitrostátních předpisů především v Německu a Rakousku od přelomu padesátých a šedesátých let dvacátého století dále.

7.1. Trestní řízení proti Adolfu Eichmannovi v Jeruzalémě 1960-1962

7.1.1. Úvodní poznámky k procesu s Adolfem Eichmannem a vymezení jednotlivých rovin procesu

Dne 21. května 1962 rozhodl pětičlenný senát Nejvyššího soudu státu Izrael⁵⁰⁸ o potvrzení rozsudku Okresního soudu v Jeruzalémě⁵⁰⁹ v trestní věci „*Vrchní státní zástupce proti Adolfu Eichmannovi*“⁵¹⁰, kterým byl Adolf Eichmann shledán vinným ve všech patnácti bodech obžaloby. Skončil tak proces, který je z mnoha perspektiv možno hodnotit jako zcela mimořádný, a to jak s ohledem na průběh řízení samotného a v něm nastolené právní otázky, tak především na jeho předmět, kterým byl poprvé ve své celistvosti holocaust jakožto nejrozsáhlejší organizovaná genocida v dějinách lidstva. V postavě Eichmanna je možno spatřovat jednoho z ústředních organizátorů masového vyvražďování Židů a účastníků na této tragické kapitole moderní historie, proto (nepochybně i s ohledem na skutečnost, že se tento proces odehrával v židovském státu) se stala problematika této „*etnocydy*“ středobodem procesu. Dle J. Robinsona se „*v Eichmannově procesu objevil obžalovaný jakožto osoba odpovědná za zločin proti židovskému národu, ne pouze proti*

⁵⁰⁸ V anglickojazyčné literatuře označován jako „*Supreme Court*“, v německojazyčné jako „*Oberste Gericht*“, v hebrejštině jako „*Bejt Haeljon*“.

⁵⁰⁹ V anglickojazyčné literatuře označován jako „*District Court*“, v německojazyčné jako „*Distriktgericht*“, v hebrejštině jako „*Bejt Hamišpat*“.

⁵¹⁰ Soudní řízení před izraelskými soudy bylo vedeno pod spisovou značkou č. 40/61; na rozsudek Okresního soudu v Jeruzalémě bývá v odborné literatuře odkazováno pod označením *Attorney General vs. Adolf Eichmann (1961)*, 36 *I.L.R.* 5; na rozsudek Nejvyššího soudu je v odborné literatuře odkazováno pod označením *Attorney General vs. Adolf Eichmann (Appeal) (1962)*, 36 *I.L.R.* 277.

*lidským právům jednotlivých Židů, ale taktéž proti kolektivnímu právu lidí na existenci a kontinuitu.*⁵¹¹

Jak bylo poznamenáno výše v části věnované hlavnímu norimberskému procesu, především západní spojenci při jeho přípravách viděli prioritu v potrestání zločinů proti míru a pozornost věnovaná šoa byla umenšena.⁵¹² Rozsudek MVT se sice nemohl problematice rasové perzekuce nejen židovského obyvatelstva nevěnovat, v komplexu zločinů, které ale měly být před MVT reflektovány, se z pochopitelných důvodů masovému vyvražďování na etnickém principu nedostalo pozornosti vyčerpávající celý jeho obsah. Rovněž tak v navazujících procesech bylo postaveno před soud v rámci okupačních zón v Německu, v Polsku, Československu, Rakousku atd. mnoho osob pro jejich účast na zločinech, neboť byly spojeny s etnickými čistkami na východní frontě, fungováním vyhlazovacích táborů a sběrných ghatt nebo s pochody smrti na sklonku války. Ani v jednom tomto případě však nebyl podroben holocaust tak celistvému (nejen právnímu, ale především i historiografickému) pohledu, jako na počátku šedesátých let v Jeruzalémě v případě A. Eichmanna, který se „*ve veřejném povědomí stal symbolickou postavou pro národněsocialistickou genocidu.*“ (G. Anderl a spol.)⁵¹³

Zmíněný proces s A. Eichmannem upoutal mimořádnou pozornost nejen právníků, ale i novinářů, historiků, sociologů, filozofů a psychologů, popř. vědců pohybujících se na pomezí všech těchto oborů. Bylo tomu tak především proto, že s sebou přinesl v souvztažnosti k fenoménu holocaustu velmi komplexní otázky z celé řady humanitních věd, které do té doby nebyly ve svých vzájemných vazbách zkoumány, a to ani v rámci poválečných procesů, které se s nacistickými zločinci spoluodpovědnými za zločiny holocaustu odehrály jak na mezinárodní úrovni, tak na úrovni národní. V těchto zmíněných předchozích procesech představoval holocaust buď pouze jeden z žalobních bodů, nebo byla zkoumána pouze jeho určitá výseč (např. vyvražďování židovského, popř. i dalšího obyvatelstva v operačních oblastech tzv. *Einsatzgruppen*, fungování tábora v Osvětimi apod.). V případě procesu s Eichmannem však byla pozornost poprvé v dějinách upřena k holocaustu jako takovému (tj. holocaust představoval hlavní předmět žaloby) a vzhledem k ústřední pozici A. Eichmanna v jeho realizaci mohl být zkoumán jako celek (z pohledu mnoha společenskovedních oborů).

⁵¹¹ ROBINSON, J., c.d., s. 620.

⁵¹² BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: Politics of War Crimes Tribunals*, c.d., s. 148, 173nn.

⁵¹³ Historikerkommission (Ed.): ANDERL, G., RUPNOW, D., WENCK, A.-E. *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*. Wien: R. Oldenbourg Verlag, 2002, s. 4.

Jak si někteří komentátoři tohoto procesu všimají, jako podstatnou skutečnost je navíc třeba vnímat, že se celý proces odehrával v Izraeli jakožto státu, který své právo na existenci ve výrazné míře spojoval právě s osudy Židů v Evropě během druhé světové války. Proces tudíž (s větší či menší legitimitou a vhodností takového přístupu) mohl být rovněž prostředkem, jak prezentovat některé ideály mladého židovského státu. Proces patrně také velice ovlivnil způsoby, jakými byl holocaust reflektován v izraelské společnosti. Stejně tak zapůsobil i na společnost v Německu, která se o toto téma a jeho morální souvislosti začínala nově výrazněji zajímat, přičemž je možno hovořit o jistém národním vyrovnávání se s touto kapitolou dějin, která přestala být společenským tabu. Těmto (převážně mimoprávním) aspektům celého procesu bude taktéž věnována pozornost v dalším výkladu.

Význam soudního řízení, které se v Izraeli na začátku šedesátých let dvacátého století s A. Eichmannem odehrálo, však není ohraničen pouze na tuto (technicky vzato spíše mimoprávní) oblast. Proces je možno vnímat rovněž jako přelomový z pohledu mnoha institutů mezinárodního práva, popř. mezinárodního trestního práva. Výrazně je spojován zejména s oživením institutu tzv. univerzální jurisdikce, v jeho rámci však došlo k plnému potvrzení výše podrobně vymezených tzv. norimberských principů i na národní úrovni, a Eichmannův proces je vnímatelný v tomto smyslu jako jakýsi korektiv či potomek norimberského tribunálu (a dalších spojeneckých tribunálů, především v americké zóně vykonávajících jurisdikci na základě ZKR 10). Přestože se z dnešního pohledu tyto principy již staly stěžejními pro oblast mezinárodního trestního práva, zdaleka ne všechny státy je přímo recipovaly do svých národních právních řádů v takové míře, jak to učinil izraelský stát. Již těsně po svém vzniku (samostatnost Izraele byla vyhlášena 14. května 1948⁵¹⁴) transponoval Izrael jen s minimálními formulačními odchylkami tyto principy (tj. mezinárodní normy s trestněprávní povahou) do svého právního řádu a ty se tak staly hmotněprávním základem pro trestní procesy s bývalými nacistickými zločinci (resp. s osobami s nacisty spolupracujícími).

7.1.2. Adolf Eichmann a jeho pravomoce v rámci perzekuce židovského obyvatelstva jakožto zločinu proti lidskosti

A. Eichmann⁵¹⁵ se narodil 19. března 1906 v Solingenu v Porúří, posléze se s rodinou přestěhoval do rakouského Lince, kde žil až do roku 1933, kdy se již jako člen rakouské

⁵¹⁴ Srov. rezoluci Valného shromáždění OSN 181 (1947) a Deklaraci nezávislosti státu Izrael dostupnou na [www adrese: http://stateofisrael.com/declaration/](http://stateofisrael.com/declaration/).

⁵¹⁵ Podstatná část tohoto biografického exkurzu byla zpracována podle CESARANI, D., c.d., dále je možno odkázat např. na STANGNETH, B. Eichmann vor Jerusalem, 1.vyd. Hamburg: Arche Literatur Verlag AG, 2011.

NSDAP přesunul do Německa. Zde působil až do *Anschlusu* Rakouska jako pracovník SD, v dané době ještě méně významné kontrarozvědné služby zaměřené proti vnitřním zdrojům ohrožení nacistické strany (a později i nacistického státu jako takového). Nejprve byl Eichmann pověřen mapováním aktivit svobodných zednářů, posléze mu byla svěřena agenda sledování židovských, zejména sionisticky zaměřených organizací ve Třetí říši. Po připojení Rakouska k Třetí říši se Eichmann přesunul do Vídně, kde byl pověřen zřízením Úřadu pro židovské vystěhovalectví */Amt für jüdische Auswanderung/*⁵¹⁶, skrze nějž dosáhl prostřednictvím různých forem nátlaku, popř. přímého teroru⁵¹⁷ celkového počtu více jak 100.000 vystěhovaných příslušníků rakouské židovské komunity mimo hranice Třetí říše. Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava pak byl pod Eichmannovým vedením zřízen v Praze totožný úřad pro protektorátní území a následně byl s podobným úkolem převelen i do Berlína.

Tento postup cílené represe a podněcování k emigraci je možno vnímat jako charakteristickou až stěžejní součást nacistického přístupu k židovské politice, která byla ve svých počátcích pojímána velice utilitárně s důrazem na ekonomickou perspektivu.⁵¹⁸ Strategie represe, kterou Eichmann již od svého působení ve Vídni implementoval, tak nebyla pouze projevem čistě antisemitských tendencí nacistů či národa jako celku, ale měla i své ryze prakticky pojímané důvody.

Pro lepší pochopení celé počáteční nacistické politiky vůči Židům, jíž byl Eichmann přímou součástí jako její vykonavatel, je vhodné poukázat na úvahu izraelského historika J. Bauera, který se táže: „*[J]ak se nacistickému režimu podařilo přetvořit národ, který ještě roku 1932, a dokonce i počátkem roku 1933 odmítal dát Hitlerově straně parlamentární většinu a jehož antisemitismus byl mírnější než u některých jiných evropských národů, do*

⁵¹⁶ Její zřízení bylo vyhlášeno 20. srpna 1938 výnosem říšského komisaře pro znovusjednocení Rakouska s Říší */Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Reich/* Josefa Bürckela. Velmi podrobná práce věnující se fungování Úřadu pro židovské vystěhovalectví je obsažena In: Historikerkommission (Ed.): ANDERL, G., RUPNOW, D., WENCK, A.-E., c.d.

⁵¹⁷ Srov. KERSHAW, I. Hitler 1936-1945. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2000, s. 187. Svědectví o formách židovské perzekuce v Rakousku (ve Vídni) během tohoto období je ve formě dobových dokumentů a svědectví přímých obětí obsaženo v publikaci SAFRIAN, H., WITEK, H., c.d., s.19-192.

⁵¹⁸ Ekonomický rozměr emigrace je vedle poplatků za vyřízení výjezdních povolení, popř. dalších „sankčních nároků“ vůči židovským komunitám (např. po tzv. křišťálové noci 9. listopadu 1938, kdy bylo říšským Židům uloženo zaplatit na náhradu způsobených škod celkem pět milionů říšských marek – srov. SCHILDE, K., c.d., s. 54) nutno vnímat především skrze drakonicky vysokou tzv. daň z vystěhování */Reichsfluchtsteuer/*: „*kteřá byla zavedena od Brüningovy vlády již v roce 1931 z reparačně-politických důvodů a kteřá se skrze stálá zostřování stala protizidovskou nucenou daní /antijüdische Zwangssteuer/. [...]V případě vystěhování musela být při devizovém transferu do zahraničí provedena srážková platba do Golddiskontbank (Dego), kteřá představovala v srpnu 1934 65 procent převáděné částky a do roku 1939 postupně narostla na 96 procent“.* BAJOHR, F. „Arisierung“ und Restitution. Eine Einschätzung. In: GESCHLER, K., LILLTEICHER, J. (eds.). „Arisierung und Restitution: Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Deutschland und Österreich nach 1945 und 1989. Göttingen: Wallsteinverlag, 2002, s. 41-42.

národa, který podporoval vraždění? “ Jeho odpověď je následující: „[Götz Aly⁵¹⁹, německý historik, pozn. aut.] nabízí možnost, že režim obyvatelstvo uplácel. Pomocí deficitního rozpočtu (nacisté přejali keynesiánský bez Keynesa) a díky tomu, že německé hospodářství se ještě před nástupem nacistů k moci začalo pozvedat z hluboké krize, se jim podařilo radikálně snížit nezaměstnanost. Povedlo se jim obnovit průmyslovou výrobu a stabilizovat mzdy. [...] Deficitní rozpočty pochopitelně šly na účet devizových rezerv. Daně zasáhly především vyšší třídy, což zvýšilo lidovou podporu režimu. Ale i tato politika dosáhla hranice, za níž již nemohla manévrovat, a koncem třicátých let již znovu hrozilo Německu vážné nebezpečí inflace. Pokračovat v politice uplácení – a souběžně s tím pokračovat ve znovuvybrojování – umožnilo oloupení Židů. Tato loupež v posledním předválečném roce vynesla pět až devět procent státního rozpočtu, a to bylo rozhodující. Pokračovat dál by bylo možné pouze dobovačnou válečnou politikou rabování dobytých území a především olupováním Židů, kteří na nich žili. [...] Zdá se tedy, že Aly vysvětluje holocaust loupeží: Jakmile byli Židé připraveni o majetek, byli už zbyteční, a to zavedlo příčinu k jejich vyvražďování [...].“⁵²⁰

Nad tento rámeček je nutno zmínit, že se začátkem války začala tendence k nucení židovského obyvatelstva k emigraci (a tím i ztrátě většiny majetku) narážet také na objektivní limity pro možnost přesídlování velkých skupin osob mezi nacisty, popř. jejich spojenci ovládanými územími (vedle toho je třeba upozornit rovněž na kvóty, které např. pro židovské přistěhovalce do Palestiny stanovovala britská mandátní správa⁵²¹). Postupně tak i ve spojitosti s tzv. totální válkou na východě došlo k odklonu od strategie proemigrační, popř. strategie nuceného přesídlování, ke strategii likvidační.⁵²²

Není doposud zcela zřejmé, kdy nastal jednoznačný příklon k této strategii, jako prokazatelný fakt dokládající neselektivní vyhlazovací operace je zřízení výše popsaných *Einsatzgruppen* v týlech útočných svazů na samém počátku operace Barbarossa. I ve vztahu k Eichmannovi je rovněž známo, že alespoň v jednom případě v rámci inspekční cesty na východ osobně přihlížel takovýmto hromadným popravám, měl o nich znalost a byl za ně spoluzodpovědný, jak posléze konstatoval jeruzalémský soud (ač k této kapitole holocaustu není zcela jasné, zda měl Eichmann ve vztahu k mobilním vraždícím komandům nějaké

⁵¹⁹ ALY, G. *Hitler's Volksstaat*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2007.

⁵²⁰ BAUER, J. *Úvahy o holocaustu*. Praha: Argo, 2009, s. 100-101.

⁵²¹ Srov. také ALY, G. „Konečné řešení“, c.d., s. 23. Autor zde uvádí, že vzhledem k tomu, jak vysokým poplatkům a zdanění byli podrobeni Židé, kteří se rozhodli do začátku války z nacisty okupovaných území vystěhovat, jednalo se v zásadě o osoby s minimálním kapitálem, které nebyly pro případné přijímající země potenciálně zajímavé a ty se tak nesnažily nikterak vyjít těmto vlnám židovského uprchlictví vstříc. K ekonomickým opatřením proti Židům v Třetí říši srov. poznámku pod čarou č. 518.

⁵²² Srov. např. PIPER, F. *Vyhlazení polských Židů*, c.d., s. 45 a 52, dále např. LOZOWICK, Y., c.d., s. 63, CESARANI, D., c.d., s. 98.

rozkazovací pravomoci).⁵²³ G. Aly však začátek kroků, které nakonec vyústily ve zřízení vyhlazovacích center, připisuje nacistické přesídlovací politice „*Domů do Říše /Heim ins Reich*“, která předpokládala přesídlení německého obyvatelstva z jiných evropských států (v této souvislosti byly uzavřeny dohody mezi Německem a Itálií, SSSR, Rumunskem a Bulharskem), přičemž těmto „vracejícím se“ etnickým Němcům (tzv. *Volksdeutsche*) bylo nutné uvolnit obytné prostory a prostředky obživy a poskytnout náhrady za majetek, který museli zanechat v Pobaltí, Bessarábii či jižním Tyrolsku. V důsledku toho byly skokovým způsobem zvýšeny tlaky na vysídlování „cizorodého obyvatelstva“ z území Říše (po obsazení Polska tedy i z tzv. warthské župy připojené integrálně k Německu). Tato politika (sama o sobě již představující zločiny proti lidskosti, navíc počítající s podstatnými ztrátami na životech) se netýkala pouze židovského obyvatelstva, ale postihnuty jí byly taktéž statisíce Poláků z warthské župy. Praktickými úkoly v této operaci mající za cíl vytvořit životní podmínky pro přicházející Němce z ciziny, byl již v této fázi pověřen A. Eichmann, který se tak zapojil do perzekučních akcí nejen v Rakousku, ale také v rámci této přesídlovací akce, která byla dle G. Alyho již předzvěstí holocaustu samého. Tyto plány masových nucených přesunů totiž v realitě války se Sovětským svazem nebylo možné plnit (navíc ani v Generálním governmentu nebyly podmínky pro to, aby tam mohly být vysídlovány statisíce ožebračených osob), a proto byla přijata následně politika plošného vyvražďování Židů a posléze i dalších etnických skupin obyvatelstva na Němci ovládaných územích.⁵²⁴

Hlavní koncepce tzv. konečného řešení židovské otázky byla projednána na známé konferenci ve Wannsee u Berlína dne 20. ledna 1942, na niž byl zástupcům dotčených říšských úřadů Heydrichem oznámen Hitlerův rozkaz o systematické likvidaci veškerého židovského obyvatelstva. Tento okamžik je důležitý i pro Eichmannovo zapojení do celého procesu vyhlazování, neboť nejenže byl na zmíněné konferenci zapisovatelem, ale taktéž se od tohoto okamžiku stal nadevší pochybnost osobou obeznámenou s celým tímto plánem, což bylo pro výsledky jeho procesu stěžejní. Jak píše Eichmannův životopisec D. Cesarani, do tohoto okamžiku bylo Eichmannovi „známo, že se vraždí Židé, aby se „udělalo místo“ pro Židy přijíždějící z říše [za tyto deportace říšských Židů byl Eichmann do doby konference ve Wannsee také prokazatelně zodpovědný, byť časově do konference ve Wannsee mohl před soudem argumentovat, že neznal pravý osud těch, které z Říše deportoval], tyto masakry však představovaly místní iniciativu [tzn. Eichmann nemusel prokazatelně být účastníkem na trestných činech vraždy, které se takto odehrávaly]. *Berlín*

⁵²³ Srov. rozsudek prvního stupně (odst. 163-166 a odst. 244 rozsudku).

⁵²⁴ Blíže viz ALY, G., „Konečné řešení“, s. 13-18.

*k nim možná vydal podnět i souhlas, nijak ale nesouvisely s komplexním plánem genocidy a neměly nic společného s Eichmannovým úřadem. Teprve až na konferenci ve Wannsee se Eichmann zapojil do rozsáhlé genocidy sahající od Lamanšského průlivu až k Visle.*⁵²⁵

Eichmannova činnost se tudíž tehdy zcela obrátila směrem k naplnění tohoto cíle s tím, že jak se vyvíjela válka, tak se postupně rozšiřoval a následně opět smršťoval prostor, na kterém Eichmann mohl realizovat své aktivity. Přestože míra samostatnosti, s jakou mohl na jednotlivých nacisty obsazených územích působit, byla pravděpodobně značně různorodá a odvislá i od politických vztahů mezi nacisty samotnými (ať již mezi jednotlivci či mezi jednotlivými úřady jako celky), je možno konstatovat, že stopy jeho činnosti je možné odhalit *de facto* na všech nacisty okupovaných územích.⁵²⁶ Nejvýrazněji se pak jeho činnost projevila patrně v Maďarsku, kde se po jeho obsazení německými vojsky v roce 1944 osobně zasadil za implementaci rozsáhlého plánu deportací maďarských Židů do Osvětimi – Březinky a za tímto účelem se osobně přesunul do Budapešti, kde spolu se svými podřízenými vytvořil tzv. *Kommando Eichmann* starající se o zjištění, internaci a následně deportaci židovských osob z Maďarska do Osvětimi.⁵²⁷ Celkově činnost Eichmanna jakožto vedoucího referátu IV B 4 RSHA⁵²⁸ shrnuje J. von Lang tak, že „*Eichmann organizoval transporty do vyhlazovacích táborů, nechal vypracovat plány transportací a staral se o 'dostatečné vytížení' plynových komor.*“⁵²⁹

Po válce byl Eichmann krátce internován v zajateckém táboře, ale vzhledem k tomu, že jeho účast na zločinech byla poprvé výrazněji zmiňována až během Norimberského procesu⁵³⁰, nebyla na něj upírána spojenecká pozornost a dokázal uprchnout.⁵³¹ „*Na počátku roku 1950 se mu podařilo navázat kontakt s tajnou organizací veteránů SS ODESSA /Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen/ a v létě téhož roku jej propašovali skrze Rakousko do Itálie.*“ (H. Arendtová)⁵³² Posléze dokázal odcestovat do Argentiny, kde se k němu po dvou letech připojila i jeho manželka s dětmi.

⁵²⁵ CESARANI, D., c.d., s. 108.

⁵²⁶ Ibid., s. 133.

⁵²⁷ V důsledku toho přišlo o život přibližně až půl milionu maďarských Židů. Viz BRAHAM, R. The Geohraphic Encyclopedia of the Holocaust in Hungary. Budapest: Park Publishing, 2006, s. 91.

⁵²⁸ Referát IV B 4 pod RSHA měl na starost „židovské a vysídlovací záležitosti“ (*Juden- und Räumungsangelegenheiten*). „IV“ v označení Eichmannova Referátu signalizuje příslušnost ke Gestapu (jakožto Úřadu IV v rámci RSHA), „B“ odpovídá organizační sekci Gestapa (Sekce B – Sekty a církve), „4“ je vlastní označení Eichmannova Referátu uvnitř Sekce B (tj. zmíněné židovské a vysídlovací záležitosti).

⁵²⁹ VON LANG, J. Das Urteil gegen Adolf Eichmann. Frankfurt am Main: Athenäum, 1987, s. 332-333.

⁵³⁰ Ibid., s. 332. Srov. rozsudek MVT s. 79, 89. (Výrazně byl Eichmann zmiňován ve výpovědi velitele Osvětimi R. Hösse před MVT).

⁵³¹ AHARONI, Z., DIETL, W. Operace Eichmann: Co se skutečně událo. Praha: Themis, 2002, s. 46.

⁵³² ARENDT, H., c.d., s. 236.

Koncem padesátých let byl však s přispěním hesenského vrchního státního zástupce Dr. Fritze Bauera⁵³³ a jeho kontaktů v Argentině vypátrán. Po prošetření této stopy bylo zformováno zvláštní komando agentů izraelské tajné služby (*Mossad*), které Eichmanna na předměstí Buenos Aires v rámci tajné operace zajistilo a inkognito dopravilo do Izraele, kde jej předalo orgánům činným v trestním řízení a kde byl Eichmann vzat rozhodnutím soudu do vazby.⁵³⁴ Jak bude pojednáno v dalších kapitolách, tato operace, snažící se překlenout neefektivitu při vydávání nacistických zločinců z mnoha států, kde našli útočiště⁵³⁵, je zajímavá nejen z pohledu historického, nýbrž měla poměrně zajímavé právní implikace.

7.1.3. Zajištění Adolfa Eichmanna v Argentině a jeho reflexe v mezinárodním právu jako případová studie

Dne 23. května 1960 vystoupil premiér Izraele David Ben Gurion před *Knessetem* s projevem, v němž uvedl, že Adolf Eichmann je ve vazbě v Izraeli a bude postaven před tamější soudy, aby se zpovídal ze svých zločinů proti Židům během druhé světové války. Uvedl, že byl zadržen agenty izraelské tajné služby, neuvedl však, za jakých okolností a kde se tak stalo.⁵³⁶ Teprve po několika dnech americký magazín *Times* přinesl zprávu, že Eichmann byl izraelskými agenty zadržen v Argentině. Tím začal v mezinárodní diplomaticko-právní rovině první rozpor v celém případě.

Argentinské Ministerstvo spravedlnosti zaslalo prostřednictvím izraelské ambasády v Buenos Aires Izraeli oficiální nótu, v níž žádalo vysvětlení dané události. Na tuto nótu reagoval Izrael skrze dopis premiéra Ben Guriona prezidentovi Argentinské republiky Arturo Frondizimu dne 3. června 1960.⁵³⁷ V dopise bylo mimo jiné uvedeno, že akce byla provedena „dobrovolníky“, kteří nespádali pod kontrolu izraelské vlády, která neměla o celé

⁵³³ Dr. Fritz Bauer později působil jako hlavní žalobce v tzv. osvětimském procesu (viz níže) a dalších soudních řízeních s bývalými nacisty v západním Německu.

⁵³⁴ K okolnostem vypátrání Eichmanna a jeho únosu blíže viz např. LIPSTADT, D. E., c.d., s. 7-20, detailněji však zejména publikace členů izraelského komanda určeného k únosu A. Eichmanna: AHARONI, Z., DIETL, W., c.d.; MALKIN, P. Z. *Ich jagte Eichmann: der Bericht des israelischen Geheimagenten, der den Organisator der "Endlösung" gefangennahm.* München: Piper, 1991; popř. kniha vydaná velitelem izraelské tajné služby Isserem Harelem HAREL, I., *Dům v Garibaldiho ulici: Dopadení Adolfa Eichmanna.* Praha: Paseka, 2003.

⁵³⁵ K těmto problémům souvisejícím s extradicí, které nebyly zdaleka individuální, ale v mnoha případech spíše systémového rázu, srov. např. BERES, L. R. *Justice and Realpolitik: International Law and the prevention of Genocide.* In: LATTIMER M. (ed.) *Genocide and Human Rights.* Aldershot: Ashgate Publishing Ltd., 2007, s. 366n. Z praktického pohledu je upozorňováno především na to, že ve velkém počtu případů byli podezřelí, jejichž vydání bylo žádáno, před zásahem policie předem varováni, takže se zatčení pro účely vydávacího řízení vyhnuly. S narůstajícím časovým odstupem od událostí druhé světové války byl problémem i požadavek tzv. dvojí trestnosti při extradičních žádostech, neboť podle předpisů států pobytu těchto osob mnohdy byly zločiny již promlčeny.

⁵³⁶ Srov. AHARONI, Z., DIETL, W, c.d., s.262.

⁵³⁷ Text dopisu Davida Ben Guriona v plném znění je možno nalézt např. In: *Eichmann in the World Press.* Jerusalem: Israel Ministry of Foreign Affaires, 1960, s. 1-2, popř. LORD RUSSEL OF LIVERPOOL. *The Trial of Adolf Eichmann.* Kingswood: William Heinemann Ltd., 1962, s. xi-xvi.

akci předchozí znalost až do okamžiku, kdy byl Eichmann předán bezpečnostním složkám na výsošném území Izraele. Současně odkazoval na historické významy a nepochybnitelnou „*transcendentální morální sílu*“ izraelské motivace postavit Eichmanna před své soudy. Závěrem pak vyjádřil naději v pokračování přátelských vztahů obou států.

Z textu zmiňovaného dopisu je patrné, že Izrael otevřeně nepřipouštěl, že by se dopustil porušení mezinárodního práva. Na druhou stranu nevyklučoval, že „dobrovolníci“ se mohli dopustit porušení národního práva Argentiny, a to zejména ve smyslu jejích trestněprávních předpisů.⁵³⁸ V tomto směru bylo totiž od samého počátku nepochybné, že Eichmann byl v Buenos Aires zadržen násilím osobami, které k tomu neměly na území Argentiny jakékoliv veřejnoprávní oprávnění, a jednalo se tak o projev protiprávního násilného aktu (jelikož na území Argentiny může legálně použít sílu pouze oficiální veřejný orgán jednající jménem státu v rámci výkonu veřejné moci). Přestože Eichmann mimo jiné ještě v době, kdy byl zadržován v Argentině, podepsal prohlášení, že se dobrovolně vydává k trestnímu stíhání do Izraele, kde bude postaven před soud, dají se vyslovit výrazné pochybnosti o tom, že by takovýto pod tlakem okolností a podávanými sedativy vyjádřený souhlas mohl mít jakoukoliv právní relevanci.⁵³⁹ Argentina proti Izraeli zcela pochopitelně v nastalé diplomatické roztržce argumentovala tím, že „únos Eichmanna“ představuje porušení mezinárodního práva, za které je stát Izrael odpovědný.

S ohledem na fakta, která jsou k celému případu dnes již známa, je skutečně možno se domnívat, že se Izrael dopustil mezinárodněprávního deliktu. Eichmann byl dle později zveřejněných svědectví přímých účastníků (tj. osob přímo se podílejících na jeho zadržení v Argentině) unesen agenty oficiální izraelské tajné služby, kteří k provedení akce dostali přímé svolení předsedy vlády Ben Guriona.⁵⁴⁰

Podle nauky mezinárodního práva veřejného je možno za delikt v mezinárodním právu spatřovat jakýkoliv mezinárodně protiprávní úkon, v jehož důsledku vzniká odpovědnostní vztah mezi poškozeným subjektem (obvykle v tradičním mezinárodním právu jedním státem) a delikventem (druhým státem).⁵⁴¹ Aby došlo ke vzniku odpovědnostního vztahu mezi státy, musí dle J. Malenovského dojít ke splnění dvou

⁵³⁸ K uplatnění trestněprávní odpovědnosti vůči Eichmannovým únoscům však nikdy nedošlo, neboť Izrael na tom pochopitelně neměl zájem a Argentina ve vztahu k nim nikdy formálně nepožádala Izrael o vydání k trestnímu řízení.

⁵³⁹ Text prohlášení Adolfa Eichmanna je dostupný např. v: PEARLMAN, M. Die Festnahme des Adolf Eichmann. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1961, s. 167-168.

⁵⁴⁰ Srov. zejména HAREL, I., c.d., s. 221, sekundárně popř. CESARANI, D., c.d., s. 221; LIPSTADT, D. E., c.d., s. 15.

⁵⁴¹ Srov. čl. 1 Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodní protiprávní chování /*Draft Articles on State Responsibility*/, který byl vypracován Komisí pro mezinárodní právo.

podmínek, podmínky objektivní (porušení normy mající základ v mezinárodním právu – tj. nikoliv pouze např. trestněprávní normy národního práva, jak také argumentoval Ben Gurion) a podmínky subjektivní (přičitatelnost takového porušení jednání konkrétního subjektu mezinárodního práva).⁵⁴²

Z hlediska objektivního prvku je tak třeba identifikovat případné právní normy mezinárodního práva, které mohly být akcí izraelských agentů na území Argentiny porušeny. Z tohoto pohledu je možno v celé akci spatřovat především porušení jedné ze základních zásad celého mezinárodního společenství, kterou je zásada svrchovanosti států nad svým územím, resp. komplementární (a z druhého úhlu pohledu nazíraná) zásada nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných států. Č. Čepelka a P. Šturma to vystihují tak, že zásada suverenity určuje, že „*vymezený územní prostor stát výlučně mocensky ovládá, tedy uplatňuje na něm svoji územní suverenitu. [...] V zásadě jen územní suverén vykonává vůči všemu obyvatelstvu a věcem na tomto svém teritoriu územní výsost, [...], má tudíž v těchto oblastech svého působení monopol, čímž z této činnosti znovu vylučuje každý jiný stát.*“⁵⁴³ Jakožto zcela esenciální zásada mezinárodního veřejného práva byl tento princip také zakotven mezi uvozující ustanovení Charty OSN (čl. 2 odst. 1).

Akce veřejnoprávního charakteru (zadržení Eichmanna), kterou provedly orgány, popř. osoby jednající za jeden stát na území státu druhého, aniž by o tomto měl územní suverén předchozí vědomí a vyjádřil by s takovou akcí svůj předběžný a výslovný souhlas⁵⁴⁴, je proto nutno chápat jako porušení této zásady a okolnost splňující předpoklady zmiňovaného objektivního prvku deliktu. To ostatně konstatují i zahraniční autoři, kteří se těmto otázkám Eichmannova procesu věnovali.⁵⁴⁵

Přičitatelnost tohoto jednání Izraeli (subjektivní prvek deliktní odpovědnosti v mezinárodním právu) je dovoditelná ze skutečnosti, že (jak bylo ve stručnosti konstatováno již výše) byla akce provedena členy izraelské tajné služby a akce byla předem, jak vyšlo ovšem najevo nadevší pochybnost až později, schválena předsedou vlády státu Izrael. Přesto i v případě, že by Ben Gurion takový souhlas předem nedal, byla by akce státních agentů Izraeli přičitatelná, a to vzhledem k poměrně široké koncepci přičitatelnosti jednání státních orgánů příslušnému státu (i v případě jednání *ultra vires*). J. Malenovský

⁵⁴² MALENOVSKÝ, J., c.d., s. 317, srov. rovněž čl. 2 Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodně protiprávní chování.

⁵⁴³ ČEPELKA, Č.; ŠTURMA, P., c.d., s. 211-212.

⁵⁴⁴ Předchozí souhlas státu s akcí jiného státu na svém území je okolností vylučující protiprávnost a nedochází proto k protiprávnímu jednání ve smyslu tradičního mezinárodního práva, srov. MALENOVSKÝ, J., c.d., s. 325-326.

⁵⁴⁵ GILBERT, G., c.d., s. 185, či BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case, c.d., s. 86.

např. tvrdí, že „*orgán zahrnuje všechny osoby, které skutečně vykonávají státní moc, ať už na základě vnitrostátního práva nebo pouze fakticky (orgány de facto). Rozumějí se jimi nejen orgány činné v oblasti mezinárodních styků, ale působící na všech stupních horizontální výstavby státní moci [...], stejně jako orgány na všech stupních vertikální výstavby této moci – územní [...] i funkční (běžní policisté či celníci). [...] Státu se zásadně přičítá i chování jeho orgánů, které překročily své kompetence nebo jednaly v rozporu se služebními pokyny. [...] Státu se zásadně nepřičíte chování soukromých osob.*“⁵⁴⁶

Poslední věta právě uvedené citace naznačuje, že akce „dobrovolníků“ by sama o sobě skutečně v tradičním mezinárodním právu zřejmě nebyla přičitatelná Izraeli jakožto státnímu subjektu. Skutečností však bylo, že akce izraelského komanda je plně zahrnutelná pod akt státní moci tak, jak byl vymezen J. Malenovským výše, a Izrael tak za ni byl plně odpovědný. Byť lehce časově nad rámec tohoto výkladu vedeného k tehdy aktuálnímu roku 1960 je možno upozornit také na rozsudek Mezinárodního soudního dvora ve věci *Diplomatického a konzulárního personálu USA v Teheránu*, který byl vynesena až v roce 1980. Zde Mezinárodní soudní dvůr shledal, že ač šlo o akci soukromých osob, stát se i za takovouto akci stává z pohledu mezinárodního práva odpovědným, pokud jej následně schválí, podporuje a zejména pokud udržuje protiprávní stav, který byl případně takovouto akcí vytvořen. Ve vztahu k únosu A. Eichmana lze tudíž analogicky argumentovat, že jestliže Izrael nereflektoval na prvotní požadavky Argentiny na zpětné vydání Eichmanna zpět, minimálně tak „udržoval“ vzniklý protiprávní stav způsobený soukromými osobami (přestože se ve skutečnosti opravdu jednalo o státní agenty jednající z přímého pověření a tato paralela je ryze hypotetická).⁵⁴⁷

V tomto smyslu celý incident vnímala také Argentinská republika, která celou věc předložila před Radu bezpečnosti OSN na základě čl. 34 Charty OSN⁵⁴⁸, jelikož v daném jednání spatřovala Argentina porušení svých suverénních práv a ohrožení světového míru a bezpečnosti. Zástupkyně Izraele před OSN a pozdější předsedkyně vlády Golda Meirová ve svém vystoupení (přes vše, co bylo poznamenáno výše) v obsáhlejší podobě zopakovala argumenty obsažené v dřívějším dopise Ben Guriona ze dne 3. června 1960.⁵⁴⁹ Opět bylo ze

⁵⁴⁶ MALENOVSKÝ, J., c.d., s. 321-323.

⁵⁴⁷ Srov. rozsudek Mezinárodního soudního dvora – *Diplomatic and Consular Staff (Tehran)*, ICJ Reports 1980, odst. 87. (V daném sporu před Mezinárodním soudním dvorem šlo o zadržení členů diplomatické mise USA v Iránu).

⁵⁴⁸ Podle čl. 34 Charty OSN může Rada bezpečnosti prošetřovat „*jakýkoliv spor nebo jakoukoliv situaci, která by mohla vést k mezinárodnímu napětí nebo sporu, a určit, zda takovýto spor nebo takováto situace jsou způsobilé ohrozit udržení mezinárodního míru a bezpečnosti.*“

⁵⁴⁹ Srov. přepis projevu G. Meirové In: *The Eichmann case before the United Nations Security Council: I. Statement by Mrs. Golda Meir, Minister for foreign affairs of Israel. II. Excerpts from statements by members of the Security Council, 22 and 23 June 1960.* New York: Israel, Office of Information, 1960.

strany Izraele tvrzeno, že se jednalo o akci dobrovolníků, za jejichž aktivity není možno přičítat žádnou odpovědnost státu jako takovému, který nemínil narušit jakýmkoliv způsobem státní suverenitu Argentiny.

Rada bezpečnosti přesto k celé záležitosti vydala dne 23. června 1960 rezoluci č. 138 (1960), pro niž hlasovalo 8 států zastoupených v Radě bezpečnosti, dva státy se zdržely (Sovětský svaz a Polsko) a Argentina, tou dobou zastoupená v Radě bezpečnosti jako volený člen, se na hlasování vůbec nepodílela. Znění rezoluce bylo velmi stručné (preambule a tři články) a vůči Izraeli velmi benevolentní. Rezoluce uváděla, že „opakování“ obdobných případů by do budoucna mohlo skutečně představovat ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti a Izrael byl vyzván k poskytnutí kompenzace Argentíně.⁵⁵⁰ Z tohoto je patrné, že skutečně dle Rady bezpečnosti k porušení mezinárodního práva při zadržení A. Eichmanna došlo, vůči Izraeli však nebyly ukládány žádné konkrétní sankce. Rezoluce naopak stipulovala, že Eichmann má být za své činy postaven před soud a že rezoluce nemá být v žádném směru interpretována jako schvalování zločinů, z nichž je Eichmann viněn. Čl. 3 uvedené rezoluce vyjádřil naději, že oba dotčené státy „budou nadále pokračovat v tradičně přátelských vztazích“.

Na mezinárodní scéně byla celá roztržka zahlazena tím, že izraelský velvyslanec v Argentíně byl vypovězen ze země jakožto osoba *non grata*. Lord Russell v tomto kroku spatřuje poskytnutí kompenzace, které bylo žádáno ve znění rezoluce Rady bezpečnosti⁵⁵¹, navíc následně Izrael a Argentina vydaly k celé záležitosti společné komuniké, v němž považovaly celý případ na mezinárodní scéně za uzavřený a projevíly vůli pokračovat ve svých kvalitních mezistátních vztazích.⁵⁵²

Z pohledu mezinárodního práva je uvedená rezoluce nejlepším dokladem toho, že jednání Izraele v Eichmannově případě (tj. únos osob podezřelých ze spáchání závažných zločinů z území jednoho suverénního státu pro účely jejich postavení před soud ve státě jiném) není možno považovat za jednání standardní, jednání mezinárodním právem dovolené, či snad jako precedent ve smyslu obyčejového mezinárodního práva, a námitky Argentiny proto byly zcela případné. Nebylo a do dnešní doby není mezinárodním právem dovoleno, aby byly osoby podezřelé ze spáchání zločinů podle mezinárodního práva zadrženy jinak než v souladu s existujícími zvykovými nebo smluvními instrumenty

⁵⁵⁰ Srov. preambuli a čl. 1 a 2 rezoluce Rady Bezpečnosti OSN č. 138 (1960).

⁵⁵¹ LORD RUSSELL OF LIVERPOOL, c.d., s. xii.

⁵⁵² Prohlášení uvádělo: „Vlády Izraele a Argentinské republiky v úsilí naplnit rezoluci Rady bezpečnosti ze dne 23. června 1960, v níž byla vyjádřena naděje, že budou pokračovat tradiční přátelské vztahy mezi oběma zeměmi, se rozhodly považovat incident, který byl vyvolán akcí izraelských občanů, kteří porušili základní práva státu Argentiny, za uzavřený.“ (odst. 40 ROS)

extradičního práva.⁵⁵³ O tom svědčí i tvrzení samotné G. Meirové přednesené během jejího vystoupení před Radou bezpečnosti, která upozorňovala na naprostou mimořádnost celé situace a ojedinělý význam postavy A. Eichmanna pro moderní dějiny Židů. Meirová tak signalizovala, že ani Izrael nemá vůli se k této praxi únosů osob v budoucnosti uchýlovat znovu a jde o jednání mimo rámec běžných, právem aprobovaných mezinárodních vztahů.

Již tato úvodní rovina Eichmannova případu signalizuje jeho rozporuplnost a uvozuje i mnohost názorů na proces, který ještě ani nezačal. Jedná se o rozpory mezi čistou legalitou, utilitárností v právu a smyslem pro vyšší spravedlnost. Jak výše nastíněný průběh diplomatického sporu mezi Izraelem a Argentinou ukázal, ani jedna z těchto kategorií není v reálném světě absolutní a nezpochybnitelnou. I v případě zadržení A. Eichmanna a následné mezinárodní roztržky se podobně jako v případě plánovaných procesů po první světové válce a debat ohledně potrestání nacistických zločinců, které se odvíjely do druhé poloviny roku 1945, ukazuje rozpor mezi realismem a legalismem, který popisuje G. J. Bass (viz podrobněji výše v části 2. této práce). V reálné praxi mezinárodního společenství je patrna slabost tohoto společenství reagovat na porušení norem mezinárodního práva. Na druhou stranu je taktéž nutno cítit, že v diskutovaném případě Adolfa Eichmanna bylo mezinárodním společenstvím vnímáno, že Izrael má určité vyšší morální právo (nikoliv však ale nutně právo pozitivní) Eichmanna podřídit své jurisdikci, které (na rozdíl od způsobu zajištění Eichmanna) nebylo oficiální cestou ze strany ostatních států nikdy přímo zpochybnováno. Jelikož se tedy jednalo o izolovaný případ, který nebyl projevem běžné praxe státu Izrael (s výhradou poznámky učiněné níže ohledně praxe tzv. *preemptive strikes*), mezinárodní společenství poměrně široce ustoupilo od striktního legalismu a nechalo situaci volný průběh podle toho, jak se reálně vyvinula. Způsob zahlazení celého diplomaticko-právního sporu rovněž podporuje hypotézu, že z důvodů citlivosti celé kauzy spojené s událostmi holocaustu ustoupily ostatní státy nezpochybnitelnému morálnímu (byť v puritánsky legalistickém nahlížení možná naopak zdánlivě pochybnému) právu státu Izrael předvést Eichmanna před své soudy. N. N. Kittrie tuto rozporuplnou situaci velmi dobře vystihuje těmito slovy: *„Přestože to [právo Izraele Eichmanna soudit] nebylo mezinárodně zpochybněno, stále zde zůstává pachut' spravedlnosti dosažené protiprávním aktem. [...] Někteří však trvají na tom,*

⁵⁵³ Uvedená praxe únosů za účelem pozdějšího postavení před soud však není zcela mimořádnou a setkáváme se s ní i po A. Eichmannovi, srov. např. praxi USA, kterou L. Damroschová popisuje dokonce tak, že *„únosy pro účely postavení před soud v trestním řízení se staly významnou technikou vlády USA v boji proti terorismu a narkotikům v 80. a 90. letech dvacátého století“*. DAMROSCH, L. Comment: Connecting the Threads in the Fabric of International Law. In MACEDO, S. (ed.) *Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes under International Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 92.

*že únos byl ospravedlněn povahou a rozsahem zločinů, z nichž byl [Eichmann] podezřelý [...] a že v některých extrémních případech musí přísné standardy mezinárodního práva veřejného ustoupit do pozadí ve prospěch práva a morálky.*⁵⁵⁴

7.1.4. Sociologické, politologické, filozofické a historické aspekty procesu s Adolfem Eichmannem

Zajištění a únos Adolfa Eichmanna do Izraele a oznámení Davida Ben Guriona o připravenosti státu Izrael soudit tohoto člověka podezřelého z účastenství na zavraždění přibližně šesti milionů Židů vzbudilo na mezinárodní scéně mnohem širší spektrum reakcí než pouze ty, které byly diskutovány v předchozí kapitole.

V diskuzi k procesu, který byl v Izraeli připravován, se odráží mnoho z toho, s čím jsme se setkali již v debatách k navrhovaným způsobům potrestání nacistů bezprostředně po druhé světové válce. Je protknuta intelektuálními názory, které se odráží v celkovém morálním i právním hodnocení celého fenoménu nacistické zločinnosti a jejího vnímání v poválečné době.

Prvotní reakce směřovaly především k otázce, kdo má Eichmanna soudit (resp. kde má být postaven před soud). Jak již bylo poukázáno v předchozí kapitole, žádný stát ani OSN nevznesly požadavek na vydání Eichmanna k trestnímu stíhání mimo Izrael (přes počáteční ohrazení se tak neučinila ani Argentina a ani v citované rezoluci Rady bezpečnosti nebylo nic v tomto směru uvedeno).⁵⁵⁵ Veškeré tyto debaty je tak s dnešním odstupem možné vnímat jako akademické, přesto však zajímavé a vhodné alespoň krátké zmínky, neboť ve své podstatě shrnují veškeré v úvahu připadající formy trestněprávní justice, které je si možno nejen v případě nacistických zločinců představit.

Jak upozorňuje I. Deutschková, Eichmann nebyl pro mnoho osob v západním světě ani patnáct let po skončení války příliš známou osobou.⁵⁵⁶ Je proto logické, že první reakce přinášela především media, která si uvědomovala mimořádnost situace ve vztahu

⁵⁵⁴ KITTRIE, N. N. A Post Mortem of the Eichmann Case. The Lesson for International Law. In: The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 1964, Vol. 55, No. 1, s. 19.

⁵⁵⁵ Eichmannův obhájce se pravděpodobně pokoušel zapůsobit na Spolkovou republiku Německo, aby požádala o vydání jeho mandanta, jelikož skrze čl. 102 Základního zákona Spolkové republiky Německo, který vylučoval trest smrti, by s ohledem na hrozící trest byl soud v Německu výhodnější. K extradiční žádosti ze strany Německa však nedošlo, navíc v dané době neexistovala mezi Izraelem a Spolkovou Republikou Německo smlouva o vydávání a Izrael by pravděpodobně nebyl ochotný žádosti vyhovět ad hoc. Srov. DEUTSCHKRON, I. Israel und die Deutschen – Das schwierige Verhältnis. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1991, s. 124.

⁵⁵⁶ Ibid., s. 119.

k historickým kořenům holocaustu a možná také aktuální politické situaci. Velmi překvapivé je, že veskrze pozitivní ohlasy a plnou podporu získával Izrael pro záměry postavit Eichmanna před své soudy v tisku v zemích latinské Ameriky. Příkladem brazilský deník *Diario de noticias* uveřejnil dne 7. července 1960 článek, který mimo jiné uvádí: „*Eichmannův proces bude pokračováním norimberských procesů a nic by od něj nemělo Izraelce odradit. [...] Možná to přiměje brazilskou vládu podniknout okamžité kroky proti zločincům, kteří zde pobývají. Pokud neví, kam s nimi, měla by je vydat do Izraele.*“⁵⁵⁷ Podobné reakce je možno zaznamenat i v dalších zemích tohoto regionu.

V západním Německu se obdobně vyjádřil např. *Berliner Morgenpost* již dne 21. května 1960: „*Pokud je na světě soudce s právem vyřknout spravedlnost nad Eichmannem, pak je to židovský národ.*“⁵⁵⁸ *Frankfurter Allgemeine Zeitung* pak ve svém článku ze dne 27. května 1960 patrně velmi trefně vyjadřuje, s jakým pocitem viny a zostuzení většinová německá společnost proces přijímala: „*Nemůžeme zpochybňovat izraelské orgány, které dokázaly zadržet Eichmanna, můžeme leda zpochybňovat metodu zadržení. Ale nemáme žádné právo, abychom se touto věcí tak legalisticky zabývali. Koneckonců toto by posloužilo toliko pouze k uklidnění našeho vlastního svědomí. Někdo, kdo se brutálně postavil nad veškeré právo a vzepřel se veškerým zákonům, které nám dává příroda, nemá dle našeho soudu právo na žádnou solidaritu. My, v zemi, která nebyla schopna Eichmanna přivést před soud, bychom nyní měli mít plnou důvěru v izraelskou jurisdikci: Přinese to spravedlnost, nikoliv odplatu.*“⁵⁵⁹

Na druhou stranu se v německém tisku objevily i protichůdné názory. Např. ve *Frankfurter Rundschau* ze dne 11. června 1960 se naopak uvádí, že Eichmann, který páchal své zločiny jménem německého národa, patří před německé soudy a Spolková republika by měla udělat vše pro to, aby jeho i jeho komplice postavila před své soudy.⁵⁶⁰ 25. června 1960 se ve *Sternu* objevil článek, který obdobně nezpochybňoval morální oprávněnost Eichmannova zadržení, ale zároveň vyjadřoval obavu, že „*by proces v Izraeli neposloužil pravdě, nýbrž by byl Izraelci pouze zneužit k politickým účelům.*“⁵⁶¹ Podobné obavy pak akcentoval i článek v deníku *Die Zeit* ze dne 17. června 1960. Na rozdíl od výše citované statě z *Frankfurter Rundschau* se vyslovoval pro zřízení mezinárodního tribunálu tak, „*aby*

⁵⁵⁷ Přepis článku je uveřejněn In: Eichmann in the World Press, c.d., s. 3. V Brazílii se např. ukrývali Franz Stangl a Gustav Wagner – bývalý velitel a jeho zástupce ve vyhlazovacím táboře Sobibór, Stangl byl rovněž vedoucím střediska programu euthanazie duševně postižených osob v hornorakouském Hartheimu.

⁵⁵⁸ Ibid., s. 67.

⁵⁵⁹ Ibid., s. 69.

⁵⁶⁰ Viz KRAUSE, P. Der Eichmann-Prozess in der deutschen Presse. Frankfurt am Main: Campus Verlag GmbH, 2002, s. 147-148.

⁵⁶¹ Ibid., s. 150-151.

se na soudním procesu s Eichmannem podílely všechny národy a nikoliv jen ta část židovského národa, která dnes žije v Izraeli, nýbrž k němu i všechny další národy, které byly dotčeny holocaustem, také tak Němci, jejichž jménem jej Eichmann organizoval.⁵⁶²

K tomuto tématu se vyjadřovaly i přední osobnosti. P. Krausem je citován např. známý filozof Karl Jaspers, který se vyjádřil, že přestože si je vědom rozporu mezi touto svou „fantazií“ a reálnou situací, domnívá se, že v ideálním případě by měl být Eichmann postaven před mezinárodní tribunál (popř. „tribunál lidstva“), nebo by bylo možné, aby izraelský soud provedl veškeré dokazování a zjištění skutkového stavu (neboť i blízkost svědků a taktéž listinných důkazů z archivu *Jad Vašem* bylo z izraelské strany chápáno a prezentováno jako výhoda a důvod pro uspořádání procesu v Izraeli), ale o vině a trestu by posléze rozhodovala nezávislá instance, která by zastupovala lidstvo jako celek.⁵⁶³

V této debatě očividně rezonovalo více možností, jak v případě Eichmanna postupovat. Žádný z těchto přístupů však nepochybně morální spravedlnost postavit Eichmanna před (nějaký) soudní orgán. Zdá se, že celá tato diskuze velmi dobře odrážela skutečnost toho, s jakou mnohostí přístupů (a typů justičních těles) je možno se v případě stíhání zločinů podle mezinárodního práva setkat. V částech této práce, které předcházely tomuto pojednání o procesu s Eichmannem, byla tato mnohost velmi dobře patrná a veškeré tyto (v roce 1960) prezentované názory byly založeny na určitém předobrazu z let předchozích. Mezinárodním tribunálem byl nepochybně MVT, do jisté míry lze uvažovat obdobně i o VT v jednotlivých okupačních zónách. Praxe založená na znění Moskevské deklarace a později rozpracovaná v dalších dokumentech (srov. výše) naopak předpokládala rozsáhlou spolupráci jednotlivých států a stíhání osob před soudy toho státu (a národa, neboť mnohdy byly zřizovány zvláštní „národní“ či „lidové soudy“) a rovněž spolupráci při zajišťování svědeckých výpovědí a dalších důkazů. Dílčím způsobem debaty po Eichmannově zadržení i předjímalý praxi, která se začala v některých případech uplatňovat až později - v druhé polovině dvacátého století je možno se setkat také se zcela mimořádnými soudními tělesy, které se nacházely (nachází) na pomezí soudů mezinárodních a národních (tzv. *mixed courts*, které jsou obvykle založené na místních soudech a soudcích, ale bývají z důvodů posílení nestrannosti či erudice obohaceny o mezinárodní prvek, např. zahraničního člena senátu⁵⁶⁴).⁵⁶⁵

⁵⁶² Ibid., s. 165.

⁵⁶³ Ibid., s.127-128.

⁵⁶⁴ Srov. např. JOSIPOVIČ, I., c.d., s. 41n.

⁵⁶⁵ Jako zcela mimořádný a doposud v moderní historii bezprecedentní případ lze chápat tzv. soudy *gacaca*, které byly zřízeny ve Rwandě jako komplement pro Mezinárodní trestní soud pro Rwandu a řádné rwandské soudy (popř. soudy jiných států, které na základě univerzální jurisdikce převezmou soudní řízení s některým

Jak bylo poukázáno výše, v důsledku se však jednalo pouze o akademickou debatu. Rozhodující v případě Adolfa Eichmanna byla reálná politická vůle Izraele (a minimálně též tacitní souhlas ostatních států s tímto postupem) postavit jej před soud ve svém státě.

H. Arendtová, jejíž práce s názvem *Eichmann v Jeruzalémě: Zpráva o banalitě zla* je dodnes ve vztahu k celému procesu chápána jako klíčové a uvozující dílo, vůči němuž se další autoři v té či oné míře vymezují nebo se na něj odkazují, jako první ve své (více filozofické a psychologické, než právní) studii proběhlého trestního řízení upozornila na to, že stát Izrael mohl skutečně mít zájem na tom, aby skrze připravovaný proces mohl prezentovat některé ze svých ideálů. Z jejího pohledu tak byly důvodné některé obavy veřejnosti a médií, zda je proces v Izraeli nejvhodnějším řešením a zda by Eichmann neměl být souzen spíše nějakým mezinárodním tribunálem.

Od svého vzniku byl Izrael opakovaně napadán okolními arabskými státy z důvodů politických, náboženských či sociálních (resp. Izrael se sám musel v některých případech uchýlit k aktivní vojenské strategii ospravedlňované na základě práva na sebeobranu a preventivní, resp. přesněji tzv. preemptivní zásah */preemptive strike/*, viz např. v době šestidenní války v roce 1967). Z tohoto důvodu představoval Eichmannův proces pro Ben Guriona výjimečnou příležitost, jak získat větší podporu a solidaritu pro svůj stát jak ve vztahu k mezinárodnímu společenství navenek, tak uvnitř izraelské židovské populace. G. J. Bass uvádí, že proces měl mezi mladými Židy, kteří neměli osobní zkušenost s holocaustem, „zvýšit sionistickou pýchu“. Proces měl také upozornit na to, jak „nedostatečně reagoval okolní svět na holocaust.“⁵⁶⁶ H. Arendtová v tomto směru také zaznamenala, že proces měl v jistém směru působit jako poselství Židům žijícím v diasporách mimo Izrael.⁵⁶⁷ Proces chápáný z této roviny proto měl jednak upozornit na minulé křivdy vůči Židům v Evropě, měl přinést ucelenou zprávu o tom, co byl holocaust a jakých rozměrů nabyl, ale měl také prezentovat současnou připravenost a schopnost Izraele postavit se za své národní zájmy a za zájmy židovstva jako takového. Měl demonstrovat, že „židovský národ přestál dvě tisíciletí

obžalovaným, viz tzv. konkurující jurisdikce mezinárodního tribunálu a národních soudů, která se podává z čl. 8 Statutu Mezinárodního trestního soudu pro Rwandu).

Vzhledem k živelnosti a obrovskému rozsahu genocidy ve Rwandě (celkem 130.000 osob bylo vzato do vazby pro svou účast na genocidě), bylo rozhodnuto, že tyto mimořádné soudy budou rozhodovat o vině a trestu. Tribunály *gacaca* jsou zřizovány v jednotlivých municipalitách z příslušníků místních komunit (mají tedy v rozhodující míře laický charakter) a mohou rozhodovat o vině a trestu (v tomto směru mohou ukládat zejména tresty obecně prospěšných prací, omezeně dlouhé tresty odnětí svobody apod.) a mají mít významnou úlohu v rekongracii rwandské společnosti, která je dodnes stále poměrně rozdělena na „pachatele“ a „oběti“. Srov. blíže např. BORNKAMM, P.C. Rwanda's Gacaca Courts: Between Retribution and Reparation. Oxford: Oxford University Press, 2012.

⁵⁶⁶ BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case, c.d., s. 84.

⁵⁶⁷ ARENDT, c.d., s. 9-10.

v *exilu*⁵⁶⁸ a nyní je schopen pachatele minulých (ale třeba i budoucích) zločinů předvést před své soudce. D. E. Lipstadvová dokonce argumentuje, že v případě Eichmanna je takto možno nalézt předzvěst operací izraelských složek na letišti v Entebbe⁵⁶⁹, proti jaderným zařízením v Iráku⁵⁷⁰ a mnoha dalších případech.⁵⁷¹

Způsobu, jak mělo být toto prezentováno skrze proces samotný (vedle mediálních prohlášení, která především prostřednictvím premiéra Ben Guriona směřovala do světa), se věnuje mezi dalšími právě i H. Arendtová. Ta spatřovala formu, jak tato poselství vyjádřit, ve způsobu, jakým byl proces veden ze strany obžaloby. Ve své pasáži věnující se postavě nejvyššího státního zástupce G. Hausnera konkrétně uvádí tento postřeh: „*Ben Gurion zůstává neviditelným režisérem procesu. Ani jednou se nedostaví k soudnímu stání; v soudní síni hovoří hlasem Gideona Hausnera, který se při tomto zastupování vlády snaží ze všech sil, aby svého pána nezklamal.*“⁵⁷² Na dalších místech své knihy pak H. Arendtová odkazuje na momenty, kdy před soudem byla podávána svědecká výpověď pamětníka holocaustu, která přes veškeré vylíčení prožitých hrůz neměla ve skutečnosti vůbec žádnou relevanci ve vztahu k osobě obžalovaného ve smyslu konkrétních důkazů o tom, že je mu některé z těchto činů možno individuálně přisuzovat (přičemž předmětem standardního trestního řízení v obecném smyslu by mělo být právě a jenom zjištění či posouzení individuální viny obžalovaného).⁵⁷³ Ostatně tuto potřebu prezentovat fenomén holocaustu v jeho nahé brutalitě a celistvosti přiznává osobně i vrchní žalobce G. Hausner ve svých pamětech k celému procesu: „*Věděl jsem, že potřebujeme víc než jen usvědčení; potřebovali jsme živoucí důkaz nezměrné lidské a národní katastrofy.*“⁵⁷⁴

Dílčím způsobem bychom tak mohli nabýt dojmu, že některé z výhrad (zmíněných výše) proti snaze Izraele postavit Adolfa Eichmanna před své soudy mohly být oprávněné. Současně je však nutno dodat i to, že byla-li v procesu spatřována zahraničními pozorovateli a komentátory v určitém směru cílená agitace a sebepropagace izraelského státu, pak to bylo pouze na straně žalobců či vrcholných státních představitelů a nikoliv soudců, kteří se naopak těšili velké vážnosti, maximální morální i právní autoritě a nebyli v nestrannosti

⁵⁶⁸ Srov. DEUTSCHKRON, I., c.d., s. 128.

⁵⁶⁹ Operace, při níž v roce 1976 osvobodilo izraelské vojenské komando zadržená (především židovská) rukojmí na letišti v ugandském Entebbe.

⁵⁷⁰ Letecký útok z roku 1981, při kterém byl zničen rozestavěný jaderný reaktor na iráckém území.

⁵⁷¹ LIPSTADT, D.E., c.d., s. 194.

⁵⁷² ARENDT, c.d., s. 5

⁵⁷³ Srov. ARENDT, H., c.d., s. 8-9 a 229n., na druhou stranu proti tomuto tvrzení Arendtové o nesouvislosti některých svědeckých výpovědí s předmětem řízení (tj. Eichmannovým jednáním) se ostře vymezuje D. E. Lipstadvová, která jej považuje za chybné – srov. LIPSTADT, D. E., c.d., s. 159-161.

⁵⁷⁴ HAUSNER, G. Justice in Jerusalem. New York: Harper and Row, 1966, s. 290n.

výkonu svých pravomocí zpochybnování.⁵⁷⁵ Soudci sami pak vyjádřili vůli zabývat se ve svém právním posouzení pouze skutečnostmi, které byly relevantní k osobě obžalovaného.⁵⁷⁶ Z hlediska kvality právní argumentace i způsobu vypořádání se s rozsáhlým důkazním materiálem (v Jeruzalémě bylo vyslechnuto celkem 101 svědků⁵⁷⁷ a dalších 16 na dožádání v zahraničí, materiál sebraný dohromady při přípravné fázi řízení měl několik tisíc stran, pouze zápis z Eichmannových policejních výslechů čítá 3564 stran⁵⁷⁸) je možno oba rozsudky naopak považovat i v mezinárodním srovnání za vysoce kvalitní právní akty.⁵⁷⁹ Rozsudek Okresního soudu v prvním stupni (dále jen „ROS“) čítající 244 odstavců (207 stran), D. Cesarani dokonce (ze svého pohledu historika se zaměřením na židovské dějiny) považuje za „jednu z nejlepších historiografických syntéz nacistického pronásledování a hromadného vraždění Židů, jaké v té době vznikly.“⁵⁸⁰

V neposlední řadě je vhodné alespoň dílčím způsobem zmínit rovněž některé „rekonkiliační“ efekty či momenty usmíření v celém společenském spektru událostí, které s sebou proces přinesl. Nálada, kterou s sebou informace o přítomnosti Eichmanna v izraelské vazební věznici mezi běžnými Izraelci přinesla, je srovnávána s emocemi, kterými byla palestinská židovská společnost naplněna v době vyhlášení samostatnosti státu Izrael.⁵⁸¹ Proces však především umožnil, aby se začala uzavírat propast, která byla v izraelské společnosti pociťována mezi přistěhovalci z Evropy, kteří sami prošli holocaustem, a těmi, kteří do Izraele zamířili z Evropy již dříve, popř. přišli z jiných zemí, nebo se narodili již v Izraeli jako potomci přeživších obětí šoa. Díky Eichmannovi a okolnosti, že hlavním důkazním materiálem (na rozdíl od norimberských procesů) neměly být listinné důkazní prostředky (v Norimberku byly pro proces před MVT zvoleny především listinné důkazy i s ohledem na záměr obžaloby udržet vysokou konsistentnost a v jejím rámci i relativní rychlost procesu s 23 obžalovanými), nýbrž výpovědi svědků, začal být holocaust a zprávy pamětníků otevřeným tématem, jehož společenskou závažnost si začali lidé připouštět. Spolu s mimořádnou účastí médií, která z procesu přinášela zprávy (proces byl např. i živě přenášen v rozhlasu), umožnila tato právní forma (proces) přenést

⁵⁷⁵ Srov. ARENDT, H., c.d., s. 4-5; BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case, c.d., s. 79; DEUTSCHKRON, I., c.d., s. 138-139.

⁵⁷⁶ Srov. odst. 2 rozsudku soudu prvního stupně.

⁵⁷⁷ Přepis stenografických záznamů z celého soudního řízení je k dispozici v devítisvazkové edici The Trial of Adolf Eichmann. Jerusalem: Keter Enterprises, 1992.

⁵⁷⁸ Protokol z výslechu byl publikován v plném rozsahu jako VON LESS, A. Das Eichmann Protokoll. Wien: Paul Zsolnay Verlag G.m.b.h, 1991.

⁵⁷⁹ Srov. rovněž DRAPER, G. I. A. D. The Eichmann Trial: A Judicial Precedent. Royal. In: Institute for International Law 1944-, 1962, Vol. 38, No. 4, s. 491, kde se píše dokonce o „*právnickém mistrovství*“ obou soudů.

⁵⁸⁰ CESARANI, D., c.d., s. 298. Samotný ROS se ke své aspiraci být „*důkladným a vyčerpávajícím historickým popisem událostí, které se odehrály během holocaustu*“ přihlásil v odst. 1.

⁵⁸¹ Srov. LIPSTADT, D. E., c.d., s. 4.

zkušenosti z válečných let alespoň do jisté míry i na ty, kteří je sami neměli.⁵⁸² D. Lipstadtová sice tvrdí, že tento proces uvnitř Izraelské společnosti (popř. i jinde ve světě) by možná přišel i bez Eichmannova procesu, byl to však soud s Adolfem Eichmannem, který „vše akceleroval tím, jak vytvořil předpoklady pro to, aby se vnitřní, niterný svět přeživších mohl dostat do obecného povědomí lidí a do jejich paměti.“⁵⁸³

Zrcadlově stejný efekt však překvapivě mohl mít proces rovněž v (západním) Německu. I zde byla ve společnosti prohlubeň mezi těmi, jejichž léta života nebyla spojena s dobou nacistické vlády, a těmi, kterým mohla být z některých úhlů pohledu kladena kolektivní vina za události a zločiny s touto érou spojené. I zde nepochybně musela existovat stejná otázka jako v Izraeli: „Jak bylo něco takového možné?“ Zatímco v Izraeli otázka znamenala, proč se Židé svému osudu nevzepřeli, v Německu byla tato otázka položena s dovětkem, jak bylo možné, že se Němci nechali k něčemu takovému svést, jak bylo možné, že proti zvráceným součástem nacistické ideologie nezasáhli, popř. jak mohou tvrdit, že o většině zločinů neměli ponětí.⁵⁸⁴ Ve skutečnosti tak byl tento popisovaný „syndrom“ obou společností do značné míry totožný, neboť obě nastolené otázky jsou vlastně ve svém obsahu totožné. Proto není překvapivé, že i v západním Německu byl proces velice silným tématem, a to nejenom v politických kruzích, kde se kancléř Adenauer obával, že proces může ohrozit postupně se zvyšující kredit jeho země na poli mezinárodních vztahů.⁵⁸⁵ I. Deutschronová, která se recepcí Eichmannova procesu v západním Německu⁵⁸⁶ podrobně zabývala, soudí, že proces nebyvalým způsobem otevřel otázku nacistických zločinů, která do té doby byla přecházena společností jakožto celkem spíše mlčením. Zásadním způsobem to přispělo k vytvoření nové generace, která již dokázala o tomto historickém problému volně přemýšlet a v jistém směru se přičítá Eichmannovu procesu význam i pro kulturní a společenskou revoltu mládeže v rozvolněných letech osmdesátých a devadesátých. I do vzájemných vztahů mezi západním Německem a Izraelem, resp. dokonce mezi běžnými Němci a Izraelci, proto (oproti předchozím očekáváním) přinesl proces překvapivě mnoho pozitivního. Posledně

⁵⁸² Ibid., s. 193.

⁵⁸³ Ibid., s. 201.

⁵⁸⁴ Hypotéza, že by přeci jen mohlo být možné, aby německá společnost žila v nevědomí o probíhajících masakrech Židů a dalších rozsáhlých zločinech tohoto typu, zaznívá však např. v DE ZAYAS, A.-M., c.d., s. 398. Argumentace se zde opírá o skutečnost, že rozkazy k provedení operací tohoto typu byly předávány často pouze formou ústních pokynů, navíc tyto zločiny se odehrávaly v několika fázích, takže o jejich skutečné existenci museli zcela nevyhnutelně mít znalost jejich vykonavatelé na konci řetězce (tj. popravčí a personál vyhlazovacích táborů) a pak naopak již jen úzký kruh zasvěcenců na nejvyšších místech. Vzhledem k mnohosti svědectví z okupovaného Polska (ale i Německa) a i tak vysokému počtu osob zapojených do samotného zabíjení je tato hypotéza krajně nepravděpodobná. Je samozřejmě předpokladatelné, že ne každý jednotlivec (občan) byl ve Třetí říši s osudem Židů obeznámen, přesto je patrně realističtější předpoklad, že musela existovat určitá (byť abstraktní) informovanost obyvatelstva o tom, co se děje.

⁵⁸⁵ Srov. např. DEUTSCHKRON, I., c.d., s. 123.

⁵⁸⁶ Srov. také např. BAUMANN, U. Der Prozess – Adolf Eichmann vor Gericht. Berlin: Gedenk-und Bildungsstätte Haus der Wannsee-Konferenz, 2011, s. 228n.

citovaná autorka poukazuje na skutečnost, že skrze proces byla dána možnost lidem obou národností se setkávat, mnoho německých reportérů bylo oproti svým předpokladům šokováno velmi vřelým přijetím, kterého se jim v Izraeli dostalo, o čemž následně spolu se zprávami z procesu samotného referovali ve svých příspěvcích pro německá média. Zatímco Němci takto nabývali dojmu, že Izrael je jim zemí otevřenou, podobným způsobem začalo množství Izraelců opět vnímat své vazby s Německem, odkud oni sami (popř. jejich rodiče) mnohdy do Izraele přišli, a které již nemělo s myšlenkami národního socialismu nic společného.^{587,588}

Naopak v Německé demokratické republice byl proces prezentován především s politickými konotacemi s cílem diskreditovat západoněmecký režim.⁵⁸⁹ Vzhledem k tomu, že recepce či zpětná reflexe určitého fenoménu v kolektivním pojetí celé společnosti má za svůj předpoklad především to, že se jedná o svobodnou občanskou společnost (a tyto premisy nebyly ve východním Německu naplněny), neproběhla tam reflexe Eichmannova procesu ve stejné míře jako v západním Německu.⁵⁹⁰

V neposlední řadě jako jeden z mimoprávních důsledků procesu je možno také zmínit, že proces proti Eichmannovi podstatně zintenzivnil postup v bádání o holocaustu.⁵⁹¹ Skrze spolupráci vyšetřovacího týmu s památníkem *Jad Vašem* v Jeruzalémě bylo shromážděno a rozříděno velké množství materiálů. D. E. Lipstadvová také uvádí, že proces způsobil, že se nebývale zvýšil počet vědců, kteří se výzkumu konečného řešení židovské otázky začali věnovat.⁵⁹² Ve filmovém zpracování tento proces (pokračující však do jisté míry pochopitelně až dodnes) vygradoval ve filmovém dokumentu Clauda Lanzmanna z roku 1985 s názvem *Šoa*, v literárním světě jsou to díla A. Lustiga, P. Levyho, E. Wiesela, mnohé paměti (včetně válečných deníků osob zavražděných i přeživších), z prací historiografických je možno zmínit např. již citované G. Alyho, J. Bauera, či R. Hilberga.

⁵⁸⁷ DEUTSCHKRON, I., c.d., s. 137, 140-141.

⁵⁸⁸ Srov. též VON LANG, J.. Das Urteil gegen Adolf Eichmann. Frankfurt am Main: Athäneum, 1987, s. 333.

⁵⁸⁹ Srov. Der Prozess – Adolf Eichmann vor Gericht / Facing Justice – Adolf Eichmann on Trial. Berlin: Gedenk- und Bildungsstätte Haus der Wannsee-Konferenz, Stiftung Topographie des Terrors, Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2011, s. 228-233.

⁵⁹⁰ DEUTSCHKRON, I., c.d., s. 120, 140.

⁵⁹¹ D.E. Lipstadvová dokonce upozorňuje, že ač toto označení (holocaust) pro genocidu Židů bylo užíváno již před rokem 1960, jeho rozšíření do obecného povědomí lidstva je vhodné přičítat právě Eichmannovu procesu. LIPSTADT, D.E., c.d., s. 188.

⁵⁹² Ibid.

7.1.5. Otázky spojené s jurisdikcí izraelských soudů ve vztahu k Adolfu Eichmannovi

Hmotněprávní norma, na jejímž základě byl A. Eichmann v Izraeli postaven před soud, byl zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů z roku 1950 (dále jen „ZPNNK“).⁵⁹³ Tento zákon v době svého přijetí znamenal projev jednoznačné vůle Izraele nedistancovat se od událostí, které se staly v Evropě během druhé světové války a které výrazným způsobem zapůsobily v nejširším slova smyslu na samotnou identitu židovského národa.

Zákon samotný je poměrně stručný, ale je v něm jasně seznatelný jeho inspirační zdroj, kterým byla Charta MVT. ZPNNK je do dané doby nejvýstižnějším příkladem pronikání norem mezinárodního trestního práva (obsaženého především v Chartě MVT a navazujících rozsudcích MVT i VT) do práva národního. Na druhou stranu došlo v případě izraelského zákona k posunu v tom směru, že normy, které z mezinárodního práva trestního do národního právního řádu Izrael recipoval, formuloval s výraznějším zaměřením na zločiny, kterých se nacisté dopustili vůči židovskému obyvatelstvu (ačkoliv sekundárně by bylo možné tohoto zákona využít i na jiné případy). Přesto D. E. Lipstadtová upozorňuje na určitý paradox tohoto předpisu spočívající v tom, v době jeho přijetí se ve skutečnosti spíše počítalo s jeho využitím proti kolaborantům s nacisty⁵⁹⁴ (tj. např. proti tzv. kápům /vězňům na pozicích vedoucích vězeňských bloků či jednotlivých pracovních komand/ v koncentračních táborech, případně též v případech členů tzv. židovských rad, které pro Židy po konci války představovaly velmi citlivé téma⁵⁹⁵), než že by se reálně mohlo podařit

⁵⁹³ Zákon 5710-1950, v angličtině označovaný jako *“Nazi and Nazi Collaborators (Punishment) Law”*, byl přijatý *Knessetem* 1. srpna 1950 a publikován ve sbírce *Sefer Ha-Hukkim* č. 57 (s. 281) dne 9. srpna 1950.

⁵⁹⁴ Srov. např. rozsudek Okresního soudu v Tel Avivu ze dne 4. ledna 1952 v trestní věci proti Ezekielovi Enigsterovi, který byl odsouzen k trestu smrti (později změněn milostí prezidenta na trest odnětí svobody v trvání dvou let). *Attorney General v. Enigster (Cr. C 9/51)*, *Pesakim Mehoziim (1951-1952) 152*. Dílčí reprint rozsudku In: CASSESSE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A., c.d., s. 127-132. Srov. rovněž CASSESSE, A. (ed.) *The Oxford Companion to International Criminal Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 658n.

⁵⁹⁵ Tzv. židovské rady */Judenräte/* byly zřizovány místními nařízeními v rámci židovských obcí v obsazených oblastech a ve sběrných ghettech na východě (zde byla navíc zřizována i tzv. židovská policie */jüdische Polizei/*). Těmto orgánům vedle minimální míry jisté samosprávné působnosti nad chodem podřízených židovských komunit byly ze strany německé vrchnostenské moci rovněž mnohdy svěřovány úkoly selekce osob pro transporty do vyhlazovacích center, vybírání arbitrárně stanovovaných sankčních poplatků, zajišťování produkce výrobků požadovaných pro civilní či vojenské využití mimo ghetto apod. Postavení židovských rad bylo proto velmi rozporuplné a vynucovalo si kroky, které z pohledu přeživších a pozůstalých po obětech holocaustu mohou být v mnoha případech chápány jako kolaborace. Tato míra „kolaborace“ však byla nepochybně vedena motivací co možná nejvíce zvýšit šance svěřených židovských obcí na přežití. V odstupu poválečných let nabývá na síle závěr I. Trunka, že *„židovské rady učinily velkou chybu, když se domnívaly, že nacistická politika vůči Židům [od začátku etapy jejich fyzické likvidace] byla motivována racionálními či utilitárními zájmy jakéhokoliv druhu. Nyní s jistotou víme, že rozdílem [...] bylo pouze zpomalení tempa konečného řešení a nikoliv zastavení úplného fyzického zničení Židů. Armáda měla zájem pouze na využití otrocké židovské práce pro účely německé vojenské mašiny do doby, než by bylo možné nahrazení Židů nežidovskými pracovníky z místní populace.“* Srov. TRUNK, I. *Why the Jewish Councils Cooperated*. In NIEWYK,

před izraelský soud předvést některého z nacistů přímo zodpovědných za zločiny proti izraelskému národu.⁵⁹⁶ Tomu odpovídají i některá ustanovení ZPNNK, která počítají se vznikem trestní odpovědnosti např. u osob, které se jakožto „*osoby na vedoucích pozicích ghett dopustily jednání, kdy neposkytly potřebnou pomoc, vyhrožovaly násilím, ukládaly nucené práce [...]*“ (srov. čl. 4 ZPNNK), popř. u osob, které zneužili tísně pronásledovaných osob a v této souvislosti získaly např. prospěch materiální nebo se dopustily znásilnění, ublížení na zdraví apod. (čl. 2 ZPNNK), nebo ty, kteří osoby pronásledované nacisty vydali nepřátelské správě (čl. 5).

Je zjevné, že tyto zmiňované kategorie zločinů skutečně nesměřují primárně proti osobám, které by byly přímo zodpovědné za holocaust z globální perspektivy, jak tomu bylo v případě A. Eichmanna. Přestože tato ustanovení mohla mít, jak bylo poznamenáno shora, v době přijetí zákona hlavní praktický význam, klíčovou pozici v systematice ZPNNK i v Eichmannově případě zabírají jiná ustanovení, která obvykle pouze s drobnými odchylkami zrcadlí slovní definice zločinů obsažených v Chartě MVT, popř. tyto definice dále rozpracovávají v souvislosti s dalším rozvojem mezinárodního trestního práva po roce 1945.

Těmito zločiny relevantními ve vztahu k Eichmannovi, které jsou v ZPNNK vymezeny v čl. 1, jsou zločiny proti židovskému národu, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny. Zločiny proti židovskému národu jsou ve smyslu ZPNNK „*jednání s úmyslem vyhladit židovský národ zcela nebo z části [...] především způsobením závažné fyzické nebo psychické újmy Židům, umístěním Židů do takových životních podmínek, jejichž cílem je jejich fyzická likvidace, uplatňováním opatření, jejichž cílem je předcházení narozením mezi Židy, násilné přesuny židovských dětí do jiných národních nebo náboženských skupin, zničení nebo znesvěcení židovských náboženských nebo kulturních majetků nebo hodnot, podněcování k nenávisti vůči Židům.*“ Pro účely této skupiny zločinů se *Knesset* specificky inspiroval v ÚZTZG z roku 1948 s touto odchylkou, že na rozdíl od této úmluvy, která používá terminologicky pojmu „*členové skupiny*“, specificky vztáhl celou situaci k židovskému národu, jakožto tzv. zvláštnímu předmětu⁵⁹⁷ tohoto zločinu. Tři z patnácti žalobních bodů proti Eichmannovi byly založeny právě na této skutkové podstatě, která měla v systematice ZPNNK ústřední místo. Byť zločin proti židovskému národu (genocida) neměl úplný předobraz v Chartě Mezinárodního vojenského tribunálu z roku 1945, je obecně uznáváno, že základ tomuto zločinu byl dán právě již v Chartě MVT a konkrétně

D.L. (ed.) *The Holocaust : Problems and Perspectives of Interpretation*. 3. vyd. Boston : Houghton Mifflin, 2003, s. 166.

⁵⁹⁶ LIPSTADT, D.E., c.d., s. 195.

⁵⁹⁷ NOVOTNÝ, O.; DOLENSKÝ, O.; JELÍNEK, J.; VANDUCHOVÁ, M., c.d., s. 113.

v ustanovení ke zločinům proti lidskosti (srov. znění „*vyhlazování, zotročení, deportace a další nehumánní činy [...] nebo perzekuce z politických, rasových nebo náboženských důvodů* [...]“ v čl. 6(c) Charty MVT). Jak bylo poznamenáno již výše, ve smyslu Charty MVT byla genocida formálně chápána pouze jako zvláštní (těžší) forma zločinů proti lidskosti, z nichž se teprve na základě ÚZTZG odštěpila její samostatná skutková podstata (pro jejíž naplnění je třeba na straně pachatele kvalifikovaná forma přímého úmyslu */dolus specialis/*, a to zvláštní snaha vyhladit skupinu jako celek nebo alespoň z části).⁵⁹⁸

Definice zločinů proti lidskosti podle ZPNNK nás však již plně navrací zpět do roku 1945, neboť tato širší kategorie zločinů je v izraelském zákonu formulována následovně: „*jakékoliv z těchto jednání: vražda, vyhlazování, zotročení, vyhladování nebo deportace a jiná nelidská zacházení spáchaná proti kterékoliv skupině obyvatelstva, stejně jako pronásledování z národnostních, rasových, náboženských nebo politických důvodů*“. Tato formulace výslovně navazovala na Chartu MVT a nebyla nutně (na rozdíl od zločinů proti židovskému národu) zcela specificky zaměřena pouze na židovské oběti. Je však vhodné současně upozornit, že tato definice vypouští požadavek Charty MVT, aby takovéto zločiny byly spáchány v souvislosti s válečnými zločiny (nebo zločiny proti míru a konspirací), což před MVT (a v jisté míře i pro řízení na základě ZKR 10) znamenalo výrazné omezení. Izraelský předpis tuto provázanost již zcela překonává a odpovídá dnešní samostatné pozici zločinů proti lidskosti v mezinárodním právu. Na tomto ustanovení ZPNNK byla také založena většina obžaloby proti Eichmannovi (většina poměřovaná rozsahem a nikoliv závažností, která byla i z pohledu prokuratury spatřována prioritně v první kategorii zločinů), když celkem 9 žalobních bodů jej vinilo ze zločinů proti lidskosti (mimo jiné i z toho, že je vinen za deportaci 90 dětí z Lidic do Chelmná */Kulmhof/*, kde byly zavražděny, popř. Eichmannovo podstatné zapojení do deportačních operací týkajících se Poláků po obsazení Polska – srov. výše).

Třetí skupinou zločinů podle ZPNNK, ze kterých byl Eichmann také obviněn, byly válečné zločiny, jejichž vymezení rovněž nalezlo vzor v čl. 6 Charty MVT. Tímto jednáním podle ZPNNK může být v době válečného stavu např. „*vražda, špatné zacházení, deportace na nucené práce, [...], zabíjení rukojmích, rabování soukromého nebo veřejného majetku, svévolné ničení měst a obcí, devastace neopodstatněná vojenskou nutností*.“ Válečným zločinem, ze kterého byl A. Eichmann v jednom bodu obžaloby viněn, byla perzekuce německých Židů. V tomto ohledu (i s přihlédnutím k judikatuře MVT) je sporné, zda je možné o kategorii válečných zločinů hovořit i ve vztahu k příslušníkům vlastního státu za

⁵⁹⁸ Srov. CASSESE, A., c.d., s. 96 a 106, rovněž srov. odst. 26 ROS.

situace, kdy neprobíhá ani žádný vnitrostátní ozbrojený konflikt. Z hlediska prokuratury se zde jednalo spíše o obsahovou záměnu se zločiny proti lidskosti.⁵⁹⁹

Poslední druhem zločinu, který byl vůči Eichmannovi v žalobě uváděn, byla „účast v nepřátelských organizacích“ (čl. 3 ZPNNK). Skutková podstata byla vymezena proti každému, kdo „během období nacistického režimu [...] byl členem nebo držel post nebo vykonával funkci v nepřátelské organizaci [...]“. Sankcí za tento skutek (členství v nepřátelské organizaci) mohl být trest odnětí svobody až do výše sedmi let odnětí svobody. Definice „nepřátelské organizace“ opět odkazovala (tentokrát zcela výslovně) na MVT s tím, že takovou organizací je (mimo jiné) každá z těch, které byly v rozsudku MVT označeny za tzv. „zločinecké organizace“ podle čl. 9 Charty MVT (čili se jednalo o vedení nacistické strany, SS, SD a Gestapo). Eichmann tudíž byl viněn z členství v SS, Gestapu a SD. Na výhrady k tomuto druhu skutkové podstaty bylo poukázáno již výše, a to včetně závěru, že ustanovení čl. 10 Charty MVT umožňující soudně stíhat osoby pro jejich členství v organizacích označených ze strany MVT za zločinecké, nemá v soudobém mezinárodním trestním právu již žádný význam. Vymezení takovéto skutkové podstaty v ZPNNK je však příkladné pro to, jak dalece se izraelský zákonodárce v roce 1950 při tvorbě ZPNNK inspiroval v Chartě MVT jakožto vůdčím mezinárodním dokumentu pro stíhání univerzálních zločinů. S ohledem na závažnost ostatních zločinů pokrytých dalšími body obžaloby ale tak jako tak nelze tvrdit, že by tento bod v procesu samém získal výraznější pozornost, ať již na straně obhájce, nebo v argumentaci soudů (srov. také výklad k rozsudku a stanovení trestu podaný níže).

Stejně jako v procesech před MVT i VT se musel Eichmannův tribunál vypořádat s námitkou, že tato norma, přijatá v roce 1950 (tj. zhruba 5 let poté, co bylo ukončeno veškeré jednání, které mohlo dát vzniknout takto pojaté Eichmannově trestněprávní odpovědnosti), je zjevně retroaktivní a porušuje zásady *nullum crimem, nulla poena sine lege praevia* (podobně i H. Arendtová píše o Eichmannových zločinech v tomto smyslu pouze jako o „zločinech v retrospektivě“⁶⁰⁰).

⁵⁹⁹ Tzv. říšští Židé nebyli v době holocaustu z pohledu nacistického práva plnohodnotnými německými občany (měli toliko příslušnost k Říši, již „byli zavázáni za její ochranu“ jakožto její druhořadí „občané“, neboť plnohodnotné říšské občanství se přiznávalo pouze osobám s „arijskou či příbuznou krví, jejichž jednání prokazuje, že jsou hodní a způsobilí sloužit německému národu a Třetí říši“ – srov. zákon o říšském občanství ze dne 15. září 1935, čl. 1 a 2.). Nelze je však považovat za válčící strany, i když v mnoha vyjádřeních A. Hitlera, J. Streichera či J. Goebbelse byli označováni za nepřátelský element. Ve skutečnosti by tak bylo na místě tento případ žalovaných zločinů subsumovat pod ustanovení ZPNNK o zločinech proti lidskosti či zločinech proti židovskému národu (a to na rozdíl od Charty MVT, která akcesorickým chápáním zločinů proti lidskosti fakticky nutila prokuraturu, aby takovéto zločiny v obžalobě propojovala se zločiny válečnými – srov. výše).

⁶⁰⁰ ARENDT, H., c.d., s. 24.

Okresní soud se k tomu vyjádřil ve své zevrubné analýze⁶⁰¹, která celý ROS uvozuje. Podobně jako MVT konstatoval, že Charta MVT pro něj představuje závaznou právní normu zakládající jeho jurisdikci, i Okresní soud přitom při svém výkladu odkázal na doktrínu suverenity parlamentu (která se plně uplatňuje v Izraeli jakožto státu založeném na zásadách Common Law), z níž plyne povinnost soudů aplikovat legislativní akty vydané zákonodárcem.⁶⁰² Naopak s mnoha odkazy na předchozí soudní precedenty i autory právních knih shledal, že existuje rozdíl mezi tzv. právními normami „s retroaktivním účinkem“ a právními normami „ex post facto“. Soud citoval rozsudek izraelského Nejvyššího soudu ve věci *Sylvester v. Attorney General*⁶⁰³ v němž bylo odkazováno na W. Blackstona (odst. 7 ROS), který „popisuje ex post facto zákony jako spornou kategorii, pokud mají povahu, že 'po činu, který sám o sobě je indiferentní, zákonodárce takový čin prohlásí za trestný a osoba, která jej spáchala, je potrestána [...] Potom takový trest musí být zákonitě vnímán jako krutý a nespravedlivý'. [...] Mohou však přijít okamžiky a okolnosti týkající se bezpečnosti státu nebo dokonce chování individuálních osob, kdy zákony navržené pro běžné situace a běžný stav společnosti nemohou zajistit své cíle a kdy by aplikace práva, tak jak je, byla společensky neúnosná nebo chybná, summus jus summa injuria. [...] Nelze říci, že čin, ze kterého je odvolatel [tzn. odvolatel v případě, z něž je v ROS citováno] viněn, by byl indiferentní a že teprve následně by jej poprvé zákonodárce prohlásil za protiprávní. Retrospektivní legislativa tak v tomto případě nevytvořila novou skutkovou podstatu kriminálního činu. [...] Domnívám se proto, že toto není v rozporu s principy přirozeného práva nebo elementární ekvity.“ Naráží se zde tak na problém retroaktivity ve vztahu k proměně práva v čase a v sepětí se základními hodnotami lidské společnosti jako celku. Tento princip, který odpovídá i základním východiskům zaznívajícím např. před MVT od samotného počátku procesu⁶⁰⁴, popisuje rovněž A. Gerloch, který v pasáži věnované obecně neakceptovatelnosti tzv. pravé retroaktivity v moderním právu však také vyjadřuje myšlenku, že pravá retroaktivita je mimořádně přípouštěna mezinárodním právem „v případech velmi závažné trestné činnosti (válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, zločin

⁶⁰¹ Předběžně však (bez bližšího odůvodnění) konstatoval soud svou příslušnost zabývat se případem v jeho meritu v procesním usnesení č. 3 ze dne 17. dubna 1961. Usnesení je dostupné např. In: ROSENNE, S. (ed.). 6,000,000 Accusers. Jerusalem: Jerusalem Post Press, 1961, s. 303-305.

⁶⁰² K teorii suverenity parlamentu srov. např. DICEY, A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 9. vyd. London: Macmillan, 1939, s. 39-40.

⁶⁰³ Spis. zn. (*Appeal*) 1/48, *Sylvester v. Attorney General*.

⁶⁰⁴ Mimo jiné srov. např. zahajovací řeč vrchního žalobce za USA před MVT R. H. Jacksona (c.d.), který v této souvislosti před tímto tribunálem uvedl: „Je skutečností, že když se právo vyvíjí skrze case law tak, jako tomu bylo v případě common law, a tak, jak tomu musí být i v případě mezinárodního práva, má-li se dále rozvíjet, rozvíjí se na úkor těch, kteří špatně odhadli právo a příliš pozdě seznali svůj omyl. Právo, co se mezinárodního práva týče, bylo jasně vymezeno v době, kdy se předmětné skutky odehrály.“ I toto vyjádření vychází z předpokladu, že právo nemusí být v určitých případech jasně formulováno předem, pokud je však z hlediska společnosti jako celku odhadnutelné, že určité jednání je obecně považováno za nepřipustné.

genocidia), která nebyla trestná podle vnitrostátního práva, nicméně by byla v rozporu s právními normami a principy mezinárodního práva, uznávanými mezinárodním společenstvím.⁶⁰⁵ Ve světle těchto komentářů je tudíž skutečně možno přijmout hodnotový závěr, že se z tohoto pohledu zdá být izraelský ZPNNK předpisem legitimním i přes svou retrospektivní povahu.

Soudci Okresního soudu se však nespolehli pouze na tento předešlý závěr, nýbrž podobně jako MVT a další tribunály přešli k argumentaci (v odst. 16 až 19 ROS) tím, že již ve starších právních normách mezinárodního trestního práva (ale též i národní provenience) je možno nalézt základy pro kriminalizaci jednání, z něhož byl Eichmann viněn, a ZPNNK tak skutečně nemohl zakládat úpravu, která by pro jakéhokoliv obžalovaného nemohla být (byť v abstraktní rovině) předem předvídatelná. Přestože soud nezmiňoval výslovně tzv. Moskevskou deklaraci, našel oporu zejména v haagských konvencích z let 1899 a 1907. Ještě větší prostor dostala v ROS samotná Charta MVT a na jejím základě vyneseny rozsudek (odkaz byl učiněn též na rezoluci Valného shromáždění OSN č. 95 (1946) označující norimberské principy za pramen mezinárodního práva obsahující normy, které v mezinárodním právu byly obsaženy již dříve před rokem 1945 ve zvykové podobě – srov. výše). Soud také poukázal na ÚZTZG, k níž Mezinárodní soudní dvůr podal dne 28. května 1951 posudek, v němž uváděl, že obsahuje normy mezinárodního obyčejového práva.⁶⁰⁶ Vědomí protiprávnosti a barbarství svého jednání navíc podle jeruzalémského soudu (odst. 7 ROS) demonstrovali sami pachatelé těchto činů, kteří se po obratu v průběhu války pokoušeli zahltit stopy po svých zločinech (viz např. spalování pozůstatků osob zavražděných při masových popravách provedených *Einsatzgruppen* během tzv. *Sonderaktion 1005*, zničení archivů Gestapa apod.). V neposlední řadě se Okresní soud odkázal (v odst. 27 ROS) na skutečnost, že vražda je vždy vraždou a nemusí být tudíž ani nutné pro ni vždy vytvářet zvláštní novou skutkovou podstatu nebo právní předpis. I tento závěr měl svůj předobraz v poválečných spojeneckých procesech, tuto myšlenku vyjádřil např. VT v tzv. *Flick Case*.⁶⁰⁷

Pro shrnutí předcházejících odstavců je možno využít citátu H. Silvingové, která velice trefně k otázkám namítané nepřipustné retroaktivity v Eichmannově procesu uvádí: „*Námítka v tom směru, že v době uvedených zločinů neexistovala konkrétní úprava*

⁶⁰⁵ GERLOCH, A. Teorie práva. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s. 90-91. Podobně též NOVOTNÝ, O., DOLENSKÝ, O., JELÍNEK, J., VANDUCHOVÁ, M., c.d., s. 263.

⁶⁰⁶ V obsahu zmiňovaného posudku (dle čl. 96 Charty OSN a čl. ž5 Statutu Mezinárodního soudního dvora) se výslovně uvádí: „*Řešení musí být nalezeno ve zvláštní povaze Úmluvy o genocidě. Principy procházející Úmluvou jsou uznávány civilizovanými národy jakožto závazné pro státy i bez závazků z úmluv.*“

⁶⁰⁷ *Flick Case*, TWC, Vol. VI., s. 1216.

*skutkových podstat těchto zločinů, není opodstatněná, protože žádný zdravě uvažující zákonodárce nemohl nikdy předem přemýšlet o takovém zločinu jako o možném.*⁶⁰⁸

Námitka retroaktivity ZPNNK, kterou vznesla Eichmannova obhajoba, nebyla však jedinou, která byla namířena vůči samotnému oprávnění izraelských soudů Eichmanna posuzovat. Zpochybňován byl totiž nejen samotný hmotněprávní základ (tj. ZPNNK), ale také obecný nedostatek pravomoci soudů ve vztahu k jednáním (zločinům holocaustu), která se stala ještě před vznikem samostatného státu Izrael.

V tradiční koncepci státu a jeho jurisdikce se totiž toto skutečně mohlo jevit jako problematické. Podle V. Lova je možno pojem „jurisdikce“ chápat jako „*termín popisující právní limity státu [...] vytvářet, aplikovat a vynucovat pravidla chování mezi lidmi.*“⁶⁰⁹ Souvisí tedy jak s normotvorbou ve státě, tak také s tím, jak a vůči komu jsou takto vzniklá pravidla chování státem vynutitelná. Nese to s sebou tudíž i mnohé mezinárodněprávní aspekty, neboť stát by měl v tomto pojetí respektovat zásadu, že při stanovení „sféry svého vlivu“ nemůže zasahovat do oprávněných zájmových sfér další států a nemůže upravovat vztahy, které nemají s jeho územím či státními příslušníky žádné vazby.

Ve vztahu k výkonu trestněprávní soudní jurisdikce si státy tradičně přiznávaly oprávnění rozhodovat skrze své justiční orgány o trestněprávních proviněních osob tehdy, pokud tato proviněni měla určitý *nexus* k jejich svrchovanému území nebo obyvatelstvu. Konkrétně je možno hovořit o třech tradičních principech⁶¹⁰, a to *principu teritoriality* (tj. stát vykonává soudní výsost ve vztahu k trestným činům spáchaným na jeho území bez ohledu na státní příslušnost pachatele či oběti), *principu aktivní personality* (tj. stát vykonává soudní výsost nad pachatelem trestného jednání, jelikož je pachatel občanem tohoto státu, v takovém případě není rozhodné, že se jednání trestné podle zákonů tohoto státu odehrálo např. v zahraničí) a *principu pasivní personality*⁶¹¹ (tj. soud vykonává soudní výsost ve vztahu k trestným činům, jejichž oběťmi se stali občané tohoto státu, a to i pokud se skutek stal na území jiného státu – srov. tzv. zásadu ochrany v českém právu⁶¹²).

⁶⁰⁸ SILVING, H. In Re Eichmann: A Dilemma of Law and Morality. In: The American Journal of International Law 1961, Vol. 55, No. 2, s. 336.

⁶⁰⁹ LOWE, V. Jurisdiction. In: EVANS, M. D. (ed.) International Law. 1. vyd. Oxford, New York et al.: Oxford University Press, 2001, s. 329.

⁶¹⁰ Srov. např. GILBERT, G., c.d., s. 40-45.

⁶¹¹ V. Lowe však uvádí, že tento princip je občas chápán jako sporný, přestože v současném mezinárodním právu není nic, co by jej vylučovalo. Viz LOWE, V., c.d., s. 346.

⁶¹² Srov. § 7 odst. 2 zákona č. 40/2009, trestní zákoník.

V případě procesu s A. Eichmannem je nutno konstatovat, že tyto tradiční koncepty se mohou zdát jako neaplikovatelné. Jak Eichmannův obhájce Dr. R. Servatius⁶¹³ uváděl, žádný ze skutků, které byly proti Eichmannovi v žalobě uváděny, se nestal na území izraelského státu, princip teritoriální jurisdikce tak není aplikovatelný. Eichmann pochopitelně nebyl ani občanem státu Izrael, který tak nemohl vykonávat ve vztahu k němu ani tzv. zásadu aktivní personality. V neposlední řadě, jak bylo obhajobou tvrzeno, nebyla žádná z obětí zločinů, z nichž byl Eichmann viněn, občanem Izraele v době spáchání zločinů, neboť tento stát v rozhodném období (tj. do roku 1945) neexistoval. Nejen tedy, že dle Dr. Servatia byl ZPNNK retroaktivní, *Knesset* jeho přijetím navíc překročil limity své pravomoci ve smyslu mezinárodního zvykového práva a přirozených limitů, které každý národní normotvůrce musí respektovat, aby nezasahoval do suverénní sféry ostatních států.

Okresní jeruzalémský soud se k těmto připomínkám podrobně vyjádřil rovněž v úvodu svého rozsudku⁶¹⁴ a jeho argumentace, následně obecně přijatá i odvolacím soudem, představuje zásadní inovativní právní přínos, který celý proces měl. Přestože soud začal v tomto směru svůj výklad opět připomenutím doktríny suverenity parlamentu, na jejímž základě soud „*musí použít zákon přijatý Knessetem a není v jeho kompetenci vyhovět procesně námitce, že takový zákon odporuje principům mezinárodního práva*“ (odst. 10 ROS), zašel následně mnohem dále a využil velké míry kreativity, proti níž „*překvapivě neprotestoval žádný stát.*“ (A. Cassese)⁶¹⁵ Okresní soud v Jeruzalémě totiž poprvé v moderní historii pro zločiny podle mezinárodního práva argumentoval tzv. *univerzální jurisdikcí*, v jejímž konceptu se novátorsky vracel k dávné tradici, jak byli postihováni např. piráti páchající své zločiny na volném moři mimo teritoriální vody jednotlivých států a bez ohledu na to, pod čí vlajkou přepadená loď plula⁶¹⁶, popř. jak byli souzeni zločinci ve středověkých severoitalských městech⁶¹⁷. Soud přitom vycházel ze zcela mimořádné závažnosti zločinů, pro něž byl Eichmann viněn. Takovéto zločiny totiž bylo třeba vnímat jako zločiny proti celému lidskému pokolení jako takovému (tj. zločiny univerzálního charakteru) a jakýkoliv stát měl tedy právo jejich pachatele postavit před spravedlnost, neboť i stát bez žádné

⁶¹³ Dr. Robert Servatius byl advokátem z Kolína nad Rýnem, který sám nabídl Eichmannovi své služby a který měl již z dřívější doby zkušenosti se zastupováním bývalých nacistů před soudy. V norimberském procesu s hlavními válečnými zločinci zastupoval před MVT Fritze Sauckela, říšského zmocněnce pro plán nucených prací, který byl odsouzen k trestu smrti, a byl i obhájcem pro obžalovanou zločineckou organizaci „vedení NSDAP“. Zastupování obžalovaného advokátem bez licence v Izraeli bylo umožněno až novelizací procesních předpisů Izraele, kterou (kvůli Eichmannovu případu) přijal *Knesset* v podobě zákona 8. srpna 1960.

⁶¹⁴ Předběžně tak učinil již v usnesení č. 3 ze dne 17. dubna 1961, srov. výše.

⁶¹⁵ CASSESE, A., c.d., s. 294.

⁶¹⁶ Srov. např. BASSIOUNI, CH. The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 47, GILBERT, G., c.d., s. 46, CASSESE, A., c.d., s. 284 apod.

⁶¹⁷ WOETZEL, R. K., c.d., s. 259.

tradiční přímé spojitosti (personální či teritoriální) s daným zločinem, byl takovým jednáním nutně zasažen.

Soud v odst. 11 ROS doslova uvádí: „*Hrozné zločiny definované v ZPNNK nejsou trestné pouze podle izraelského práva. Tyto zločiny, které znamenaly útok na celé lidstvo a šokovaly svědomí národů, jsou závažnými zločiny proti mezinárodnímu právu samotnému ('delicta iuris gentium'). [...] Při absenci mezinárodního soudu [...] je nutné takové zločince potrestat u národních soudů. Jurisdikce k potrestání zločinů podle mezinárodního práva je univerzální. Touto autoritou s univerzálním významem má být autorita založená na 'forum deprehensionis' (soud státu, kde se zadržená osoba nachází).*“ Cyklicky se tak provazuje kruh s argumentací soudu ohledně právní povahy samotného ZPNNK, který soud označil za předpis obsahující normy, které již existovaly v mezinárodním právu před jeho přijetím.

Tuto teorii soud dále s odkazem na H. Grotia⁶¹⁸ blíže propojuje i s ideály přirozeného práva a obecné morálky (odst. 14 ROS): „*Jde o morální povinnost každého suverénního státu vykonávat přirozené právo trestat [...] zločince, jejichž činy extrémním způsobem porušily přirozené právo nebo právo mezinárodní. Svými závěry tak již otec mezinárodního práva položil základy pro budoucí definování 'zločinu proti lidskosti' jako zločinu proti 'mezinárodnímu právu' a pro budoucí univerzální jurisdikci nad takovými zločiny.*“ Následně také soud připojil odkaz na rozhodnutí Stálého dvoru mezinárodní spravedlnosti *France vs. Turkey* z roku 1927 známého pod označením „*Lotus*“⁶¹⁹, kde Stálý dvůr ve vztahu k výkonu soudní pravomoci jedním státem nad osobami, které nejsou jeho příslušníky a které se provinění dopustili mimo území tohoto státu (v daném případě na volném moři), dovedl, že pokud není v mezinárodním právu norma, která takový výkon jurisdikce zakazuje, pak není možno její výkon vyloučit, byť by se jednalo o případ vymykající se běžným standardním formám založení soudní příslušnosti.

Izraelské soudy se snažily tuto argumentaci ještě více podpořit a vytvořit vazbu i k dalším tradičním formám jurisdikce. A.-M. Slaughterová toto výstižně popisuje jako snahu „*získat k univerzalitě ještě některý tradičnější nexus ke státní příslušnosti nebo území. [...] Překvapivě se v Eichmannově případě spolehla prokuratura jak na princip pasivní*

⁶¹⁸ Srov. GROTIUS, H. De Jure Belli ac Pacis. Dostupné online na: http://www.constitution.org/gro/djbp_220.htm, kapitola 20 [cit. 20. března 2013].

⁶¹⁹ *France vs. Turkey (1927)*, P.C.I.J. Rep., Series A, Nr. 10.

*personality, tak na protektivní princip doplňujících univerzalitu, ve vztahu k níž je tak možno hovořit jako o 'univerzalitě plus'.*⁶²⁰

Na tuto „*univerzalitu plus*“ se upnul ve větší míře zejména soud prvního stupně, zatímco Nejvyšší soud hledal oporu především v univerzální jurisdikci v její čisté podobě. Důvodem pro tento postup odvolacího soudu snad mohlo být, že některé úvahy Okresního soudu byly skutečně v tomto případě až příliš smělé a kontroverzní. Předně je možno tvrdit, že Okresní soud zašel příliš daleko v případě své snahy opodstatnit užití tzv. *protektivní jurisdikce*, tj. případů, kdy stát podrobí své jurisdikci i osoby, které nemají vůči danému státu žádný vztah, ale které v blízké budoucnosti mohou spáchat útok na zájmy, které jsou chráněny tímto státem.⁶²¹ Tato zásada však míří *pro futuro*, tj. proti hrozbám, které mohou teprve nastat a nikoliv, jak tomu bylo v Eichmannově případě, vůči dokonáným skutkům spáchaným v minulosti. Obdobně poukaz na pasivní personalitu je možno shledávat sporným, přestože u tohoto případu je v jistém směru možno jeho logiku pochopit a dát tak soudu za pravdu. Jak totiž poukazoval soud (odst. 31 ROS), velkou částí obyvatel Izraele byly osoby přeživší holocaust jako jeho přímí účastníci a oběti, popř. se jednalo o osoby, které ve velké většině v holocaustu ztratily své blízké. Smysl této argumentace je tudíž (jak tomu chtěl i nejvyšší státní zástupce G. Hausner, srov. výše) možno chápat tak, že Izrael v sobě spatřoval hlavního zástupce i zastánce Židů, z nichž byl vytvořen s odstupem tří let po skončení druhé světové války jeho státotvorný národ. Stát Izrael byl v době Eichmannova jednání „*počatým státem*“⁶²² a je proto nyní zcela legitimně oprávněn vykonávat svou soudní pravomoc ohledně těchto zločinů proti židovské populaci v Evropě v první polovině čtyřicátých let. Je-li možno pochopit a snad i uznat argument soudu ohledně Izraele jakožto země hájící zájmy svých občanů, kteří prošli holocaustem, pak tato druhá koncepce státu jakožto *nascitura* naopak nemá absolutně žádné právní opodstatnění, jelikož se Izraeli do roku 1948 nedostalo žádného mezinárodního uznání. Ani tzv. Balfourova deklarace, na kterou soud poukazoval, nebyla ničím více než politickou deklamací, která navíc pojem „stát“ vůbec nezmiňovala.⁶²³

⁶²⁰ SLAUGHTER, A.-M., Defining the Limits: Universal Jurisdiction and National Courts. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 172.

⁶²¹ Tuto formu jurisdikce v některých případech využívají státy např. v případě boje proti drogovým kartelům, kdy hrozí, že některé osoby teprve začnou dodávat do příslušného státu narkotika. O podobných postupech v případě boje proti terorismu taktéž není nutné příliš pochybovat. Z hlediska nauky trestního práva by se v takovýchto případech dalo hovořit o postihu „přípravy“ trestných činů, které jsou nedokonané.

⁶²² V anglické verzi rozsudku se uvádí termín „*state-on-the-way*“, odst. 38 ROS.

⁶²³ Deklarace z 2. listopadu 1917 používala pouze termín „*národní domov pro Židy v Palestině*“ a jako taková byla začleněna do Sèvreské mírové smlouvy mezi dohodovými mocnostmi a Tureckem z roku 1920 (ta však nevstoupila nikdy v platnost – srov. výklad v části 2 této práce).

Bez ohledu na tyto drobné výhrady, které je k založení koncepce univerzální jurisdikce nad Eichmannem v Izraeli možno mít, není pochyb, že ve svém důsledku byla aplikace tohoto právního institutu zcela převratná, velmi významná a nepostrádala svou logičnost. Jak píše M. Lippman, soudy tímto „*bezprecedentním způsobem založily svou jurisdikci na normách zvykového práva.*“⁶²⁴ Eichmannův rozsudek se tak sám stal precedentem a „*přelomovým případem, v němž vzhledem k rozměru a mezinárodnímu charakteru ukrutností, které byly jeho předmětem, byla plně ospravedlněna [...] aplikace doktríny mezinárodní jurisdikce.*“ (R. A. Falk)⁶²⁵ Přestože základy univerzální jurisdikce je možno nalézt již v případě MVT v Norimberku i dalších VT^{626,627}, Eichmannův případ znamenal předěl v tradičním chápání univerzální jurisdikce a nově otevřel cestu k jejímu širšímu využití v případech stíhání závažných zločinů i justičními orgány států, které ve vztahu k danému zločinu postrádají tradiční *nexus* (teritorialitu či personalitu na straně pachatele či oběti). V současnosti je aplikace univerzální jurisdikce ve vztahu k takovýmto zločinům běžně přijímána a ve větší či menší míře je aplikována mnoha státy (např. Belgie, Španělsko, Velká Británie, Kanada). I v současném trestním zákoníku České republiky⁶²⁸ je tento princip obsažen, a to v § 7 odst. 1 a § 8. Je (mimo jiné) uplatnitelný v případě trestných činů (terminologicky přesněji zločinů) genocidia (§ 400), útoku proti lidskosti (§ 401) či válečné krutosti (§ 412) a perzekuce obyvatelstva (§ 413), podobná úprava však byla i v československém trestním zákoně z roku 1961⁶²⁹, tedy předpise pocházejícím ve svém původním znění z období, kdy byl Eichmann před soudem v Jeruzalémě (ačkoliv nelze samozřejmě očekávat přímou inspiraci československého zákonodárce v tomto procesu či v ZPNNK, je možno tuto úpravu vnímat jako projev obecného vnímání využitelnosti extrateritoriálních forem jurisdikce v případě některých závažných trestných činů univerzálního charakteru).

V jedné z předcházejících kapitol bylo již rovněž pojednáno o mezinárodněprávním (výstižněji, byť terminologicky ne zcela korektně, lze hovořit spíše snad o „diplomaticko-právním“) rozměru Eichmannova únosu. I tato problematika zarezonovala v procesu s A. Eichmannem ještě jednou, neboť okolnosti Eichmannova zadržení byly z pochopitelných

⁶²⁴ LIPPMAN, M. The Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Fifty Years Later. In: LATTIMER M. (ed.) Genocide and Human Rights. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd., 2007, s. 475.

⁶²⁵ FALK, R. A. Assessing the Pinochet Litigation: Whether Universal Jurisdiction?. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 117.

⁶²⁶ Srov. TEITEL, R., c.d., s. 49.

⁶²⁷ V Moskevské deklaraci z října 1943 se hovoří o potrestání nacistických zločinců, jejichž činy měly „*univerzální povahu*“, společným rozhodnutím spojeneckých vlád. Na tento myšlenkový základ pak přímo navazovala i Londýnská dohoda, Charta MVT i rozsudek MVT.

⁶²⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁶²⁹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

důvodů napadeny jeho obhájcem Dr. R. Servatiem. Ten za jeden z důvodů bránících postavení Eichmanna před soud považoval rovněž protiprávnost jeho zadržení ve smyslu maximy *ex injuria jus non obitur*.⁶³⁰

Soud prvního stupně se s touto námitkou vypořádal ve svém rozsudku v odstavcích 41 až 52.⁶³¹ Soud dospěl na základě podrobné právní analýzy k závěru, že okolnosti zajištění určité osoby nejsou pro rozhodování soudů v trestních věcech relevantní. V odst. 42 ROS shledal, že jediným subjektem, jehož práva byla v daném případě porušena, byla Argentina jakožto státní subjekt mezinárodního práva, nikoliv obžalovaný samotný.⁶³² Eichmannovi tak dle názoru soudu (srov. odst. 44-45 ROS) z mezinárodního práva nespovědila žádná práva individuální povahy. Toto platí i ve vztahu k institutu mezinárodní extradice, která má taktéž povahu zvykových norem mezinárodního práva a jednatel je pouze objektem, nikoliv subjektem těchto norem (srov. odst. 51-53 ROS). Soud také upozornil na skutečnost, že když byla v minulých případech Argentina žádána o vydání uprchlých válečných zločinců, nebylo těmto žádostem vyhověno (navíc z pohledu argentinského práva již před Eichmannovým únosem uplynula promlčecí doba pro jeho zločiny, nebyla by tudíž ani formálně splněna podmínka „dvojitosti“ ve smyslu extradičního práva⁶³³). Např. G. J. Bass dále upozorňuje na to, že v řadě dalších předchozích případů bylo rovněž extradiční řízení fakticky zmařeno přístupem argentinských úřadů, které svou liknavostí umožnily stíhaným osobám se včas skrýt, popř. přesunout do jiného státu latinské Ameriky.⁶³⁴ Vyvrácena byla i námitka obhajoby, že Eichmann požíval v Argentině práva politického azylu (toto vyvrátila již sama argentinská strana ve své nótě ze dne 8. června 1960, navíc např. genocida není ve smyslu čl. 7 ÚZTZG chápána jako „politický zločin“).

Své úvahy o irelevanci únosu pro Eichmanna v rámci hlavního řízení proti němu soud posílil navíc i argumentem, že po 3. srpnu 1960 (tj. dni, kdy Argentina a Izrael vydaly společné komuniké, kterým považovaly celý mezinárodní problém týkající se únosu za uzavřený) již netrval ani tento původní mezinárodněprávní delikt Izraele vůči Argentině, které se dostalo (i ve smyslu výše citované rezoluce Rady bezpečnosti) „*přiměřeného zadostiučinění*“. Soud se při tom odvolával (odst. 50 ROS) na G. Schwarzenberga, podle něhož totiž „*může být se souhlasem poškozeného subjektu mezinárodněprávní delikt*

⁶³⁰ Srov. WOETZEL, R. K., c.d., s. 254.

⁶³¹ Rovněž již dříve obecně v usnesení soudu č. 3 ze dne 17. dubna 1961, srov. výše.

⁶³² Soud tak očividně vycházel z klasické doktríny mezinárodního práva, která nepřisuzovala fyzickým osobám status právního subjektu v této oblasti. K počátku šedesátých let dvacátého století je možno poukázat snad pouze na Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (1950), která přinášela mechanismy, jak se jednatel mohl zasadit za svá z Úmluvy plynoucí práva. Izrael však nebyl signatářským státem této Úmluvy.

⁶³³ Srov. CESARANI, D., c.d., s. 299, dále pak odst. 53 ROS.

⁶³⁴ BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case, c.d., s. 87.

zhojen.⁶³⁵ Ani z tohoto důvodu Eichmannova obhajoba s námitkou týkající se protiprávního únosu obžalovaného neuspěla.

Poslední a spíše marginální námitkou obhajoby v tomto směru byla skutečnost, že Eichmann by měl být souzen židovskými soudci, kteří vzhledem k povaze skutků (směřujících proti jejich vlastnímu národu jako celku), nebudou schopni vykonávat své soudcovské povinnosti nestranně. V rozsudku⁶³⁶ však soud i tuto námitku velmi výstižně odmítl, s tím, že *„je soudce právem vázán překonat své emoce a impulsy, jinak by obecně soudce nikdy nebyl způsobilý rozhodovat o obžalobě, která vyvolává pocity odporu – jako v případech vlastizrady, vraždy nebo jakéhokoliv jiného závažného zločinu. Je pravdou, že holocaust rozechvívá každého Žida do hloubi jeho duše, ale ve chvíli, kdy je tento případ před nás předložen, jsme povinni překonat tyto emoce po dobu, než se dobereme rozhodnutí.“*

V této souvislosti je možno pro srovnání poukázat i na čl. 3 Charty MVT, který zcela vylučoval prokuratuře či obžalovaným vznést námitku podjatosti kteréhokoliv člena tribunálu (podobně též nařízení amerického vrchního velitele č. 7 ze dne 18. října 1946 pro americkou okupační zónu). Taktéž R. H. Jackson, vrchní žalobce v norimberském procesu, poukazoval ve své úvodní řeči na to, že zločiny, které budou projednávány před tamějším tribunálem (sestaveným z vítězných mocností a tudíž potenciálně rovněž napadnutelným z podjatosti), jen těžko mohou někoho nechat vnitřně nedotčeným a indiferentním, přesto je i v takových případech nutno dát průchod spravedlnosti a zdržet se bezmyšlenkovitosti a hrubé odplaty. Tyto myšlenky nepochybně spojují všechny procesy, jejichž předmětem jsou závažné zločiny a které tak *prima facie* musí budit všeobecné lidské sympatie k obětem zločinů a naopak v obecné rovině odpor k osobě (byť třeba jen abstraktního pachatele), která takový čin spáchala. V tomto směru je tak nutno vnímat příslušnost izraelských soudů jako zcela odůvodněnou, i s odkazem na základní poválečnou jurisdikční zásadu vytčenou vítěznými spojenci, že většina osob podezřelých z nacistických zločinů bude obžalována v tom státě, ve kterém se dané zločiny odehrály nebo které postihly především jeho státní příslušníky (srov. výše zásady v Moskevské deklaraci a ZKR 10).

⁶³⁵ SCHWARZENBERG, G. A Manual of International Law 4th Edition. b.m.: Stevens & Sons, 1960, s. 162.

⁶³⁶ Předběžně tak učinil již v usnesení č. 3 ze dne 17. dubna 1961 (srov. výše), odvolací soud tuto formulaci převzal v čl. 16 svého rozhodnutí.

7.1.6. Otázky individuální trestní odpovědnosti Adolfa Eichmanna jakožto vysokého vojenského úředníka pověřeného prováděním zločinů proti lidskosti a celkové shrnutí procesu

Rozsudkem Okresního soudu v Jeruzalémě byl Adolf Eichmann dne 11. prosince 1961 (poté, co soudci po posledním líčení v srpnu téhož roku během takřka 4 měsíců vypracovali písemné znění rozsudku) shledán vinným ve všech bodech obžaloby. V odůvodnění svého rozhodnutí se soud musel vypořádat s celou obsáhlou sbírkou důkazních materiálů, s tvrzeními prokuratury i dalšími (než již výše diskutovanými) podstatnými námitkami obhajoby, které však nebyly procesní povahy, ale snažily se získat podklad v hmotném trestním právu (na základě okolností vylučujících protiprávnost či alespoň polehčujících okolností). Tyto námitky byly vedeny snahou umenšit podíl případné Eichmannovy viny na spáchaných zločinech a ve své povaze se v mnohém shodovaly s těmi, které byly prezentovány před tribunály bezprostředně po konci druhé světové války.

První námitkou v tomto směru byla myšlenka, že zločiny spáchané proti Židům i dalším skupinám obyvatelstva během války nebyly činy jednotlivců, ale jednalo se o akce, které byly součástí celkové politiky tehdejšího nacistického státu a jen stát jako takový, popřípadě při užší aplikaci této námitky pouze nejvyšší státní činitel (v případě Třetí říše tedy A. Hitler) může být shledán odpovědným za tyto činy. Setkáváme se tedy znovu s tzv. teorií státního aktu.

I jeruzalémský soud prvního stupně tuto myšlenku (tak jako MVT i VT v rozhodnutích popsanych výše) zcela odmítl, když konstatoval (odst. 28 ROS): „*Německo samozřejmě nese nejenom morální, ale také právní zodpovědnost za zločiny, které byly spáchány jako 'státní akty', včetně zločinů přičítaných obžalovanému. Tato odpovědnost ovšem neodnímá vlastní odpovědnost obžalovaného za jeho skutky.*“ Odvolací soud v této souvislosti později doplnil a upřesnil (odst. 14 rozsudku Nejvyššího soud⁶³⁷ – dále jen „RNS“), že „*v žádném případě není pro tuto doktrínu místo tam, kde se jedná o porušení mezinárodního práva, zejména v podobě zločinů podle mezinárodního práva v kategorii 'zločinů proti lidskosti'. [...] Osoba, která se dopustila trestného jednání ve prospěch korporace, za níž jednala, se proto nemůže skrýt za skupinovou odpovědnost této korporace [...] a musí nést osobní odpovědnost za své jednání.*“ Vedle těchto obecných, avšak vzhledem k zachování funkceschopnosti trestněprávního postihu zcela legitimních a ve světle předchozích precedentů správných úvah, které odmítají jakékoliv přípustné využití tzv. teorie státního aktu, využily soudy taktéž přímý odkaz na Chartu MVT a její ustanovení čl.

⁶³⁷ Attorney General v. Adolf Eichmann (Appeal) (1962), 36 I.L.R. 277.

7, které vylučuje z titulu státního aktu indemnitu jednotlivce za zločiny. Přestože ZPNNK k této otázce sám postrádal výslovnou úpravu, dospěly soudy na tomto základu k závěru, že nepřipustnost dovolání se teorie státního aktu pramení ze samotného zvykového mezinárodního práva působícího na izraelském území⁶³⁸, jehož součástí byly norimberské principy dle znění rezoluce Valného shromáždění OSN č. 95 (1946) již v době před druhou světovou válkou.

Druhým případem, který si vyžádal složitější výklad ze strany soudů, byla tzv. námitka jednání na rozkaz, která byla diskutována také již výše v sepětí s judikaturou spojeneckých tribunálů po druhé světové válce (resp. již dříve v rámci procesů po konci války v roce 1918). Tento typ námitky byl soudem po důkladnější analýze nakonec taktéž odmítnut a shledán jako neadekvátní pro to, aby mohl Eichmanna ze zločinů zcela vyvinit. Ve vztahu k aplikaci zásady neefektivit této námitky (pro exkulpací obžalovaného) ze strany MVT, na nějž se ROS i RNS odvolávaly, i jejího prohlášení za pevnou součást dřívějšího mezinárodního zvykového práva platí analogicky výklad, který byl podaný ve vztahu k tzv. teorii státního aktu (srov. výše).

Na druhou stranu je však nutno si opět povšimnout, že na rozdíl od konceptu státního aktu, který byl ryze fiktivní teorií vytvořenou za účelem zahlazení jakékoliv osobní odpovědnosti fyzických osob (srov. výklad výše o přízraku A. Hitlera navštěvujícího norimberské soudní síně tak, jak jej popsali američtí soudci v tzv. *Einsatzgruppen Case*), je princip vyšších rozkazů vnímatelný jako možná polehčující okolnost (v případě, že je osoba shledána vinnou a je třeba rozhodnout o výši trestu). V tomto směru obsahoval ZPNNK úpravu identickou k čl. 8 Charty MVT, když ve svém čl. 8 určoval, že pro účely trestního řízení pro zločiny, jejichž skutkové podstaty jsou uvedeny v ZPNNK, nejsou některá ustanovení Trestního kodexu⁶³⁹ aplikovatelná. Mezi enumerativně vymezenými ustanoveními, jejichž aplikace je skrze ZPNNK vyloučena, je i čl. 19 Trestního kodexu, jenž připouštěl, že v některých případech se mohla osoba exkulpat v plném rozsahu v případě, že prokázala, že jednala na rozkaz (v tomto směru se jedná o tradiční úpravu tohoto institutu, který byl takto vnímán např. ještě před Říšským soudem v Lipsku v procesech po první světové válce – srov. výše). V čl. 11 ZPNNK však současně bylo stanoveno, že „*důvodem pro snížení výše trestu, který může soud vzít v úvahu, je [...], pokud osoba spáchala zločiny [podle ZPNNK] za okolností, které by, nebýt článku 8 tohoto zákona, zbavovaly tuto osobu*

⁶³⁸ Zvykové normy mezinárodního práva jsou podle právní nauky přímo platné na územích jednotlivých států – srov. DENZA, E. *The Relationship Between International and National Law*. In EVANS, M. D. (ed.) *International Law*. 1. vyd. Oxford, New York et al.: Oxford University Press, 2001, s. 428.

⁶³⁹ Trestní zákoník /*Criminal Code Ordinance*/ č. 74 z roku 1936 vydaný britskou mandátní správou.

trestní zodpovědnosti za tyto činy [...] a osoba učinila vše, co bylo v jejích silách, aby snížila závažnost následků svého jednání.“

Soud se v této souvislosti věnoval rozboru § 49 výmarského MStGB (platného i v době nacistického Německa), který taktéž nevylučoval možnost, aby se osoba před svou osobní odpovědností mohla za určitých okolností skrýt za rozkazy udělované shora (srov. odst. 220 ROS). Zajímavým je postřeh Lorda Russella, který ve svém komentáři k Eichmannovu procesu poukazuje na skutečnost, že zásadu nezvratné osobní zodpovědnosti i v případě jednání na příkaz v době své vlády nezpochybňovali ani přední nacistické špičky (ba naopak) a cituje při tom J. Goebbelse: „*V článku pro Deutsche Zeitung 28. května 1944 napsal [J. Goebbels]: 'V současném mezinárodním právu není nic, co by umožňovalo vojákově, který se dopustil závažného zločinu, aby se vyhnul potrestání tím, že se odvolá na skutečnost, že pouze prováděl rozkazy. Je tomu tak tím spíše, pokud takové rozkazy se přičítá veškerým etickým pravidlům lidstva a odporují zaužívaným pravidlům vedení války'. [...]* Goebbels samozřejmě poukazoval na spojenecké bombardování Německa a pokoušel se ospravedlnit rozmáhající se praxi popravování zajatých spojeneckých letců. Když potom, zhruba o dva roky později, MVT v procesu s válečnými zločinci aplikoval stejnou právní zásadu, těžko proti tomu bylo možné vznést důvodné námitky.“⁶⁴⁰ Soud nakonec v odst. 221 ROS citoval samotného A. Eichmanna, který během svých výpovědí uvedl, že „*už v té době [kdy byl v úřadu – pozn. aut.] toto řešení za použití síly [tj. vyhlazování židovského obyvatelstva Evropy] považoval za něco ilegálního, za něco strašného [...]*.“ Eichmann si proto dle výkladu soudů musel být vědom protiprávnosti svého jednání, což i ve světle § 47 MStGB značilo jeho plnou individuální odpovědnost.

Toto se odrazilo i v úvahách soudu ve vztahu k tomu, zda je možno skutečnost, že jednal na základě rozkazů, možno aplikovat jako polehčující okolnost (do dneška nebylo zcela přesně vyjasněno, do jaké míry měl Eichmann samostatné rozhodovací pravomoci a do jaké míry případně pouze vykonával poměrně dost konkrétně specifikované pokyny, přestože autoři⁶⁴¹ zabývající se problematikou fungování nacistického aparátu mu jistou autonomii v rozhodování přisuzují. O tom by svědčila rovněž skutečnost, že i mezi samotnými vysoce postavenými nacisty byl Eichmann poměrně známou figurou a v mnoha případech na jeho činnost v rámci svých vlastních soudních procesů upozorňovali). Soudy každopádně dospěly k jednoznačnému přesvědčení, že Eichmann byl poměrně horlivým vykonavatelem jemu svěřené agendy a vykonával ji s velkým osobním nasazením, ačkoliv

⁶⁴⁰ LORD RUSSELL OF LIVERPOOL, c.d., s. 314.

⁶⁴¹ Srov. např. FISCHER, H. Hitlers Apparat – Namen, Ämter, Kompetenzen. Kiel: Arndt, 1988, s. 49, 57, dále CESARANI, D., c.d., s. 18-20.

mu bylo zřejmé (nejméně od srpna 1941, resp. nejpozději od 20.1.1942, kdy proběhla konference ve Wannsee), k jakému cíli jeho jednání jakožto vrchního představitele sekce RSHA pro židovské záležitosti směřuje. Soudy proto nehodlaly uznat námitku vyšších rozkazů v Eichmannově případě ani jako okolnost polehčující a relevantní pro stanovení trestu. Aby tomu tak mohlo být a obžalovaný se mohl s úspěchem takovéto polehčující okolnosti dovolat, nesměl by mít dle soudu vůbec na výběr, zda rozkazu uposlechne či nikoliv, tzn. v praxi by mu musela hrozit závažná újma (jeho osobě, popř. osobám jemu blízkým), pokud by neuposlechl. Újma by musela v takovém případě hrozit bezprostředně a provedení rozkazu by tak muselo být vedeno motivací zachránit si život. Tento „test“ použil ve své argumentaci Nejvyšší soud (srov. odst. 15 RNS) a dospěl k identickému závěru podobně jako dříve soud prvního stupně, tj. že tato námitka Eichmannovi jakožto polehčující okolnost neschází. Jak je patrné, tento test odpovídá judikatuře MVT i většiny VT, která byla popsána shora a která byla taktéž založena na principu reálné možnosti volby člověka v porovnání s možnými bezprostředně a nevyhnutelně hrozícími sankcemi za případné odmítnutí splnit dané rozkazy.

Pro shrnutí celé této kapitoly je možno uvést, že v obou případech (jak u námítky státního aktu, tak u námítky jednání na vyšší rozkaz) se soudy v Jeruzalémě přihlásily opět velice výrazně k odkazu norimberského tribunálu, podobně jako tomu učinily v pasáži věnované legálnosti užití ZPNNK jakožto normy, která absorbovala do sebe pouze již dříve platné normy mezinárodního (zvykového) trestního práva. Nepřípustnost obou exkulpačních námitek je do dnešní doby pevnou součástí mezinárodního práva proto, aby se tyto koncepty nestaly „*štitem chránícím vysoké státní činitele obžalované z mezinárodních zločinů*“⁶⁴² (u teorie státního aktu, která se snaží sejmout odpovědnost z osob na vrcholu pyramidy státní moci), resp. aby „*kdykoliv podřízený vykoná rozkaz, který odporuje mezinárodnímu právu, nesl osobní odpovědnost, pokud je takový rozkaz zjevně protiprávní*“ (A. Cassese)⁶⁴³ (v případě námítky jednání na rozkaz, která naopak předpokládá, že osoba argumentující touto námitkou se nacházela v podřízeném postavení vůči osobě, která jí rozkazy udílela). Zcela zřejmě je tento stav seznatelný i při pohledu do Statutu Mezinárodního trestního soudu, který toto upravuje především v čl. 27 a 33.

Tyto závěry (ve spojení s dalšími skutkovými zjištěními soudu) se pak promítly do té části rozsudku, v níž byl nad Adolfem Eichmannem stanoven verdikt. Eichmann byl shledán vinným ve všech bodech obžaloby. Soud se vyjádřil, že holocaust není možno uchopit tak, že by se skládal z několika dílčích skutků, ale je potřeba jej vnímat *en masse*. „*Každý, kdo*

⁶⁴² CASSESE, A., c.d., s. 267.

⁶⁴³ Ibid., s. 232.

jednal ke společnému cíli, tj. vyvraždění Židů, a kdo věděl o konečném řešení a postupu jeho realizace, je spolupachatelem ve vztahu k vraždě milionů Židů mezi roky 1941 a 1945. Odpovědnost každé takové osoby je odpovědností hlavního pachatele, který spáchal celý zločin ve spolupráci s dalšími.“ (odst. 194 ROS) Tento závěr je tak velice blízký konceptu tzv. konspirace, jak byl ve vztahu ke zločinům proti lidskosti použit v Chartě MVT. Nejedná se zde tedy o samostatnou skutkovou podstatu (kterou vymezoval čl. 6(a) Charty, nýbrž o druhý případ, v němž je zločinné spiknutí chápáno jako forma účastenství na trestném činu, při níž je odpovědnost každé takto zapojené osoby ve společném plánu rovna přímému spolupachatelství ke zločinu jako celku, byť spáchaném v součinnosti více osob). Soud proto dospěl nezvratně k závěru, že Eichmannovi je možno přičítat účast na konspiraci za účelem vyvraždění židovské populace v nacisty ovládaných zemích s tím, že obžalovaný si byl plně vědom rozsahu celé operace a jejího cíle (naplňoval tak ve vztahu ke zločinům proti židovskému národu *dolus specialis*, v němž je obsažena genocidní pohnutka „*vyhladit skupinu jako celek nebo z části*“ – srov. čl. 1 ZPNK). Eichmannovo jednání za tímto účelem měl soud za prokázané od srpna 1941, kdy se obžalovaný zúčastnil jako pozorovatel hromadných poprav židovského obyvatelstva na území obsazeném v tažení proti Sovětskému svazu (u Lublínu). Rovněž citoval (odst. 163 ROS) z Eichmannova dopisu na říšské Ministerstvo zahraničí, v němž Eichmann ve stejném období tento orgán informoval, že vzhledem k připravovanému konečnému řešení židovské otázky se již další politika vystěhovalství nedoporučuje. V odst. 183 ROS soud dále připomněl, že Eichmann se zúčastnil konference ve Wannsee v lednu 1942, z níž právě on pořizoval oficiální zápis. Dle soudu (odst. 197 ROS, zcela v souladu s dnešní politikou stíhání pachatelů závažných zločinů) „*v případě zločinu spáchaného en masse [...] míra odpovědnosti narůstá, čím dále se dostáváme od osoby, která skutečně vlastníma rukama zabíjela.*“

Obdobně byl Eichmann shledán vinným z toho, že se „*společně s dalšími*“ dopustil i zločinů proti lidskosti (včetně jednání, kterým způsobil mezi březnem 1938 až říjnem 1941 vyhnání židovských obyvatel z Říše, Rakouska a Protektorátu prostřednictvím jím vedených Úřadů pro židovské vystěhovalství ve Vídni, Praze a Berlíně (viz výše), či deportace lidických dětí do Chelmná, kde byly zavražděny, či vyhnání a nuceného přesídlení statisíců Poláků či Slovinců) a z válečných zločinů (ve vztahu k operacím proti židovskému obyvatelstvu na okupovaných územích – zde se jednalo o souběh obou kategorií zločinů). V průběhu řízení mu nebyla prokázána vina pouze za zločiny proti lidskosti ve vztahu k příslušníkům romského etnika (v tomto směru je nutno podotknout, že vzhledem k přístupu prokuratury k tomuto procesu patrně ani tento bod neměl být stěžejním, naopak podstatou bylo prezentovat holocaust židovského obyvatelstva a přenést jej do popředí).

Eichmann byl taktéž na základě čl. 3 ZPNNK shledán vinným ze zločinu účasti v nepřátelských organizacích, neboť s odkazem na zločinecké organizace definované v rozsudku MVT, byl Eichmann členem SD, SS a Gestapa. Vzhledem k promlčecí lhůtě stanované v ZPNNK (čl. 12) ve vztahu k tomuto druhu zločinů, byl však Eichmann zproštěn obžaloby co do svého členství ve zmíněných organizacích do května 1940, neboť Eichmann byl předán oficiálně izraelským orgánům činným v trestním řízení až v květnu 1960. Ve zbytku se tedy uplatnila dvacetiletá promlčecí lhůta.

Výrok o vině byl vynesena soudem prvního stupně samostatně bez výroku o trestu a strany se k němu mohly nejprve vyjádřit. Zatímco nejvyšší státní zástupce žádal maximální trest (tj. trest smrti), obhajoba konstatovala, že ač je tento trest stanoven jako maximální možný, na straně soudu existuje diskreční pravomoc a může zvolit i trest mírnější. Na posledním soudním stání před soudem první instance (15. prosince 1961) však soud, i s odvoláním se na výše interpretované závěry týkající se nedostatku polehčujících okolností na straně obžalovaného a vzhledem ke zcela mimořádné závažnosti trestního jednání této osoby, konstatoval, že ač má skutečně na základě ZPNNK možnost výši trestu stanovit dle svého uvážení, nevidí jinou možnost než uložit trest v jeho maximální zákonné sazbě. Výrok soudu o trestu stanovoval, že se A. Eichmannovi ukládá za zločiny proti židovskému národu, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny trest smrti. Za zločin účasti v nepřátelských organizacích nebyl dle výroku žádný trest uložen.

Proti tomuto rozsudku podal Eichmannův obhájce odvolání k Nejvyššímu soudu, které však nepřinášelo žádnou výrazně novou argumentaci a opakovalo v jádru námítky přednesené již v prvním stupni. Zpochybňována byla jak pravomoc izraelských soudů Eichmanna soudit, tak také celá jeho role v konečném řešení židovské otázky, která měla být soudem prvního stupně chybně analyzována. Novým argumentem byla však námitka proti užití tzv. univerzální jurisdikce. Byla založena na tvrzení, že tímto způsobem si může přisvojit pravomoc soudit osoby podezřelé z mezinárodních zločinů pouze mezinárodní tribunál, nikoliv jednotlivý stát.

Odvolací řízení, které proběhlo velmi rychle během pouhých šesti stání, neboť nebylo prováděno dokazování a soud se v tomto směru spokojil s materiálem prezentovaným v prvostupňovém řízení, nepřineslo pro Eichmanna žádný obrat. V odst. 7 RNS Nejvyšší soud souborně odmítl veškeré námítky v odvolání a plně se ztotožnil se závěry i argumentací v ROS. Z tohoto důvodu nebude na tomto místě (s výjimkou odkazů učiněných v textu výše) podáván bližší výklad k RNS, neboť ten pouze opakoval to, co již bylo obsaženo v předchozím rozsudku. Vhodné je však znovu zdůraznit, že odvolací soud se ještě

odhodlaněji než Okresní soud přihlásil k doktríně univerzální jurisdikce, pro niž neměl ani potřebu hledat další podpůrné argumenty, neboť podle právního názoru tohoto soudu bylo její užití zcela legitimní a správné (srov. zejména odst. 12 RNS). Rovněž tak i v hodnocení osoby obžalovaného byl Nejvyšší soud ještě přísnější než jeho předchůdce a, jak uvádí D. Cesarani, „soudil ještě tvrději než okresní soud. Ličil Eichmanna jako vedoucího činitele nacistické hierarchie s takřka neomezenými pravomocemi.“⁶⁴⁴ Soud doslova v odst. 17 a 18 konstatoval: „Z praktického hlediska obžalovaný nedostával žádné instrukce shora, nýbrž on sám byl tím nadřízeným, který rozhodoval o všem, co se týkalo židovských záležitostí. [...] Obžalovaný nikdy neukázal náznak lítosti nebo slabosti [...] své vůle ve vztahu k vykonávání činností, které mu byly svěřeny. [...] Při rozhodování o potvrzení rozsudku i trestu nám je proto naprosto zřejmé, jak nedostačujícím trestem je trest smrti v porovnání se smrtí milionů způsobenou těmi nejhoršími způsoby. [...] Přes závěr, že žádný trest nemůže být pro obžalovaného dostačující, nelze, aby nás právě tento závěr vedl ke zmírnění trestu. Když v roce 1950 náš zákonodárce předepsal tento maximální trest v ZPNNK, stěží si lze představit, že mohl při tom mít na mysli zločince většího, než je Adolf Eichmann. [...] Z těchto důvodů zamítáme odvolání, jak ve vztahu k rozhodnutí o vině, tak ve vztahu k rozhodnutí o trestu, a potvrzujeme rozsudek a trest vynesený Okresním soudem.“

Poslední možností obhajoby, jak alespoň částečně zlepšit pozici odsouzeného Eichmanna, byla žádost o milost k prezidentovi Izraele Jitzhakovi Ben-Zvi. Tato žádost byla však i přes mezinárodní protesty proti vykonání rozsudku (nikoliv však proti rozsudku a verdiktu samotnému)⁶⁴⁵ dne 31. května 1962 zamítnuta a Adolf Eichmann byl krátce po půlnoci dne 1. června 1962 popraven oběšením, „jeho tělo spáleno a popel rozptýlen v moři za hranicí izraelských výsostných vod.“⁶⁴⁶ Tím se završil proces, který byl dědicem norimberského tribunálu a který byl v mnohém sám předznamenáním některých dalších událostí, které následovaly v Německu a Rakousku.

⁶⁴⁴ CESARANI, D., c.d., s. 308.

⁶⁴⁵ Srov. např. WIEVIORKA, A. Les vagues du procès Eichmann. In: *L'Histoire*, 1988, No. 108, s. 55, ARENDT, H., c.d., s. 249, CESARANI, D., c.d., s. 309

⁶⁴⁶ ARENDT, H., c.d., s. 250.

7.2. Trestní stíhání národněsocialistických zločinů v Německu a Rakousku na základě národních právních předpisů od konce padesátých let dvacátého století

S ohledem na výše učiněné závěry je možno říci, že proces s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě byl z pohledu právního vývoje potomkem norimberských procesů. Zatímco však „*norimberský tribunál viděl v centru svého rozhodování vražedné politické režimy a jejich agresivní válku, [...] Eichmannův proces viděl ve svém centru oběti, [...] což dávalo procesu jeho význam jakožto aktu historické spravedlnosti.*“ (S. Felmanová)⁶⁴⁷ V tomto shrnutí se odráží nastíněné založení celého procesu především na svědeckých výpovědích, na rozdíl od Norimberku, kde hlavním důkazním materiálem byly listinné důkazy. Rozsudky v Eichmannově procesu je možné vnímat jako potvrzení norimberských i dalších poválečných procesů založených na nově zformovaném skeletu mezinárodního trestního práva, přičemž v mnoha směrech byla právní argumentace soudů v Jeruzalémě důkladnější a propracovanější než v případě jejich předchůdců. Zatímco podstatná část rozsudku MVT je založena na popisu faktů a jejich subsumpce pod aplikovatelné právní normy byla spíše strohá a úsporná (jistě i s ohledem na skutečnost, že v procesu před MVT bylo více spoluobžalovaných), ROS nejen věnoval rozsáhlou pozornost rozboru faktů, ale také velmi celistvě provedl jejich právní zhodnocení ve vztahu k ustanovením ZPNNK a osobě obžalovaného.

Na druhou stranu i Eichmannův proces se stal v mnoha směrech sám předobrazem, či spíše spouštěcím momentem pro řadu dalších procesů v Evropě. Zejména ve vztahu k západnímu Německu (do značné míry rovněž také ve vztahu k Rakousku) je tento proces vnímatelný jako přelomový okamžik pro novou vlnu procesů s bývalými nacisty.⁶⁴⁸ Komentuje to například G. J. Bass: „*Krátce po zadržení Eichmanna v Buenos Aires Spolková republika Německo konečně vystoupila proti velkému množství nacistů [...].*“⁶⁴⁹ H. Arendtová také odkazuje na spolkového kancléře Konrada Adenauera, který „*předvídal mezinárodní rozpaky a rozpoutání [...] protiněmeckých nálad ve světě, což se také stalo. [...] Německo mělo plno práce, aby tyto následky odvrátilo. Snažilo se tak ukázat nebývalou horlivost při pátrání po nacistických zločincích na vlastním území a při jejich následném stíhání.*“⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ FELMAN, S. *The Judicial Unconscious, Trials and Traumas in Twentieth Century*. Cambridge-London: Harvard University Press, 2002, s. 112.

⁶⁴⁸ Srov. SELTENREICH, R. *Německé právní dějiny*, c.d., s. 441.

⁶⁴⁹ BASS, G. J. *The Adolf Eichmann Case*, c.d., s. 80.

⁶⁵⁰ ARENDT, H., c.d., s. 17.

Tato perspektiva, byť patrně poněkud zjednodušující⁶⁵¹, bude předmětem této části práce, v níž bude věnována pozornost stíháním nacistických zločinců v SRN a v Rakousku před národními tribunály a podle předpisů čistě národního práva. V tomto kontextu bude poukázáno na některé podstatné vývojové momenty a na právní předpisy, které byly na této národní úrovni aplikovány a jež se v mnohém výrazně lišily od norem, které byly předmětem rozboru v předcházejících částech této práce.

7.2.1. Stíhání nacistických zločinců podle národních právních předpisů před soudy ve Spolkové republice Německo

Přes snahu spojenců okupujících Německo po konci druhé světové války o poměrně systematickou denacifikaci a potrestání osob, které se během války dopustily zločinů ve spojitosti s nacistickým režimem, nebyl tento pokus zcela úplný. Důvody k tomu plynuly jednak ze skutečnosti, že rozsah nacistických zločinů i počet osob do nich na různých úrovních zapojených byl tak veliký, že nebylo možné veškeré pachatele v prvních poválečných letech postihnout. Dalším problémem byl spojen s tím, že v mnoha případech byly informace o spáchaných zločinech kusé a nebyl znám jejich úplný rozsah ani konkrétní jednotlivci, kteří na nich byli účastní. V okamžiku, kdy SRN získala od západních spojenců (zpět) plnou suverenitu v justičních otázkách⁶⁵², proto zbývala celá řada bývalých nacistů zapojených do zločinů režimu, která se stále vyhýbala trestnímu stíhání a mnohdy ani nikterak neskrývala svou pravou identitu.

Zatímco v začátku padesátých let proběhla v SRN ještě celá řada řízení, A. Götz upozorňuje na to, že od roku 1954 dochází k výraznému snížení počtu případů, v nichž byla pro nacistické zločiny zahájena trestní řízení.⁶⁵³ Příčiny neefektivního přístupu německé prokuratury a soudů k nacistické minulosti vypočítává A. Rückerl a řadí mezi ně především nedostatek erudice státních zástupců a prostředků pro postihnutí takovýchto „komplexních událostí“ (tj. nacistických zločinů) a okolnost, že svědci událostí byli mnohdy roztroušeni po celém světě.⁶⁵⁴ H. Friedlander k tomuto připojuje také skutečnost, že po vzniku SRN se na soudy a státní zastupitelstva také pomalu vracela řada osob, které zde působily v nacistickém období, neboť byl nedostatek kvalitních právníků, kteří by byli zcela bez nacistické minulosti. V roce 1951 pak na základě zákona k úpravě právních vztahů osob spadajících

⁶⁵¹ Srov. GÖTZ, A., c.d., s. 5.

⁶⁵² Viz Smlouva o úpravě otázek vznikajících z války a okupace (blíže srov. poznámku pod čarou č. 445).

⁶⁵³ GÖTZ, A., c.d., s. 9, 11.

⁶⁵⁴ RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials, c.d., s. 626.

pod článek 131 Základního zákona /*Gesetz zur Regelung der Rechtsverhältnisse der unter Artikel 131 des Grundgesetzes fallende Personen*⁶⁵⁵ se mohli do veřejné správy a justice v SRN vrátit všichni, kdo nebyli přímo odsouzeni za nacistické zločiny.⁶⁵⁶ Dle A. Ruckerla tak mohl působit určitý „efekt vytvoření formy solidarity mezi vinnými a nevinnými. [...] Byla to takzvaná 'tichá většina' toho času, která byla stížena tím, že se nacistickému režimu nepostavila, a která byla taktéž zahrnuta v teorii kolektivní viny. Tito lidé se osobně nepodíleli na zločinech. Pokud o nich vůbec věděli, většina těchto lidí vnitřně odsuzovala vraždění. Přesto z osobních důvodů – v zájmu svých rodin – tito lidé neměli odvahu, aby svůj odsudek vyjádřili otevřeně. [...] Každý proces nacistického zločince byl novým obrazem tohoto selhání.“⁶⁵⁷ Zatímco (vedle spojeneckých tribunálů, které soudily většinu případů závažných masových zločinů) bylo do roku 1950 před německými soudy (na západě) vedeno dohromady 5.228 trestních řízení, od tohoto roku počet klesal velice výrazně, takže v následujících pěti letech bylo odsouzeno pouze dalších 638 osob.⁶⁵⁸

Svůj podíl na tom měl nepochybně také tzv. amnestijní zákon /*Gesetz über den Erlass von Strafen und Geldbußen und die Niederschlagung von Strafverfahren und Bußgeldverfahren*⁶⁵⁹, který nabyl účinnosti dnem 17. července 1954. Na případy nacistických zločinů dopadala především ustanovení § 3 a 6 zákona. Prvé ustanovení amnestovalo jednání, kterého se pachatel dopustil z důvodů, že se on sám nebo jiná osoba ocitla v nebezpečí v důsledku válečných nebo poválečných událostí, nepřesahoval-li maximální hrozící trest (dle zákonné sazby, ale též i na základě okolností případu⁶⁶⁰) jeden rok. Druhé ustanovení mířilo na případy, kdy z důvodů kolapsu státu se v době mezi 1. říjnem 1944 a 31. červencem 1945 osoba dopustila na pozici úřední osoby nebo „z důvodů právní povinnosti, především na základě rozkazu“ jednání, za nějž by hrozil trest do tří let odnětí svobody. Trestný čin vraždy byl z působnosti amnestijního zákona výslovně vyňat v § 9 odst. 1, podobně jako případy zabití, ačkoliv u něj k pardonu dojít mohlo v případech podle § 6 citovaného zákona. Ačkoliv tento zákon nemohl být vztažen na nejzávažnější případy nacistické zločinnosti a z hlediska primárního zaměření této práce není až tak významný, je jistě podstatným mezníkem v kriminalizaci (resp. dekriminalizaci) především drobných, avšak napříč německou společností v masovém měřítku páchaných trestných jednání. Jistě je pod něj možno zařadit mnoho jednání, která se odehrála během tzv.

⁶⁵⁵ BGBl. 1951, s. 307.

⁶⁵⁶ FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 666.

⁶⁵⁷ RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials, c.d., s. 625. Srov. rovněž SELTENREICH, R. Soudci a právní teoretici v nacistickém Německu, c.d., s. 81-82.

⁶⁵⁸ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 121, 136.

⁶⁵⁹ BGBl. 1954, s. 203.

⁶⁶⁰ V němčině: „[K]eine schwerere Strafe [...] verhängt oder zu erwarten ist.“

kříšťálové noci a která ještě nemusela být promlčena, stejně jako různé mírnější případy omezování osobní svobody atp.

Jak dále upozorňuje A. Rückerl, po návratu mnoha válečných zajatců ze sovětských táborů koncem roku 1955 se otevírala možnost postavit před soud celou řadu dalších nacistických zločinců, kteří byli v této skupině cca. 15.000 osob.⁶⁶¹ Skutečnost byla však spíše opačná a pokračoval trend snižujícího se počtu započatých soudních řízení i počtu obžalovaných až do roku 1960 (tj. roku Eichmannova zadržení). Tento trend demonstruje tabulka v příloze této práce, z níž je možno vyčíst, že mezi lety 1956-1960 stanulo před západoněmeckými soudy (před soudem prvního stupně) pouze 117 dalších obžalovaných.

Teprve v roce 1961 je možné zaznamenat poměrně skokový nárůst v počtu obžalovaných (jen v tomto roce bylo ukončeno 27 soudních řízení s celkem 44 osobami, z nichž však pouze 29 bylo shledáno vinnými). Argumentace některých autorů předeslaná výše a týkající se účinků zajištění A. Eichmanna na německé „svědomí“ a s tím spojenou větší snahou předvést dosud nepotrestané nacistické zločince před soudy, proto nepostrádá svou logiku (srov. přílohu této práce). Je skutečně možné vycítit, že tento nárůst může být spojen se záměrně zvýšenou aktivitou orgánů činných v trestním řízení předvést bývalé nacistické zločince před soud a v roce 1961 již může jít o „plody“ roku 1960, kdy bylo proti těmto osobám zahájeno vyšetřování a podána obžaloba s tím, že soudy v daných věcech stihly rozhodnout teprve v roce 1961 (popř. v mnoha případech i výrazně později).

Na druhou stranu jednoznačný závěr o zcela mimořádně zásadním přínosu Eichmannova stíhání v Izraeli na novou vlnu procesů v Německu by byl přeci jen poněkud zjednodušující. Není důvod pochybovat o tom, že tento proces na aktivitu německých orgánů činných v trestním řízení zapůsobil. Dokladem tohoto tvrzení mohou být konkrétně trestní řízení proti dvěma blízkým Eichmannovým spolupracovníkům z jeho útvaru na RSHA. V šedesátých letech (přestože oba dva se ocitli ve vyšetřovací vazbě přechodně již v roce 1957) totiž proběhly konečně trestní procesy s H. Krumeyem a O. Hunschem. Krumey za války působil pod Eichmannem jako jeho zástupce a Hunsche byl zodpovědný za otázky týkající se především zabaveného majetku deportovaných osob, oba mimo jiné působili v tzv. *Sonderkommando Eichmann* v Maďarsku v roce 1944.

Přesto je patrné, že ještě v době před Eichmannovým zadržením docházelo v Německu k postupnému narovnávání atmosféry ve vztahu k nacistické minulosti a vlastní cestou se zde znovu zvyšovala na konci let padesátých vůle potrestat bývalé členy

⁶⁶¹ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 139.

nacistického aparátu, kteří byli pachateli těch nejzávažnějších zločinů. Zcela zásadním momentem (minimálně z praktického hlediska) bylo zřízení nové Centrály zemských justičních správ pro pronásledování národněsocialistických zločinů /*Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Verfolgung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen*/ (dále jen „Centrála“) se sídlem v Ludwigsburgu v Bádensku-Würtenbersku, jež zahájila svou činnost 1. prosince 1958 (tj. v době, kdy Eichmann byl ještě skryt ve své anonymitě v Argentině). Jak přesvědčivě uvádí první ředitel této instituce E. Schüle, mnoho osob, jejichž spojitost s holocaustem byla zmíněna právě v Eichmannově procesu, již byla vedena v evidenci podezřelých právě touto Centrálou v Ludwigsburgu.⁶⁶² Bylo tak z tohoto pohledu pouze otázkou času, kdy budou zkompletovány žalobní spisy a zahájena soudní řízení a stalo by se tak patrně (snad) i bez Eichmanna v Jeruzalémě.

Centrála byla zřízena na základě veřejnoprávní (správní) dohody /*Verwaltungsvereinbarung*/ uzavřené mezi ministry spravedlnosti a senátory jednotlivých spolkových zemí dne 6. listopadu 1958.⁶⁶³ Vznik tohoto orgánu vycházel z dlouhodobějších zkušeností s neefektivitou postihu nacistických zločinů, a to především v případech, kdy byly tyto zločiny spáchány v zahraničí. Podle E. Schüleho se toto plně projevilo v případě bývalých příslušníků *Einsatzgruppen* v Pobaltí souzeném před soudem v Ulmu v roce 1958.⁶⁶⁴ Toto řízení, které si získalo i relativně vysokou mediální pozornost, ukázalo na to, jak neúplným způsobem se doposud justice s nacistickými zločiny vypořádala. Současně se projevilo, že pro zlepšení této situace by bylo nutné vytvořit mechanismus pro stíhání zločinů, které se odehrály mimo území SRN.⁶⁶⁵ Podle aplikovatelného procesního práva (říšského trestního procesního řádu z roku 1877 - StPO) byla totiž státním zástupcům ukládána povinnost stíhat trestná jednání, která se odehrála na území jejich místní působnosti (§ 7 StPO), popř. pachatel měl na tomto území své bydliště (§ 8), popř. byl pachatel na tomto území zadržen (§ 9). Komplexním zločinům, které se odehrály mimo území SRN před řadou let, se tudíž ve světle dalších služebních povinností státních zástupců a nápadu případů souvisejících s aktuální „běžnou kriminalitou“ nedostávalo dostatečné pozornosti. Prokuratura rovněž postrádala odbornost na to, aby tyto případy dokázala úspěšně

⁶⁶² Viz SCHÜLE, E., c.d., s. 17.

⁶⁶³ Ibid.; RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 142 (A. Rückerl byl mimo jiné nástupcem E. Schüleho na pozici ředitele Centrály). V dostupných primárních zdrojích není možné získat přístup k autentickému znění dohody.

⁶⁶⁴ Rozsudek ze dne 29. srpna 1958 (Schwurgericht Ulm), spis. zn. Ks 2/57 StA. Ulm. In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XV, s. 11nn.

⁶⁶⁵ SCHÜLE, E., c.d., s. 16. Obdobně též RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 140-141. Obdobně též např. GRABITZ, H., c.d., s. 153.

vyšetřovat, neboť zločiny spáchané v masovém měřítku v nacistickém státě se vymykaly tomu, s čím bylo možné se během standardní praxe státních zástupců vůbec kdy setkat.⁶⁶⁶

Na nově zřízenou Centrálu byly proto přeneseny určité „předvyšetřovací pravomoci“. Orgán (složený z odborníků delegovaných jednotlivými spolkovými zeměmi, obvykle šlo o soudce či státní zástupce) měl být specializovaným pracovištěm, které mělo vedle sběru a evidence materiálů týkajících se konkrétních nacistických zločinů rovněž připravovat podklady pro konkrétní trestní řízení. Sama o sobě však Centrála neměla oprávnění podat obžalobu, takže veškeré nahromážděné informace a důkazy, které by odůvodňovaly případné podání obžaloby na konkrétního pachatele, byly následně předávány místně příslušnému státnímu zastupitelství (podle místa bydliště či pobytu podezřelého) a teprve takovéto státní zastupitelství mělo oprávnění přenést celou věc formálním úkonem (obžalobou) k trestnímu soudu.⁶⁶⁷

Centrála je v pojetí založeném na zmíněné veřejnoprávní smlouvě tedy dle E. Schüleho pouze odborným „pomocným orgánem trestněprávní péče /*Hilfsorgan der Strafrechtspflege*“, jehož věcná příslušnost byla původně omezena na „zločiny, které byly spáchaný v období nacismu mimo území SRN na civilních osobách v souvislosti s válečnými událostmi, ale mimo vlastní válečné akce, a stejně tak v koncentračních táborech a podobných táborech a pro které není dána místní příslušnost soudů podle místa deliktu na území SRN.“⁶⁶⁸ Svěbytným způsobem se tak v tomto případě jedná o posílení určitých prvků extraterritoriality ve vztahu ke stíhání nacistických zločinů ze strany orgánů Spolkové republiky. Přestože nelze tento přístup srovnávat s tím, ke kterému se uchýlily jeruzalémské soudy v případě A. Eichmanna (tj. s univerzální jurisdikcí) a stále se drží v mezích tradičních forem soudní příslušnosti (tj. principu aktivní personality), je zřízení Centrály poměrně výstižným důkazem toho, nakolik se nacistické zločiny svým rozsahem (skutkovým i teritoriálním) vymykaly běžné trestné činnosti. Bylo proto v kontextu právě uvedeného vhodné mimořádným způsobem posilovat standardní procesní postupy, aby bylo vůbec možné dosáhnout efektivních výsledků v soudních řízeních a v důsledku snad i materiální spravedlnosti.^{669,670}

⁶⁶⁶ Srov. blíže RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 110, 127-128.

⁶⁶⁷ Ibid., s. 144-145.

⁶⁶⁸ SCHÜLE, E., c.d., s. 17-18.

⁶⁶⁹ Ke konceptu tzv. materiální spravedlnosti srov. WINTEROVÁ, A. (a kol.) Civilní právo procesní. 3. vyd. Praha: Linde Praha, a.s., 2004, s. 89-93.

⁶⁷⁰ Přestože se původně na základě smlouvy z roku 1958 působnost Centrály nevztahovala na ryzí zločiny spáchané „během vlastních válečných operací“ (tj. válečné zločiny v užším slova smyslu) a mohlo jít pouze o činy proti civilnímu obyvatelstvu, v průběhu 60. let došlo ke zrušení těchto omezení. Centrála jakožto pomocný orgán se tak stala příslušnou pro veškeré nacistické zločiny (s výjimkou zločinů spáchaných v rámci

Význam Centrály je patrný při číselném vyjádření jeho činnosti. Ještě do konce roku 1958 zahájil tento orgán své vyšetřování v 64 případech, v následujícím roce se již jednalo o 400 případů (v mnoha případech se jednalo o prošetřování případů, v nichž figurovalo více podezřelých).⁶⁷¹ Celkově se do roku 2011 uvádí, že Centrála vedla 7.485 případů vyšetřování, z nichž prakticky všechny (7.472) skončily předáním věci příslušným státním zastupitelstvím k dalšímu řízení.⁶⁷² Počet prověřovaných případů (různou formou) je však v úhrnu spočítáno na celkem 113.419.⁶⁷³

Z perspektivy těchto údajů je skutečně možno soudit, že Eichmannův proces samotný (u něž po celou dobu působil vyslanec Centrály) nebyl jediným přelomovým momentem, od kterého se započala nová vyšší aktivita německých orgánů činných v trestním řízení. Přesto ani A. Rückerl, který je jinak výrazným zastáncem právě tohoto pohledu, neupírá zadržení A. Eichmanna určitou dějinnou důležitost i pro situaci v SRN. Množství zpráv v tisku⁶⁷⁴ i dalších médiích dle něj totiž ještě více zvýšilo obecný tlak na německé orgány, aby se nacistickými zločiny uceleně zabývaly, a mohlo v tomto směru mít svůj vliv.⁶⁷⁵

Přes již konstatovaný nárůst v počtu soudních procesů s nacistickými zločinci na počátku šedesátých let se ale nejednalo o zcela mimořádný skokový nárůst. Při srovnání množství vynesených rozsudků se ukazuje, že se pohybovaly v řádech desítek případů ročně, které byly ukončeny pravomocným rozsudkem. Ani zdaleka tak nedosahovaly počtů, které jsou uváděny pro procesy před německými soudy na území pozdější SRN v prvních poválečných letech (celkově několik tisíc, srov. výše). Tato skutečnost byla dána nejenom tím, že řada pachatelů již byla odsouzena právě v tomto prvotním období, popř. již zemřela, nebyla způsobilá k procesu či byla na útěku. Svou podstatnou roli zde sehrálo také plynutí času z hlediska právního, tj. problematika promlčení trestnosti jednání na základě úpravy ve StGB.⁶⁷⁶

RSHA a Lidového soudního dvora, pro něž byla ponechána místně určená příslušnost berlínského státního zastupitelstva a soudů). Viz RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 143.

⁶⁷¹ Ibid., s. 146-147.

⁶⁷² Viz online stránky Centrály na:

www.zentrale-stelle.de/servlet/PB/menu/1199407/index.html?ROOT=1193201 [cit. 25. července 2013].

⁶⁷³ SCHRIMM, K., RIEDEL, J. 50 Jahre Zentrale Stelle in Ludwigsburg: Eine Erfahrungsbericht über die letzten zweieinhalb Jahrzehnte. In. Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, No. 56, 2008 s. 528n.

⁶⁷⁴ Např. dle počtu uveřejněných článků věnovaných procesu v západoněmeckém tisku je možno tento proces považovat za proces, který po norimberském procesu a frankfurtském osvětiském procesu upoutal největší pozornost Němců – publikováno k němu bylo ve sledovaných německých médiích 787 článků. Naopak v izraelském tisku byl i ve srovnání s norimberským procesem zdaleka nejsledovanějším proces s Adolfem Eichmannem (3 117 článků), osvětiskému procesu se věnovalo 558 článků. Zdroj: WILKE, J., SCHENK, B., COHEN, A. A., ZEMACH, T. Holocaust und NS-Prozesse Die Presseberichterstattung in Israel und Deutschland zwischen Aneignung und Abwehr. Bodenheim: Böhlau Verlag, 1995, s. 53.

⁶⁷⁵ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 156-157.

⁶⁷⁶ Srov. Ibid., s. 127.

7.2.1.1. *Problematika promlčování nacistických zločinů na příkladu Spolkové republiky Německo*

Úprava promlčení obsažená v trestním zákoníku z roku 1871 měla standardní podobu v tom smyslu, že délka doby potřebné k promlčení trestného činu byla odstupňována podle závažnosti příslušného jednání (přesněji podle maximální výše trestu, kterou zákon na takovýto čin stanovoval). Pro jednotlivé trestné činy připadala podle § 67 StGB promlčecí doba v trvání pěti/deseti/patnácti/dvaceti let.⁶⁷⁷ Běh této doby se přerhoval tehdy, pokud dle § 69 StGB soudce učinil vůči osobě adresný procesní úkon v souvislosti s předmětným trestným jednáním.

Vzhledem k východisku, které západoněmecká státní zastupitelství a soudy jednotně zastávaly, že nacistické zločiny nebyly ze systémových důvodů během národněsocialistického režimu stíhány, bylo jako obecný začátek plynutí promlčecí doby bráno teprve datum 8. května 1945. Tuto praxi potvrdil také Spolkový soudní dvůr */Bundesgerichtshof/* (dále jen „BGH“).⁶⁷⁸ Nejméně závažná trestná jednání (s maximálním trestem 5 let odnětí svobody) byla tudíž promlčena v první polovině roku 1950. Trestné činy sankcionované maximálně desetiletým vězením byly promlčeny v roce 1955. Nejzávažnější trestná jednání, ke kterým došlo v době nacismu a která nejvíce odpovídala pojetí zločinů proti lidskosti, popř. válečných zločinů, se však promlčovala až v roce 1960, popř. v roce 1965. Již před uplynutím první z těchto lhůt (aplikovatelné např. i na zabití, zbavení svobody s následkem smrti či ublížení na zdraví s následkem smrti) započala váhavým způsobem v Západním Německu debata, která pokračovala po celé následující desetiletí. Dne 24. května 1960 (tj. již po uplynutí patnáctileté lhůty) byl Spolkovým sněmem zamítnut poslanecký návrh zákona, podle něhož by se trestné činy z doby nacismu, pro které zákon stanovoval horní trestní sazby odnětí svobody vyšší než deset let, promlčovaly teprve od 16. září 1949. Namítáno bylo v poslanecké rozpravě zejména to, že takovýto zákon by byl nesouladný s čl. 103 odst. 2 Základního zákona, a dále to, že jej nebylo třeba, neboť většina relevantních jednání byla již soudy potrestána. V důsledku tudíž bylo od poloviny roku 1960 dále možno stíhat pouze zločiny, za něž StGB ukládal jako maximální trest doživotí (tj. vražda podle § 211 a zabití v obzvlášť závažném případě dle § 212 odst. 2). S ohledem na další vývoj, kdy se v průběhu let šedesátých skrze mezinárodní spolupráci podařilo získat mnoho materiálů o zločinech, které do té doby nebyly zaznamenány, tento krok A. Rückerl označuje jako velice nešťastný: „*Množství vyšetřování [...], která musela být v následujících*

⁶⁷⁷ Od roku 1975 je základní úprava promlčení obsažena v § 78 StGB.

⁶⁷⁸ *Ibid.*, s. 151-152. Jedná se o rozhodnutí BGH 1 StR 540/62.

letech zastavena, protože jednání kvalifikovatelná jako zabití (in dubio pro reo) ^[679] byla od roku 1960 promlčena, jasně ukazuje, že tenkrát byly v německém Spolkovém sněmu účinky tehdejšího rozhodnutí podceněny.⁶⁸⁰

Debata ohledně promlčitelnosti nejzávažnější trestných činů proti životu se rozhodujícím způsobem oživila až těsně před uplynutím nejdelší (tj. dvacetileté) promlčecí doby v průběhu roku 1965. Předložený poslanecký návrh zákona⁶⁸¹ předpokládal, že zločiny, za něž je možno uložit trest na doživotí, by nepodléhaly promlčení vůbec. V rámci poslaneckých rozprav byl návrh pozměněn a nakonec dne 25. března 1965 přijatý zákon o počítání trestněprávních promlčecích lhůt */Gesetz über die Berechnung strafrechtlicher Verjährungsfristen/*⁶⁸² upravil promlčecí lhůty pouze tak, že počínaly běžet dnem 31. prosince 1949 (tj. lhůty nebyly prodlouženy, pouze jejich počátek posunut a jejich uplynutí by nastalo prvním dnem roku 1970). Dle § 1 odst. 2 tohoto zákona byly z jeho působnosti vyloučeny zločiny, které v době jeho účinnosti již byly promlčeny (tj. jakékoliv jiné trestné činy než vražda a zabití ve zvláštním případě). Tento předpis byl nakonec přijat, aniž by došlo ke změně západoněmecké ústavy, byť i o nutnosti takového kroku bylo v parlamentu diskutováno.⁶⁸³ Z hlediska právní jistoty se k tomuto zákonu vyjádřil Spolkový ústavní soud */Bundesverfassungsgericht/* rozhodnutím ze dne 26. února 1969, v němž shledal, že tento předpis odpovídá Základnímu zákonu.⁶⁸⁴ Tento posun promlčecí doby byl založen na předpokladu, že teprve od 1. ledna 1950 (tj. dnem účinnosti zákona Vysoké spojenecké komise č. 13⁶⁸⁵) byla dána bez jakýchkoliv dalších omezení pravomoc německých soudů pro zločiny nacistického období.⁶⁸⁶

Přes tento posun bylo patrné, že ne všechny případy prošetřovaných závažných zločinů národního socialismu bude možné do začátku roku 1970 prošetřit do té míry, že by mohl být proti všem důvodně podezřelým učiněn procesní úkon soudce tak, aby se zabránilo promlčení. Spolková vláda proto předložila návrh zákona obdobného tomu, který byl

⁶⁷⁹ Tj. jednání, která nešlo kvalifikovat jako vraždu (v případě přetrvávajících pochybností, zda šlo o vraždu nebo o zabití, se musel soud ve prospěch obžalovaného přiklonit k mírnější kvalifikaci, čili k „zabití“).

⁶⁸⁰ *Ibid.*, s. 155-156. (Ke spolupráci se zahraničím, kterou vedla především Centrála, srov. např. rovněž s. 157-158, 168-169, 170-171, 184-186).

⁶⁸¹ Návrh zákona In: *Zur Verjährung nationalsozialistischer Verbrechen. Teil I.* Bonn: Deutscher Bundestag Presse- und Informationszentrum, 1980, s. 144.

⁶⁸² BGBl. 1965, s. 315.

⁶⁸³ Srov. návrh ústavního zákona In: *Zur Verjährung nationalsozialistischer Verbrechen*, c.d., s. 146.

⁶⁸⁴ Srov. OSTENDORF, H. Die – widerspüchlichen – Auswirkungen der Nürnberger Prozesse auf die westdeutsche Justiz. In: HANKEL, G., STUBY, G. (eds.) *Strafgerichte gegen Menschenverbrechen, zum Völkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozesse.* Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995, s. 79. Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu spis. zn. 2 BvL 15/68.

⁶⁸⁵ Vysoká spojenecká komise představovala orgán, který pro západní sektory nahradil Kontrolní radu, která se začátkem studené války přestala fungovat. Srov. RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 123n.

⁶⁸⁶ Viz GRABITZ, H., .c.d., s. 154.

předložen v roce 1965 a který taktéž předvídal nepromlčitelnost zločinů s předepsaným maximálním trestem odnětí svobody na doživotí.⁶⁸⁷ Následně (26. června 1969) přijatý tzv. 9. trestněprávní pozměňovací zákon /9. *Strafrechtsänderungsgesetz*/⁶⁸⁸ však na rozdíl od tohoto návrhu nakonec pouze prodlužoval promlčecí lhůtu ze dvaceti na třicet let. Vycházel přitom pochopitelně ze zákona přijatého v roce 1965, takže uplynutí třicetileté promlčecí doby mělo nastat teprve uplynutím 31. prosince 1979.

Přestože dle A. Ruckerla „*mnozí ihned* [tj. ještě v době debaty k návrhu zákona v roce 1969] *varovali, že bude nutno se touto otázkou znovu zabývat v roce 1979*“⁶⁸⁹, myšlenka úplné nepromlčitelnosti zločinů se tehdy ještě neprosadila. Tato varování se naplnila a v roce 1979 byl znovu na půdě Spolkového sněmu předložen návrh změny trestního zákona, který stanovoval úplnou nepromlčitelnost vraždy (podle § 211 StGB, srov. § 78 odst. 2 StGB), nikoliv však už pro zabití ve zvlášť těžkém případě (dle § 212 odst. 2 StGB). V podobě 16. trestněprávního pozměňovacího zákona /16. *Strafrechtsänderungsgesetz*/⁶⁹⁰ ze dne 3. července 1979 byl nakonec definitivně přijat předpis zamezující jakémoliv budoucí promlčení pro čin vraždy.

Je vhodné upozornit, že tento proces probíhal již na pozadí Úmluvy o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti /*Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity*/, jež byla přijata 26. listopadu 1968.⁶⁹¹ R. Cryer (a spol) v této souvislosti upozorňuje na tezi, že je možné uvažovat o tom, že vyloučení promlčitelnosti u těchto kategorií zločinů je součástí mezinárodního zvykového práva, byť sám tuto tezi považuje za spornou.⁶⁹² Výše nastíněný sáhodlouhý a téměř dvacet let na půdě Spolkového sněmu probíhající „boj s promlčením nacistických zločinů“ toto velmi dobře demonstruje. Nejenom ve vztahu k Úmluvě o neaplikovatelnosti promlčení na válečné zločiny a zločiny proti lidskosti (SRN k Úmluvě dodnes nepřistoupila) je patrné, do jaké míry bylo Německo obecně inertní k vlivům mezinárodního (trestního) práva na případy nacistických zločinů (naopak ZKR 10 v čl. II(5) a mezinárodním právem ovlivněný ZPNNK v čl. 12 upravovaly výslovně nepromlčitelnost nejzávažnějších zločinů již od svého přijetí ve čtyřicátých letech). Výstižnými jsou pro tuto situaci slova H. Ostendorfa, který tyto vnitřní rozpory v západním Německu postihuje takto:

⁶⁸⁷ Srov. RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 194-196.

⁶⁸⁸ BGBl. 1969, s. 1065.

⁶⁸⁹ RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 205.

⁶⁹⁰ BGBl. 1979, s. 1046.

⁶⁹¹ Úmluva vstoupila v platnost 1. listopadu 1970. Podobně byla v rámci Rady Evropy přijata Evropská úmluva o neaplikovatelnosti promlčení na válečné zločiny a zločiny proti lidskosti /*European Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity*/ ze dne 25. ledna 1974 (v platnost vstoupila ovšem až v roce 2003).

⁶⁹² CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., c.d., s. 78.

„Účinky norimberského procesu na západoněmeckou justici jsou rozporuplné. Na jednu stranu byla s mimořádným osobním zaujetím vyvinuta snaha národněsocialistická barbarství vyšetřit a osoby za ně odpovědné postavit před spravedlnost. Toto platí především pro práci ludwigsburgské Centrály. [...] Na druhou stranu lze kritizovat, že až do zřízení Centrály v roce 1958 měla vyšetřování spíše náhodný charakter /Zufallscharakter/. [...] K tomuto se připojuje praxe při stanovování výše trestů, která byla v mnoha případech nesrovnatelná se sankcionováním u jiných druhů kriminality. Nerovnoprávný přístup byl patrný primárně v tom, že za pachatelství byla přisuzována pouze pozice pomocníka. Do té míry se justice spolkové republiky chytla do pastí subjektivní nauky účastenství.“⁶⁹³

V této citaci se odráží skutečnost, že SRN se po roce 1951 (kdy bylo vyloučeno i teoretické použití ZKR 10 před německými soudy) při postihu nacistických zločinů spolehla na národní právo, do nějž nezapracovala žádné z tzv. norimberských zásad (srov. výše). To mělo za následek mimo jiné to, že mnoho osob, které by byly podle regulí mezinárodního trestního práva považovány za spolupachatele zločinů, byly před německými soudy klasifikovány pouze jako pomocníci, což jim umožňovalo v mnoha případech vyváznout s nepoměrně nižšími tresty. Normám německého národního práva, které byly takto aplikovány i na nejzávažnější zločiny nacistické minulosti, bude věnována bližší pozornost v následující kapitole.

7.2.1.2. Hmotněprávní základ pro stíhání nacistů ve Spolkové republice Německo

V předcházejícím výkladu bylo již mnohokrát upozorněno na to, že hmotným právem aplikovatelným pro trestněprávní postih nacistických zločinců byl trestní zákoník z roku 1871 (StGB). Jak píše R. Wittmannová, v době příprav západních spojenců na přenesení plné suverenity na SRN, bylo předmětem diskuzí i právě toto. *„Během období rekonstrukce německého soudního systému byla předmětem vyjednávání mezi zástupci Západního Německa a spojenců i diskuze ohledně způsobů, jak bude nové Ministerstvo spravedlnosti stíhat nacistické zločiny. Specificky se debata týkala toho, zda západní Německo převezme mezinárodní trestní skutkové podstaty použité v Norimberku, nebo zda je nový stát odmítne ve prospěch svého vlastního trestního systému. Zatímco země jako Francie nebo Izrael včlenily skutkové podstaty jako válečné zločiny a zločiny proti lidskosti do svých trestních předpisů, západoněmečtí právníci se rozhodli proti tomuto postupu, a to z mnoha*

⁶⁹³ OSTENDORF, H., c.d., s. 94.

*důvodů.*⁶⁹⁴ Hlavním formalistickým důvodem k tomuto kroku byla jistota vyloučení případných námitek retroaktivity případné *ex post facto* přijímané legislativy, neboť StGB byl předpisem, který byl platný po celou dobu nacistického režimu.⁶⁹⁵

Přestože StGB obsahoval řadu skutkových podstat, které bylo možno použít na nacistické zločiny, již výše podaný výklad k postupnému omezování trestnosti skrze uplynutí promlčecích lhůt (s výjimkou trestných činů s maximálním hrozícím trestem odnětí svobody až na doživotí) ukazuje, že tato cesta se nakonec neukázala jako zcela optimální. Zatímco např. ZKR 10 ve svém čl. II(5) stanovoval nepromlčitelnost nacistických zločinů stíhatelných podle tohoto spojení přijatého předpisu, v SRN se pouze s velkými komplikacemi podařilo nakonec uhájit, aby se alespoň nejtěžší zločin proti životu (tj. vražda) nepromlčoval. Veškeré další činy, které nesouvisely s usmrcením osob a které by však ve světle mezinárodního trestního práva byly stále trestné bez ohledu na běh času, již nebyly sankcionovatelné (tzn. jejich trestnost v SRN zanikla promlčením).

Případů takovýchto skutkových podstat, které byly aplikovatelné na nacistické zločiny před soudy v SRN pouze po dobu, než u nich nastalo promlčení, je celá řada. V souvislosti s masově prováděnými nucenými sterilizacemi (osob s postižením či z rasových důvodů) je možno zmínit přerušeni těhotenství promlčené po pěti letech (§ 218 StGB). Dále to jsou v obecném smyslu případy ublížení na zdraví (podle VII. oddílu StGB, § 223nn.), jež se promlčovaly po maximálně deseti letech. Dále zcela příkladmo § 236 StGB sankcionuje např. odvlčení nezletilého (v souvislosti s nacistickou politikou arizace některých dětí, které byly k tomu shledány jako rasově vyhovující), § 345 postihuje rozhodnutí o uložení trestu nevinnému (v souvislosti např. s ochranou vazbou, o níž bylo rozhodováno Gestapem zcela mimoprávními prostředky a znamenala mnohdy mimořádně zásadní zásah do sféry a života jednotlivce, který byl na jejím základě uvrhnut do koncentračního tábora) a § 239 zbavení osobní svobody.⁶⁹⁶ V kontextu systémovosti a rozsahu, v jakých byly všechny takovéto činy pod závojem nacistického režimu uskutečňovány, je možno se domnívat, že v mnoha případech se osoby, které je prováděly, dopustily jednání, které by naplňovalo podstatu zločinů proti lidskosti (či dokonce genocidy), u nichž je promlčení obecně vyloučeno (srov. výše).

⁶⁹⁴ WITTMANN, R. Tainted Law: The West German Judiciary and the Prosecution of Nazi War Criminals. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008 (dále jen „WITTMANN, R. Tainted Law“), s. 214-215.

⁶⁹⁵ Srov. FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 670.

⁶⁹⁶ Srov. další skutkové podstaty uváděné In: RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 125.

Avšak v režimu StGB, který byl na ně v západním Německu⁶⁹⁷ uplatněn, se všechny tyto trestné činy promlčovaly nejpozději za deset let, s výjimkou případů zabití (15 let) a zabití ve zvlášť těžkém případě (§ 212 odst. 2), jež se promlčovalo po dvaceti letech, ale pro něž bylo promlčení odkládáno až do konce roku 1979. Nepromlčitelnost byla změnou zákona z roku 1979 definitivně stanovena výlučně pro zločin vraždy, která v případech nacistických zločinů může být postihnutelná až dodnes.

Přestože do StGB byla v roce 1954 vložena genocida */Völkermord/* pod § 220a, která kopírovala vymezení genocidy v ÚZTZG, nebyla tato skutková podstata (trestná odnětím svobody na doživotí) z důvodu čl. 103 odst. 2 Základního zákona SRN (a zde obsaženého zákazu retroaktivity) na nacistické zločiny použita.⁶⁹⁸ Byť SRN tímto krokem uznala trestnost tohoto nejtěžšího zločinu podle mezinárodního práva na svém území, tak na druhou stranu také tiše popřela norimberské zásady v tom smyslu, že nebyla ochotna připustit zpětnou aplikaci tohoto ustanovení, přestože praxe MVT a dalších (i národních) tribunálů (resp. států ve své legislativě) toto umožňovala.⁶⁹⁹

Ze všech těchto důvodů byly hlavními typy zločinů, které nakonec našly nejširší uplatnění před německými soudy, případy zabití (do roku 1960, resp. 1979 v případě zabití ve zvlášť těžkém případě) a zejména vraždy, a to právě vzhledem k jejich nejdříve využitelnosti v kontrapozici k nastupujícímu promlčení. Je-li určitým společným rámcem této práce proces s A. Eichmannem, který se započal před soudem v Jeruzalémě v roce 1961, pak je zřejmé, že hlavní (a ve skutečnosti jediný) význam pro procesy v západním Německu, které na něj navazovaly, měla právě skutková podstata vraždy.

Podle § 211 odst. 2 se podle StGB vraždou rozumí jednání, kdy osoba usmrtí jiného „z *vražděného chťice, k uspokojení pohlavních pudů, z hrabivosti, nebo jinak z nízkých*

⁶⁹⁷ V NDR byl uplatňován stejný trestní kodex jako v SRN, ale současně bylo aplikováno i mezinárodní právo v podobě ZKR 10 a později (po jeho zrušení) i přímo Charta MVT, přičemž zločiny proti lidskosti a válečné zločiny byly v NDR do revidovaného StGB vneseny (§ 91 a 93) v roce 1968. Viz FRIEDMAN, J. *The Sachsenhausen Trials*, c.d., s. 175.

⁶⁹⁸ Srov. RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 151.

⁶⁹⁹ § 220a StGB byl zrušen v roce 2002 v souvislosti s přijetím nového samostatného zákona SRN pro oblast mezinárodního trestního práva, kterým se stal zákoník mezinárodního trestního práva */Völkerstrafgesetzbuch/*, BGBl. 2002, s. 2254. Tento předpis přejímá obecné standardy mezinárodní úpravy, pro jednotlivé kategorie zločinů (genocida, zločiny proti lidskosti a válečné zločiny) a stanovuje jejich nepromlčitelnost. V případě jednání na rozkaz stanovuje však beztrestnost toho, kdo jednal na rozkaz, „*aniž by věděl o jeho protiprávnosti a takováto protiprávnost nebyla zřejmá*“ (§ 3). Dle Ch. J. M. Safferinga tento předpis „*může být považován za nejmodernější kodifikaci hmotného mezinárodního práva trestního a slouží jako vzor pro mnoho zemí, které si přejí upravit své národní předpisy tak, aby odpovídaly požadavkům komplementarity římského Statutu.*“ SAFFERING, Ch. J. M., c.d., s. 41. K problematice komplementarity Mezinárodního trestního soudu k soudům národním v souvislosti se standardem, který musí národní právo vykazovat, aby měly národní soudy před Mezinárodním trestním soudem rozhodovací přednost, srov.: YANG, L. *On the Principle of Complementarity in the Rome Statute of the International Criminal Court*. In: *Chinese Journal of International Law*, Vol. 4, No. 1, June 2005, s. 122-126.

*pohnutek, zákeřně nebo s krutostí nebo s obecně nebezpečnými prostředky nebo za účelem umožnění nebo zakrytí jiného trestného činu.*⁷⁰⁰ Zabití, jehož tzv. základní skutková podstata je vymezena v § 212 odst. 1 StGB, představuje jednání, v jehož důsledku je usmrcena jiná osoba, „*ale nejedná se o vraždu.*“ Jak bylo zmíněno již výše, v tzv. zvlášť závažných případech zabití dovoluje StGB rovněž uložit trest odnětí svobody na doživotí. Skutková podstata zabití je tedy vcelku široká a umožňovala by pokrytí mnoha forem nacistických zločinů nepoměrně efektivněji než ustanovení o vraždě, u níž hraje podstatnou roli prokázání konkrétních vnitřních motivů pachatele. Bohužel však i s nastupujícím promlčením neměl trestný čin zabití hlubšího uplatnění ve zde sledovaném období šedesátých let dvacátého století a dále.

Zmiňované pohnutky pachatele, které jsou přesně definovány v § 211 odst. 2 StGB se pochopitelně vztahovaly i na procesy s nacistickými zločinci, kdy státní zastupitelství musela před soudy nadevší pochybnost prokázat, že osoba jednala z konkrétních motivů, které zákon s vraždou spojuje. A. Rückerl z výčtu všech druhů motivů v § 211 odst. 2 StGB vymezuje ty, které mohly nejpřípadněji přicházet v úvahu v procesech s bývalými nacisty: „*[V] rámci trestního stíhání nacistů stojí za povšimnutí prakticky pouze vražedný chtíč, nízké pohnutky, zákeřnost nebo krutost.*“⁷⁰¹ S odkazem na judikaturu především BGH dále stejný autor upozorňuje na to, že v případě tzv. „*nízkých pohnutek*“ nelze specificky ve vztahu k národnímu socialismu považovat samotné jednání na základě politického přesvědčení nebo ideologických motivů za naplnění takovéto podmínky.⁷⁰² Jejím naplněním naopak je, pokud je usmrcení spácháno s rasovou motivací nebo pokud „*se pachatel čistě svévolně staví do role pána nad životem a smrtí.*“⁷⁰³ Zdánlivě snažší (v praxi však podobně náročně prokazatelné) je pochopení vražedného chtíce, které v sobě zahrnuje podle komentářů k StGB „*nepřirozenou radost z vyvrácení lidského života*“⁷⁰⁴, jež mohla mít vliv na posouzení případů masových zločinů jako třeba pogromů.⁷⁰⁵ Širokého uplatnění mohla teoreticky dojít i „*zákeřnost*“ jakožto další speciální vražedný motiv, neboť podle judikatury dopadá tento motiv na případy usmrcení člověka, který je v bezbranné pozici. Přitom je lhostejno, zda do takovéto pozice oběť uvedl sám vrah nebo jiná osoba a vrah bezbrannosti pouze vědomě

⁷⁰⁰ Tato definice trestného činu vraždy, která ji zásadním způsobem spojuje s existencí konkrétních motivů, byla do StGB zanesena v roce 1941. Do té doby bylo za vraždu považováno „*úmyslné zabití spojené s předběžným plánováním.*“ Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 44.

⁷⁰¹ RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 126.

⁷⁰² Srov. rovněž EBERMAYER, L., LOBE, A., ROSENBERG, W. *Strafgesetzbuch: Leipziger Kommentar*. 2. Band §§ 80-262. 9. Auflage. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1974, šestnáctá část, s. 164.

⁷⁰³ RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 126.

⁷⁰⁴ PETERS-PREISEDANZ, H. *Strafgesetzbuch*. 26. Auflage. Berlin: J. Schweitzer Verlag Berlin, 1970, s. 352.

⁷⁰⁵ EBERMAYER, L., LOBE, A., ROSENBERG, W., c.d., šestnáctá část, s. 165.

využil.⁷⁰⁶ Pro případy usmrcování v koncentračních a vyhlazovacích táborech nebo u duševně nemocných v „pečovatelských ústavech“ by se obecně dalo říci, že tento motiv je obecně dán, neboť veškerá tato jednání se odehrávala na lidech, kteří byli vydáni na milost a nemilost a byli v daný moment zcela bezbranní (vzhledem k restiktivnímu výkladu soudů tomu tak ovšem úplně nebylo – srov. níže). Poslední šířeji v úvahu připadající případ „krutosti“ by byl dán tehdy, pokud vrah oběti způsobí „z bezcitnosti či nemilosrdnosti zvláštní mimořádné bolesti nebo utrpení.“⁷⁰⁷ Tyto dva posledně jmenované případy se nakonec ve světle výkladu, který bude následovat níže, zdají jako nejefektivnější, neboť nejlepší vyhlídky na úspěch měla obžaloba pro pachatelství z vraždy u těch, kteří sami svýma rukama vraždili a prokázali v tomto směru nějakou zvláštní osobní iniciativu. Ta mohla být založena i na tom, že vraždění obnášelo vyšší míru krutosti (fyzické, popř. ale také psychické trýzně⁷⁰⁸), než by se dala očekávat při případném „pouhém“ plnění rozkazů, popř. v případech svévolného vraždění bezbranných vězňů v koncentračních táborech, které se mnohdy dělo mimo rámec systematického vraždění pro pouhou osobní kratochvíli dozorců (viz teorie tzv. excessu).

Významnou okolností, která souvisela s uplatňováním skutkové podstaty vraždy před soudy v SRN ve vztahu ke zločinům nacismu, je i to, že zákon pro tento čin stanovoval obligatorně jediný možný trest, kterým bylo právě odnětí svobody na doživotí (§ 211 odst. 1 StGB). Podle J. Friedmana mělo i toto poměrně velký význam pro soudní praxi v této oblasti, neboť soudy měly tendenci nepostihovat jednání podle tohoto ustanovení, resp. touto tendencí bylo nespátřovat v pachatelech nacistických zločinů mnohdy primárně přímé pachatele, nýbrž pouze pomocníky.⁷⁰⁹ V případě pomoci (radou nebo jiným jednáním) k trestnému činu vraždy totiž dle § 49 odst. 2 StGB mohlo dojít k tomu, že za jistých okolností nebyl již trest na doživotí mandatorním, nýbrž soud mohl trest moderovat (analogicky k ustanovením o pokusu trestného činu dle § 44nn. účinných v této podobě do roku 1975⁷¹⁰).⁷¹¹ Pouze v tomto směru musí respektovat zákonnou podmínku toho, že trest nesmí

⁷⁰⁶ Ibid.

⁷⁰⁷ Ibid., s. 353.

⁷⁰⁸ K případům psychického trýznění osob, které byly určeny k zastřelení příslušníky *Einsatzgruppen* v rámci masových poprav civilistů srov. RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 127.

⁷⁰⁹ FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials, c.d., s. 171.

⁷¹⁰ K moderačním oprávněním soudu podle úpravy platné v této podobě do roku 1975 srov. např. MEZGER, E. Strafrecht. 3. Auflage. Berlin, München: Verlag von Duncker & Humblot, 1949, s. 401-402; MOSER, K. Allgemeiner Teil des Strafgesetzbuchs unter Berücksichtigung der Steuer Gesetze. Augsburg: Hans Rösler Verlag, 1953, s. 168-177.

⁷¹¹ Současná úprava pomoci je v § 27 StGB, aplikace polehčujících okolností je upravována v nově koncipovaném ustanovením § 49. Zde je (s účinností k 1. lednu 1975) identicky stanovováno, že v případě, pokud zákon předepisuje snížení trestu, tak za činy, za které jinak zákon umožňuje uložit sankci doživotního vězení, nesmí (takto zmírněný trest) být nižší než tři roky.

být nižší než tři roky (v praxi se pak obvykle pohybovaly ukládané tresty mezi třemi a patnácti lety⁷¹²).

Fakt, že právě pomoc /*Beihilfe*/ k jakémukoliv trestnému činu byla podle § 49 odst. 2 StGB (ve znění účinném do roku 1975) okolností vedoucí k tomu, aby byl trest stanovován v zákonném rámci úvahou soudu při zohlednění okolností případu, je pro nacistické procesy po roce 1960 určující. Jak bude patrné blíže v dalším výkladu, soudy v praxi rozhodovaly většinu případů právě podle ustanovení o pomoci, čímž se souzené osoby dostávaly ohledně uložitelné výše trestů do podstatné výhody oproti těm, kteří byli označeni jako hlavní pachatelé. A. Rückerl vypočítává, že více jak 50% případů (odsouzení) bylo rozhodnuto před soudy právě na základě ustanovení o pomoci.⁷¹³ H. Ostendorf v novější práci dokonce uvádí, že poměr případů byl až 87% ve prospěch ustanovení o pomoci k vraždě.⁷¹⁴ Nejen s ohledem na prolomení mandatorního trestu na doživotí, nýbrž i s ohledem na specifčnost nacistických zločinů, do nichž byly mnohdy zapojeny tisíce osob, z nichž jen část se účastnila na přímém vraždění (tj. jako „popravčí“ apod.), mělo tudíž toto rozlišování mezi pachatelem a pomocníkem velké důsledky.⁷¹⁵

Oproti Chartě MVT či ZKR 10 je zde patrný velký rozdíl. Tyto předpisy stanovovaly, že kdokoliv se účastnil na konkrétním zločinu, byl vinný tímto zločinem jako celkem, ať už působil jako jeho hlavní vykonavatel, příkazce, nebo k němu jinak přispíval. Tresty, které tak mohly být podle těchto předpisů ukládány, mohly být na základě úvahy soudu ohledně individuální viny konkrétní takto zapojené osoby stanoveny vždy i v maximální přípustné výši (tj. včetně trestu smrti). I v procesu s A. Eichmannem je možno znovu připomenout konstatování soudu prvního stupně (odst. 194 ROS): „*Každý, kdo jednal ke společnému cíli, [...], je spolupachatelem ve vztahu k vraždě milionů [...]. Odpovědnost každé takové osoby je odpovědností hlavního pachatele, který spáchal zločin ve spolupráci s dalšími.*“ Německé právo naopak soudcům vnucovalo, aby se zabývali úvahami o „různých stupních viny“, což v mnohém narušovalo efektivitu postihu a místo toho, aby to přispívalo k vyšší spravedlnosti, tak mnohdy dle názorů v odborných komentářích to naopak soudy svedlo do pastí.

⁷¹² Srov. GRABITZ, H., c.d., s. 160.

⁷¹³ RÜCKERL, A. Statistische Angaben über Verfahren betreffend nationalsozialistische Gewaltverbrechen und Analysen von Strafzumessungsgründen. In: Probleme der Verfolgung und Ahndung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen, Deputation des deutschen Juristentags. Band II, Teil C. Essen: C. H. Beck, 1996 (dále jen „RÜCKERL, A. Statistische Angaben“), s. 35.

⁷¹⁴ OSTENDORF, H., c.d., s. 81. Autor přitom vychází ze závěrů In: KRUSE, F. NS-Prozesse und Restauration. In: Kritische Justiz 2 (1978), s. 119.

⁷¹⁵ Srov. FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 673.

Problém, který je zde naznačován, byl ještě více prohlouben v roce 1968 novelou trestního zákoníku (v § 50 odst. 2 StGB), jež stanovovala, že v případech, kdy u „účastníků v užším smyslu“⁷¹⁶ na trestném činu (tj. u osob jiných než přímých pachatelů) „*chybí osobní vlastnosti, poměry nebo okolnosti (zvláštní osobní znaky), které odůvodňují trestnost pachatele, pak má být jejich trest uložitelný podle předpisů týkajících se potrestání pokusu [trestného činu] snížen.*“ Zatímco do této změny StGB sice soudy disponovaly pravomocí trest v případě pomoci k trestnému činu přiměřeně snížit (srov. výše), nebylo vyloučeno, aby trest uložený pomocníkovi byl i v maximální výši, která hrozila i v případě přímého pachatelství (v případě pomoci k vraždě tudíž až na doživotí). Tato novela však určovala povinnost soudu v případě pomocníků, u nichž nebyly dány zvláštní vlastnosti předepisované pro pachatele, trest povinně snížit.⁷¹⁷

Pro stíhání nacistických zločinců to nově znamenalo jediné. Vzhledem k zákonem takto povinně snižované trestní sazbě u pokusu bylo po roce 1968 nutné, aby bývalí nacisté byli pro úspěšné podání obžaloby stíháni buď pro trestný čin vraždy, nebo pro pomoc k vraždě s tím, že se pomoci dopustili ze stejných pohnutek, které k ní měl vrah samotný (tj. i pomocník musel např. poskytovat pomoc vražednému jednání z tzv. vražedného chťiče či nízkých, zejména rasistických, pohnutek, které jsou obsaženy ve skutkové podstatě činu vraždy dle § 211 StGB). Pokud by nebyly dány i u pomocníka tyto zvláštní subjektivní skutečnosti, nebyl by pomocník v případech nacistických vražedných činů trestný. Jeho přispění k vraždě by totiž spadalo pod promlčení, jelikož by se již (od účinnosti novely § 50 odst. 2 StGB z roku 1968 a s ní uzákoněného povinného snížení trestní sazby u pomocníků, kteří nevykazovali stejné pohnutky jako pachatel) na takovou pomoc zpětně uplatnilo promlčení (veškeré změny běhu promlčecí lhůty přijímané ve vztahu k nacistickým zločinům se týkaly jen těch, na něž zákon předepisoval trest odnětí svobody na „doživotí“).

Pohnutky k přijetí této novely StGB z roku 1968 nejsou přesně čitelné, existují dokonce domněnky, že tato změna (byť ve své podstatě měla obecný dopad i na jakoukoliv „běžnou kriminalitu“ v tehdejší SRN) mohla být motivována právě zájmem o beztrestnost řady bývalých nacistů.⁷¹⁸ Přestože spolkové Ministerstvo spravedlnosti po zjištění, k čemu tato novela v řízeních proti nacistům může vést, vyjádřilo politování nad tím, že tento efekt nebyl při předkládání návrhu pozměňovacího zákona zamýšlen, důsledky měly dle R. Wittmannové „*zničující účinky*“.⁷¹⁹ Dle jejích poznatků „*v případech úřednických vrahů [v*

⁷¹⁶ NOVOTNÝ, O.; DOLENSKÝ, O.; JELÍNEK, J.; VANDUCHOVÁ, M., c.d., s. 234.

⁷¹⁷ Srov. WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 220; RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 190-191.

⁷¹⁸ Srov. GÜNTHER, H. Staatsanwaltschaft – Kind der Revolution. Berlin: Ullstein-Verlag, 1973, s. 73; WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 220-221.

⁷¹⁹ WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 221.

zahraniční literatuře označovaných jako *desktop murderers/Schreibtischtäter*] – úředníků, byrokratů a právníků – bylo prakticky nemožné prokázat nízké pohnutky, neboť obžalovaní mohli vždy tvrdit, že neměli žádnou rasovou motivaci.⁷²⁰ Právě toto je na celé v této pasáži diskutované problematice to nejzávažnější. Před MVT i VT byly souzeny především „velké ryby“, které měly ústřední podíl na zločinech páchaných v době Třetí říše, tito pachatelé však málokdy byli přímo fyzicky zapojeni do aktů samotných, které naplňovaly znaky skutkových podstat těchto zločinů (tj. zejména pachatelé nebyli fyzicky přímo účastníky na případech masového vraždění a jiných ukrutností). Podobně i Eichmann byl relativně vysokým úředníkem, který běh událostí souvisejících s genocidou Židů ve velké části koordinoval, ale není prokázán jediný případ, kdy by se sám dopustil vraždy. Ve všech těchto případech byli tito pachatelé uznáni nejen vinnými ze zločinů, které za ně (na jejich pokyny) na konci vražedného řetězce spáchali jiní, ale byli naopak považováni za o to více závažné zločince, o co byli v hierarchii státního aparátu výše a vzdálenější od reálných popravčích.

Jak bylo právě předesláno, nebylo tomu tak podle německého práva (a zejména po jeho novele v roce 1968⁷²¹). Německá úprava (i praxe soudů) naopak paradoxně v mnohém nadržovala osobám, které byly od skutečného vraždění více vzdáleny. Svůj význam má v tomto směru diskuze, jež se odehrála v období na přelomu padesátých a šedesátých let se v SRN ohledně toho, jakým způsobem přistupovat k formám účastenství.⁷²² C. Roxin⁷²³ navrhuje teorii tzv. panství nad činem */Tatherrschaft/*. Podle této teorie měl být za pachatele považován každý, komu mohlo být přisuzováno panství fyzické */Handlungsherrschaft/* (tj. osoba přímo fyzicky čin spáchala), panství volní */Willensherrschaft/* (čin byl spáchán na přání osoby, která případně přímého vykonavatele ovládala) a panství funkční */funktionelle Tatherrschaft/* (tj. existoval určitý plán, v jehož rámci se osoba funkčně podílela k naplnění jeho zločinných cílů). S pohledem na širokou definici pachatelství v procesech před MVT i VT by se zdálo, že tato teorie je pro postih zločinů ideálním myšlenkovým východiskem. Umožňovala by totiž jako hlavní pachatele zločinů postihnout jak osoby na nižších stupních realizace masových zločinů, tak také jejich

⁷²⁰ Ibid., s. 220.

⁷²¹ Srov. OSTENDORF, H., c.d., s. 79.

⁷²² K popisovaným teoriím srov. WITTMANN, R. Beyond Justice, c.d., s. 43nn.

⁷²³ ROXIN, C. Täterschaft und Tatherrschaft. 6. Auflage. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994. V této publikaci je na s. 246-248 s ohledem na „organizační panství */Organisationsherrschaft/*“ (odpovídající výše nastíněnému funkčnímu panství) věnována rovněž specifická pozornost zločinům nacismu. Ve vztahu k holocaustu vysvětluje autor svou teorii právě na příkladu procesu s Adolfem Eichmannem. Zatímco v případech běžné kriminality uznává, že odpovědnost osob účastných na zločinu s větší vzdáleností od konkrétního trestného skutku klesá, v případech organizovaných, systémových zločinů je tomu přesně naopak a čím je jednotlivec dále od faktického místa činu, tím je jeho vina závažnější.

příkazce a organizátory, kteří veškeré operace řídili na dálku prostřednictvím osob podřízených.

Tato teorie však nedošla uplatnění, namísto ní byl přijat ve většině případů konzervativní přístup označovaný jako tzv. subjektivní teorie. Ta ve svém přísném právním pozitivismu vycházela z toho, že přímým pachatelem úmyslného trestného činu (tj. u zde debatovaných nacistických zločinů pachatelem vraždy) může být jen ten, u něhož jsou dány „nade vší pochybnost“ veškeré subjektivní prvky předepsané ve skutkové podstatě dle StGB. Nebylo-li by tomu tak, uplatnil by se princip *in dubio pro reo* a osoba by nemohla být posouzena jako pachatel vraždy, nýbrž maximálně jako pomocník (popř. mohlo být jednání kvalifikováno jako jiný druh trestného činu).⁷²⁴ Ohledně pohnutek osob, které je z dějinného pohledu možno vnímat jako výše postavené „úřednické vrahy“, soudy mnohdy vycházely z toho, že ten, kdo (aniž by jednal z vlastní iniciativy) je v hierarchii výše a neúčastní se vlastních masakrů, potřebuje menší množství „zločinecké energie k překonání vnitřních zábran než vlastní popravčí“ (A. Rückerl).⁷²⁵ Na tomto základě byli dle H. Friedlandera tyto *Schreibtischtäter* schopni se na rozdíl od těch, kteří se přímo účastnili zabíjení, buď zcela vyhnout odsouzení, nebo alespoň vyváznout s podstatně nižším trestem (jako pomocníci).⁷²⁶ Po novele z roku 1968 pak tento přístup již zcela převládl a v důsledcích znamenal, že většina osob, která byla v SRN postavena před soud od konce šedesátých let dodnes, byli zejména ti, kteří v době Třetí říše zastávali nižší pozice (zejména jako dozorcí v koncentračních táborech) a jimž (často na základě jejich odhalení přímými očitými svědky) byly kladeny za vinu konkrétní skutky mučení a vražd. R. Wittmannová toto dokládá na případě procesu s personálem tábora Majdanek (tzv. *Majdanek-Prozess*) zahájeném v roce 1975, v němž byli obžalováni již výlučně pouze členové personálu tábora na nižších stupních. Tento proces staví jako protipól velkého frankfurtského procesu s personálem tábora Osvětim (tzv. *frankfurter Auschwitz-Prozess*), který se odehrál v první polovině let šedesátých. V něm byly ještě obžalovány osoby na všech stupních táborové administrativy, neboť stávající právní úprava (před novelou z roku 1968) dávala dobré vyhlídky na úspěch obžaloby i u výše postavených výkonných úředníků/důstojníků z osvětimského tábora, byť by byli (jak se v procesu samém stalo) odsouzeni „pouze“ alespoň pro pomoc k trestnému činu vraždy.⁷²⁷

⁷²⁴ Srov. GRABITZ, H., c.d., s. 159; RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 155; EBERMAYER, L., LOBE, A., ROSENBERG, W., c.d., šestnáctá část, s. 164.

⁷²⁵ RÜCKERL, A. Statistische Angaben, c.d., s. 36, citováno je zde tímto autorem ze soudního rozhodnutí.

⁷²⁶ FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals, c.d., s. 664.

⁷²⁷ WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 218-223.

Z uvedeného by se mohlo zdát, že v případě podřízených vykonavatelů rozkazů na nižších stupních, jež fyzicky spolupůsobili při realizaci zločinů, byla situace naproti tomu tudíž snazší. Byť se nelze zbavit pocitu toho, že např. vlastní vykonavatelé v tak masovém zločinu, jakým byl holocaust, nesou z historické perspektivy odpovědnost ve své podstatě nižší než ti, kteří tyto zločiny centrálně zosnovali, koordinovali a vytvářeli pro ně obecné předpoklady, ve světle práva založeného na norimberských principech i oni nesli osobní odpovědnost. Skutečnost, že jednali na rozkaz, je totiž nezbavovala viny v plném rozsahu. I z pohledu obecných humanistických měřítek je možné dospět k závěru, že takovéto osoby se nesporně provinily proti veškerým základním hodnotám lidského společenství.

Přestože tzv. námitka vyšších rozkazů nebyla německou justicí uznávána za okolnost zbavující osobu trestní odpovědnosti jako takové⁷²⁸, ve své podstatě i ona se zde projevila, byť nepřímou. Osoby na vyšších stupních velení (resp. vrazi-úředníci) se mohly odvolávat na to, že při vykonávání svých úřadů pouze zpracovávaly přidělenou agendu, aniž by jejich jednání bylo jakkoliv rasově motivováno (tj. nebyla splněna podmínka předepisovaná pro spáchání vraždy v § 211 odst. 2 StGB), a tudíž byly tyto osoby soudy klasifikovány maximálně jako pomocníci s obvykle nižším trestem, po roce 1968 pak za těchto podmínek již nebyly tyto osoby (vzhledem k výše popsané novele StGB) stíhatelné vůbec. U osob na nižších postech naopak mohl (a byl) ze strany soudů mnohdy akcentován jejich automatismus při výkonu rozkazů a přivyknutí sociálním poměrům a požadavkům nacistického období.⁷²⁹ Na tomto základě soudy často neshledaly dostatek důvodů, aby v jednání těchto osob spatřily pohnutky nutné k tomu, aby je mohly odsoudit jako vrahy dle § 211 StGB. Ve své zastřené podstatě tudíž soudy akceptovaly, že pokud někdo jednal na rozkaz, jeho pohnutky k takto spáchaným činům nebyly osobní, a tudíž byl důvod pro aplikaci mírnějších ustanovení zákona. Celkově se neuznávalo, že pachatelé masových nacistických zločinů jednali při plnění rozkazů např. v krajní nouzi */Notstand/*, neboť bylo vyvráceno, že by někomu ve skutečnosti v době Třetí říše hrozil trest za to, že by se snažil ze svých úkolů např. při realizaci konečného řešení židovské otázky vyvázat a nechat se převelet na jinou službu (mohlo se jednat maximálně o domnělou krajní nouzi */Putativnotstand/* mající povahu skutkového omylu – i toto bylo soudy ale obvykle odmítáno).⁷³⁰ Přesto subjektivní chápání trestného činu vraždy, které zde bylo právě vysvětleno, vojákům jednajícím na rozkaz ve velké míře pomáhalo a snižovalo úspěšnost podaných obžalob.

⁷²⁸ WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 47-48.

⁷²⁹ Srov. disertační práci DUCKLAU, V. *Die Befehlsproblematik bei NS-Tötungsverbrechen*. Universität Freiburg, 1976, s. 213.

⁷³⁰ Srov. GRABITZ, H., c.d., s. 160.

Restriktivní výklad ustanovení StGB jak v případech osob na vyšších postech (jednajících bez osobního zaujetí a pohnutek k vraždění, neboť od něj byly příliš daleko) i osob, které samy střílely civilisty v akcích těžko představitelného rozsahu (u těch neexistovaly dle soudů v mnoha případech individuální pohnutky ke spáchání vraždy ani osobní zaujetí a jednaly pouze jako automatické stroje na zabíjení), je někdy připisován alibismu německé justice, která se z velké části skládala ze soudců, kteří zastávali místa v justici již v době Třetí říše.⁷³¹ Skrze velice náročně nastavená kritéria pro vznik trestní odpovědnosti jednotlivců (pro jediný nepromlčený čin, který StGB nabízel) byl ze strany soudců posilován dojem, že za nacistické zločiny byla primárně vinna pouze hrstka nejvyšších představitelů nacistického státu a že nevzepřít se této tyranii (tak jako se jí nevzepřel obecně ani právníký stav) bylo věcí, která je lidské podstatě vlastní. Člověk, který se nedokázal vzepřít, nebyl tudíž ve svém jednání poháněn ďábelskými pohnutkami, nýbrž prostou realitou, která jej v dané době obklopovala a která „zmanipulovala“ jeho schopnost samostatně uvažovat. Vina takového člověka je v německé judikatuře nepochybně nižšího významu, je-li vůbec dána. Proto případně převažovala odsouzení pro napomáhání vraždě, nikoliv pro její přímé spáchání.⁷³²

I osoby, které vlastnoručně vraždily, mnohdy nebyly shledány vinnými z vraždy, neboť nebyl naplněn subjektivní element tohoto trestného činu, jelikož osoba jednala z prostého důvodu, že jí to bylo uloženo (nejednala tudíž z nízkých pohnutek, primární rasové nenávisti, chtíče atp.). I v případě skutečných katů tisíců osob, které např. zahynuly v plynových komorách, došlo proto často k odsouzení pouze pro pomoc k vraždě. Po přijetí novely z roku 1968 se výrazně ztížila možnost úspěšně stíhat i řadu těchto faktických (fyzických) vykonavatelů konečného řešení židovské otázky a dalších zločinů. Nejúspěšnější strategií státního zastupitelství (a prakticky nutností po roce 1968) bylo před soudem prokázat, že se obžalovaný nejen zapojil do procesů zabíjení, ale že se v této souvislosti dopustil i excesů */Exzesstat/*, tj. jednání jdoucí nad rámec rozkazů a vykazující často známky vyšší krutosti, kterých se jednotlivci dopustil z vlastní vůle. Tím naplňoval (dle okolností případů) pachatel těchto vražedných excesů podmínky nutné pro odsouzení za přímé spáchání zločinu vraždy.⁷³³

Zatímco německé právo se dokázalo (oproti Chartě MVT a ZKR 10, popř. i izraelskému právu) velice dobře vyvarovat výhrad ke své případné nepřijatelné zpětné aplikovatelnosti, v dalších směrech přivodilo jeho použití pro stíhání nacistů selhání

⁷³¹ WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 220; WITTMANN, R. Beyond Justice, c.d., s. 273-274.

⁷³² Srov. FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany, c.d., s. 673-674.

⁷³³ Srov. k těmto myšlenkám WITTMANN, R. Beyond Justice, c.d., s. 46-47; FIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals, c.d, s. 639-640.

komplexního trestněprávního postihu v této oblasti. I když bylo možné hledat východiska, jak překonat svazující „subjektivní“ chápání podstaty trestného činu vraždy (srov. výše), nebyl dán k tomuto kroku dostatek vůle a právnické odvahy. Vzhledem k obecnosti rozkazů, které byly z nejvyšších míst podřízeným složkám vydávány⁷³⁴, by byl dán např. velký prostor k výkladu jednání na základě takovýchto rámcových pokynů v tom směru, že každá osoba, která je dále aplikovala (a nutně tedy i zpřesňovala a uváděla v život), sama iniciativně jednala k jejich realizaci. Částečně je ale nutno pro toto najít i omluvu v tom směru, že německé soudy v zemi s kontinentální právní tradicí nemohly vyloženě extenzivně vykládat trestněprávní normy (kvůli nepřipustnosti analogie a principiální vázanosti soudu zákonem). V tomto směru byly svázanější, než jeruzalémské soudy v izraelském *Common Law* systému, nebo MVT a většina VT čerpajících rozhodující měrou z této právní tradice též. Německé „kontinentální“ soudy právo pouze vykládaly (a to velice opatrným způsobem), soudy založené na anglosaské právní tradici měly přeci jen větší svobodu (při dodržení základních právních principů) právo nalézat a pracovat s ním jako s živým organismem, který má svá určitá východiska (ve zmíněných principech, ale také v normách daných zákonodárcem), ale není statický v čase. Z tohoto důvodu mohly možná tyto soudy postupovat rozhodněji než jejich německé protějšky.

7.2.1.3. Procesněprávní stránka stíhání nacistických zločinců orgány Spolkové republiky Německo

Procesněprávním hlediskům stíhání nacistických zločinců zde bude věnována pouze krátká zmínka, neboť orgány činné v trestním řízení ve věcech národněsocialistických zločinů postupovaly zcela standardně podle trestního řádu (StPO). Jediným specifickým případem odchylky od obecného rámce byla pozdější ingerence Centrály do procesů vyšetřování, avšak, jak již bylo zmíněno, Centrála samotná neměla povahu orgánu činného v trestním řízení v užším slova smyslu a představovala spíše pomocnou složku, jež veškeré procesně a věcně relevantní výsledky své činnosti postupovala dále příslušným státním zastupitelstvím. Ta měla jako jediná pravomoc (v souladu s § 151n. StPO) podat k soudu obžalobu, pokud výsledky vyšetřování z pohledu státního zástupce takovýto krok odůvodňovaly. S povahou Centrály jakožto orgánu pomocného charakteru samozřejmě souvisí i to, že její zapojení do vyšetřování nebylo nutné (byť po jejím zřízení bylo

⁷³⁴ Srov. FRIED, J. H. E. Review of: Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945-1966. Vol. I: Die vom 06.05.1945 bis zum 12.11.1947 ergangenen Strafurteile. Bearbeitet von Adelheid L. Rüter-Ehlermann und C. F. Rüter. In: The American Journal of International Law, Vol. 65, No. 2, Apr. 1971, s. 424.

pravidlem) a státní zastupitelstva mohla vyšetřovat zločiny, o nichž se v rámci svého obvodu dozvěděla, i z vlastní iniciativy (resp. zákon jim k tomu v takových případech ukládal povinnost – srov. § 7nn. StPO).

Věcně příslušnými soudy pro procesy týkající se zločinů */Verbrechen/*, za něž zákon ukládá trest odnětí svobody s horní sazbou vyšší než čtyři roky odnětí svobody, byly zemské soudy */Landesgerichte/* (dále jen „LG“)⁷³⁵, které rozhodovaly ve velkých senátech */große Strafkammer/* a v případech zločinů nejzávažnějšího rázu (týkajících se obvykle usmrcení jiného člověka⁷³⁶) v podobě trestních senátů tzv. *Schwurgerichte* složených v šedesátých letech ze tří profesionálních soudců a šesti laiků.⁷³⁷ Přestože se jednalo v případě těchto senátů o soudy s laickým prvkem, nešlo o porotní soudnictví v pravém slova smyslu, neboť jak profesionální, tak laičtí soudci společně rozhodovali jak o vině, tak o trestu.⁷³⁸ Při tajné poradě i hlasování soudního senátu před vynesením rozhodnutí měli obě kategorie soudců stejnou váhu hlasu a rozhodovalo se na základě dvoutřetinové většiny.

Funkční příslušnost k řádnému přezkumu prvoinstančních rozhodnutí zemských soudů na základě odvolání měly vrchní zemské soudy */Oberlandesgerichte/*⁷³⁹, popř. Spolkový soudní dvůr */Bundesgerichtshof/* (dále jen „BGH“), mající příslušnost pro odvolání vždy, pokud není výslovně dána pravomoc vrchních zemských soudů. Rozhodování o případech tzv. revize */Revision/*, jak je řádný opravný prostředek proti rozhodnutím velkých senátů a *Schwurgerichte* zemských soudů v trestních věcech nazýván v § 333 a 335 StPO, je založeno na principu kasace (§ 353n. StPO). Odvolací soud může revidovat rozhodnutí pouze z hlediska práva, nikoliv tedy skutkových zjištění (§ 337n. StPO).⁷⁴⁰ Jak u vrchních zemských soudů, tak v případě BGH působí pouze soudci-profesionálové.

7.2.1.4. Historickoprávní analýza vybraných rozhodnutí soudů Spolkové republiky Německo ve světle aplikovatelného práva

V této kapitole bude věnována pozornost pouze dvěma (resp. třem) soudním řízením, která se v SRN odehrála v průběhu šedesátých let. Přes výše učiněné výhrady ohledně stále

⁷³⁵ § 74 zákona k ustavení soudů */Gerichtsverfassungsgesetz/* (GVG).

⁷³⁶ Srov. § 74 odst. 2 GVG, blíže ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Auflage. München: C. H. Beck, 1998 (dále jen ROXIN, C. *Strafverfahrenrecht*“), s. 28.

⁷³⁷ Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 35.

⁷³⁸ Porotní soudnictví v čisté formě známé např. u anglosaských soudů bylo v Německu zrušeno v roce 1924. Podoba tzv. *Schwurgerichte* se dále změnila v roce 1975 do podoby panelu složeného ze tří profesionálů a dvou laiků (§ 76 odst. 2 GVG). Srov. ROXIN, C. *Strafverfahrenrecht*, c.d., s. 31-33.

⁷³⁹ § 120 GVG.

⁷⁴⁰ K povaze právního institutu revize v německém procesu srov. blíže např. ROXIN, C. *Strafverfahrenrecht*, c.d., s. 437-458.

se zhoršujících podmínek pro stíhání nacistických zločinců z důvodů promlčení, došlo v západním Německu přeci jen (komparativně ve srovnání s dalšími státy) k nejvyššímu počtu trestních stíhání vůbec, jakkoliv byla výsledkům procesního stíhání v jednotlivých případech vytýkána řada systematických i individuálních chyb a nedostatků. Tyto aspekty pak bude možno prezentovat právě na níže uvedených příkladech.

Bude poukázáno na procesy (nakonec spojené do jednoho řízení) s Hermannem Krumezem a Ottou Hunschem, kteří, jak bylo uvedeno v této práci výše, patřili k důležitým Eichmannovým spolupracovníkům podílejícím se na centrální administraci konečného řešení židovské otázky. Ač se jednalo o velmi vysoce postavené osoby, kterým byly ve srovnání s dalšími v SRN obžalovanými „úřednickými vrahy“ vyměřeny poměrně vysoké tresty, nejednalo se o procesy s větším společenským ohlasem. Bližší pozornost bude proto věnována zejména frankfurtskému osvětimskému procesu (byť jeho veškeré právní i mimoprávní aspekty není možno v této práci v plném rozsahu vyčerpat). V tomto případě jde patrně o největší proces, který se v souvislosti s nacistickými zločiny před západoněmeckými soudy kdy odehrál, a to nejen proto, že v něm bylo obviněno celkem 21 osob včetně posledního velitele tábora v Osvětimi Richarda Baera (ten však zemřel na srdeční selhání ve vyšetřovací vazbě). Obviněnými a posléze obžalovanými osobami v tomto procesu byli jednotlivci na různých stupních řízení tábora od jeho velitele (Baera) až po jednoho z vězňů, který se podílel na brutalitách z pozice vedoucího jednoho z vězeňských bloků (Emil Bednarek). Proces se tak stal, podobně jako Eichmannův proces ve vztahu k celému holocaustu, jedním z nejvýznamnějších „komplexních procesů /*Komplex-Verfahren*“⁷⁴¹ umožňujících reflexi širokého okruhu zločinných jednání, která se v osvětimském táboře odehrávala. S procesem s A. Eichmannem je zde možno nalézt i personální souvislost, neboť vrchním státním zástupcem pro spolkový stát Hesensko, v němž se proces uskutečnil a v němž byla připravena příslušnými orgány obžaloba, byl Dr. Fritz Bauer, který byl významnou postavou při pátrání po Eichmannovi a který, ač sám zde u soudu nevystupoval, byl ústředním hybatelem také pro osvětimský proces.⁷⁴²

Z hlediska obecného významu i demonstrace některých otázek nastíněných výše při popisu aplikovatelného německého práva, je výhodnější začít výklad v této podkapitole nejprve tímto procesem a až posléze přejít k problematice procesu s oběma Eichmannovými blízkými spolupracovníky. V začátku 60. let 20. století došlo v důsledku systematické aktivity Centrály, která se zabývala základním prošetřováním nacistické zločinnosti v jejích

⁷⁴¹ Srov. GRABITZ, H., c.d., s. 153.

⁷⁴² WERLE, G., WANDRES, T. Auschwitz vor Gericht: Völkermord und bundesdeutsche Strafjustiz. München: Beck, 1995, s. 47nn.

vzájemných souvislostech, k přípravě osvětimského procesu, který se měl stát procesem s velkou výpovědní hodnotou ve vztahu k nacistické perzekuci (především Židů⁷⁴³) ve vyhlazovacím a koncentračním táboře Osvětim. Zároveň ale měl být i vzorem následovaným řadou dalších procesů, jež by podobně komplexně právně posuzovaly zločiny spáchané v dalších vyhlazovacích a koncentračních táborech.⁷⁴⁴ Přestože se skutečně v SRN odehrála v šedesátých letech série procesů, v nichž bylo obžalováno vždy několik osob zapojených do fungování některých dalších táborů (Treblinka, Sobibór, Belzec, Sachsenhausen, ale také ghetta ve Varšavě⁷⁴⁵), žádný z těchto dalších procesů již nezískal takovou pozornost médií a tudíž i veřejnosti jako právě proces pod spisovou značkou *Landesgericht Frankfurt am Main 4 Ks 2/63*. Důvody pro toto je možno hledat jednak v „prominentním postavení“ Osvětimi v paměti lidstva ve vztahu k nacistické zvěli⁷⁴⁶, jednak ve skutečnosti, že žádný z dalších procesů s obžalovanými, které pojila vazba k jednomu místu, kde měly jejich zločiny být spáchány, již nebyl schopen před soud předvést tak mimořádně pestrou skupinu obžalovaných jako v procesu s osvětimským personálem.⁷⁴⁷

Ve frankfurtském osvětimském procesu stanulo před soudem (trestním senátem ze soudců profesionálů i laiků – *Schwurgericht*) celkem 20 obžalovaných s tím, že Richard Baer již v hlavním líčení na lavici pro obžalované neusedl (proti Gerhardu Neubertovi bylo vyšetřování vedeno následně samostatně a v případě Heinricha Bischoffa a Hanse Nierzwickiho bylo stíhání předčasně ze zdravotních důvodů zastaveno).⁷⁴⁸ Mezi nimi byli nejvýše postavenými osobami z táborové správy Robert Mulka⁷⁴⁹ a Karl Höcker, bývalí adjutanti velitele tábora (tzn. zástupci Hesse, resp. Baera). Vedle nich byli dalšími obviněnými např. osoby, které se podílely na usmrcování nemocných vězňů v tzv. vězeňské nemocnici */Häftlingkrankenhaus/* fenolovými injekcemi (Josef Klehr, který je aplikoval,

⁷⁴³ WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 198.

⁷⁴⁴ WERLE, G., WANDERS, T., c.d., s. 43.

⁷⁴⁵ Srov. RÜCKERL, A. *NS-Verbrechen vor Gericht*, c.d., s. 167.

⁷⁴⁶ Toto demonstruje i skutečnost, že Osvětim byla v roce 1979 zapsána na seznam světového kulturního dědictví pod názvem „Osvětim koncentrační tábor (Polsko)“ rozhodnutím č. CC-79/CONF.003/13, viz <http://whc.unesco.org/archive/repcom79.htm#31>. Na žádost Polska byl název lokality změněn na „Osvětim – Březinka, německý nacistický koncentrační tábor (1940 – 1945)“. Srov. rozhodnutí Výboru 31COM 8B.8 z roku 2007. Viz <http://whc.unesco.org/archive/2007/whc07-31com-8be.pdf>. Změna názvu byla iniciována Polskou republikou s odůvodněním, že předchozí název byl zavádějící a mohl poukazovat na to, že vyhlazovací tábor byl provozován Polskem a nikoliv německou nacistickou okupační správou.

⁷⁴⁷ Srov. WITTMANN, R. *Tainted Law*, c.d., s. 223. Zde autorka upozorňuje i na to, že např. majdanský proces (spis. zn. LG Düsseldorf 8 Ks 1/75, rozsudek ze dne 30. června 1981), označovaný za největší proces v SRN v letech sedmdesátých, byl svázán řadou praktických problémů při dokazování, zejména ve vztahu k nepřesvědčivosti svědků vzhledem k jejich stáří. Spojen s tím byl i nezáměr médií a nepochopení smyslu procesu ze strany širší veřejnosti. Především však byli v tomto procesu obžalováni jen dozorcí nižšího stupně táborové hierarchie, kteří navíc i obdrželi u soudu relativně nízké tresty. Blíže se těmto otázkám majdanského procesu věnuje OSTENDORF, H., c.d., s. 82-90.

⁷⁴⁸ WOJAK, I. (ed.). *Auschwitz-Prozeß 4 Ks 2/63 Frankfurt am Main*: Köln: Snoeck Verlagsgesellschaft mbH, 2004, s. 275.

⁷⁴⁹ Odtud označení procesu jako řízení proti „Mulkoví a dalším“.

Dr. Victor Capesius, který vedl táborovou lékárnu a distribuoval mimo jiné právě i fenol), osoby, které se aktivně účastnily selekcí z transportů došlých na rampu v Osvětimi-Březince (lékař Willi Frank, Höcker či opět Capesius), nebo bývalí dozorcí nebo členové táborového Gestapa, kteří vězně mučili při výsleších či popravovali zastřelením (např. Friedrich Boger, Oswald Kaduk). V neposlední řadě tu byli i jedinci, kteří se na věznicích dopouštěli sadistického zacházení bez zjevné příčiny pouze pro své momentální obveselení⁷⁵⁰, a to včetně již zmiňovaného Emila Bednareka⁷⁵¹, který byl sám jako vězeň odpovědný za kázeň na svém vězeňském bloku */Funktionshäftling, Blockälteste/* a byl za tímto účelem vybaven sankčními pravomocemi vůči podřízeným spoluvězňům, přičemž mu obžaloba kladla za vinu, že několik vězňů i svévolně usmrtil.

Ze souhrnného pohledu R. Wittmannová činy, z nichž byli obžalovaní viněni, rozděluje do tří kategorií: *“Za první, obžaloby proti skupině obžalovaných viněných pouze z jednoho přesahujícího zločinu – účasti na vyhlazování Židů. Za druhé, odsouzení pachatelů, kteří se dopustili excesů, jejichž zločiny byly prokázány mnohem snadněji než ty ostatních pachatelů, neboť tito pachatelé je obecně sami iniciovali. Za třetí, obžaloby proti obžalovaným, jejichž zločiny spadají kamsi mezi tyto dvě kategorie a kteří byli usvědčeni z napomáhání vraždě v různých stupních [...].”*⁷⁵² Z této klasifikace je možno vyčíst několik základních právních problematik, které se v osvětimském procesu objevovaly a které jsou příhodnými pro procesy podle německého StGB.

Proces probíhal v době, kdy byl z dob nacistického běsnění trestný již pouze čin vraždy, popř. pomoc k němu, avšak pomocníkovi v praxi hrozil obvykle nepoměrně nižší trest než přímému vrahovi. Tak jako v procesech před jinými tribunály po druhé světové válce bylo i ve Frankfurtu obhájci obžalovaných argumentováno především tím, že jednali na přímý rozkaz, což by vzhledem k formulaci § 211 odst. 2 StGB vylučovalo naplnění podmínek pro pachatelství vraždy, která vyžadovala, aby na straně pachatele existovala kvalifikovaná forma zavinění.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Známým případem je např. zahazování čepice, kdy vězeň, kterému byla čepice odhozena do zakázané zóny, byl poté vyzván, aby si čepici sebral. Přitom byl zastřelen za vstup do zakázané zóny (někdy i jinou osobou než tím dozorcem, který čepici vězni zahodil). Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 231.

⁷⁵¹ Paradoxem u tohoto obžalovaného je to, že byl zatčen na základě poznání svědem, který si v jeho stánku kupoval na nádraží občerstvení v době, kdy cestoval z Polska do Frankfurtu, aby podal svědectví v rámci vyšetřování jiných osob, které nakonec byly v osvětimském procesu souzeny. Srov. WERLE, G., WANDERS, T., c.d., s. 51-52.

⁷⁵² WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 217.

⁷⁵³ Viz § 211 odst. 2, podle nějž vrah musí jednat „z vražedného chťice, k uspokojení pohlavních pudů, z hrabivosti, nebo jinak z nízkých pohnutek, zákeřně nebo s krutostí nebo s obecně nebezpečnými prostředky nebo za účelem umožnění nebo zakrytí jiného trestného činu.“

Tento proces velmi dobře demonstroval, jak v Německu chyběla právní úprava, která by s masovými zločiny tohoto rozsahu počítala. Přestože v roce 1954 byl do StGB vložen § 220a postihující genocidu (srov. výše), jeho aplikace byla (na rozdíl od Izraele či mezinárodních tribunálů) vyloučena v sepětí s německou pozitivistickou právní tradicí z důvodů retroaktivity.⁷⁵⁴ Stejně tak ovšem byla ze strany obhajoby napadána i aplikovatelnost samotného StGB. Jako v ostatních procesech i v osvětimském procesu bylo prezentováno přesvědčení obhajoby, že veškeré činy, které se děly v době nacismu, tj. včetně holocaustu, byly spáchány ve světle rozhodnutí nacistických elit na úrovni Hitlera, Himmlera či Heydricha, kteří jediní (byť tyto osoby byly již mrtvé) mohou být činěny za takovéto činy osobně odpovědnými. Právě z tohoto směru byla zpochybněna i aplikovatelnost samotného StGB ve smyslu zákazu retroaktivity práva, neboť bylo poukazováno na to, že v době nacismu byl tento právní pramen ve vztahu ke zločinům nařízeným vůdcem faktickou cestou vyňat z účinnosti. Toto tvrzení se opíralo o myšlenkový základ spočívající v tom, že vůdcovy rozkazy či vůdcova vůle byly prameny s nejvyšší právní silou v celé Třetí říši, a tudíž ze své podstaty nahrazovaly jakékoliv další prameny práva (tj. i ustanovení StGB o vraždě), s nimiž se případně dostaly do faktického rozporu (k realizaci holocaustu zřejmě nebyl vydán formální písemný rozkaz, jeho provedení je odvozováno pouze od vůdcovy vůle⁷⁵⁵).⁷⁵⁶ Dalším zvláštním argumentem, který byl užit specificky v případě obžalovaných z účastenství na selekcích na příjezdové rampě Osvětimi-Březinky, byl ten, že provádění selekcí směřovalo nikoliv k tomu, aby byli určeni ti lidé, kteří mají být okamžitě usmrceni v plynových komorách, nýbrž naopak ti, kteří dostanou šanci přežít. Účast konkrétních osob u selekce proto neměla být vnímána dle obhajoby jako trestná činnost, neboť pokud by se selekce neprováděly, všichni deportovaní by byli v Osvětimi usmrceni okamžitě.⁷⁵⁷

Naproti tomu, jak si všímá R. Wittmannová, prokuratura byla vedena snahou aplikovat StGB v širším kontextu a u většiny obžalovaných spatřovala naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu vraždy. V mnoha případech při své argumentaci vycházela i z mezinárodněprávních rozhodnutí a smluv a „žila v naději, že přestože zločiny proti lidskosti nebyly z právního hlediska předmětem zkoumání před frankfurtským soudem,

⁷⁵⁴ Viz čl. 103 odst. 2 Základního zákona /Grundgesetz/ SRN.

⁷⁵⁵ Srov. magisterskou práci BLANK, B. „Gefährdung von Menschenleben durch den Eisenbahntransport nach Auschwitz“: Die österreichische Justiz und die Geschworenenprozesse gegen die Eichmann-Gehilfen Franz Novak und Erich Rajakowitsch von 1961 bis 1987. Universität Wien, 2010, s. 188, resp. znalecký posudek H. Buchheima k procesu s Erichem Rajakowitschem (viz níže), na nějž je v práci B. Blanka poukazováno. H. Buchheim mimo jiné vypracoval obdobný posudek i pro účely procesu proti Mulkovi a spol.

⁷⁵⁶ K problematice „vůdcovy vůle jakožto pramenu práva ve Třetí říši“ srov. blíže KNAPP, V., c.d., s. 50-58; SELTENREICH, R. Soudci a právní teoretici v nacistickém Německu, c.d., s. 76n.

⁷⁵⁷ Srov. přepis závěrečné řeči Dr. H. Laternsera (obhájce V. Capesia). In: WOJAK, I. (ed.), s. 372-373.

soudci je budou mít na paměti ve chvíli, když budou rozhodovat o osudu obžalovaných.“⁷⁵⁸ S tím souvisela především snaha prokázat přímé pachatelství obžalovaných u vraždy a vyloučení námitky, že tyto osoby pouze jednaly na rozkaz. Podobně jako tomu bylo již v době tzv. lipských procesů (srov. výše v části 2.) totiž „ti, kteří spolupůsobili u zločinu pouze na rozkaz a bez vlastní vůle, mohli být soudem shledáni v souladu s rozhodovací praxí nejvyšších soudů za pouhé pomocníky.“ (W. Renz)⁷⁵⁹ Při absenci moderní právní úpravy, která se vyvinula v mezinárodněprávní rovině po druhé světové válce, tak byl proces dle J. Friedricha svázán „pátráním po volní stránce pachatele v hlavě vykonavatele masového vyvražďování /Suche nach dem Täterwillen im Schädel des Messenvernichtungsangestellten/, po excesu jednotlivce z běžné rutiny. [...] V psychologickém orámování leží celá pozornost soudu, jemuž odpovídá příslušné rozhodnutí: vražda / pomoc / zproštění obžaloby.“⁷⁶⁰

Tento prubířský kámen, který vystupuje do popředí u osvětimského procesu, je vlastní všem trestním řízením, která byla proti nacistickým zločincům na základě StGB vedena. V mnoha případech bylo proto rozhodné, zda se podaří „pachatelům“ zločinů ve vyhlazovacích táborech prokázat jejich individuální aktivita, sadistické, rasově motivované či prospěchářsky orientované pohnutky pro konkrétní činy.

Soud při svém rozhodování shledal (rozsudek vyneseno po 183 jednacích dnech a 20 měsících trvání procesu⁷⁶¹ 19. srpna 1965 a byl posléze v podstatných částech potvrzen u BGH⁷⁶²), že StGB je na zločiny spáchané v nacistických táborech plně aplikovatelným právním předpisem. Podle soudu bylo vraždění Židů jednáním, jehož protiprávnosti si museli být všichni zapojení zcela jasně vědomi. V případě hlavních pachatelů (ve smyslu rozsudku LG Frankfurt se ve vztahu k holocaustu ovšem jednalo o Hitlera, Himmlera, Göringa a Heydricha⁷⁶³) se jednalo o naplnění skutkové podstaty vraždy dle § 211 StGB (vraždění Židů v plynových komorách bylo vedeno nízkými rasistickými pohnutkami, bylo kruté a zákeřné), avšak v případě osob, které byly souzeny pro svůj obecný podíl na realizaci vyhlazovacích akcí v Osvětimi (zejména v případě bývalých zástupců velitele tábora Mulky a Höckera) neshledal soud, že by jejich činy přímo splňovaly přísná kritéria StGB pro

⁷⁵⁸ WITTMANN, R. Beyond Justice, c.d., s. 195.

⁷⁵⁹ RENTZ, W., c.d., s. 15.

⁷⁶⁰ FRIEDRICH, J. Die kalte Amnestie: NS-Täter in der Bundesrepublik. Frankfurt am Main: Fischer Verlag GmbH, 1984 (dále jen „FRIEDRICH, J. Die kalte Amnestie“), s. 377.

⁷⁶¹ Součástí soudního řízení bylo i např. ohledání na místě, kdy byla realizována návštěva Osvětimi členem soudního senátu, prokurátory a obhájci. Viz WOJAK, I. (ed.), s. 266; WERLE, G., WANDERS, T., c.d., s. 77-79.

⁷⁶² Rozsudek byl v podstatných částech potvrzen u BGH rozsudkem spis. zn. 2 StR 280/67 ze dne 20. února 1969. Rozsudek In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXI, s. 838-887.

⁷⁶³ Srov. závěry soudu v rozsudku prvního stupně přetištěného In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXI, s. 442.

pachatelství vraždy, a odsoudil je jakožto osoby jednající na rozkaz za pouhou pomoc k vraždě.⁷⁶⁴ Celkově odsoudil pro pomoc k trestnému činu vraždy na tomto základě dohromady 10 obžalovaných ze 20, kteří v procesu vystupovali. Ve smyslu výše uvedeného členění obžaloby podle R. Wittmannové byli všichni, kterým nemohlo být prokázáno spáchání excesu (tj. individuálně motivovaného zabití vězně, aniž by šlo o jednání na základě vyššího rozkazu), odsouzení právě pouze pro pomoc ke zločinu vraždy a nikomu z těchto pomocníků (nebyl-li, jak tomu bylo v případě odsouzených Bogera, Baretzkiho a Klehra⁷⁶⁵, odsouzen i pro osobní exces) nebyl uložen trest na doživotí.⁷⁶⁶ Za vraždění vězňů, kterého se dopustili ze svých osobních pohnutek, byli odsouzeni 4 obžalovaní (vedle již zmiňovaných tří obžalovaných, kteří se excesů dopustili vedle pomoci na vraždě), všem těmto pachatelům byl uložen trest na doživotí (s výjimkou obžalovaného Starka, kterému z důvodů jeho nezletilosti v době spáchání zločinů byl podle § 17 zákona o soudnictví ve věcech mládeže /*Jugendgerichtsgesetz*/⁷⁶⁷ uložen trest na 15 let odnětí svobody). Trio obžalovaných bylo naopak plně zproštěno obžaloby (Schobert, Breitweiser, Dr. Schatz).

Při pohledu na rozvržení trestů tak skutečně vyplývá, do jaké míry bylo právně nepřiměřené trestání nacistických zločinů podle StGB, který nedokázal reagovat na zločiny tak velkého rozsahu a komplexity. Zatímco u excesů nebylo sporu, že o tom, že uplatnění námitky jednání na přímý rozkaz bylo irelevantní (tzn. pachatel jednal z vlastní iniciativy)⁷⁶⁸, v souladu s výše citovaným poznatkem W. Renze kdokoliv, kdo naopak vykonával svědomitě své svěřené úkoly (byť sebedůležitějšího významu pro chod programu masového vyhlazování), nemohl být po právu (dle StGB) shledán jako pachatel. V této konfiguraci právního rámce pro potrestání nacistických zločinů a jeho striktně legalistického výkladu na straně frankfurtského soudu (který se však pohyboval zcela v mezích obecné

⁷⁶⁴ Srov. např. *Ibid.*, s. 442-446, 463, 483-484 (u odsouzených Mulky, Höckera a Bogera).

⁷⁶⁵ Tito tři pachatelé byli shledáni vinnými jak z vraždy (na základě prokázaných osobních excesů), tak pomoci k vraždě v rámci usmrcování, ke kterému docházelo během „běžného provozu“ tábora v Osvětimi. Jejich tresty zněly na doživotí (za spáchané vraždy) a další tresty odnětí svobody (zásada kumulace trestů) v trvání několika let (za pomoc na vraždě).

⁷⁶⁶ Přehledný souhrn rozhodnutí o vině a trestu u jednotlivých obžalovaných je podán např. In: SCHNEIDER, U. (ed.) *Auschwitz – ein Prozeß: Geschichte – Fragen – Wirkungen*. Köln: PapyRossa-Verl., 1994, s. 106-109. V rámci rozsudku samotného zabírá tato část rozsáhlý prostor – viz přetištění rozsudku In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXI, s. 424-829. Soud vedle posouzení individuální viny obžalovaných v rozsudku podal také podrobný popis fungování tábora v Osvětimi, včetně funkčních vazeb mezi jednotlivými jeho organizačními složkami a úkolů jednotlivých jeho činitelů (tímto se zabýval na str. 384-421 a vycházel přitom nejen ze svědeckých výpovědí celkem 359 svědků, kteří byli v procesu vyslechnuti, ale také ze znaleckých posudků, kterých bylo v procesu vyžádáno k různým otázkám celkem 5 - Dr. Buchheima k organizační struktuře SS a policie, Dr. Krausnicka k pronásledování Židů, Dr. Jacobsena k popravování sovětských komisařů a znalce Broszata k politice Německa vůči polským oblastem, resp. ke vzniku koncentračních táborů – blíže viz LATERNER, H. *Die andere Seite im Auschwitz-Prozess 1963/65: Reden eines Verteidigers*. Stuttgart: Seewald Verlag, 1966, s. 82-84.

⁷⁶⁷ RGBI. 1923, s. 135.

⁷⁶⁸ Srov. WITTMANN, R. *Beyond Justice*, c.d., s. 197.

západoněmecké judikatury k těmto problémům) je tudíž možno hovořit o aktivní využitelnosti jednání na rozkaz jako polehčující okolnosti, a to překvapivě i tehdy, byl-li si daný vykonavatel rozkazu vědom jeho zřejmé protiprávnosti (což soud ve většině případů shledal). Právní přístup německé justice tak v důsledku v mnohém překonával i rozporuplná rozhodnutí Říšského soudu v Lipsku z roku 1921. Zde Říšský soud alespoň akceptoval, že jednal-li voják na rozkaz (§ 47 MStGB), o němž nevěděl a nemohl vědět, že vede ke spáchání trestného činu, šlo o okolnost zcela zbavující jednatelství trestní odpovědnosti, avšak v případě, že si byl vědom toho, že vykonáním rozkazu spáchá zločin, je za splnění rozkazu neomezeně stíhatelný (byť před Říšským soudem byl udělený rozkaz v rozhodovací praxi také nakonec považován za polehčující okolnost).

Německá justice po druhé světové válce svým „subjektivním chápáním“ skutkové podstaty vraždy umožnila, aby (v protikladu k mezinárodněprávním standardům vytyčeným v Norimberku a aplikovaným i v případě A. Eichmanna) se mohla osoba jednatelství na rozkaz, jehož zjevné protiprávnosti si byla vědoma, touto námitkou znovu zaštitit a profitovat z ní (alespoň nižším trestem jako „pomocník“ oproti obecně vyšší sazbě trestu pro „pachatele“). Faktické převedení jednání na rozkaz do této roviny bylo nejlépe demonstrovatelné právě na případě „komplexního“ osvětimského procesu z poloviny let šedesátých, v němž těžkopádnost aplikace nemoderního StGB znamenala popření myšlenky, že čím je osoba účastníci se v určitém směru masových zločinů dále od vlastního vraždění, tím je její odpovědnost za takovéto činy vyšší. Byť není důvod podezřívát soud ve Frankfurtu nad Mohanem z toho, že by si tohoto nebyl vědom, jeho svázanost hmotněprávními standardy pocházejícími z roku 1871 ale způsobila, že proces nenaplnil ideály, které do něj mohly být z hlediska morální spravedlnosti vkládány. Přestože osvětimský proces dle P. Gingolda „způsobil šok mezi mnoha lidmi nové generace“⁷⁶⁹ a vedle procesu s A. Eichmannem byl jedním z hlavních (a v tomto případě domácích) hybatelů německého národního vyrovnávání se s nacistickou minulostí, z právního hlediska neznamenal žádný významný předěl. Ačkoliv v něm padlo několik trestů odnětí svobody na doživotí, v protikladu k záměrům státního zastupitelství byli takto potrestáni pouze ti, kteří v širším smyslu pro uskutečňování plánu konečného řešení židovské otázky nebyli zdaleka tak významní, jako jiní z obžalovaných, kteří vyvázli s nižšími tresty.

Má-li být v této práci určitým speciálním pojítkem Eichmannův proces v Izraeli, je vhodné také poukázat i na sérii soudních řízení se dvěma jeho podřízenými, která se

⁷⁶⁹ GINGOLD, P. Ein wichtiger Anfang, das kollektive Beschweigen der NS-Vergangenheit aufzubrechen. In: SCHNEIDER, U. (ed.) Auschwitz – ein Prozeß: Geschichte – Fragen – Wirkungen. Köln: PapyRossa-Verl., 1994, s. 152.

odehrála rovněž v šedesátých letech, a to v patrně v přímé návaznosti na Eichmannovo zatčení. Jak již bylo zmíněno v pasáži věnované procesu s Eichmannem i v úvodu této kapitoly, šlo o stíhání Hermanna Krumeje a Otty Hunsche, kteří patřili mezi Eichmannovi blízké spolupracovníky.⁷⁷⁰ Přestože k těmto procesům nebyla upřena rozhodující pozornost veřejnosti ani médií (ve srovnání např. s osvětimským procesem) a nejsou pokryty ani odbornou literaturou, šlo o procesy s nejméně postavenými podřízenými A. Eichmanna v šedesátých letech dvacátého století (i ve srovnání s procesy s F. Novakem a E. Rajakowitschem v Rakousku, srov. níže v oddíle 7.2.2 této práce). Hlavními zdroji informací jsou v těchto dvou případech proto hlavně samotná soudní rozhodnutí, která byla v procesech s oběma členy SS vynesena.

Hermann Krumej⁷⁷¹, který byl vzat do vazby⁷⁷² 24. května 1960, tj. pouhý den po oznámení izraelského premiera Ben Guriona o zajištění A. Eichmanna, byl bývalým velitelem internačních táborů v okolí polské Lodže (po začlenění do Říše nesla německý název *Litzmannstadt*) a podílel se na vysídlování Poláků a Židů, kteří měli na území bývalého Polska připojeného k Říši uvolnit místo přesídleným etnickým Němcům z Pobaltí. Jako expert na evidenci velkých skupin obyvatelstva a jejich přesuny byl v roce 1944 podřízen Eichmannovi jako člen tzv. *Kommando Eichmann*, které po vstupu německých vojsk do Maďarska mělo za úkol v této zemi uskutečnit shromažďování a následné deportování židovského obyvatelstva (převážně do Osvětimi). V této operaci byl Krumej Eichmannovým zástupcem a byl zodpovědným za jednání s představiteli židovských společenství v Maďarsku. Po válce prošel v roce 1948 denacifikačním řízením a až do konce padesátých let žil v Hesensku, aniž by byl středem zájmu orgánů činných v trestních věcech.

Otto Hunsche⁷⁷³ byl vystudovaným právníkem, který pod Eichmannem sloužil přímo v referátu IV B 4 od roku 1941. V tomto úřadu měl na starost především otázky státní příslušnosti osob židovského původu (podle 11. prováděcího nařízení k zákonu o říšském občanství každá osoba židovského původu, která vycestovala z území Třetí říše, ztrácela říšskou státní příslušnost a propadal jejích majetek státu). V dalším období mu byly

⁷⁷⁰ V případě O. Hunscheho šlo o samostatný rozsudek LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 1/62 ze dne 13. července 1962 (odsouzen za pomoc k vraždě na 5 let), které bylo zrušeno rozhodnutím BGH spis. zn. 2 StR 594/62. V dalším bylo proti Hunschemu a Krumejovi vedeno společné řízení. Rozsudkem spis. zn. 4 Ks 1/63 ze dne 3. února 1965 byl Krumej odsouzen za pomoc na vraždě k 5 letům, Hunsche byl zproštěn obžaloby. I tento rozsudek byl zrušen u BGH rozsudkem spis. zn. 2 StR 279/66 ze dne 22. března 1967. Rozsudkem, který zůstal pravomocným, byl rozsudek LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 1/63 ze dne 29. srpna 1969 (Krumej za vraždu trest odnětí svobody na doživotí, Hunsche za pomoc k mnohačetné vraždě trest na 12 let), který byl v podstatných náležitostech potvrzen u BGH rozsudkem spis. zn. 2 StR 186/72 ze dne 17. ledna 1973. Rozsudky jsou přetištěny a uspořádány In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXXIII, s. 5nn.

⁷⁷¹ Narozen 18. dubna 1905 v Šumperku /*Mährisch Schönberg*/ v Sudetech.

⁷⁷² Po krátkém pobytu ve vazbě v roce 1957, aniž by tehdy proti němu byla podána obžaloba.

⁷⁷³ Narozen 15. září 1911 v Recklinghausenu.

přiděleny i úkoly týkající se nakládání se zabaveným židovským majetkem a spolupůsobil i u otázek židovských transportů na východ. I Hunsche byl členem *Kommanda Eichmann* v Maďarsku, kam byl povolán především jako člověk s přehledem o protižidovských opatřeních platných na území Třetí říše, která měla být v součinnosti s maďarskou loutkovou vládou v podobném rozsahu zavedena též v Maďarsku (pro tyto účely plnil Hunsche v Maďarsku funkci styčného důstojníka pro jednání především s maďarským ministerstvem vnitra). Po válce byl sice odsouzen podle ZKR 10 německým denacifikačním tribunálem v britské okupační zóně ke dvěma letům odnětí svobody (nikoliv však pro svou účast na protižidovských opatřeních, nýbrž pro své členství ve zločinecké organizaci – Gestapu). V padesátých letech byl však zapsán jako advokát a této praxi se až do svého zatčení v roce 1960 věnoval.

Z právního hlediska je možno v obecných rysech na trestní řízení proti Krumejovi a Hunschemu vztáhnout to, co bylo uvedeno u procesu osvětimského. I zde bylo hlavním těžištěm procesu, který se v rozhodující míře upínal na činnost obou obžalovaných v době jejich služby pod Eichmannem v Maďarsku, zkoumání, zda byli obžalovaní s protiprávností svých činů srozuměni a zda je možno v jejich jednání spatřovat znaky autonomní vůle, která by zavadala příčinu k jejich odsouzení za pachatelství vraždy. V rozsudku LG Frankfurt ze dne 29. srpna 1969, který nabyl po řízení o opravných prostředcích před BGH právní moci, soud v případě Hunscheho shledal, že ačkoliv si byl vědom protiprávnosti svého jednání i osudu Židů transportovaných do Osvětimi, „*nevykazoval obžalovaný Hunsche žádnou rasistickou nenávist nebo nějakou zvláštní horlivost. Vykonával své úkoly z přesvědčení, že někdo je vyřizovat musí, tj. i on, pokud mu byly svěřeny.*“⁷⁷⁴ Z tohoto důvodu neshledal soud možnost odsoudit Hunscheho za spáchání trestného činu vraždy, neboť chyběly její subjektivní prvky (tj. například absence nízkých pohnutek pro spáchání tohoto zločinu). Hunsche byl proto odsouzen pro pomoc k vraždě v minimálně 854 případech.⁷⁷⁵

Naopak u obžalovaného Krumeje soudci seznali, že jednak byl motivován rasovou záští (naplňující požadavky „nízkých pohnutek“ v § 211 odst. 2 StGB), ale byl rovněž v pozici zástupce Eichmanna během operace v Maďarsku nadán velkou měrou autonomních rozhodovacích pravomocí, které mohl samostatně využívat např. i pro udělování výjimek z deportací apod. Krumej (jako zástupce velitele celé operace) podle závěrů soudu na rozdíl

⁷⁷⁴ Text rozsudku In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXXIII, s. 43.

⁷⁷⁵ Jednalo se o transport 1.220 Židů z maďarského koncentračního tábora Kistarcsa, u jehož přípravy Hunsche prokazatelně působil. Soud v tomto případě aplikoval stejný způsob přepočtu, jako v osvětimském procesu. Vycházelo se z toho, že při selekcích bylo v Osvětimi vyčleněno vždy maximálně 30% deportovaných, kteří nebyli ihned posláni s ostatními 70% (tj. ze 1.220 osob 854 obětmi) na smrt do plynových komor. Srov. text rozsudku In: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W., c.d., Band XXXIII, s. 39, 63.

od Hunscheho prokazatelně znal skutečné cíle nasazení Kommando Eichmann v Maďarsku již od počátku. Vzhledem ke svým zkušenostem ze služby v Polsku znal i způsob, jakým jsou oběti usmrcovány, a bez jeho angažovaného přispění by nemohly být výsledky akce v Maďarsku tak vysoké.⁷⁷⁶ Na těchto základech bylo Krumejovi vyměřeno, že se účastnil jako přímý spolupachatel na vraždě nejméně 290.000 maďarských Židů v Osvětimi. Vedle Eichmannova potrestání v Izraeli je H. Krumej případem s nejvyšším trestem (na doživotí) uloženým od šedesátých let minulého století některému z výše postavených účastníků na zločinech holocaustu a z hlediska německé justice se jedná o výjimečný případ, kdy bylo „úřednickému vrahovi“ před soudem pravomocně prokázáno spáchání (masové) vraždy. Nejen ve smyslu výkladu podaného k osvětimskému procesu se však jednalo o případ skutečně mimořádný a zcela ojedinělý.

7.2.1.5. Shrnutí problematiky stíhání nacistických zločinců ve Spolkové republice Německo podle národní trestněprávní úpravy

Výsledky západoněmeckého snažení o postih nacistické minulosti poté, co Německo převzalo plnou soudní suverenitu v těchto věcech, jsou značně rozporuplné. Na jednu stranu bylo v této části práce opakovaně upozorňováno (obecně i na vybraných příkladech procesů, které se odehrály) na řadu nedostatků a právních komplikací, s nimiž se musela západoněmecká justice popasovat. Ne vždy je možné považovat její výsledky a postupy za efektivní, byť jejich výhodou bylo, že se zcela vyhnuly sporným prvkům, kvůli nimž byly zpochybňovány procesy před MVT, VT i v Izraeli. Aplikace trestního zákoníku pocházejícího z 19. století objektivně vylučovala možnost rozporovat legitimitu procesů z pohledu hmotného práva, které nemohlo být úspěšně zpochybněno pro svou domnělou nepřípustnou retroaktivitu. Tento kodex byl zároveň ale také příčinou, proč mnoho vyšetřovaných zločinců nakonec nebylo vůbec stíháno, protože zastaralá právní norma umožnila, aby i jednání, která je možno z pohledu mezinárodního trestního práva považovat za univerzální (nepromlčitelné) zločiny, během času již ztrácela trestnost. Mnoho pachatelů, kteří se dopouštěli masové perzekuce skupin obyvatelstva, nemohlo být proto před soudy vůbec postaveno. I v případech, kde podle německého práva nebyly činy ještě promlčeny, bylo v rámci soudních řízení obtížné, aby skrze zkornatělé zákonné ustanovení o trestném činu vraždy dle § 211 odst. 2 StGB fixované na kvalifikovanou subjektivní stránku činu u pachatele byli nacističtí zločinci odsouzeni jako přímí pachatelé vraždy (často i mnohatisícinásobné). Právě diskutovaný osvětimský proces je velice návodným příkladem

⁷⁷⁶ Ibid., s. 44-45, 61.

uvozujícím tento problém (naopak konečné rozhodnutí v řízení proti H. Krumejovi, v němž byl tento vysoký nacistický činitel odsouzen na doživotí pro spolupachatelství na vraždě v nejméně 290.000 případech, je do značné míry výjimečné).

Na druhou stranu, přes tyto nedostatky je nutno ocenit, že v západním Německu (především od zřízení Centrály dále) došlo v porovnání s dalšími státy (a zejména Rakouskem, v němž nerušeně žilo velké množství bývalých nacistů – viz níže) k pokusu o nejsystematičtější prošetřování možných zločinů z doby nacistické vlády a neuzavření minulosti před soudním vyrovnáním. Od zřízení Centrály bylo v SRN pravomocně odsouzeno více než 560 osob⁷⁷⁷, což je číslo, které sice ve srovnání s první vlnou poválečných procesů v celé Evropě není abnormálně vysoké, pro období od konce let padesátých však nemá v celoevropském srovnání obdoby (i když se pochopitelně na německém území také nacházelo nejvíce pachatelů zločinů z dob války).

Eichmannův proces byl jedním z momentů, které rozhýbaly německou národní sebereflexi ve vztahu k nacistickým zločinům. I osvětimský proces byl podobnou událostí, již si všímala média (např. k osvětimskému procesu bylo v jeho průběhu uveřejněno 558 novinových článků⁷⁷⁸). Na rozdíl od osvětimského procesu, který byl silně medializován a cestu do soudní síně si našlo přes 20.000 diváků z řad veřejnosti, u většiny zbylých procesů ve stejném údobí v SRN se autoři obecně shodují, že buď o ně společnost nejevila dostatečný zájem, nebo naopak působily na společnost negativně, protože zcela zřetelně odhalovaly, že skuteční vysoce postavení vrazi vlastně mohou velice snadno uniknout spravedlnosti na rozdíl od „běžných“ dozorců a menších ryb, kteří byli jediní, proti nimž šlo (a zejména po novele StGB v roce 1968) vést úspěšné stíhání.⁷⁷⁹

Nová vlna zájmu širší veřejnosti o otázky spojené s nacistickým státem, jeho zločiny i osobami pachatelů, se dostavila až zhruba od konce 70. let 20. století. Vedena byla mladou, válečnou zkušeností nezatíženou generací lidí a dále badateli, kteří čerpali nejen z nově zpřístupňovaných archivních pramenů, ale také z informací a svědectví shromážděných během soudních procesů a vyšetřování. Psychologicky silně zapůsobilo na německou společnost rovněž filmové zpracování konečného řešení židovské otázky v americké

⁷⁷⁷ Souhrnné údaje pro roky 1959 až 2005 jsou dostupné např. online v dokumentu na stránkách německého Spolkového archivu /Bundesarchiv/:

<http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/dienstorte/ludwigsburg/strafverfolgungsbilanz.pdf><http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/dienstorte/ludwigsburg/strafverfolgungsbilanz.pdf> [cit. 25. července 2013].

⁷⁷⁸ WILKE, J., SCHENK, B., COHEN, A. A., ZEMACH, T., c.d., s.53.

⁷⁷⁹ FRIEDRICH, J. Die kalte Amnestie, c.d., s. 375-377; WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 223-225. Posledně jmenovaná autorka navíc na stejném místě uvádí, že ochlazení veřejného zájmu o procesy s nacisty v době od začátku sedmdesátých let souviselo i s vlnou procesů s členy RAF /Rote Armee Fraktion/, které převzaly ústřední místo ve společenském zájmu.

televizní sérii „*Holocaust*“, jež v Německu zaznamenala silný divácký ohlas, který se odrazil i v široké lidové podpoře pro zásadu nepromlčitelnosti zločinu vraždy (v kontextu zločinů holocaustu).⁷⁸⁰

7.2.2. Stíhání nacistických zločinců podle národních právních předpisů před soudy ve Republice Rakousko

Přestože se v prvních poválečných letech rakouská legislativa i justice vydaly jiným směrem než (především) západoněmecké soudy a byly zde přijaty speciální předpisy určené pro postih nacistických zločinců (VG a KVG odpovídající v mnohém i úpravě obsažené v Chartě MVT) a pro jejich aplikaci byly zřízeny zvláštní lidové soudy, v druhé polovině padesátých let se situace do značné míry přiblížila praxi v SRN.

V části 6 této práce bylo již pojednáno o tom, že v roce 1955 byly zrušeny mimořádné soudy a v roce 1957 byl zrušen KVG i podstatná část VG. V tomto důsledku byla amnestována většina zločinů spáchaných v souvislosti s nacistickou nadvládou v Rakousku, ledaže šlo o trestná jednání, která bylo možno postihovat i podle rakouského StG. Od tohoto okamžiku dále byla pro Rakousko ve vztahu ke zločinům národního socialismu relevantní tudíž již pouze úprava obsažená v klasickém právu národní provenience, která taktéž nereflektovala specifickým způsobem posuny v mezinárodním trestním právu, ke kterým došlo na sklonku druhé světové války.

Je vhodné znovu připomenout, že v Rakousku převládalo přesvědčení, že tento stát se stal spíše obětí německé expanze, než že by sám přispěl k rozpoutání války a v jejím rámci i k páchání zločinů mimořádného rozsahu.⁷⁸¹ Rovněž i s ohledem na menší počet obyvatel ve srovnání s Německem se v případě Rakouska tudíž setkáváme s podstatně menším počtem procesů s nacistickými zločinci, které se zde po roce 1957 (od zrušení KVG) odehrály. Celkově je uváděno, že v Rakousku proběhlo po roce 1955 maximálně jen 46 soudních řízení (poslední řízení s pravomocným odsuzujícím rozsudkem skončilo v roce 1975).⁷⁸²

⁷⁸⁰ Srov. WITTMANN, R. Tainted Law, c.d., s. 227; GRABITZ, H., c.d., s. 155; RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht, c.d., s. 204-205.

⁷⁸¹ Srov. HEBERER, P., c.d., s. 241.

⁷⁸² Údaje o počtu řízení se různí. Dle HEBERER, P., c.d., s. 239 proběhlo ještě 35 řízení; podobný údaj (35 procesů, 49 obžalovaných, 20 pravomocně odsouzených) se uvádí v nejnovější práci KURETSIDIS-HAIDER, C. NS-Verbrechen vor österreichischen und bundesdeutschen Gerichten: Eine bilanzierende Betrachtung. In: ALBRICH, T, GARSCHA, W. R., POLASCHEK, M. F. (eds.). Holocaust und Kriegsverbrechen vor Gericht. Der Fall Österreich. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag Ges. m. b. H., 2006 (dále jen „KURETSIDIS-HAIDER, c. NS-Verbrechen“), s. 346. Dle disertační práce WISINGER, M. Über den Umgang der östarreichischen Justiz mit nationalsozialistischen Gewaltverbrechen. Wien: Universität Wien, 1991, s. 65-67 bylo řízení mezi lety 1955-1975 ještě 46 (s 21 odsouzenými); dle publikace vydané rakouským Spolkovým ministerstvem spravedlnosti

Podobně jako v Německu se navíc velice limitujícím faktorem stalo postupné promlčování některých forem trestné činnosti, takže se postupně smršťoval počet pro účely postihu nacistů využitelných ustanovení trestního zákoníku.

I přesto se v Rakousku v letech šedesátých konalo několik právně zajímavých procesů, které je účelné v této práci zmínit. Zvláštní pozornost si nejen z důvodů právněhistorických zasluží proces s F. Novakem, který působil pod A. Eichmannem v referátu IV B 4 RSHA a jehož proces je ještě více než v případě některých procesů v Německu v šedesátých letech dvacátého století možno dávat do přímé souvislosti se zadržením Eichmanna a jeho soudem.

7.2.2.1. *Hmotněprávní základ pro stíhání nacistů ve Republice Rakousko*

Plná nezávislost rakouského práva na právu německém (přenášeném na rakouské území částečně po připojení k říši v roce 1938) byla obnovena již v létě 1945.⁷⁸³ To se týkalo rovněž rakouského trestního práva (StG)⁷⁸⁴, které sice principiálně nebylo v době nacistické nadvlády nahrazeno německou úpravou (což je podstatné z hlediska jeho aplikovatelnosti i na nacistické zločiny), ale na druhou stranu nad jeho rámec byla vydána řada trestněprávních předpisů, které zaváděly pro některé oblasti mimořádnou trestní úpravu nacistické (říšské) provenience. Tato úprava tak byla tímto rušena a nadále mělo platit rakouské právo nepoznamenané dobou nacismu.⁷⁸⁵ Na základě zákona týkajícího se přechodných ustanovení k obnově rakouského trestního práva a rakouského trestního práva procesního */Gesetz betreffend Übergangsbestimmungen zur Wiederherstellung des österreichischen Strafrechtes und des österreichischen Strafprozeßrechtes/*⁷⁸⁶ ze dne 31. července 1945 však paradoxně mohlo dojít k tomu, že by bylo aplikováno právo z doby nacistické nadvlády, neboť tento předpis určoval, že „na dříve spáchaná trestní jednání mělo být aplikováno primárně nové (rakouské) právo, subsidiárně však i staré (německé) právo, pokud bylo mírnější.“⁷⁸⁷ Pro stíhání nacistických zločinců však nemá toto ustanovení většího významu, neboť do jeho zrušení v roce 1957 byl na tyto činy aplikován v Rakousku speciální předpis (KVG) a

Volksgerrichtsbarkeit und Verfolgung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen in Österreich 1945-1972. Wien: Bundesministerium für Justiz, 1977 (dále jen „Volksgerrichtsbarkeit und Verfolgung“), s. 167 bylo vedeno soudní řízení (pouze do roku 1972) se 46 osobami, z nichž trest byl uložen 18ti osobám.

⁷⁸³ Ústavní zákon o obnově právního života v Rakousku */Verfassungsgesetz über die Wiederherstellung des Rechtslebens in Österreich/* ze dne 1. května 1945, StGBI. 6/1945.

⁷⁸⁴ Zákon o obnově rakouského trestního práva */Gesetz über die Wiederherstellung des österreichischen Strafrechtes/* ze dne 12. června 1945, StGBI. 25/1945.

⁷⁸⁵ Srov. Volksgerrichtsbarkeit und Verfolgung, c.d., s. 19nn.

⁷⁸⁶ StGBI. 105/1945.

⁷⁸⁷ Volksgerrichtsbarkeit und Verfolgung, c.d., s. 21.

následně po jeho zrušení využitelné normy rakouského StG, které byly ve své podstatě mírnější, než normy v právu německém.⁷⁸⁸

Podobně jako v případě SRN i rakouský trestněprávní kodex totiž předepisoval pro jednotlivé skupiny trestných činů promlčecí lhůty, jejichž uplynutím zanikala stíhatelnost takovýchto činů. Tyto promlčecí lhůty byly podobně jako podle výše podrobně diskutovaného německého práva odstupňovány v závislosti na maximální trestní sazbě, kterou zákon pro konkrétní trestný čin předepisoval. Pro skutkové podstaty s trestem do deseti let odnětí svobody platila lhůta pěti let, na činy s trestem do dvaceti let vězení byla lhůta deset let a pro činy s vyšším trestem (tj. doživotním trestem odnětí svobody, resp. formálně do roku 1968 i přípustitelným trestem smrti, byť ten byl pro řízení před řádnými, tj. nikoliv lidovými, soudy v praxi vyloučen již od roku 1950⁷⁸⁹) pak byla dána promlčecí lhůta dvacet let (srov. § 228 StG). Jednoduchým úsudkem z tohoto vychází, že v době (rok 1957), kdy měl být KVG nahrazen obecnou právní úpravou v StG pro ty činy, které jsou trestné podle tohoto předpisu, mohlo se jednat již pouze o ty nejzávažnější zločiny. Veškerá ostatní jednání již byla promlčena v roce 1950 (pětileté promlčení), resp. 1955 (desetileté promlčení).

Podobně jako v SRN byl za počátek běhu promlčecí lhůty univerzálně chápán až konec druhé světové války (přesněji v Rakousku 29. červenec 1945). Tento výklad relevantní pro běh promlčecích lhůt však byl přijat zvláštním spolkovým zákonem o prodloužení promlčecích lhůt v trestním řízení⁷⁹⁰ až s odstupem času a mimo jiné dále stanovoval, že ta jednání, která ke dni účinnosti tohoto zákona byla promlčena, nejsou nadále stíhatelná. Efektivně tak tento zákon, jak jeho název napovídá, vlastně pouze prodlužoval promlčecí dobu u těch trestných činů, za něž hrozilo doživotí (tehdy formálně v textu StG stále i trest smrti) a které ještě nebyly v dané době promlčeny (všechny činy s kratší promlčecí dobou než dvacet let již musely být promlčeny, ale především např. i vražda spáchaná v roce 1942 by v době přijetí citovaného zákona v roce 1963 již byla promlčena). V roce 1965 pak byl běh promlčecích lhůt u zločinů, za něž mohl být uložen nejtěžší trest,

⁷⁸⁸ Ibid., s. 23.

⁷⁸⁹ Spolkový zákon, kterým se v řádném řízení před trestními soudy nahrazuje hrozící trest smrti trestem doživotního těžkého žaláře /*Bundesgesetz vom 21. Juni 1950, womit die im ordentlichen Verfahren vor den Strafgerichten angedrohte Todesstrafe durch die Strafe des lebenslangen schweren Kerkers ersetzt wird*/ ze dne 21. června 1950, BGBl. 130/1950, a spolkový ústavní zákon, jímž se mění ustanovení spolkového ústavního zákona ve znění z roku 1929 ohledně mimořádných soudů a trestu smrti /*Bundesverfassungsgesetz vom 7. Feber 1968, mit dem die Bestimmungen des Bundes- Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 über Ausnahmegerichte und über die Todesstrafe geändert werden*/ ze dne 7. února 1968, BGBl. 73/1968.

⁷⁹⁰ *Bundesgesetz über die Verlängerung von Verjährungsfristen im Strafverfahren* ze dne 10. července 1963, BGBl. 180/1963.

zastaven zcela.⁷⁹¹ V tomto směru rakouská úprava zaostala za vývojem v západním Německu, kde sice debaty ohledně promlčení představovaly bolestivé téma po mnoho let, ale alespoň se tam podařilo, aby žádný nacistický (a v důsledku ani jakýkoliv jiný) vrah nemohl z promlčení profitovat. Na druhou stranu Rakousko tímto předpisem vyňalo z promlčení veškeré trestné činy, za něž hrozilo doživotí (trest smrti), zatímco v SRN bylo promlčení vyloučeno výslovně pouze pro případ vraždy (tj. zabití ve zvlášť závažném případě dle § 212 odst. 2 německého StGB již později nebylo stíhatelné).

Poznámky právě učiněné k otázkám promlčení nás nyní mohou vést k přehledu skutkových podstat, které byly v Rakousku v době počátku šedesátých let pro stíhání bývalých nacistů ještě relevantní. Rakouský StG platný do 1. ledna 1975⁷⁹² předepisoval (po vyloučení trestu smrti) nejvyšší trest odnětí svobody na doživotí pouze u dvou skutkových podstat, a to pro vraždu podle § 134nn. a pro závažné případy protiprávního jednání vedoucího k obecnému ohrožení podle § 85-88 StG (teoreticky stejné platí i pro loupežné zabití */räuberischer Totschlag/* dle § 140-141 StG a vlastizradu */Hochverrat/* dle § 58-59 StG, byť pro případy stíhání nacistických zločinců po zrušení mimořádných lidových soudů se nejedná o ustanovení s praktickým významem).

V případě vraždy podle § 134 rakouského StG jde o jednání, při němž osoba „*jedná proti jinému člověku s úmyslem jej usmrtit a v důsledku tohoto jednání dojde k usmrcení tohoto nebo jiného člověka [...]*“. Stejně jako v německém právu i zde je úprava zaměřená na subjektivní stránku pachatele a vyžaduje přímý úmysl (tím se liší od trestného činu zabití), na druhou stranu kvalitativně je tato subjektivní stránka vraždy formulována obecněji než v SRN. Zvláštními případy vraždy jsou podle tohoto zákoníku z roku 1851 vražda travičská, loupežná vražda a vražda spáchaná ve prospěch jiné osoby (§ 135 odst. 3 StG). Podstatné je ustanovení navazujícího § 136, dle něž nejen přímý vrah, nýbrž i každá osoba, která „*mu přispěla nebo bezprostředně při vraždě podala pomocnou ruku nebo se jinak účinným způsobem přičinila*“ bude potrestána stejně jako přímý pachatel (v původním znění trestem smrti, následně doživotním žalářem). Na druhou stranu pomocníci trestného činu vraždy, kteří působili pouze „vzdáleně“, jsou v případě vraždy (mimo vražd spáchaných podle § 135 odst. 3 a vražd, jejichž oběťmi byli příbuzní tohoto vzdáleného pomocníka) sankcionovatelní

⁷⁹¹ Spolkový zákon, kterým se mění a doplňují trestní zákon a trestní řád soudní */Bundesgesetz vom 31. März 1965, womit das Strafgesetz und die Strafprozeßordnung geändert und ergänzt werden/* ze dne 31. března 1965, BGBl. 79/1965.

⁷⁹² Poté byl zákoník pocházející ještě z doby habsburské monarchie nahrazen novým trestním zákoníkem */Strafgesetzbuch/* ze dne 23. ledna 1974, BGBl. 1974/60. Tento nový zákoník již obsahuje i ustanovení o genocidě */Völkermord/* v § 321, avšak podle zásady *nullum crimen sine legae praevia* se nevztahuje na činy spáchané před účinností tohoto nového ustanovení v rakouském právu.

maximálně deseti lety vězení.⁷⁹³ Toto vyplývalo z úpravy § 137 ve spojení s § 5 StG, který mimo jiné určoval, že toto omezení trestní sazby se vztahuje na ty, kteří k činu přispěli „rozkazem“. V takových případech nastoupilo promlčení již v roce 1955⁷⁹⁴, což představovalo pro (už tak ojedinělé) procesy před porotními soudy v Rakousku v šedesátých letech zásadní praktický problém, který poskytoval obžalovaným poměrně velký manévrovací prostor pro efektivní obhajobu (zvláště u výše postavených nacistů, kteří se osobně neúčastnili fyzického vraždění osob).

Jelikož rakouský StG byl zákoníkem pocházejícím z tzv. století páry, nacházela se v něm mimo jiné (v části deváté nazvané „O veřejně násilných činech“ /*Von öffentlicher Gewalttätigkeit!*) rovněž další specifická ustanovení, která upravovala trestnost jednání souvisejícího se zabezpečováním železniční přepravy. V prvé řadě § 85 písm. c) umožňoval postihovat ty, kteří poškozovali železnice, popř. provozovali zařízení s ní související (obdobně se úprava vztahovala ale např. i na důlní činnost) za nebezpečných podmínek. Ještě specifičtější § 87 uváděl: „*Obdobně se takového zločinu dopustí ten, kdo z jakýchkoliv zlych pohnutek spáchaným jednáním nebo skrze úmyslné hrubé zanedbání povinností během provozu na železnicích nebo jiných v § 85 písm. c) uvedených dílech nebo provozech [tj. např. ve zmiňovaných důlních závodech] přispěje k určenému nebezpečí.*“ Přestože základní sazba na takováto jednání stanovovaná v § 86 a 88 byla nižší (obecně do pěti let vězení), ve zvlášť závažných případech a v případech, kdy byla tímto jednáním způsobena smrt, a pachatel mohl takovýto následek předvídat, byl maximálním možným trestem i trest smrti (resp. později trest na doživotí). Tímto se činy podle právě zmiňovaných ustanovení (přezdívaných jako železniční či železničářské paragrafy /*Eisenbahn-paragraphen*, popř. *Eisenbahnerparagraphen*⁷⁹⁵) v dané době a za uvedených podmínek ještě nepromlčovaly. Jakkoliv se to může zdát bizarním, právě tato ustanovení nakonec sehrála klíčovou roli v nejznámějším rakouském trestním případě s bývalým nacistou v době šedesátých let, tj. v procesu s Eichmannovým adjutantem Franzem Novakem (blíže viz níže).

Specifikem rakouské úpravy bylo, že pro činy, které měly jako trest stanoven trest smrti (doživotí), byla zákonem (§ 52 StG) vyloučena aplikace polehčujících okolností (§ 46nn. StG). Odpadal proto problém, jenž svázal německou justici po novele tamějšího zákoníku (novela z roku 1968), která faktickým způsobem zabránila stíhání většiny osob, které nebyly z pohledu práva přímými pachateli, nebo jim jakožto pomocníkům nemohly být prokázány vnitřní pohnutky stanovované v „subjektivní definici“ skutkové podstaty vraždy

⁷⁹³ Srov. Volksgerichtsbarkeit und Verfolgung, c.d., s. 22-23.

⁷⁹⁴ Srov. BLANK, B., c.d., s. 73-74, 117-118.

⁷⁹⁵ Srov. BLANK, B., c.d., s. 74, popř.

http://www.nachkriegsjustiz.at/service/gesetze/gs_eisenbahnparagraphen.php [cit. 8. dubna 2013].

(srov. výše). Přes tyto částečné výhody, které v rakouském právu nalézáme, nepřinesla rakouská právní úprava výrazné výsledky na poli potrestání nacistických zločinců. Dilem proto, že v Rakousku nebyl přílišný tlak veřejnosti na soustavné stíhání těchto osob, dilem proto, že zákoník z roku 1851 nebyl ve své povaze připravený pro trestné jednání takového rozsahu a komplexity, jako tomu bylo u masových deportací a vraždění v časech národního socialismu.⁷⁹⁶

7.2.2.2. Procesněprávní stránka stíhání nacistických zločinců orgány Republiky Rakousko

Podobně jako v SRN i v Rakousku se po zrušení lidového soudnictví v roce 1955 používala i v případech stíhání nacistických zločinců obecná procesněprávní úprava obsažená v procesním řádu z roku 1873 */Strafprozessordnung/*⁷⁹⁷ ve znění pozdějších předpisů (dále jen „StPOr“).

V případě nejzávažnějších zločinů, které byly po zrušení mimořádných soudů a nastupujícím promlčení stále stíhatelné, byly v první instanci příslušné porotní soudy, tzv. *Geschworenengerichte* (ve své podstatě se jednalo o soudní formu při zemských soudech – *Landesgerichte*). V jejich působnosti bylo dle § 14 StPOr mimo jiné i stíhání zločinů, pro něž bylo možno uložit nejvyšší trest, popř. trest odnětí svobody, jehož dolní hranice nebyla nižší než 5 let a horní hranice překračovala 10 let odnětí svobody. Obsazení těchto soudních panelů bylo složeno ze tří profesionálních a osmi laických soudců (porotců).⁷⁹⁸

Na rozdíl od soudů s laickým prvkem, které rozhodovaly soudní řízení ve věcech nacistických zločinců v západním Německu, však v případě rakouských *Geschworenengerichte* bylo rozhodování o vině svěřeno laické porotě v pravém slova smyslu. Tj. v praxi pouze laickým soudcům příslušelo hlasovat samostatně (bez zapojení profesionálních soudců) o vině, popř. o dalších otázkách relevantních pro určení viny. Tento krok nastával po právním poučení a formulaci otázek ze strany soudců z profese, přičemž tímto způsobem byly k rozhodnutí porotou formulovány tzv. hlavní otázky */Hauptfragen/*,

⁷⁹⁶ HOLPFER, E. Die justizielle Ahndung von Deportationsverbrechen durch die österreichischen Geschworenengerichte in den 1960er Jahren. In: HALBRAINER, H., KURETSIDIS-HAIDER, C. (eds.). *Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag*. Graz: Verein für Geschichts- und Bildungsarbeit, 2007 (dále jen „HOLPFER, E. Die justizielle Ahndung“), s. 290.

⁷⁹⁷ Zákon ze dne 23. května 1873, RGBl. 119/1873.

⁷⁹⁸ Místa laických soudců byla obsazována na základě spolkového zákona o vytvoření seznamů porotců a šéfů */Bundesgesetz über die Bildung der Geschworenen- und Schöffnenlisten/* ze dne 13. června 1946, BGBl. 135/1946. K postavení laických soudců-porotců srov. blíže: ROEDER, H. *Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrechtes*. 2. Auflage. Wien: Prügg Verlag, 1976, s. 56nn.

eventuální otázky */Eventualfragen/* a doplňkové otázky */Zusatzfragen/*.⁷⁹⁹ V případě Rakouska měla okolnost rozhodování před porotními soudy své praktické důsledky, neboť, jak bude znovu poukázáno na konkrétních příkladech níže, otázky stanovování viny u zločinů spojených s nacistickou mocí vyžadovalo mnohdy hlubší vhled nejen do právních konstrukcí, ale také do praktických reálií nacistického režimu (tj. v tomto směru kladl rakouský justiční systém na soudce při podávání poučení porotě velmi vysoké nároky). Jak na to poukazuje např. P. Hebererová, zapojení porotců do rozhodování o právně, fakticky i morálně komplexních otázkách v praxi značně oslabovalo (sám o sobě ne příliš koncepční) přístup rakouských orgánů činných v trestním řízení k nacistickým zločincům.⁸⁰⁰

Toto se projevovalo i v řízeních o opravných prostředcích, kdy se stávalo, že z důvodů nedostatečného poučení poroty byly rozsudky vráceny zpět první instanci. Z opravných prostředků je v rámci tohoto exkurzu do tehdejšího rakouského procesního práva vhodné zmínit především stížnost pro nicotnost */Nichtigkeitsbeschwerde/* podle § 280n. StPOr, která před Nejvyšším soudem (*Oberste Gerichtshof* – dále jen „OGH“) umožňovala přezkum prvoinstančních porotních rozsudků LG z důvodu právních pochybení (tj. porušení StG a StPOr), které v případě své úspěšnosti obvykle vedly k tomu, že OGH přikázal věc zpět soudu první instance (byť v případě jasného skutkového stavu mohl OGH i věc sám meritorně nově rozhodnout).⁸⁰¹ Druhým případem řádného opravného prostředku připadajícím v úvahu proti rozsudkům LG ohledně nacistických zločinů bylo odvolání */Berufung/* podle § 283 StPOr, které mohlo být podáno proti rozhodnutí o výši trestu (obžalovaným ve svůj prospěch či státním zástupcem i v neprospěch obžalovaného). O odvoláních rozhodovaly vrchní zemské soudy */Oberlandesgerichte/*, ledaže byla podána současně stížnost pro nicotnost, kdy by o obou těchto procesních úkonech rozhodoval OGH (§ 296 StPOr).⁸⁰²

7.2.2.3. Historickoprávní analýza vybraných rozhodnutí soudů Republiky Rakousko ve světle aplikovatelného práva

⁷⁹⁹ Hlavní otázka směřovala obvykle na stanovení viny podle hlavního bodu obžaloby, eventuální otázky k případným alternativním bodům petitu obžaloby (tj. pokud státní zastupitelství pro případ, že by obžalovaný nebyl shledán vinným z trestného činu A, navrhovalo jej odsoudit pro trestný čin B). Případné doplňkové otázky měly být porotou posouzeny tehdy, pokud na některou předchozí otázku bylo odpovězeno určitým způsobem (např. pokud bylo rozhodnuto o spáchání skutku obžalovaným, doplňková otázka mohla mířit na existenci okolností vylučujících protiprávnost).

⁸⁰⁰ HEBERER, P., c.d., s. 239-241.

⁸⁰¹ Srov. GAMPP, F., KIMMEL, J. Lehrbuch des österreichischen Strafprozesses. 8. Auflage Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1946, s. 136-137.

⁸⁰² Srov. *ibid.*, s. 137-139.

Přestože se v Rakousku nacházela řada osob spojených s nejdůležitějšími nacistickými zločiny včetně účastníků na konečném řešení⁸⁰³, počty provedených vyšetřování a tím spíše proběhlých soudních procesů jsou v Rakousku nepoměrně nižší než v SRN (i při zohlednění počtu obyvatel obou států).

I přes tuto skutečnost však má smysl se některými z omezeného počtu rakouských procesů s bývalými nacisty od konce padesátých let nyní blíže zabývat, neboť se jednalo o případy v mnoha směrech zajímavé a právně i obsahově i v porovnání s Německem mimořádné. Zatímco v (Západním) Německu proběhla i díky aktivitě Centrály (přes veškeré právní i faktické překážky) komparativně vyšší vlna řízení, trestní řízení bylo až na výjimky vedeno spíše proti osobám na nižších stupních moci. V případech Franze Novaka a Ericha Rajakowitsche v Rakousku se naopak jednalo o procesy s významnými úřednickými zločinci */Schreibtischtäter/*. Nejen z právního hlediska se jedná o procesy specifické. Slovy E. Holpferové dosah těchto procesů byl širší než pouze právní: „*Byl na nich patrný značný vliv vnitřní, ale také vnější politiky – v neposlední řadě Eichmannova procesu v Jeruzalémě [...]*“.⁸⁰⁴

Hlavní pozornost zde bude věnována procesu s F. Novakem⁸⁰⁵ (bývalým kapitánem SS), který byl v době šedesátých let jedním z Eichmannových nejvýše postavených spolupracovníků, kteří se v této dekádě ocitli před soudem.⁸⁰⁶ V knize K. Pätzolda, která představuje ucelenou biografii tohoto nacistického úředníka, je v době jeho působení u Eichmannem vedené sekce IV B 4 RSHA označován jako „*provozovatel dopravy na smrt /Fahrdienstleiter des Todes/*“.⁸⁰⁷ Po podílení se na vysídlování Poláků a následně i Slovinců se zapojil do organizačních prací souvisejících s řešením židovské otázky. V Eichmannově „židovském referátu“ měl za úkol zajišťovat především logistiku, tj. získávání (od Říšských drah) dostatečné kapacity pro přepravu obětí do koncentračních a posléze i vyhlazovacích táborů. V tomto ohledu měl významný praktický podíl na rozsahu, který nakonec holocaust nabyl především ve Třetí říši, Nizozemsku, Belgii a Francii (naproti tomu deportace z ghett v okupovaném Polsku do vyhlazovacích center byly organizovány tamější administrativou). Významnou kapitolou (i pro jeho následný proces) bylo Novakovo zapojení do organizace deportací maďarského židovského obyvatelstva do Osvětimi v roce 1944, neboť se společně se svým nadřízeným přesunul 15. března 1944 do Maďarska (tzv. *Sondereinsatzkommando*

⁸⁰³ HEBERER, P., c.d., s. 239.

⁸⁰⁴ HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 168.

⁸⁰⁵ Narodil 10. ledna 1913 ve Wolfsbergu v Rakousku.

⁸⁰⁶ Srov. HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 178.

⁸⁰⁷ PÄTZOLD, K. „Auschwitz war für mich nur ein Bahnhof“. Franz Novak – der Transportoffizier Adolf Eichmanns. Berlin: Metropol, 1994, s.29nn.

Eichmann), aby tam přímo spolupůsobil u této akce. V jejím rámci podle mnoha svědectví výrazně aktivně přispíval k efektivitě perzekuce Židů směřující k jejich koncentraci ve sběrných táborech a místech a následné deportaci na smrt. Posléze se Eichmannovi muži včetně Novaka v Maďarsku angažovali taktéž při získávání otrocké práce pro potřeby německého válečného průmyslu (pro stavbu podzemních továren apod.), popř. pro budování opevnění před blížící se východní frontou. Vzhledem k nedostatku dopravních prostředků v konečné fázi války je Novakovi rovněž přisuzována vina za „pochody smrti“, jejichž oběťmi byli právě budapešťští Židé.

Konec války prožil Novak v Alpách po boku A. Eichmanna, ale na rozdíl od svého nadřízeného nebyl nikdy (byť třeba jen přechodně) internován v zajateckém táboře. Nejprve se skrýval a živil se jako námezní síla v zemědělství, později si zajistil falešnou identitu (na jméno Ewald Tragbauer), neboť „*se obával, že by mohl být zatčen.*“⁸⁰⁸ Podobně jako v případě A. Eichmanna F. Novak zařídil, aby se k němu koncem čtyřicátých let připojila jeho manželka i s potomkem a dále žili ve Vídni, kde se Novak živil prací v knihařství. Po zrušení VG a KVG (srov. výše) byl Novak přesvědčen, že mu již nemůže hrozit trestní stíhání, tudíž znovu převzal své rodné jméno a nechal si zhotovit i cestovní pas.⁸⁰⁹

Byl to počátek Eichmannova trestního procesu v Izraeli, který v širší míře oživil právní zájem o osobu Novaka. Právě při trestním řízení v Izraeli se totiž Novakovo jméno začalo častěji objevovat v oficiálním protokolu (především z policejních výslechů). Podobně o F. Novaka projevovaly zájem orgány činné v trestním řízení v SRN především v souvislosti s prošetřováním Otty Hunscheho a Hermanna Krumeye, v obou případech dalších Eichmannových spolupracovníků (srov. výše).⁸¹⁰ F. Novak byl tudíž 20. ledna 1961 zatčen a byly zahájeny přípravy na jeho proces, který od vzetí do vazby až po pravomocný rozsudek soudu na jeho konci trval více jak deset let. Jeho součástí byly *de facto* čtyři podprocesy, neboť se tato trestní věc celkem čtyřikrát objevila před LG a následně i před OGH, kdy teprve v roce 1972 OGH konečně potvrdil prvoinstanční rozhodnutí.⁸¹¹

Během prvních měsíců Novakovy vazby v Rakousku se z dožádání jeruzalémského soudu prvního stupně uskutečnil výslech Novaka v souvislosti s Eichmannovým procesem.

⁸⁰⁸ Viz protokol z policejního výslechu F. Novaka. In: PÄTZOLD, K., c.d., s. 148.

⁸⁰⁹ HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 169.

⁸¹⁰ PÄTZOLD, K., c.d., s. 71

⁸¹¹ První řízení před soudem první instance v trestní věci proti Franzi Novakovi (spis. zn. 20 Vr 2729/63) probíhalo v době 16. listopadu až 17. prosince 1964 (rozsudek byl zrušen u OGH 15. prosince 1965), druhé řízení 26. září až 6. října 1966 (rozsudek byl zrušen u OGH 14. února 1968), třetí řízení 2. prosince a 18. prosince 1969 (rozsudek byl zrušen u OGH 8. března 1971), čtvrté řízení 20. března až 13. dubna 1972 (rozsudek byl potvrzen u OGH 22. prosince 1972). Velká část soudních rozhodnutí a dalších materiálů k tomuto procesu je k dispozici ve vídeňském archivu *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*.

F. Novak před LG Wien tehdy mimo jiné vypověděl: „*Referát IV B 4 byl odpovědný za evakuaci Židů, Poláků, Cikánů a Slovinců a měl zajišťovat [...] dopravní prostředky. Vedoucím Referátu IV B 4 byl Eichmann, jemuž bylo podřízeno více odborných pracovníků. Byl jsem zodpovědný za vytváření jízdních plánů a jednotlivá čísla transportů a hlášení. Od Günthera [Rolf Günther, nadřízený Novaka podléhající přímo Eichmannovi] mi bylo sděleno počáteční místo nástupu, konečné místo a počet osob. Musel jsem vypsát jízdní dokumenty, které pak byly podepsány Güntherem nebo Eichmannem. [...] Nevím, zda Eichmann sám nařizoval deportace nebo jen vykonával rozkazy. Mohu jen říci, že RSHA měl přísnou vojenskou organizaci a každý se dozvěděl jen to, co musel vědět, aby mohl vykonávat své povinnosti.*“⁸¹²

Podaná obžaloba však Novaka vinila, že byl aktivním činitelem v procesu vyhlazování židovského obyvatelstva. Dle původního doslovného znění obžaloby podané u LG Wien 30. června 1964 se „*Franz Novak dobrovolně a vědomě ve spolupůsobení s Adolfem Eichmannem odsouzeným v Izraeli a dalšími odděleně stíhanými⁸¹³ popř. zemřelými referenty referátu IV B 4 (též IV A 4 a IV D 4) RSHA v letech 1942 až 1944 v Berlíně, Vídni, Budapešti a Kistarcse jako člen výše uvedeného referátu a 'zvláštního komanda Eichmann /Sonderkommando Eichmann/': I) skrze deportaci milionů židovských mužů, žen a dětí z různých koutů Evropy a jejich předání k účelu zacházení ve smyslu takzvaného 'konečného řešení židovské otázky' orgánům koncentračních táborů [...] tímto dopustil zločinu vraždy jako spoluviník /Mitschuldiger/ a má být za toto potrestán jako objednatel /Besteller/.*“ V tomto původním znění se tak odráží právní reflexe Novakova jednání tak, jak byla připravena rakouským spolkovým ministerstvem spravedlnosti.⁸¹⁴ Uvedená kvalifikace odkazovala na § 134 (definice vraždy), § 135 odst. 3 (vražda na objednávku) a § 136 (trestnost objednatele vraždy, která je identická s trestností vraha samotného) StG. Takto vymezená obžaloba však nebyla po dobu všech čtyř řízení, do nichž se proces s Novakem rozpadá (viz výše), statická. Již během prvního hlavního líčení v roce 1964 upravilo vídeňské státní zastupitelství, které obžalobu zastupovalo, její znění tak, že byl hlavní petit obžaloby nově zacílen na „veřejně násilné činy“ (v současné době by bylo

⁸¹² Tento Novakův výslech proběhl 15. června 1961. Obecně bývaly obvykle výsledky bývalých nacistických činovníků pro účely řízení s A. Eichmannem prováděny na dožádání jeruzalémského okresního soudu v zahraničí, neboť z pochopitelných důvodů panovaly na straně těchto osob (pokud se na rozdíl od Novaka nacházely na svobodě) obavy, že by po vstupu na izraelské území byly zadrženy a vystaveny trestnímu stíhání na základě ZPNNK. Protokol ze soudního výslechu je k dispozici ve vídeňském archivu *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*.

⁸¹³ V tomto směru text patrně narážel na Hunscheho, Krummeyer a Rajakowitsche, pozn. aut.

⁸¹⁴ HOLPFER, E. Die justizielle Ahdung, c.d., s. 290.

přiléhavější terminologické označení „činy obecného ohrožení“⁸¹⁵) podle § 76nn. StG. Konkrétně šlo o nejtěžší variantu potrestatelnou až trestem smrti (odnětím svobody na doživotí) podle § 87 ve spojení s § 86 a 88. V tomto směru byla obžaloba upravena zejména z toho důvodu, že v případě prokazování účasti na vraždě v průběhu procesu reálně hrozilo, že Novakova vina by v tomto směru byla posouzena pouze jako vina „vzdáleného spoluvinička“ podle § 5 a 137 StG, na nějž by se ze zákona vztahovala i v případech vzdálené spoluviny na vraždě nižší trestní sazba a Novak by mohl vyjít z řízení bez trestu z důvodu promlčení.⁸¹⁶ Přestože jako alternativní petit v obžalobě zůstal i zločin vraždy, hlavní úsilí prokuratury nadále směřovalo k tomu, aby bylo Novakovi podle § 87 prokázáno, že přestože věděl o podmínkách, v jakých byli lidé dále na východ do vyhlazovacích center deportováni, aktivně působil (zejména v Maďarsku v roce 1944 během působení „Eichmannova zvláštního komanda“ v tomto satelitním státě Třetí říše) na zajišťování transportních prostředků pro tyto masové operace, během nichž již v průběhu cesty samotné vlivem šílených hygienických podmínek tisíce osob zahynuly ještě před tím, než dorazily do vyhlazovacích, popř. shromažďovacích center. V průběhu druhého hlavního líčení v procesu došlo pak ještě na další úpravu obžaloby. E. Holpferová to shrnuje tak, že „*namísto časového rámce let 1942 až 1944 bylo použito pouze období 'v roce 1944'. Pasáž 'dobrovolně a vědomě ve spolupůsobení s Adolfem Eichmannem odsouzeným v Izraeli a dalšími [...] referenty referátu IV B 4 (též IV A 4 a IV D 4) RSHA' byla z taktických důvodů z obžaloby vyňata.*“^{817,818} K dílčímu zpřesnění petitu obžaloby došlo i během třetího hlavního líčení. Vzhledem ke skutečnosti, že obžaloba z vraždy od uvedené změny přestala hrát větší roli, lze v tomto dalším dodatečném omezení (pouze na rok 1944) spatřit další rozdíl od Eichmannova procesu v Izraeli, kde byl učiněn pokus zabývat se problematikou činů obžalovaného v kontextu jeho zapojení do holocaustu jako celku. V Rakousku vzhledem k nepřipravenosti právního základu (hmotněprávních norem StG) pro posuzování gigantických zločinů nacismu justice i veřejnost tímto způsobem ztrácela celistvost této problematiky ze zřetele a došlo k tomu, že se zabývala pouze její jedinou výsečí.⁸¹⁹

Argumentace F. Novaka v jeho vlastním procesu se naopak odehrávala přesně v intencích výše uvedené citace z výslechu pro účely procesu s A. Eichmannem. Hlavními

⁸¹⁵ Současný rakouský trestní zákoník z roku 1974, který nahradil StG, již v § 176 používá pro označení kvalitativně srovnatelného trestného činu termín „úmyslné obecné ohrožení /vorsätzliche Gemeingefährdung/“. Srov. BLANK, B., c.d., s. 75.

⁸¹⁶ Ke změně obžaloby srov. např. Ibid., s. 168-171; HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 171.

⁸¹⁷ HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 172.

⁸¹⁸ Změna časové výseče byla patrně dána výsledkem prvního řízení před LG, v němž byl Novak shledán vinným podle § 87 StGB pouze z činů v roce 1944.

⁸¹⁹ Srov. PÄTZOLD, K., c.d., s. 75.

tezemi a opakovanými mantrami Novaka napříč všemi stádii jeho procesu byly především okolnosti, že pouze připravoval dílčí koncepty pro další posouzení nadřízenými (Güntherem, popř. Eichmannem) a přes svou hodnost byl v hierarchii referátu IV B 4 RSHA na nízké pozici. Slovy F. Novaka jeho práce měla tento charakter: „*Musel jsem připravovat návrhy a tyto pak přinést Güntherovi, který je dokončoval a pak dále postupoval vedoucímu [tj. Eichmannovi]. Pro tuto činnost, jakožto i pro moji práci v Budapešti platí, že jsem nikdy neměl podpisové oprávnění a nevydával jsem žádné instrukce. Nikdy jsem nepřipojil pod nějaký dokument svůj podpis. Dostával jsem ke zpracování pouze nedůležité věci. Pode mnou nebyl nikdo další a neměl jsem žádného podřízeného.*“⁸²⁰ Současně údajně neměl tušení o skutečné podstatě těchto „logistických operací“. Jak uvedl ve vyjádření pro vyšetřujícího soudce na počátku trestního řízení (5. dubna 1961), byl (podobně jako zaznívalo u Eichmanna) člověkem dbalým povinnosti a přestože již od roku 1938 byl „*vnitřně (jakožto národní socialista) srozuměn s tím, že Židé budou podněcováni k opuštění Říše, [...] excesy proti Židům (jako např. tzv. křišťálovou noc) zcela odmítal.*“⁸²¹ Podobně jako Eichmann i většina ostatních bývalých nacistů i Novak rovněž uplatňoval námitku toho, že v rámci svého počínání vždy jednal pouze na rozkaz a nepostupoval iniciativně. Součástí jeho tvrzení bylo i to, že neměl žádný živý kontakt s realitou prováděných přesunů, nevěděl tudíž, v jakých podmínkách se odehrávají.

V tomto směru je možno na jeho tvrzeních již z pouhých faktických skutečností vyčíst řadu rozporupností a nedůsledností (na rozdíl od Eichmanna, jehož obranné argumenty sice před soudem na základě právní a skutkové analýzy neobstály, ale na druhou stranu byly v mnohém přímější a logičtější). Přestože Novak opakovaně tvrdil, že neměl znalost o skutečném osudu osob (dle Novakovi terminologie) „evakuovaných“ ani o podmínkách, které panovaly během transportů, je zřejmé, že od samého konce války se snažil ukrývat a nakonec jej snaha zahladit po sobě stopy (z obavy před možným trestním stíháním – viz výše) přivedla až ke změně jména. Když byl v rámci hlavního líčení tázán, zda mu nikdy nepřišlo podivné, že cílová stanice jím připravovaných transportů je vždy identická (tzn. Osvětim), odpověděl: „*Nad tím jsem se vlastně nikdy nepozastavil /Das fiel mir eigentlich nicht auf.*“⁸²²

⁸²⁰ Viz Novakovo prohlášení během výslechu v hlavním líčení prvního procesu 16. listopadu 1964. Přepis In: PATZOLD, K., c.d., s. 161.

⁸²¹ Znění Novakova vyjádření přetištěno Ibid., s. 151.

⁸²² Ibid., s. 162.

Ze strany autorů, kteří se Novakovu procesu věnují, je také odkazováno na svědecké výpovědi, které jeho argumentaci nevědomostí i podřadností jeho činnosti oslabují.⁸²³ Vedle svědků, kteří byli povoláni k tomu, aby podali obecné svědectví o podmínkách během transportů a v koncentračních a vyhlazovacích táborech⁸²⁴, je možné upozornit především na výpovědi osob, které s Novakem přímo pracovaly v době jeho působení u RSHA. K. Pätzold upozorňuje především na klíčovou výpověď Richarda Hartenbergera⁸²⁵, jenž nejprve v roce 1961 před vyšetřujícím soudcem uvedl, že „všem v referátu IV B 4 bylo známo, že jsou Židé zplynováni, a to nikoliv pouze příslušníkům SS, nýbrž věděly to např. i ženy, které působily jako sekretářky.“⁸²⁶ Přestože Hartenberger uváděl, že např. před svou rodinou o těchto akcích hovořit nesměl, vybavuje si, že o nich mluvil i s Novakem a že v rámci pracovních vztahů to nebylo žádným tajemstvím. I když v rámci svých výsledků během hlavního líčení relativně ostří své výpovědi ve vztahu k Novakovi otupil (tím, že nově uvedl, že přestože si vybavuje, že s Novakem o tom hovořil, není si jistý, zda to Novak potvrdil nebo zda to označil za pouhé fámy), jde (alespoň z historického pohledu) o významnou výpověď. Ačkoliv byla nakonec Hartenbergerova výpověď takto oslabena (navíc i některými případy výsledků dalších spolupracovníků Novaka, kteří ve svých svědectvích obecnou znalost o vyvražďování popírali), v pozdních fázích procesu se opět k původní verzi výpovědi s vysokou vypovídací hodnotou vrátil.⁸²⁷

Druhým případem stěžejní výpovědi, která Novaka silně kompromitovala, bylo především svědectví bývalé Novakovy sekretářky referátu IV B 4 Eriky Scholz.⁸²⁸ Ta nejenže uvedla, že Novak byl samostatným úředníkem */Sachbearbeiter/* v Eichmannově referátu, který vedle příprav konceptů pro své nadřízené měl rovněž v některých věcech samostatné podpisové oprávnění. Kromě toho rovněž popsala, že i jí jakožto pomocné síle bylo již od roku 1942 jednoznačně zřejmé, co pod sebou ukrýval používaný termín „zvláštní zacházení */Sonderbehandlung/*“, který byl mezi nacisty běžně užívaným eufemismem pro fyzickou likvidaci osob. Ve vztahu k Novakovu postavení v hierarchii RSHA a jeho znalosti

⁸²³ PÄTZOLD, K., c.d., s. 77nn.; HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 172; BLANK, B., c.d., s. 153nn.

⁸²⁴ V procesu vystoupil jako svědek např. i Philip von Freudiger, který svědčil v procesu s A. Eichmannem před okresním soudem v Jeruzalémě. B. Blank upozorňuje na to, že celkově rakouské stíhání Novaka používalo ve velké míře důkazní prostředky, které již byly shromážděny v zahraničí během jiných procesů (Eichmannova, Hunscheho a Krummeye či frankfurtského osvětimského procesu). Viz BLANK, B., c.d., s. 163, 170.

⁸²⁵ Richard Hartenberger, bývalý pracovník Eichmannova referátu IV B 4 RSHA, byl v procesu před lidovým soudem v roce 1947 sám odsouzen k devíti měsícům žaláře za svou účast na zneužívání vězňů v koncentračním táboře (nikoliv však pro účast na organizování holocaustu) – rozhodnutí spis. zn. LG Wien spis. zn. Vg 1 Vr 4969/47. Viz HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 163.

⁸²⁶ Přepis uvedené svědecké výpovědi In: PÄTZOLD, K., c.d., s. 153-155.

⁸²⁷ Ibid., s. 78.

⁸²⁸ Přepis svědecké výpovědi (ke třetímu procesu) Ibid., s. 167-169.

o v té době probíhajícím holocaustu se tato výpověď stala významným důkazním prostředkem pro celý proces.⁸²⁹

Dalším problematickým bodem, který v procesech před (z laiků sestavenými) porotními soudy vystoupil do popředí, byla Novakova námitka, že jednal pouze na rozkaz a v rámci vojenské struktury nemohl bez postihu poslušnost odepřít. Zatímco v ostatních procesech, které se po druhé světové válce odehrály, byla tato námitka ve své čisté podobě právně erudovanými soudci odmítána, v případě Novaka měla u členů poroty překvapivý úspěch. V důsledku toho byl ve druhém řízení před LG v roce 1966 Novak porotou zproštěn obžaloby, neboť porota shledala, že obžalovaný jednal na rozkaz a tudíž bez možnosti svobodné volby (byť jinak bylo porotou shledáno, že se skutek stal a jeho původcem byl Novak). Po zrušení tohoto prvoinstančního rozhodnutí před OGH byl během třetího řízení před LG zažádán znalecký posudek, který si k otázce tzv. jednání na rozkaz nechal soud zpracovat u německého historika Dr. Wolfganga Schefflera.⁸³⁰ Předmětem dobrozdání nebyl ani tak právní rozbor, zda Novaka jednání na rozkaz zbavuje trestní odpovědnosti, nýbrž obsahově šlo o popis rozhodovacích a funkčních postupů a struktur uvnitř nacistického aparátu, šlo tedy spíše o posouzení historiografického rázu (zhotovitel posudku byl historik), které dokládalo, že pro otázky spojené s nacistickou minulostí je s odstupem času vhodné využívat spíše specializované orgány (tak jako tomu bylo v případě Centrály v SRN), neboť laičtí soudci, popř. ani profesionální soudci i přes kvalitní znalost práva nemohou některé situace dostatečně kvalifikovaně posoudit, protože jim chybí právě ona zvláštní specializace umožňující širší vhled do obsahu posuzované problematiky. Navíc i v obecném směru je (resp. v době procesu s Novakem byla) tato problematika málo prozkoumána.⁸³¹

Posudek si všímal především forem trestněprávní jurisdikce nad příslušníky SS (popř. nasazených policejních oddílů), přičemž jeho autor dospěl k závěru, že v případě odepření uposlechnutí rozkazu */Befehlsverweigerung/* by bylo bývalo vedeno formální řízení před určenými soudci-důstojníky (v rámci vojenské struktury) s tím, že potvrzení rozsudků smrti nad členy SS bylo vyhraženo vrchnímu veliteli SS H. Himmlerovi. Dle posudku nebyl zaznamenán jediný případ, kdy by neuposlechnutí (formálně protiprávního) rozkazu k provádění vyhlazování skupin obyvatelstva vedlo k trestu smrti, či dokonce jakémukoliv jinému druhu trestu (např. přeražení na frontu).⁸³² Podobně si znalec zodpověděl i otázku, zda mohlo docházet i k mimoprávním formám potrestání (tj. např. zastřelení na místě bez trestního řízení) a ani k tomuto dle jeho závěru neexistují žádné dostupné podklady, které by

⁸²⁹ Srov. BLANK, B., c.d., s. 213.

⁸³⁰ Znalecký posudek je k dispozici v *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*.

⁸³¹ Srov. str. 1 uvedeného znaleckého posudku.

⁸³² *Ibid.*, s. 18, 22.

takovou hypotézu mohly opodstatňovat.⁸³³ Z tohoto nakonec dovodil i závěr, že se nemohlo jednat ani o skutkový omyl na straně vykonavatelů protiprávních rozkazů (tj. tzv. *Putativnotstand* – domnělou krajní nouzi, kdy konající osoba žila v domněni, že při nesplnění rozkazu by jí hrozil trest, byť tomu tak ve skutečnosti nebylo – viz výše v oddíle 7.2.1.3 této práce), neboť příslušníci útvarů podílejících se na vyhlazování nemohli mít vědomí o žádném případě, kdy by pro odmítnutí takového rozkazu byl někdo kázeňsky postižen.⁸³⁴

Shrneme-li mnohaleté snažení rakouského státního zastupitelství o dosažení pravomocného odsuzujícího rozsudku proti Novakovi, je patrné, že to byla dlouhá a složitá cesta s mnoha právními i praktickými úskalími. Zatímco první rozsudek LG z roku 1964 (k osmi letům těžkého žaláře pro obecné ohrožení dle § 87 StGB) byl pro nedůsledné poučení poroty ze strany OGH kasačně zrušen, druhý rozsudek přinesl veliké překvapení a Novaka z důvodu jednání na rozkaz jakožto okolnosti vylučující protiprávnost zbavil viny (§ 2 písm. g) StG – tzv. „neodporovatelné donucení /*unwiderstehliche Zwang*/“).

Toto v mnohém překvapivé rozhodnutí poroty (k otázce, zda Novak jednal z donucení podle uložených rozkazů, jichž nemohl být zproštěn, hlasovali porotci v poměru 4:4, přičemž při rovnosti hlasů platí pro obžalovaného příznivější varianta) vzbudilo v médiích odpor i napříč celou společností největší emoce, které se do té doby ani potom v procesu s Novakem neobjevily. Vedle sloupků v novinách, které rozsudek ve velké většině označovaly za skandální, došlo i k několika demonstracím a dokonce i střetům s pravicovými extremisty, během nichž jeden člověk zahynul. Právě obava z toho, že rozsudek může posílit v Rakousku anitsemitismus a neonacismus a ve vnějších vztazích také opět zažehnout despekt ostatních států k Rakousku jakožto zemi s nacistickou minulostí, byla převládající.⁸³⁵ Státní zástupce podal proti rozsudku LG stížnost pro nicotnost, které OGH opět pro nedostatečné poučení poroty k právní podstatě institutu donucení (jednání na rozkaz) vyhověl a vrátil věc ke třetímu projednání před LG.

Ve třetí řízení před LG, kdy soud mimo jiné nechal zadat i výše popsaný znalecký posudek k otázkám jednání na rozkaz, byl Novak shledán vinným z trestného jednání podle § 87 StG a odsouzen k devíti letům vězení. I v tomto případě však byl (prokuraturou) podán opravný prostředek pro nedostatečné poučení a OGH potřetí vrátil věc k soudu první instance.

⁸³³ Ibid., s. 20-21.

⁸³⁴ Ibid., s. 23. Srov. rovněž BLANK, B., c.d., s. 238.

⁸³⁵ Srov. HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 173; BLANK, B., c.d., s. 217-223.

V posledním, čtvrtém, opakování hlavního líčení před LG ve Vídni byl nakonec Novak shledán vinným a odsouzen k sedmi letům žaláře, a to proto, že během svého působení v Maďarsku ohrozil množství osob tím, že je během deportací, které zajišťoval, vystavil životu nebezpečným podmínkám, což také způsobilo u mnoha osob smrt.⁸³⁶ Odvolání státního zastupitelství proti příliš nízké výši trestu a stížnosti pro nicotnost ze strany Novaka OGH nevyhověl a rozsudek tak nabyl právní moci. Tento rozsudek se obešel bez výraznější mediální pozornosti.⁸³⁷ V roce 1974 (31. října) nakonec spolkový prezident Rakouska Rudolf Kirchschläger vyhověl Novakově žádosti o propuštění z výkonu trestu pro zdravotní důvody a F. Novak dožil zbytek života (do roku 1983) na svobodě.⁸³⁸

V mnohém podobným způsobem se odvíjel i druhý rakouský proces s Eichmannovým spolupracovníkem v šedesátých letech 20. století, proces s vystudovaným právníkem Erichem Rajakowitschem⁸³⁹ (v roce 1955 si změnil příjmení na Raja). Ten se stal Eichmannovým spolupracovníkem již v roce 1938 ve Vídni a později jej následoval i do Berlína, kde mimo jiné pracoval na tzv. madagaskarském plánu evakuace Židů z Evropy na tento ostrov.⁸⁴⁰ Počátkem roku 1941 byl Eichmannem odvelen do okupovaného Nizozemska, kde se stal zástupcem vedoucího „zvláštního referátu Židé /*Sonderreferat Juden*“ při haagském velitelství SD (v podstatě místní pobočka Eichmannova referátu IV 4 B), který byl příslušný pro židovské otázky (včetně vypracovávání předpisů týkajících se tohoto obyvatelstva) a shromažďování židovského majetku.⁸⁴¹ Na této pozici se měl Rajakowitsch mimo jiné dopustit toho, že organizoval „evakuaci“ židovských osob s nizozemským občanstvím na východ, k čemuž existovaly i dokumenty, které pro účely procesu měly toto dosvědčovat (zejména telegram veliteli SD v Paříži podepsaný Rajakowitschem, z jehož obsahu bylo možno dovozovat, že vydává souhlas s „evakuací“ těchto osob).⁸⁴² V roce 1943 však z vlastní vůle absolvoval důstojnický trénink a zbytek války strávil v bojovém nasazení na frontě. Po skončení války se mu podařilo uprchnout z amerického zajateckého tábora, a přestože v Rakousku čelil obžalobě před lidovým soudem v roce 1953 (nikoliv pro své jednání během služby v Nizozemsku), byl soudem osvobozen.⁸⁴³ Pozornost k jeho osobě začala být upírána až v souvislosti s procesem s A. Eichmannem s tím, že případ Rajakowitsche nabyl rovněž mezinárodního politického

⁸³⁶ To bylo bráno jako obecná přitěžující okolnost. Naopak jako polehčující okolnosti byly v rozsudku LG ze 13. dubna 1972 uvedeny skutečnosti, že Novak byl již od mlada ovlivněn politickými názory, že se po konci války zdržel jakýchkoliv dalších protiprávních skutků a zcela se resocializoval.

⁸³⁷ BLANK, B., c.d., s. 250.

⁸³⁸ Ibid., s. 251.

⁸³⁹ Proces byl veden pod spis. zn. LG Wien 20 Vr 8896/61.

⁸⁴⁰ Ibid., s. 181.

⁸⁴¹ Srov. HOLPFER, E. Die justizielle Ahdung, c.d., s. 291.

⁸⁴² Ibid.; Znění telegramu je přetištěno In: BLANK, B., c.d., s. 42.

⁸⁴³ HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 175.

významu vzhledem k tomu, že na jeho průběhu projevovalo výrazný zájem i Nizozemsko (které k soudu vyslalo svého pozorovatele).⁸⁴⁴ Rajakowitsch, který byl spoluvlastníkem firmy zaměřené na export a import, se sám vydal v roce 1963 rakouským úřadům poté, co během svého pobytu ve Švýcarsku zjistil, že žádný z okolních států by mu nedovolil vstup na své území.⁸⁴⁵

Rovněž v případě Rajakowitsche byla původní formulace obžaloby připravována se zacílením na pomoc k vraždě podle § 136 StG, ale posléze byla po vzoru Novakova procesu (na nějž proces časově úzce navazoval) doplněna o obžalobu z obecného ohrožení podle § 87 StG. Obžaloba se opět (stejně jako v posledním znění Novakovi obžaloby) nezaměřovala na činnost obžalovaného v její celistvosti, nýbrž Rajakowitschovi kladla za vinu „pouze“ účastenství na vraždě (resp. vážném ohrožení na životě) osob, které byly transportovány na východ na základě zmíněného Rajakowitschova telegramu policejnímu velení v Paříži.⁸⁴⁶ Na rozdíl od Novakova procesu byl proces s Rajakowitschem primárně zacílen na psané důkazy (tj. zejména na uvedený telegram a další předložené dokumenty, na nichž byl podpis obžalovaného).⁸⁴⁷ Samotný obžalovaný se u soudu hájil rovněž zejména tím, že uvedený telegram si nevybavuje a že až do konce války mu nebylo známo, čím byla Osvětim pro osoby, které tam byly deportovány. Vzhledem ke svému zapojení do příprav madagaskarského plánu tvrdil, že nacisty používaný termín „evakuace“ či „konečné řešení židovské otázky“ si vykládal právě pouze a jenom v tomto kontextu.⁸⁴⁸ I v procesu s Rajakowitschem byli před soud povoláni dva znalci k historickým otázkám struktury nacistické moci a organizace SS a dalších policejních složek (znalec Hans Buchheim, který se podílel i na posudcích pro frankfurtský osvětimský proces), resp. k otázkám forem perzekuce židovského obyvatelstva v Nizozemsku (znalec Aron Sijes).

I výsledek procesu s tímto „úřednickým zločincem“ lze v mnohém srovnávat s Novakovým procesem, byť v případě Rajakowitsche proběhl o poznání rychleji (obžaloba byla podána 17. července 1964, hlavní líčení se odehrálo před vídeňským LG ve dnech 15. února až 2. března 1965). Ani v případě Rajakowitsche porotci neshledali být důvodnou obžalobu pro pomoc k vraždě, ale shledali jej (v poměru 6:2) vinným z obecného ohrožení na základě § 87 StG, za což byl odsouzen k dvěma a půl letům vězení. Uvedený výsledek řízení vzbudil v některých médiích (ale údajně i u prokuratury) v pozitivním slova smyslu

⁸⁴⁴ Ibid., s. 168, 176, 179; BLANK, B., c.d., s. 56.

⁸⁴⁵ HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“, c.d., s. 175.

⁸⁴⁶ Ibid., s. 176; BLANK, B., c.d., s. 179.

⁸⁴⁷ HOLPFER, E. Die justizielle Ahdung, c.d., s. 291.

⁸⁴⁸ BLANK, B., c.d., s. 183.

překvapení, neboť se od počátku s úspěchem obžaloby příliš nepočítalo.⁸⁴⁹ Na druhou stranu např. nizozemská strana vyjádřila nespokojenost s výší trestu.⁸⁵⁰ Státní zastupitelství podalo odvolání proti výší trestu, neboť nesohlasilo s tím, aby jako jeden z polehčujících důvodů byl soudem akceptován fakt, že se Rajakowitsch sám přihlásil k frontové službě. Stejně tak i obžalovaný podal stížnost pro nicotnost. Přesto než stačil OGH ve věci rozhodnout, oba opravné prostředky byly stranami vzaty zpět (prokuratura výsledek řízení přehodnotila na relativní úspěch a odsouzenému při započítání doby strávené ve vazbě zbývalo již jen několik měsíců do naplnění uloženého trestu). Rozsudek LG ze dne 2. března 1965 v trestní věci proti E. Rajakowitschowi tak nabyl právní moci.

7.2.2.4. *Shrnutí problematiky stíhání nacistických zločinců v Republice Rakousko od konce padesátých let dvacátého století*

K postihu zločinců v Rakousku po roce 1955 S. Loitfellnerová píše: „*Podívá--li se člověk na výsledky stíhání nacistických zločinů v Rakousku od zrušení lidových soudů v roce 1955 – 35 procesů s 20 odsuzujícími rozsudky a 23 zproštěními a mnoha tisíci předčasnými zastaveními řízení [...] – je patrné, že jen malý zlomek pravděpodobných pachatelů byl přiveden k odpovědnosti. Neboť těchto 35 procesů bylo pouhými pokusy v kapitole soudní reflexe nacistických zločinů, které jsou veřejně známé a staly se tak 'viditelnou' špičkou ledovce.*“⁸⁵¹

Přestože v obou blíže sledovaných rakouských procesech z období 60. let minulého století došlo k pravomocným odsuzujícím rozsudkům, z výkladu výše i právě uvedené citace je zřejmé, že se nejednalo o součást systematického postižení zločinů z éry národněsocialistické, která je po zrušení lidových soudů označována za neúplnou a zatíženou rovněž mnoha chybnými rozsudky /*Fehlurteile*/.⁸⁵² Z procesů s Novakem a Rajakowitschem je totiž patrná řada nedostaků, které byly pro rakouský přístup ke stíhání nacistických zločinců typické a které mu vytýkal mimo jiné i přeživší holocaustu a známý rakouský „lovec nacistů“ Simon Wiesenthal ve svém memorandu „*Vina a hříchy nacistických*

⁸⁴⁹ HOLPFER, E. Die justizielle Ahdung, c.d., s. 177; BLANK, B., c.d., s.

⁸⁵⁰ BLANK, B., c.d., s. 196.

⁸⁵¹ LOITFELLNER, S. Simon Wiesenthals „Schuld und Sühne Memorandum“ an die Bundesregierung 1966 – Ein zeitgenössisches Abbild zum politischen Umgang mit NS-Verbrechen in Österreich. In: HALBRAINER, H., KURETSIDIS-HAIDER, C. (eds.). *Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag*. Graz: Verein für Geschichts- und Bildungsarbeit, 2007, s. 281.

⁸⁵² Srov. KURETSIDIS-HAIDER, c. NS-Verbrechen, c.d., s. 329.

pachatelů z Rakouska /Schuld und Sühne der NS-Täter aus Österreich/“, které v roce 1966 předal spolkovému kancléři Josefu Klausovi.⁸⁵³

Především je možno poukázat na systém porotního soudnictví, jehož slabost se demonstrovala ve druhém procesu s F. Novakem. I když nakonec bylo dosaženo jeho pravomocného odsouzení, vysoký poměr osvobozujících rozsudků v Rakousku ve sledovaném období dává tušit, že v řadě případů „*členové poroty mnohdy přes silně usvědčující důkazy obžalovaného zbavili obvinění.*“⁸⁵⁴ Právě v říjnu, kdy byl nepravomocný zprošťující rozsudek nad Novakem vyneseno, předal Wiesenthal zmiňované memorandum, v němž se vyjadřuje proti využití porotních procesů v řízeních s bývalými nacisty, která vyžadují větší (komplexní) odborný přehled nejen faktický, nýbrž také právní.

Současně také zastaralý rakouský StG nebyl, tak jako německý StGB, koncipován svými autory s předvídaním toho, že by mohlo podle něho dojít na rozhodování o vině za zločiny takového rozsahu. Podobně jako v Německu předepisoval postupné promlčování zločinů a pro posuzování zločinů, do nichž se na různých stupních zapojily tisíce osob, nebyl připraven a trestní stíhání podle něj bylo velmi složité. I když u Novaka a Rajakowitsche šlo o nacistické činitele, kteří se spolupodíleli na zavraždění více lidí, než kolik jich měli mnohdy na svědomí přímí popravčí, jejich tresty na základě zástupného § 87 týkajícího se obecného ohrožení je možno vnímat ve světle jejich činů za poměrně bagatelní (zvláště u Rajakowitsche). Z historiografické perspektivy je možno si též postesknout, že především z těchto důvodů se nakonec v meritu věci procesy s oběma nacisty smrštily na posuzování jejich viny pouze za část činů, z nichž by jinak mohli být viněni (na rozdíl od Eichmannova procesu, který se pro ně stal impulzem a v němž byl posuzován holocaust jako celek, což umožnilo právě i poukázat na další osoby podezřelé ze spáchání zločinů).

S tímto lze spojovat také malou samostatnou vyšetřovací aktivitu rakouských orgánů. Ty v mnohém vycházely z podkladů, které získaly ze zahraničí a které byly shromážděny pro účely tamějších procesů (zejména v SRN, případně též Izraeli).⁸⁵⁵ Wiesenthal poukazoval také na to, že přestože se Rakousko částečně nechalo inspirovat západoněmeckou Centrálou, tak zvláštní oddělení zřízené u spolkového ministerstva vnitra pro shromažďování materiálů o nacistických zločincích bylo zcela nedostatečně obsazeno (v počtu 6 osob).

⁸⁵³ Memorandum je k dispozici v *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, popř. online na: http://www.simon-wiesenthal-archiv.at/01_wiesenthal/05_stellungnahmen/Memorandum.pdf.

⁸⁵⁴ LOITLEFFNER, S., c.d., s. 281.

⁸⁵⁵ Srov. *Ibid.*, s. 283; BLANK, B., c.d., s. 170.

Žádný z Wiesenthalových návrhů na zlepšení situace však nebyl příslušnými státními orgány reflektován⁸⁵⁶, jak dokládá i to, že poslední soudní proces s obžalovaným nacistickým zločincem byl v Rakousku skončen v roce 1975 (zproštěním obžaloby).

Tento rakouský exkurz nás tudíž opět vrací k emblematickému problému postihu válečných a dalších podobně závažných zločinů. Ve smyslu reálpolitiky procesů, na níž bylo v této práci již opakovaně upozorňováno, to pregnančně vystihuje C. Kuretsidis-Haiderová: *„Pokud společnost, včetně svých legislativních a exekutivních orgánů, nemá žádnou dostatečnou vůli ke stíhání válečných zločinů a zločinů proti lidskosti, pak druh zákonného podkladu [pro případné trestní stíhání] hraje jen druhořadou roli.“*⁸⁵⁷

⁸⁵⁶ LOITLEFFNER, S., c.d., s. 287.

⁸⁵⁷ KURETSIDIS-HAIDER, c. NS-Verbrechen, c.d., s. 349.

8. Závěr

Právo není statickým systémem. Je souborem norem podléhajících v čase svému vývoji, který je dán historickými událostmi, zkušenostmi a kolektivními zájmy společnosti. V nejobecnějším slova smyslu lze říci, že právě zachycení tohoto fenoménu, dynamiky práva v závislosti na událostech spjatých s oběma celosvětovými válečnými konflikty ve dvacátém století, bylo hlavním cílem této disertace.

Zvolená metodika byla tomuto cíli podřízena. Vzhledem k tomu, že se jedná o práci primárně právněhistorickou (přesahující však nutně i do některých živých právních odvětví především jako je mezinárodní právo a právo trestní), její hlavní osnovou se stala geneze právních norem mezinárodního trestního práva v období po první světové válce, na níž navazovaly procesy s nacistickými zločinci po druhé světové válce. Jejich završením byl v řadě směrů proces s Adolfem Eichmannem v Izraeli, který přes svá mnohá specifika a kontroverze představoval vyvrcholení tohoto právního vývoje a z určitých perspektiv může být vnímán též jako předobraz moderního soudnictví ve věcech zločinů tak rozsáhlého měřítká, že jsou považovány za útok na základní zájmy celé lidské pospolitosti (tj. jedná se o zločiny univerzálního charakteru).

Právě soudní řízení s Adolfem Eichmannem, které se odehrálo v Jeruzalémě v letech 1961 až 1962, bylo proto zvoleno jako ústřední bod spojující osnovu celé této práce. Stojí na pomezí dvou různých forem stíhání závažných zločinů (zločinů podle mezinárodního práva) a reprezentuje proces, který je v celých moderních dějinách nejpřímočařeji svázán s nejzávažnějším zločinem, kterým je genocida (v Eichmannově případě terminologicky označovaná jako „zločin proti židovskému národu“ a představující právní pojem dopadající na organizované vyhlazování Židů nacistickým Německem, jemuž padlo za oběť okolo 6.000.000 lidí a pro nějž se stalo Eichmannovo jméno prakticky synonymickým pojmem).

Na jednu stranu šlo v Izraeli o proces, který v mnohém čerpal z právního vývoje, který se začínal odvíjet již v době prvních kodifikačních prací válečného práva (tzv. haagské úmluvy). Významným impulzem však byla až první světová válka, která na svém sklonku přinesla hlasité volání po potrestání těch, kteří byli v očích dohodových mocností osobně odpovědní za rozpoutání války i za mnohá hrubá porušení norem mezinárodního válečného práva. V této době se ve vztahu k potrestání genocidy Arménů poprvé objevuje rovněž pojem tzv. „zločinů proti lidskosti“. Prvně se tehdy naráželo na otázky směřující k míře individuální odpovědnosti osob, které vydávají rozkazy, i těch, kteří tyto rozkazy vykonávají. Přes určitou snahu byl však tento první pokus o ucelený způsob potrestání

rozsáhlých zločinů hodnocen jako neúspěch. Teprve druhá světová válka, bezpodmínečná kapitulace Německa a vojenské obsazení jeho území spolu s (nakonec) mnohem větší odhodlaností spojenců přinesla první systematictější pokus potrestat zločiny spáchané během tohoto válečného konfliktu ve znamení Třetí říše a její militantní a rasově orientované politiky.

Hlavní osou tohoto pokusu se stal proces s hlavními válečnými zločinci před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku, na nějž navazovaly další procesy před vojenskými tribunály vítězných mocností na území Německa, popř. i mimo něj. Základem pro tato soudní řízení se stala Londýnská dohoda z 8. srpna 1945 a v ní obsažená Charta Mezinárodního vojenského tribunálu jakožto prameny mezinárodního práva obsahující vymezení zločinů proti míru (pojmově blízkých dnešnímu vymezení zločinu agrese), válečných zločinů a z nich postupně se osamostatňujících zločinů proti lidskosti. Když izraelský zákonodárny sbor přijímal v roce 1950 zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů, byl zcela zásadní měrou ovlivněn textem Charty Mezinárodního vojenského tribunálu i na jejím základě vzniklé judikatury. Uvedený izraelský zákon, který se stal hmotněprávním základem pro stíhání Adolfa Eichmanna, je v tomto smyslu národní transpozicí norem mezinárodního trestního práva, které pouze v minimální míře uzpůsobuje tak, aby specificky reflektovaly zločiny, jež se nejvíce dotkly občanů státu Izrael, tj. zločinů souvisejících s tzv. konečným řešením židovské otázky.

Z druhého pohledu je možné vidět v Eichmannově soudním řízení proces, který se odehrával před národními soudy jako určitý protipól ke zmiňovaným mezinárodním tribunálům, z jejichž hmotněprávních základů jinak čerpal. Ačkoliv nebývá po skončení Eichmannova procesu v odborných komentářích vyčítána zúčastněným soudcům zaujatost či neprofesionální předpojatost proti osobě obžalovaného a je skutečně možno mít za to, že právní argumentací i posouzením faktů se jedná v případech rozsudků soudů obou instancí o vysoce kvalitní právní akty, toto soudní řízení dokládá, jaká úskalí mohou procesy před národními soudy provázet. Před zahájením procesu i v jeho průběhu byly ve světě opakovaně vyjadřovány obavy o spravedlivost procesu, který je veden před soudci, kteří jsou příslušníky národa, jenž byl bezprecedentním způsobem zasažen holocaustem, na jehož realizaci měl mít Eichmann zvlášť významný podíl. V některých případech bylo tudíž mimo jiné voláno po tom, aby byl Eichmann vydán Izraelem k trestnímu stíhání do Spolkové republiky Německo. Avšak při studii procesů, které se odehrály v Německu po první světové válce, popř. na příkladu několika málo rakouských procesů, jež se odehrály po zrušení mimořádné legislativy (tzv. *Kriegsverbrechergesetz*) po roce 1957, je zřejmé, že ani přenechání trestního postihu zločinů proti mezinárodnímu právu soudům státu, jehož jsou

domnělí pachatelé občany, nemusí být zárukou efektivního a především systémového justičního zhodnocení rozsáhlých protiprávních skutků.

Jak v historickém pohledu, tak z perspektivy dnešního přístupu k trestání zločinů podle mezinárodního práva, byly a jsou obě tyto formy trestní jurisdikce (mezinárodních tribunálů, resp. soudních orgánů jednotlivých států) komplementární. Obě podoby justice měly a mají své výhody i nedostatky. V případech stíhání nacistických zločinců některé problémy vystoupily velice výrazně na povrch. V jednotlivých částech této práce bylo ve výkladu k oběma základním typům soudních řízení demonstrováno, s jakými problémy bylo možno se setkat a jak probíhala před konkrétními soudními orgány (ale mnohdy i skrze zákonodárné orgány) jejich právní reflexe.

Mezinárodnímu vojenskému tribunálu i dalším řízením odehrávajícím se v režii spojenců po druhé světové válce bylo vyčítáno především to, že se jedná o „spravedlnost vítězů“, kteří diktují podmínky, podle nichž budou příslušníci poražené strany souzeni. Vedle historické novosti těchto tribunálů jako takových byl hlavním zdrojem kontroverzí fakt, že skutkové podstaty zločinů měly být formulovány až zpětně po spáchání skutků, na které měly být aplikovány. Měla tak být porušena obecně uznávaná zásada zákazu retroaktivity v trestním právu. Ačkoliv norimberský tribunál i další justiční orgány aplikující toto právo z mnoha směrů pozitivisticky i přirozenoprávně tyto výhrady přesvědčivě vyvracely (především s odkazem na dřívější kodifikace válečného práva i na zcela apriorně zřejmý rozpor nacistických zločinů s veškerými zásadami, na nichž je postavena lidská společnost), v obecném povědomí lidí je z právě uvedených důvodů tato etapa pronásledování nacistických zločinců vnímána rozporuplně.

Přestože zde existovala řada národních specifíků, také procesy před soudy národními byly očividně svázány řadou komplikací. V některých případech došlo i před soudy národními k aplikaci norem blízkých svou povahou Chartě Mezinárodního vojenského tribunálu (v práci bylo poukázáno na jejich dílčí uplatnění u soudů v Německu, ale především v Rakousku a pochopitelně i v Izraeli), i v těchto případech je tedy cesta zvolená na národní úrovni vystavitelná obdobným připomínkám jako procesy mezinárodní. Naopak v případech, kdy se domácí politická reprezentace rozhodla vydat cestou stíhání nacistické kriminality skrze předpisy národního práva předcházejících svým vznikem dobu spáchání jednotlivých zločinů (v této práci je toto vysvětleno na příkladech Spolkové republiky Německo po roce 1951 a Rakouska po roce 1957), narazily orgány činné v trestním řízení na ještě nepoměrně větší problémy. Ty byly (na rozdíl od výše vzpomenutých negativních postojů širší laické i odborné veřejnosti k domnělé retroaktivitě a účelovosti Charty

Mezinárodního vojenského tribunálu) dány tím, že tradiční trestní právo přijaté před druhou světovou válkou nebylo uzpůsobeno k tomu, aby mohla být na jeho základě v širší míře vedena úspěšná trestní řízení pro zločiny takové komplexity, které dosáhly např. zločiny holocaustu. Těch se na různých stupních a v různých podobách účastnily na straně pachatelů tisíce jednotlivců. Velkým problémem se ukázala být také úprava promlčení trestnosti jednotlivých skutků, neboť (v kontrapozici k úpravě na mezinárodní úrovni) se zločiny univerzálního charakteru promlčovaly zcela standardní cestou. Zamezení tohoto negativního vlivu plynutí času na postih nacistických masových zločinů se uskutečnilo teprve na základě postupně přijímaných novel trestních kodexů a mnohdy příliš pozdě na to, aby byly zachovány efektivní právní prostředky pro potrestání především výše postavených nacistů (i s ohledem na další ustanovení zákonů, která byla pro stíhání nacistických zločinů nevyhovující, především úpravu týkající se zavinění nebo forem účasti na trestném činu).

Z důvodů minimalizace nedostatků obou forem jurisdikce ohledně zločinů podle mezinárodního práva se v dnešní době objevují soudní orgány na jejich rozhraní (tzv. smíšené soudy */mixed courts/* složené jak ze soudců příslušného státu, kde se řízení odehrává, tak také soudců zahraničních). Navíc je již z dnešního pohledu irelevantní i hlavní spor svazující procesy s nacistickými zločinci jak před mezinárodními tribunály, tak před soudy národními. Norimberský tribunál odkázal pro dnešní dobu relativně ucelený soubor norem mezinárodního trestního práva (tzv. norimberské principy, které za součást mezinárodního zvykového práva označila rezoluce Valného shromáždění OSN č. 181 (1947)), který byl v průběhu času dále dopracováván rozhodnutími soudů národních (jak tomu bylo třeba právě v případě judikatury v procesu s Eichmannem vycházející z norimberských principů), tak také pozdějšími mezinárodními tribunály (Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii, resp. pro Rwandu). Proces, který započal v roce 1945 přijetím Londýnské dohody zakládající mandát pro Mezinárodní vojenský tribunál, gradoval přijetím Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. V případě potřeby mezinárodní justiční reakce na rozsáhlá porušení válečného práva i lidských práv a svobod tudíž dnes již existuje permanentní soudní instance vybavená pravomocemi tyto zločiny postihovat (s jistými omezeními plynoucími především z čl. 5, 11-13 a 17 Statutu Mezinárodního trestního soudu). Povaha Mezinárodního trestního soudu jakožto stálého orgánu v dnešní době proto již prakticky vylučuje námitky, které mířily proti spojeneckým tribunálům po druhé světové válce, neboť řízení před ním již nemá charakter justice organizované *ad hoc* zainteresovanými stranami. Taktéž z hlediska hmotněprávního je jurisdikce haagského soudu upravena *pro futuro* (srov. čl. 11 Statutu), která s odkazem na vývoj po druhé světové válce i znění Statutu nemůže být rozporována pro jakoukoliv retroaktivitu.

Na druhou stranu je jasné, že stálý trestní tribunál v Haagu nemůže mít kapacitu rozhodovat o všech osobách, které by se případně účastnily na zločinech blížících se svým rozsahem a systémovostí (byť třeba jen vzdáleně) masové perzekuci určitých skupin obyvatelstva organizované nacisty. V takových případech mohou stanout před Mezinárodním trestním soudem (stejně jako tomu bylo v Norimberku) jen hlavní organizátoři a spolupachatelé těchto zločinů (řečeno terminologií mezinárodního trestního práva). Širší okruh spolupachatelů bude opět nutné postavit před národní soudy (obohacených třeba o zmíněný mezinárodní prvek, i když tento krok je silně ovlivňován politickými okolnostmi).

I na této národní úrovni je dnešní situace přeci jen podstatně odlišná od doby, kdy probíhala hlavní vlna procesů s nacistickými zločinci. Např. jak Německo, tak Rakousko zařadilo do svých trestních zákoníků či zvláštních zákonů skutkové podstaty zločinů, které svými kořeny vycházejí z mezinárodního práva. Nalezneme zde již i zločin genocidia, který ovšem směřuje pouze vůči skutkům spáchaným po přijetí příslušné legislativní změny (a na probírané procesy s nacistickými zločinci tudíž nebyl aplikován) Současně se setkáváme i s konceptem tzv. univerzální jurisdikce, která umožňuje státům postavit před své soudy osoby důvodně podezříváné ze spáchání závažných zločinů, ačkoliv jinak nejsou dány tradiční podmínky soudní příslušnosti soudů tohoto státu (tzn. nejsou splněny podmínky teritoriality či personality). Ve vztahu k této práci není nepodstatné, že doktrína univerzální jurisdikce byla v moderní době objevena a poprvé aktivně použita ve své velice ryzí podobě v trestním řízení proti Adolfu Eichmannovi v Izraeli.

Co však zůstává dodnes v případech stíhání závažných případů porušování lidských práv problémem, je nutnost nalézt na národní a především mezinárodní scéně dostatečnou vůli tato jednání potírat. Ve výkladu v této práci bylo opakovaně upozorňováno na momenty mimoprávní povahy, které mnohdy zcela zásadním způsobem ovlivňovaly efektivitu trestního postihu. Na jednu stranu šlo o případy, díky nimž se trestní justice aktivizovala. Z mnoha směrů bylo např. rozhodnutí spojenců o společném soudním potrestání válečných zločinců vedeno zájmy politickými, taktéž v souvislosti se zadržením Adolfa Eichmanna někteří autoři tvrdí, že především ve Spolkové republice Německo šlo o politicky motivované rozhodnutí zvýšit počet stíhaných bývalých nacistů, aby se předešlo negativním protiněmeckým náladám ve světě v souvislosti se stále vysokým počtem nepotrestaných nacistických zločinců žijících v tomto státě, na jejichž případy Eichmannovo zatčení upřelo celosvětovou pozornost. O politice je však nutno uvažovat i z druhého směru. Se selektivností, neefektivitou či naprostým selháním způsobeným mimo jiné důvody politickými jsme se setkali u případů potrestání válečných zločinů páchaných během první

světové války i u rezignace západních spojenců na rigorosní dokončení denacifikace a potrestání nacistů koncem čtyřicátých let. I situace v Rakousku v pozdějších obdobích (od druhé poloviny 50. let 20. století) vede k závěru, že podmínkou úspěšného výkonu spravedlnosti je nejen existence pravomocí příslušných orgánů, ale také vytvoření dostatečných podmínek ze strany státu (a/nebo mezinárodní komunity), aby mohly být výsledky činnosti těchto orgánů v maximální možné míře efektivní.

Tento prvek političnosti či zájmovosti v procesech s (nejen) nacistickými zločinci je patrně také jejich ústředním problémem. Zatímco Spolková republika Německo (zřejmě i z důvodů nepřilíživého zájmu o celoplošnou kriminalizaci společnosti vyrovnávající se s kolapsem státu po skončení války) z formalistických důvodů trvala na aplikaci zastaralého trestního zákoníku, který nebyl pro tak masově organizované zločiny stavěn, Izrael naopak velice aktivisticky přijal moderní právní úpravu plynoucí z relativně osvědčených norem obsažených v norimberských principech. Napříč osnovou této práce tak prochází i přízrak reálpolitiky procesů s nacisty, který je ovšem v mnohém příznačný i pro dnešní situaci. Je dokladem toho, nakolik případy rozsáhlých zločinů univerzální povahy zasahují společnost, a to nikoliv pouze ve vztahu ke svým obětem, ale také se v dlouhodobější perspektivě stávají vysoce citlivým tématem, vůči němuž se může justice úspěšně zaměřit pouze tehdy, pokud je k tomu dostatečná obecná vůle a podmínky. Povaha aplikovaného práva i určení fóra, kde má být toto právo použito, je při tomto pohledu na věc vlastně teprve druhotnou otázkou.

Přes veškeré nedostatky, které je možno v procesech s nacistickými zločinci na mezinárodní i vnitrostátní úrovni nalézt, by však nebylo odpovídající celou tuto dějinnou kapitolu vnímat jen negativisticky. Je skutečně nutno mít na paměti, že se jedná o v historii do té doby nevídané snažení, které vyšlo z nepevných základů a které nakonec přineslo mnohé konkrétní výsledky. Nikdy předtím ani potom se neobjevil podobně rozsáhlý a alespoň do určité míry mezinárodně koordinovaný případ právního postihu zločinů.

Tyto zločiny se odehrály během druhé světové války napříč celou Evropou. Prakticky ve všech státech se po porážce nacismu v reakci na to konaly procesy s osobami, které byly z těchto zločinů viněny. Vzhledem k počtům osob stíhaných a odsouzených v Německu a Rakousku (nejen v procesech pořádaných přímo vítěznými mocnostmi) v prvních poválečných letech nelze tvrdit, že by zde neproběhl vůbec žádný opravdový pokus o zjednání spravedlnosti. A přes veškeré těžkosti, které provázely procesy v Německu v pozdějších letech, nemůže být hovořeno o tom, že by zde po čase určitého odmlčení se v 50. letech minulého století existovalo prostředí, které by se před obdobím nacismu uzavíralo.

Hodnocení trestání nacistických zločinů tak nejspíše naráží hlavně na to, že vzhledem k obrovskému rozsahu některých zločinů opravdu fakticky nebylo a není možné, aby se žádný z desetitisíců pachatelů nevyhnul spravedlnosti. V tomto kontextu je třeba brát i dnes příležitostně stále ještě zahajované nové procesy s podezřelými z nacistických zločinů - tedy nikoliv jen jako projev dosavadního selhání justice, která nebyla schopna odsoudit daného člověka za jeho zločiny někdy dříve, nýbrž spíše jako projev vůle nerezignovat na minulost a prostřednictvím řádného procesu morálně a ozdravně působit na společnost, i když třeba neexistuje reálná šance, že by v případě pravomocného odsuzujícího rozsudku ještě takový pachatel nastoupil k výkonu trestu.

I v tomto je skryt tradiční svár mezi realismem a legalismem v právu, pro nějž jsou procesy s nacistickými zločinci tím snad nejvýstižnějším příkladem.

Osobní dovětek

Tato disertace je prací z oboru právních dějin. Z mého pohledu tudíž vyvstává potřeba její obsah alespoň trochu korigovat a přidat jí nyní ještě jeden rozměr, který v ní až na jisté náznaky doposud chybí.

Právník při vytváření svých analýz jistě tíhne k tomu, aby se na konci dobral závěrů, které je možné prezentovat jako závěry s obecnou platností. Jde o hledání objektivních kritérií, která jsou nakonec společná více případům současně.

Historik obvykle také směřuje k popisu skutečností z doby minulé v jejich širších souvislostech, aby mohl podat ucelený popis událostí.

Nemusí tomu tak být vždy a vůbec nelze říci, že by se snad jednalo o odborné pochybení, ale oba tyto přístupy mohou nakonec ztratit ze zřetele okolnost, že právo i dějiny jsou společně tvořeny osudy jednotlivců, kteří je teprve ve svém úhrnu mnoha tisíců lidí dávají do pohybu a formují.

V textu práce, která se těmito odstavci uzavírá, jsem se snažil dbát o to, aby bylo možno na příkladech konkrétních trestních řízení učinit obecné závěry o fungování různých způsobů trestání zločinů spáchaných v dobách, kdy Evropě takřka neomezeně vládl německý národní socialismus. Pokud jsem si v práci všiml jednotlivých trestních procesů, činil jsem tak s ohledem na její povahu v převažující míře se zaměřením na pachatele zločinů a znění soudních rozhodnutí. Nepochybně to odvádělo pozornost od podstatné (a vlastně dokonce zcela ústřední) roviny, a to faktu, že každý zločin má rovněž své oběti. Těmito oběťmi „nebylo“ mnoho desítek milionů anonymních mrtvých během druhé světové války, hrůzu zločinů si člověk dokáže představit teprve tehdy, když se alespoň trochu zamyslí nad pocity a tísní člověka, jehož život a životy jeho blízkých či svoboda jsou jednou pro vždy nevratně zasaženy bez jakéhokoliv jeho osobního zavinění nebo prohřešku, pouze z důvodů jeho původu nebo například v rámci hromadných odvetných opatření.

Budiž tedy jistým připomenutím této skutečnosti alespoň citát uvedený v předznamenání celé této práce na jednom z jejích prvních listů. Slova, jejichž autor, Ivan Klíma, sám prošel koncentračním táborem v Terezíně, by měla být úvodem této práce, návodem k jejímu čtení a také jejím celkovým završením.

Seznam pramenů

A) Seznam použité literatury

1) Monografie, komentáře, učebnice

- AHARONI, Z., DIETL, W. Operace Eichmann: Co se skutečně událo. Praha: Themis, 2002
- ALY, G. Hitler's Volksstaat. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2007
- ALY, G. „Konečné řešení“: Přesun národů a vyhlazení evropských Židů. Praha: Argo, 2006
- ARENDT, H. *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York: Viking Press, 1963
- BASSIOUNI, CH. Crimes Against Humanity in International Criminal Law. Dordrecht/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers, 1992
- BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals. Princeton: Princeton University Press, 2000
- BAUER, J. Úvahy o holokaustu. Praha: Academia, 2009
- BAUMANN, U. Der Prozess – Adolf Eichmann vor Gericht. Berlin: Gedenk-und Bildungsstätte Haus der Wannsee-Konferenz, 2011
- BERMAN, J. H. Soviet Criminal Law and Procedure: The RSFSR Codes. 2nd Edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972
- BIRD, K. The Chairman: John J. McCloy and the Making of the American Establishment. New York: Simon & Schuster, 1992
- BORNKAMM, P.C. Rwanda's Gacaca Courts: Between Retribution and Reparation. Oxford: Oxford University Press, 2012
- BRAHAM, R. The Geographic Encyclopedia of the Holocaust in Hungary. Budapest: Park Publishing, 2006
- CASSESE, A. International Criminal Law, 2nd Edition. Oxford: Oxford University Press, 2003
- CASSESE, A., ACQUAVIVA, G., FAN, M., WHITING, A. International Criminal Law, Cases & Commentary. Oxford/New York: Oxford University Press, 2011
- CESARANI, D. Eichmann: Jeho život a zločiny. 1. vyd. Příbram: Argo, 2008
- CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. 2nd Edition. New York: Cambridge University Press, 2010
- ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P. Mezinárodní právo veřejné. 1. vyd. Praha: EUROLEX Bohemia, 2003

- Das Urteil von Nürnberg, 4. Auflage. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1996
- Der Nürnberger Prozess – Die Anklagsreden des Hauptklagevertreters der Vereinigten Staaten von Amerika Robert H. Jackson. Weinheim: Athenäum Verlag, 1995
- Der Prozess – Adolf Eichmann vor Gericht / Facing Justice – Adolf Eichmann on Trial. Berlin: Gedenk- und Bildungsstätte Haus der Wannsee-Konferenz, Stiftung Topographie des Terrors, Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2011
- Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof. Band I. Nürnberg: Internationaler Militärgerichtshof Nürnberg, 1947
- DEUTSCHKRON, I. Israel und die Deutschen – Das schwierige Verhältnis. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik, 1991
- DICEY, A. V. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 9. vyd. London: Macmillan, 1939
- DINSTEIN, Y. The Defence of 'Obedience to Superior Orders' in International Law. Leyden: A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, 1965
- EBERMAYER, L., LOBE, A., ROSENBERG, W. Strafgesetzbuch: Leipziger Kommentar. 2. Band §§80-262. 9. Auflage. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1974
- Eichmann in the World Press. Jerusalem: Israel Ministry of Foreign Affairs, 1960
- FELMAN, S. The Judicial Unconscious, Trials and Traumas in Twentieth Century. Cambridge-London: Harvard University Press, 2002
- FISCHER, H. Hitlers Apparat – Namen, Ämter, Kompetenzen. Kiel: Arndt, 1988
- FRIEDRICH, J. Die kalte Amnestie: NS-Täter in der Bundesrepublik. Frankfurt am Main: Fischer Verlag GmbH, 1984
- FUHRMANN, P. Der höhere Befehl als Rechtfertigungsgrund im Völkerrecht. München: A. Schubert, 1960
- GAMPP, F., KIMMEL, J. Lehrbuch des österreichischen Strafprozesses. 8. Auflage. Wien: Verlag Brüder Hollinek, 1946
- GARSCHA, W. R., KURETSIDIS-HAIDER, C. Die NachkriegsJustiz als nicht-bürokratische Form der Entnazifizierung: Österreichische Justizakten im europäischen Vergleich; Überlegungen zum strafprozessualen Entstehungszusammenhang und zu den Verwertungsmöglichkeiten für die historische Forschung. Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 1995
- GERLOCH, A. Teorie práva. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2009
- GILBERT, G. Aspects of Extradition Law. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991

- GROTIUS, H. *The Rights of War and Peace*. Washington/London: M. Walter Dunne, Publisher, 1901
- GÜNTHER, H. *Staatsanwaltschaft – Kind der Revolution*. Berlin: Ullstein-Verlag, 1973
- HANKEL, G. *Die Leipziger Prozesse: Deutscher Kriegsverbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem ersten Weltkrieg*. Hamburg: Hamburger Edition mbH, 2003
- HAREL, I., *Dům v Garibaldiho ulici: Dopadení Adolfa Eichmanna*. Praha: Paseka, 2003
- HAUSNER, G. *Justice in Jerusalem*. New York: Harper and Row, 1966
- Historikerkommission (Ed.): ANDERL, G., RUPNOW, D., WENCK, A.-E. *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*. Wien: R. Oldenbourg Verlag, 2002
- History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*. Compiled by the United Nations War Crimes Commission. London: His Majesty's Office, 1948
- JÄGER, H. *Verbrechen unter totalitärer Herrschaft – Studien zur nationalsozialistischen Gewaltkriminalität*. Olten/Freiburg im Breisgau: Walter-Verlag, 1967
- JAGSCHITZ, G., NEUGEBAUER, W. (eds.) *Stein 6. April 1945: Das Urteil des Volksgerichtes Wien (August 1946) gegen die Verantwortlichen des Massakers im Zuchthaus SteIn*. Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 1995, s. 138-149
- JANIS, M. W. *An Introduction to International Law*. Boston/Toronto: Little, Brown and Company, 1988
- KERSHAW, I. *Hitler 1936-1945*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2000
- KNAPP, V. *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002
- KOCHAVI, A. J. *Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1998
- KRAUSE, P. *Der Eichmann-Prozess in der deutschen Presse*. Frankfurt am Main: Campus Verlag GmbH, 2002
- KURETSIDIS-HAIDER, C. „Das Volk sitzt zu Gericht“: Österreichische Justiz und NS-Verbrechen am Beispiel der Engerau-Prozesse 1945-1954. Innsbruck: Studienverlag Ges. m. b. H., 2006
- LATERNSER, H. *Die andere Seite im Auschwitz-Prozess 1963/65: Reden eines Verteidigers*. Stuttgart: Seewald Verlag, 1966
- LIPSTADT, D. E. *The Eichmann Trial*. USA: Random House, Inc., 2011
- LOHSING, E., SERINI, E. *Österreichisches Strafprozessrecht*. 4. Auf. Wien: Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1952

- LORD RUSSEL OF LIVERPOOL. The Trial of Adolf Eichmann. Kingswood: William Heinemann Ltd., 1962
- LOZOWICK, Y. Hitler's Bureaucrats: The Nazi Security Policy and Banality of Evil. London; New York: Continuum, 2002
- MALANIUK, W. Lehrbuch des Strafrechts. 2. Band. Wien: Manzse Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1949
- MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné: Jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému. 5. vyd. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Doplněk, 2008
- MALKIN, P. Z. Ich jagte Eichmann: der Bericht des israelischen Geheimagenten, der den Organisator der "Endlösung" gefangennahm. München: Piper, 1991
- MELSON, R. F. Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide. Chicago and London: University of Chicago Press, 1992
- MEZGER, E. Strafrecht. 3. Auflage. Berlin, München: Verlag von Duncker & Humblot, 1949
- MOSER, K. Allgemeiner Teil des Strafgesetzbuchs unter Berücksichtigung der Steuer Gesetze. Augsburg: Hans Rösler Verlag, 1953
- NOVOTNÝ, O.; DOLENSKÝ, O.; JELÍNEK, J.; VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné: I. Obecná část. 4. vyd. Praha: Aspi Publishing, 2003
- OPPENHEIM, L. F. L. International Law. Volume II, 2nd Edition. London: Longmans Green and Co., 1912
- PÄTZOLD, K. „Auschwitz war für mich nur ein Bahnhof“. Franz Novak – der Transportoffizier Adolf Eichmanns. Berlin: Metropol, 1994
- PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda: I. Díl Obecná státověda. Praha: Linde Praha, a.s., 1998
- PEARLMAN, M. Die Festnahme des Adolf Eichmann. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1961
- PETTERS-PREISEDANZ, H. Strafgesetzbuch. 26. Auflage. Berlin: J. Schweitzer Verlag Berlin, 1970
- PIPER, F. Die Zahl der Opfer von Auschwitz. Aufgrund der Quellen und der Erträge der Forschung 1945 bis 1990. Osvětim: Verlag des staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau, 1993
- POHL, D. Justiz in Brandenburg 1945-1955: Gleichschaltung und Anpassung. München: R. Oldenburg Verlag, 2001
- POTOČNÝ, M.; ONDŘEJ, J. Mezinárodní právo veřejné: Zvláštní část. 4. vyd. Jihlava: C. H. Beck, 2003

- ROEDER, H. Lehrbuch des österreichischen Strafverfahrensrechtes. 2. Auflage. Wien: Prügg Verlag, 1976
- Report of Robert H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials. Washington: Department of State, 1949
- ROGERS, A. P. V. Law on the Battlefield. 2nd Edition. Manchester/New York: Manchester University Press, 2004
- ROSENNE, S. (ed.). 6,000,000 Accusers. Jerusalem: Jerusalem Post Press, 1961
- ROXIN, C. Strafverfahrensrecht. 25. Auflage. München: C. H. Beck, 1998
- ROXIN, C. Täterschaft und Tatherrschaft. 6. Auflage. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1994
- RÜCKERL, A. NS-Verbrechen vor Gericht. 2. Auflage. Heidelberg: Müller, Juristischer Verlag, 1984
- RÜCKERL, A. The Investigation of Nazi Crimes, 1945 – 1978: A Documentation. Heidelberg: C.F. Müller, 1979
- RÜPING, H., JEROUSCHEK, G. Grundriss der Strafrechtsgeschichte. 5. Auflage. München: C.H.Beck, 2007
- RÜTER, C. F. (ed.) DDR-Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung ostdeutscher Strafurteile gegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2003
- RÜTER, C.F., DE MILDT, D.W. (eds.) Die Westdeutschen Strafverfahren wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945 – 1997. München: K.G. Saur Verlag, 1998
- SAFRIAN, H., WITEK, H. Und keiner war dabei: Dokumente des alltäglichen Antisemitismus in Wien 1938. Wien: Picus Verl., 1988
- SCHILDE, K. Bürokratie des Todes, Lebensgeschichten jüdischer Opfer des NS-Regimes im Spiegel von Finanzakten. Berlin: Metropol Verlag, 2002
- SCHNEIDER, U. (ed.) Auschwitz – ein Prozeß: Geschichte – Fragen – Wirkungen. Köln: PapyRossa-Verl., 1994
- SCHWARZENBERGER, G. International Law as Applied by International Courts and Tribunals. b.m.: Sweet & Maxwell Ltd., 1968
- SCHWARZENBERG, G. A Manual of International Law 4th Edition. b.m.: Stevens & Sons, 1960
- STANGNETH, B. Eichmann vor Jerusalem, 1.Auflage. Hamburg: Arche Literatur Verlag AG, 2011
- ŠTURMA, P. Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. Praha: Karolinum, 2002

TAYLOR, T. Die Nürnberger Prozesse. Zürich: Europa-Verlag, 1951

The Eichmann case before the United Nations Security Council: I. Statement by Mrs. Golda Meir, Minister for foreign affairs of Israel. II. Excerpts from statements by members of the Security Council, 22 and 23 June 1960. New York: Israel, Office of Information, 1960

The Trial of Adolf Eichmann. Jerusalem: Keter Enterprises, 1992

THORNEYCROFT, E. Personal Responsibility and the Law of Nations. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1961

Todeslager Sachsenhausen: Ein Dokumentarbericht vom Sachsenhausen-Prozess. Berlin: SWA-Verlag, 1948

Topography of Terror – Gestapo, SS, and Reich Security Main Office on Wilhelm- and Prinz-Albrecht-Strasse, A Documentation. Berlin: Stiftung Topographie des Terrors, represented by Prof. Andreas Nachama, 2010

UHLER, O. M. Der völkerrechtliche Schutz der Bevölkerung eines besetzten Gebiets gegen Massnahmen der Okkupationsmacht. Zürich: Polygraphischer Verlag AG, 1950

Volksgerichtsbarkeit und Verfolgung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen in Österreich 1945-1972. Wien: Bundesministerium für Justiz, 1977

VON GLAHN, G. The Occupation of Enemy Territory ... A Commentary on the Law and Practice of Belligerent Occupation. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1957

VON LESS, A. Das Eichmann Protokoll. Wien: Paul Zsolnay Verlag G.m.b.h, 1991

VON LANG, J.. Das Urteil gegen Adolf Eichmann. Frankfurt am Main: Athäneum, 1987

WERLE, G. Völkerstrafrecht. 2. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007

WHARTON, F. A Treatise on Criminal Law. Vol. I. Philadelphia: Kay and Brother, 1880

WIEWIORKA, A. Le procès de Nuremberg. Rennes: Ouest-France-Mémorial, 1995

WILKE, J., SCHENK, B., COHEN, A. A., ZEMACH, T. Holocaust und NS-Prozesse Die Presseberichterstattung in Israel und Deutschland zwischen Aneignung und Abwehr. Bodenheim: Böhlau Verlag, 1995

WINTEROVÁ, A. (a kol.) Civilní právo procesní. 3. vyd. Praha: Linde Praha, a.s., 2004

WITTMANN, R. Beyond Justice: The Auschwitz Trial. Cambridge: Harvard University Press, 2005

WOETZEL, R. K. The Nuremberg Trials in International Law with a Postlude on the Eichmann Case. London: Stevens and Sons Limited, 1962

WOJAK, I. (ed.). Auschwitz-Prozeß 4 Ks 2/63 Frankfurt am Main: Köln: Snoeck Verlagsgesellschaft mbH, 2004

2) Články v kolektivních monografiích a dalších souborných statích

BAJOHR, F. „Arisierung“ und Restitution. Eine Einschätzung. In: GESCHLER, K., LILLTEICHER, J. (eds.). „Arisierung und Restitution: Die Rückerstattung jüdischen Eigentums in Deutschland und Österreich nach 1945 und 1989. Göttingen: Wallsteinverlag, 2002, s. 39nn.

BASS, G. J. The Adolf Eichmann Case: Universal and National Jurisdiction. In MACEDO, S. (ed.) Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes under International Law. b.m.: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 77nn.

BASSIOUNI, CH. Das Vermächtnis von Nürnberg: Eine historische Bewertung fünfzig Jahre danach. In HANKEL, G., STUBY, G, (eds.) Strafgerichte gegen Menschenverbrechen, zum Volkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozesse. Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995, s. 15nn.

BASSIOUNI, CH. The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 39nn.

BEER, S. Aspekte der britischen Militärgerichtsbarkeit in Österreich 1945-1950. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 54nn.

BERES, L. R. Justice and Realpolitik: International Law and the prevention of Genocide. In: LATTIMER M. (ed.) Genocide and Human Rights. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd., 2007, s. 366nn.

BLANK, M. Zum Beispiel: Die Ermordung der Juden im Generalgouvernement Polen. In: RÜCKERL, A. (ed.) NS-Prozesse nach 25 Jahren, Strafverfolgung – Möglichkeiten – Grenzen – Ergebnisse. Karlsruhe: Hrsg. von Adalbert Rückerl, 1971, s. 35nn.

BREYER, S. G. A Call for Reasoned Justice. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes – The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 40nn.

BRYANT, M. S. The Appropriation by German Courts in French-Occupied Baden of Control Council Law No. 10's Definition of Crimes against Humanity in the Prosecution of Nazi-Era Defendants 1946-1951. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 43nn.

CITRON, R. D. The Nuremberg Trials and American Jurisprudence: The Decline of Legal Realism, the Revival of Natural Law, and the Development of Legal Process Theory. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 77nn.

DAMROSCH, L. Comment: Connecting the Threads in the Fabric of International Law. In MACEDO, S. (ed.) Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious

- Crimes under International Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 91nn.
- DENZA, E. The Relationship Between International and National Law. In EVANS, M. D. (ed.) International Law. 1. vyd. Oxford, New York et al.: Oxford University Press, 2001, s. 415nn.
- DEREZ, M. A Belgian Salient for Reconstruction: People and Patriae, Landscape and Memory. In: LIDDLE, P. H. Passchendaele in Perspective – The Third Battle of Ypres. London: Leo Cooper, 1997, s. 437nn.
- FALK, R. A. Assessing the Pinochet Litigation: Whether Universal Jurisdiction?. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 97nn.
- FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 665nn.
- FRIEDLANDER, H. The Deportations of the German Jews, Post-War German Trials of Nazi Criminals. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 635nn.
- FRIEDMAN, J. Law and Politics in the Subsequent Nuremberg Trials, 1946-1949. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 75nn.
- FRIEDMAN, J. The Sachsenhausen Trials: War Crimes Prosecution in the Soviet Occupation Zone and in West and East Germany. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 159nn.
- GARSCHA, W. R. „Violation of Human Dignity“ and Other Crimes against Humanity in Austrian War Crimes Trials. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 55nn.
- GINGOLD, P. Ein wichtiger Anfang, das kollektive Beschweigen der NS-Vergangenheit aufzubrechen. In: SCHNEIDER, U. (ed.) Auschwitz – ein Prozeß: Geschichte – Fragen – Wirkungen. Köln: PapyRossa-Verl., 1994, s. 146nn.
- GRABITZ, H. Die Vervolgung von NS-Verbrechen in der Bundesrepublik Deutschland und in der DDR. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 144nn.
- GÖTZ, A. Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. In: GÖTZ, A. (ed.) Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. Flensburg: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1963, s. 5nn.
- HEBERER, P. Justice in Austrian Courts? The Case of Josef W. and Austria's Difficult Relationship with Its Past. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial:

Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 231nn.

HOLPFER, E. „Ich war nichts anderes als ein kleiner Sacharbeiter von Eichmann“ – Die justizielle Ahndung von Deportationsverbrechen in Österreich. In: ALBRICH, T., GARSCHA, W. R., POLASCHEK, M. F. (eds.). Holocaust und Kriegsverbrechen vor Gericht. Der Fall Österreich. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag Ges. m. b. H., 2006, s. 151nn.

HOLPFER, E. Die justizielle Ahndung von Deportationsverbrechen durch die österreichischen Geschworenengerichte in den 1960er Jahren. In: HALBRAINER, H., KURETSIDIS-HAIDER, C. (eds.). Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag. Graz: Verein für Geschichts- und Bildungsarbeit, 2007, s. 289nn.

JOSIPOVIĆ, I. Responsibility for War Crimes: Historical Roots and Recent Developments. In: JOSIPOVIĆ, I. (ed.) Responsibility for War Crimes: Croatian Perspective – Selected Issues. Zagreb: Faculty of Law, 2005, s. 3nn.

KARNER, S. Die sowjetische Gewehrsamsmacht und ihre Justiz nach 1945 gegenüber Österreichern. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 102nn.

KURETSIDIS-HAIDER, C. NS-Verbrechen vor österreichischen und bundesdeutschen Gerichten: Eine bilanzierende Betrachtung. In: ALBRICH, T., GARSCHA, W. R., POLASCHEK, M. F. (eds.). Holocaust und Kriegsverbrechen vor Gericht. Der Fall Österreich. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag Ges. m. b. H., 2006, s. 329nn.

LIPPMAN, M. The Convention on Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Fifty Years Later. In: LATTIMER M. (ed.) Genocide and Human Rights. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd., 2007, s. 68nn.

LOITFELLNER, S. Simon Wiesenthals „Schuld und Sühne Memorandum“ an die Bundesregierung 1966 – Ein zeitgenössisches Abbild zum politischen Umgang mit NS-Verbrechen in Österreich. In: HALBRAINER, H., KURETSIDIS-HAIDER, C. (eds.). Kriegsverbrechen, NS-Gewaltverbrechen und die europäische Strafjustiz von Nürnberg bis Den Haag. Graz: Verein für Geschichts- und Bildungsarbeit, 2007, s. 281nn.

LOWE, V. Jurisdiction. In: EVANS, M. D. (ed.) International Law. 1. vyd. Oxford, New York et al.: Oxford University Press, 2001, s. 329nn.

MATTHÄUS, J., The Lessons of Leipzig: Punishing German War Criminals after the First World War. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 3nn.

OSTENDORF, H. Die – widerspüchlichen – Auswirkungen der Nürnberger Prozesse auf die westdeutsche Justiz. In: HANKEL, G., STUBY, G. (eds.) Strafgerichte gegen Menschenverbrechen, zum Volkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürenberger Prozesse. Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995, s. 73nn.

PAECH, N. Das Versprechen von Nürnberg: Zur Aktualität der Prozesse nach fünfzig Jahren. In: BUCK, K. (ed.) Die frühen Nachkriegsprozesse: Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland, Heft 3. Bremen: Edition Themmen, 1997, s. 12nn.

PELIKÁN, D. Dějiny ruského práva. In: Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2004, s. 516nn.

PERELS, J. Verpaßte Chancen. Zur Bedeutung der Nürnberger Nachfolgeprozesse vor dem Hintergrund der ungenügenden Strafverfolgung von NS-Tätern in der BRD. In: BUCK, K. (ed.) Die frühen Nachkriegsprozesse: Beiträge zur Geschichte der nationalsozialistischen Verfolgung in Norddeutschland, Heft 3. Bremen: Edition Themmen, 1997, s. 30nn.

PROTCHARD, R. J. The Parametres of Justice: The Evolution of British Civil and Military Perspectives on War Crimes Trials and Their Legal Context (1942-1956). In: CAREY, J., DUNLAP, W. V., PRITCHARD, R. J. (eds.) International Humanitarian Law: Prospects. Ardsley: Transnational Publishers, Inc., 2006

RENZ, W. Anmerkungen zur Geschichte des Auschwitz-Prozesses. In: BALZER, F.-M., RENZ W. (eds.) Das Urteil im Frankfurter Auschwitz-Prozess (1963 – 1965). Bonn: Pahl-Rugentstein Verlag, 2004, s. 12nn.

ROBINSON, J., The International Military Tribunal and Holocaust. In: MARRUS, M. R. The Nazi Holocaust. Band 9, The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 608nn.

RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 621nn.

RÜCKERL, A. Statistische Angaben über Verfahren betreffend nationalsozialistische Gewaltverbrechen und Analysen von Strafzumessungsgründen. In: Probleme der Verfolgung und Ahndung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen, Deputation des deutschen Juristentags. Band II, Teil C. Essen: C. H. Beck, 1996, s. 33nn.

SAFFERING, CH. J. M. German Participation in the Nuremberg Trials and Its Implications for Today. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 33nn.

SELTENREICH, R. Německé právní dějiny. In: Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2004, s. 375nn.

SELTENREICH, R. Rakouské a švýcarské právní dějiny. In: Kolektiv autorů. Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha: Linde, 2004, s. 457nn.

SELTENREICH, R. Soudci a právní teoretici v nacistickém Německu. In: Kolektiv autorů. Dějiny Právnického stavu a právnických profesí. 2. vyd. Praha: Ediční středisko Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 1999, s. 74nn.

SCHAUSBERGER, M. Die Verfolgung von NS-Gewaltverbrechen in Österreich. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 25nn.

SCHÜLE, E. Die Zentrale der LandesJustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen in Ludwigsburg. In: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung (ed.). Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. Flensburg: Graphische Betriebe GmbH, 1964, s. 14nn.

SLAUGHTER, A.-M., Defining the Limits: Universal Jurisdiction and National Courts. In: MACEDO, S. (ed.). Universal Jurisdiction: National Courts and Prosecution of Serious Crimes Under National Law. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006, s. 168nn.

ŠTURMA, P. Historie a charakter Mezinárodního trestního soudu. In: Česká národní skupina mezinárodní společnosti pro trestní právo. Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do právního řádu. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného Českou národní skupinou mezinárodní společnosti pro trestní právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1nn.

TEITEL, R. Nuremberg and its Legacy: Fifty Years Later. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes – The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 44nn.

TOMUSCHAT, CH. Von Nürnberg nach Den Haag. In: HUHLE, R. Nürnberger Menschenrechtszentrum (ed.). Von Nürnberg nach Den Haag: Menschenverbrechen vor Gericht: Zur Aktualität des Nürnberger Prozesses. Hamburg: Europäische Verlagsanstalt, 1996, s. 93nn.

TRUNK, I. Why the Jewish Councils Cooperated. In NIEWYK, D.L. (ed.) The Holocaust : Problems and Perspectives of Interpretation. 3. vyd. Boston : Houghton Mifflin, 2003, c. s. 166nn.

TWERASER, K. Amerikanische Kriegsverbrecherprozesse in Salzburg. Anmerkung zur justiziellen Verfolgung von Kriegsverbrechern in der amerikanischen Besatzungszone in Österreich, 1945-1955. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 66nn.

WIELAND, G. Die Nürnberger Prinzipien im Spiegel von Gesetzgebung und Spruchpraxis sozialistischer Staaten. In: HANKEL, G. (ed.) Strafgerichte gegen Menschenverbrechen, zum Völkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozessen. Hamburg: Hamburger Edition mbH., 1995, s. 98nn.

WIELAND, G. Vefolgung von NS-Verbrechen und kalter Krieg. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 185nn.

WISE, E. M. The Significance of Nuremberg. In: COOPER, B. (ed.) War Crimes: The Legacy of Nuremberg. New York: TV Books, 1999, s. 55nn.

WITTMANN, R. Tainted Law: The West German Judiciary and the Prosecution of Nazi War Criminals. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 211nn.

3) Články v časopisech

BLOXHAM, D. British War Crimes Trial Policy in Germany, 1945-1957: Implementation and Collapse. In: Journal of British Studies, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2003), s. 91nn.

DE ZAYAS, A.-M. The Wehrmacht Bureau on War Crimes. In: The Historical Journal, Cambridge University Press, Vol. 35, No. 2 (Jun. 1992), s. 383n.

FRIED, J. H. E. Review of: Justiz und NS-Verbrechen. Sammlung Deutscher Strafurteile wegen Nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945-1966. Vol. I: Die vom 06.05.1945 bis zum 12.11.1947 ergangenen Strafurteile. Bearbeitet von Adelheid L. Rüter-Ehlermann und C. F. Rüter. In: The American Journal of International Law, Vol. 65, No. 2 (Apr. 1971), s. 423nn.

KITTRIE, N. N. A Post Mortem of the Eichmann Case. The Lesson for International Law. In: The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, 1964, Vol. 55, No. 1 (Mar. 1964), s. 16nn.

MCCORMAC, T. L. H. Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law. Albany Law Review, Vol. 60, 1997, No. 3

PIPER, F. Vyhlazení polských Židů jako součást procesu germanizace polského území a etapa celkového vyhlazení židovského obyvatelstva Evropy. In: Tereziánské listy 30/2002

RADBRUCH, G. Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. In: Süddeutsche Juristen-Zeitung, V. 1, Nr. 5, s. 105nn.

ROGERS, A. P. V. War Crimes Trials under the Royal Warrant, British Practice 1945-1949. In: International and Comparative Law Quarterly, Vol. 39, No. 4, s. 780nn.

SCHRIMM, K., RIEDEL, J. 50 Jahre Zentrale Stelle in Ludwigsburg: Eine Erfahrungsbericht über die letzten zweieinhalb Jahrzehnte. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, No. 56, 2008 s. 525nn.

SILVING, H. In Re Eichmann: A Dilemma of Law and Morality. In: The American Journal of International Law 1961, Vol. 55, No. 2 (Apr. 1961), s. 307nn.

WIEVIORKA, A. Les vagues du procès Eichmann. In: L'Histoire, 1988, No. 108, s. 46nn.

YANG, L. On the Principle of Complementarity in the Rome Statute of the International Criminal Court. In: Chinese journal of International Law, Vol. 4, No. 1, June 2005, s. 121nn.

B) Internetové zdroje

GROTIUS, H. De Jure Belli ac Pacis, kapitola 20:
http://www.constitution.org/gro/djbp_220.htm

Internetový článek „Knobloch begrüßt die Auslieferung Demjanjuka“:
<http://www.zentralratjuden.de/de/article/2411.html>

JACKSON, R. H., úvodní řeč obžaloby před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku:
<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/jackson.html>.

Memorandum Simona Wiesenthala rakouské vládě ze dne 12. října 1966: http://www.simon-wiesenthal-archiv.at/01_wiesenthal/05_stellungnahmen/Memorandum.pdf

METTRAUX, G. Trial at Nuremberg:
<http://www.pols.boun.edu.tr/uploads%5Cfiles%5C1336.pdf>

OPPENHEIM, L. F. L. International Law. Volume II, 2nd Edition. London: Longmans Green and Co., 1912, §253; dostupné rovněž online na:
<http://www.gutenberg.org/files/41047/41047-h/41047-h.htm>

Statistické informace o činnosti Centrály zemských justičních správ pro pronásledování národněsocialistických zločinů:
www.zentrale-stelle.de/servlet/PB/menu/1199407/index.html?ROOT=1193201.

Souhrnné statistické údaje týkající se vyšetřování a trestní stíhání nacistických zločin v období let 1959 až 2005:
<http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/dienstorte/ludwigsburg/strafverfolgungsbilanz.pdf>

THOMASSIAN, V. The Constantinople War Crimes Trials: The legal response to the Armenian Genocide:
<http://www.haytoug.org/3097/the-constantinople-war-crimes-trials-the-legal-response-to-the-armenian-genocide>

Výklad k tzv. Eisenbahnparagraphen (§ 85-89 rakouského trestního zákoníku z roku 1852:
http://www.nachkriegsjustiz.at/service/gesetze/gs_eisenbahnparagraphen.php

Webový portál k vyhledávání soudních rozhodnutí ve Spolkové republice Německo a v Německé demokratické republice ve věcech nacistických zločinů:
<http://www.junsv.nl/>

[Internetové odkazy jsou uvedeny ve funkčním stavu ke dni 31. července 2013 a odpovídají citacím z těchto pramenů uvedeným v textu práce]

C) Právní prameny a další dokumenty

1) Prameny mezinárodního práva

a. Úmluvy

Haagská úmluva č. III o počátku nepřátelství /*Hague Convention Relative to Opening of Hostilities*/ ze dne 18. října 1907

Haagská úmluva č. IV o zákonech a obyčejích války pozemní /*Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land*/ ze dne 18. října 1907

Haagská úmluva č. X o uzpůsobení principů ženevské úmluvy pro válku na moři /*Hague Convention on Adaptation to Maritime War of the Principles of the Geneva Convention*/ ze dne 18. října 1907

Haagská úmluva č. XII o zřízení Mezinárodního kořistního soudu /*Hague Convention Relative to the Creation of an International Prize Court*/ ze dne 18. října 1907

Versailleská mírová smlouva /*Treaty of Versailles*/ ze dne 28. června 1919

Pakt o Společnosti národů /*Covenant of the League of Nations*/ ze dne 28. června 1919

St. Germainská mírová smlouva /*Treaty of St. Germain-en-Laye*/ ze dne 19. září 1919

Neullyská mírová smlouva /*Treaty of Neully*/ ze dne 27. listopadu 1919

Trianonská mírová smlouva /*Treaty of Trianon*/ ze dne 4. června 1920

Sèvreská mírová smlouva /*Treaty of Sèvres*/ ze dne 10. srpna 1920

Lausanneská mírová smlouva /*Treaty of Lausanne*/ ze dne 24. července 1923

Protokol o mírovém řešení sporů (ženevský protokol) /*Geneva Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes*/ ze dne 2. října 1924

Briand-Kelloggův pakt /*Kellogg-Briand Pact of Paris*/ ze dne 27. srpna 1928

Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci /*Convention relative to the Treatment of Prisoners of War*/ ze dne 27. července 1929

Londýnská dohoda o omezení a snížení námořního zbrojení /*Treaty for the Limitation and Reduction of Naval Armaments*/ ze dne 22. dubna 1930

Protokol týkající se pravidel ponorkové války vymezených v části IV Londýnské dohody ze 22. dubna 1930 /*Proces-Verbal Relating to the Rules of Submarine Warfare Set Forth in Part IV of the Treaty of London of 22 April 1930*/ ze dne 6. listopadu 1936

Úmluva o předcházení a potlačování terorismu /*Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism*/ ze dne 16. listopadu 1937

Charta Organizace spojených národů /*Charter of the United Nations*/ ze dne 26. června 1945

Londýnská dohoda /*London Agreement*/ ze dne 8. srpna 1945

Procesní pravidla Mezinárodního vojenského tribunálu /*Rules of Procedure of the International Military Tribunal*/ ze dne 29. října 1945

Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia /*Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*/ ze dne 9. prosince 1948

Smlouva o úpravě otázek vznikajících z války a okupace /*Treaty for the Regulation of Questions Arising from the War and Occupation*/ ze dne 5. května 1955

Evropská úmluva o neaplikovatelnosti promlčení na válečné zločiny a zločiny proti lidskosti /*European Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes against Humanity*/ ze dne 25. ledna 1974

Úmluva o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti /*Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*/ ze dne 26. listopadu 1968, v ČSSR publikována vyhláškou ministra zahraničních věcí č. 53/1974 Sb. za dne 5. března 1974.

Statut Mezinárodního trestního soudu /*Statute of the International Criminal Court*/ ze dne 17. července 1998, v ČR publikován sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 84/2009 Sb.m.s. ze dne 24. září 2009

b. Rezoluce

Rezoluce Shromáždění Společnosti národů ze dne 24. září 1927

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 95 (1946)

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 181 (1947)

Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 138 (1960)

c. Právní prameny přijímané spojeneckými mocnostmi pro okupovaná území po druhé světové válce

Deklarace ohledně porážky Německa a převzetí nejvyšší autority ohledně Německa /*Declaration Regarding the Defeat of Germany and the Assumption of Supreme Authority with Respect to Germany*/ ze dne 5. června 1945

Army Order 81/1945 (Velká Británie) ze dne 14. června 1945

Moskevská deklarace /*Moscow Declaration*/ ze dne 30. října 1943

Royal Warrant 0160/2498 ze dne 14. června 1945

Směrnice Kontrolní rady č. 5 o kontrolním personálu /*Directive on Control Staff*/ ze dne 10. srpna 1945

Proklamace č. 1 zřizující Kontrolní radu /*Proclamation Establishing Control Council*/ ze dne 30. srpna 1945

Zákon Kontrolní rady č. 1 o zrušení nacistických zákonů /*Law on Repealing of Nazi Laws*/ ze dne 20. září 1945

Proklamace č. 3 o základních principech justiční reformy /*Fundamental principles of Judicial Reform*/ ze dne 20. října 1945

Zákon Kontrolní rady č. 2 o ukončení a zrušení nacistických organizací /*Control Council Law Nr. 2 Providing for the Termination and Liquidation of the Nazi Organizations*/ze dne 20. října 1945

Zákon Kontrolní rady zákon č. 4 o reorganizaci německého justičního systému /*Control Council Law Nr. 4 on Reorganization of the German Judicial System*/ ze dne 30. října 1945

Zákon kontrolní rady č. 10 o potrestání osob vinných válečnými zločiny /*Control Council Law Nr. 10 on Punishment of Persons Guilty of War Crimes*/ ze dne 20. prosince 1945

Rozkaz č. 1 vrchního velitele spojeneckých sil /*General Headquarters Supreme Commander For The Allied powers, General order No. 1*/ ze dne 19. ledna 1946 zřizující Mezinárodní vojenský tribunál pro Dálný východ

Zákon o osvobození od národního socialismu a militarismu (Denacifikační zákon) /*Law for Liberation from National Socialism and Militarism*/ (přijatý v americké zóně pro Bavorsko, Hessensko a Badensko-Würtenbersko dne 5. března 1946)

Směrnice Kontrolní rady č. 38 o uvěznění a potrestání válečných zločinců, nacistů a militaristů a internaci, kontrole a dozoru u potenciálně nebezpečných Němců /*Directive on the Arrest and Punishment of War Criminals, Nazis and Militarists, and the Internment, Control and Surveillance of Potentially Dangerous Germans*/ ze dne 12. října 1946

Nařízení amerického vrchního velitele č. 7 /*Ordinance No. 7*/ ze dne 18. října 1946

Zákon Vysoké spojenecké komise č. 13 o soudních pravomocech ve vyhrazených oblastech /*Allied High Commission Law Nr. 13 on Judicial Powers in the Reserved Fields*/ ze dne 25. listopadu 1949

2) Další mezinárodní dokumenty

Hodnotící zpráva Komise pro odpovědnost za válku a její průběh z roku 1919

St. Jameská deklarace /*St. James Declaration*/ ze dne 13. ledna 1942

Moskevská deklarace /*Moscow Declaration*/ ze dne 30. října 1943

Dokument Valného shromáždění OSN ukládající Komisi pro mezinárodní právo vypracovat kodex mezinárodního trestního práva (ze dne 21. listopadu 1947 č. 177(II))

Rozhodnutí Výboru UNESCO č. CC-79/CONF.003/13 z roku 1979

Návrh zákoníku zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva /*Code of Crimes against Peace and Security of Mankind*/ připravený Komisí pro mezinárodní právo (ve znění z roku 1996)

Návrhu článků o odpovědnosti států za mezinárodní protiprávní chování /*Draft Articles on State Responsibility*/ (z roku 2001)

Rozhodnutí Výboru UNESCO č. 31 COM 8B.8 z roku 2007

3) Prameny národního práva

a. Izrael

Trestní zákoník */Criminal Code Ordinance/* č. 74 z roku 1936 vydaný britskou mandátní správou

Zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů */Nazis and Nazi Collaborators Punishment Law/* (5710-1950) ze dne 1. srpna 1950, Sefer Ha-Hukkim č. 57

Deklarace nezávislosti státu Izrael ze dne 14. května 1948

b. Spolková republika Německo (včetně období předcházejícího roku 1949)

Trestní zákoník */Strafgesetzbuch/*, RGBl. 1871, s. 127

Trestní řád procesní */Strafprozessordnung/*, RGBl. 1871, s. 253

Vojenský trestní zákoník */Militärstrafgesetzbuch/*, RGBl. 1872, s. 174

Zákon k ustavení soudů */Gerichtsverfassungsgesetz/*, RGBl. 1877, s. 41 (nově uveřejněno v BGBI. 1975, s. 1077)

Zákon o stíhání válečných zločinů a válečných přečinů */Gesetz zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen/*, RGBl. 1919, s. 2125

Zákon k doplnění zákona o stíhání válečných zločinů a válečných přečinů */Gesetz zur Ergänzung des Gesetzes zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen/*, RGBl. 1920, s. 341

Zákon k dalšímu doplnění zákona o stíhání válečných zločinů a válečných přečinů */Gesetz zur weiteren Ergänzung des Gesetzes zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen/*. RGBl. 1921, s. 508

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže */Jugendgerichtsgesetz/*, RGBl. 1923, s. 135

Zákon pro prevenci dědičně postiženého potomstva */Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses/*, RGBl. 1933, s. 529

Zákona o říšském občanství */Reichsbürgergesetz/* ze dne 15. září 1935, RGBl. 1935, s. 1146

Základní zákon */Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland/*, BGBI. 1949, s.1

Zákon k úpravě právních poměrů osob spadajících pod článek 131 Základního zákona */Gesetz zur Regelung der Rechtsverhältnisse der unter Artikel 131 des grundgesetzes fallende Personen/*, BGBI. 1951, s. 307

Zákon o prominutí trestů a pokut a zastavení trestních řízení a řízení ve věcech pokut /*Gesetz über den Erlass von Strafen und Geldbußen und die Niederschlagung von Strafverfahren und Bußgeldverfahren*/ (amnestijní zákon), BGBl. 1954, s. 203

Zákon o počítání trestněprávních promlčecích lhůt /*Gesetz über die Berechnung strafrechtlicher Verjährungsfristen*/, BGBl. 1965, s. 315

9. trestněprávní pozměňovací zákon /*9. Strafrechtsänderungsgesetz*/, BGBl. 1969, s. 1065

16. trestněprávního pozměňovacího zákona /*16. Strafrechtsänderungsgesetz*/, BGBl. 1979, s. 1046

Zákoník mezinárodního trestního práva /*Völkerstrafgesetzbuch*/, BGBl. 2002, s. 2254

c. Republika Rakousko (včetně období předcházejícího roku 1945)

Trestní zákon /Strafgesetz/, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1852, s. 493

Trestní řád procesní /*Strafprozessordnung*/, RGBl. 119/1873

Ústavní zákon o obnově právního života v Rakousku /*Verfassungsgesetz über die Wiederherstellung des Rechtslebens in Österreich*/, StGBI. 6/1945

Ústavní zákon ze dne 8. května 1945 o zákazu NSDAP /*Verfassungsgesetz vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP*/, StGBI. 13/1945

Zákon o obnově rakouského trestního práva /*Gesetz über die Wiederherstellung des österreichischen Strafrechts*/, StGBI. 25/1945.

Ústavní zákon o válečných zločinech a dalších národněsocialistických ohavnostech ze dne 26. července 1945 /*Verfassungsgesetz vom 26. Juli 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistischen Untaten*/, StGBI. 32/1945

Zákon ze dne 26. června 1945 o zřízení předběžných seznamů porotců /*Gesetz vom 26. Juni 1945 über die Bildung vorläufiger Schöffnenliste*/, StGBI. 80/1945

Zákon týkající se přechodných ustanovení k obnově rakouského trestního práva a rakouského trestního práva procesního /*Gesetz betreffend Übergangsbestimmungen zur Wiederherstellung des österreichischen Strafrechtes und des österreichischen Strafprozeßrechtes*/, StGBI. 105/1945

Ústavní zákon ze dne 19. září 1945 o řízení před lidovým soudem a propadnutí majetku /*Verfassungsgesetz vom 19. September 1945 über das Verfahren vor dem Volksgericht und den Verfall des Vermögens*/, StGBI. 177/1945

Spolkový zákon o vytvoření seznamů porotců a šéfů /*Bundesgesetz über die Bildung der Geschworenen- und Schöffnenlisten*/ ze dne 13. června 1946, BGBl. 135/1946

Ústavní zákon ze dne 6. února 1947 o zacházení s národními socialisty /*Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947, über die Behandlung von Nationalsozialisten*/, BGBl. 25/1947

Spolkový zákon o nahrazení v běžném řízení před trestními soudy hrozby trestu smrti trestem doživotního žaláře /*Bundesgesetz zur Ersetzung der im ordentlichen Verfahren vor den Strafgerichten angedrohte Todesstrafe durch die Strafe des lebenslangen Kerkers*/, BGBl. 130/1950

Spolkový zákon ze dne 20. prosince 1955 o zrušení lidových soudů a potrestání zločinů dosud podléhajících k rozhodnutí těmto soudům /*Bundesgesetz vom 20. Dezember 1955 über die Aufhebung der Volksgerichte und die Ahndung der bisher diesen Gerichten zur Aburteilung zugewissenen Verbrechen*/, BGBl. 285/1955

Spolkový zákon ze dne 14. března 1957, kterým se mění nebo ruší ustanovení zákona o zacházení s národními socialisty, BGBl. č. 25/1947 /*Bundesverfassungsgesetz vom 14. März 1957, womit Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes, BGBl. Nr. 25/1947, abgeändert oder aufgehoben werden*/ (amnestijní zákon 1957), BGBl. 82/1957

Spolkový zákon o prodloužení promlčecích lhůt v trestním řízení /*Bundesgesetz über die Verlängerung von Verjährungsfristen im Strafverfahren*/, BGBl. 180/1963

Spolkový zákon, kterým se mění a doplňují trestní zákon a trestní řád soudní /*Bundesgesetz vom 31. März 1965, womit das Strafgesetz und die Strafprozeßordnung geändert und ergänzt werden*/, BGBl. 79/1965

Spolkový ústavní zákon, jímž se mění ustanovení spolkového ústavního zákona ve znění z roku 1929 ohledně mimořádných soudů a trestu smrti /*Bundesverfassungsgesetz vom 7. Feber 1968, mit dem die Bestimmungen des Bundes- Verfassungsgesetzes in der Fassung von 1929 über Ausnahmegerichte und über die Todesstrafe geändert werden*/, BGBl. 73/1968

Trestní zákoník /*Strafgesetzbuch*/, BGBl. 60/1974

d. Německá demokratická republika

Ústava Německé demokratické republiky /*Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik*/, GBl. 1949, s. 5

Trestní zákoník /*Strafgesetzbuch*/, GBl. I Nr. 1/1968

e. Sovětský svaz

Výnos Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR ze dne 26. května 1947, Vedomosti SSSR (1947), sv. 17, s. 1

f. Česká republika

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

D) Judikatura

1) Rozhodnutí a případy před mezinárodními soudními orgány

France vs. Turkey („Lotus“, 1927), *P.C.I.J. Rep., Series A, Nr. 10*

France et al. vs. Göring et al. (1946), 22 IMT

Röchling et al. (Superior Military Government Court of the French Occupation Zone) In: *TWC, Vol. XIV*

USA v. Josef Altstoetter et al. (Justice Case). In: *TWC, Vol. III a XV*

USA v. Karl Brand et al. (Medical Case) In: *TWC, Vol. I a II*

USA v. Friedrich Flick et al. (Flick Case). In: *TWC, Vol. VI*

USA v. Ulrich Greifelt et al. (RuSHA Case). In: *TWC, Vol. IV a V*

USA v. Carl Krauch et al. (I.G. Farben Case). In: *TWC, Vol. VII a VIII*

USA v. Alfred Krupp et al. (Krupp Case). In: *TWC, Vol. IX*

USA v. Wilhelm von Leeb et al. (High Command Case). In: *TWC, Vol. X a XI*

USA v. Wilhelm List et al. (Hostages Case). In: *TWC, Vol. XI*

USA v. Erhard Milch (Milch Case). In: *TWC, Vol. II*

USA v. Otto Ohlendorf et al. (Einsatzgruppen Case). In: *TWC, Vol. IV*

USA v. Oswald Pohl et al. (Pohl Case). In: *TWC, Vol. V*

USA v. Ernst von Weizsaecker et al. (Ministeries Case). In: *TWC, Vol. XII, XIII, a XIV*

Diplomatic and Consular Staff (Tehran), *ICJ Reports 1980*

Prosecutor v. Tadić, ICTY Appeal Chamber Case No. IT-94-1-A

The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwidza, Hassan Ngeze („Media Case“), *Case No. ICTR-99-52-T*

The Prosecutor v. Simon Bikindi, Case No. ICTR-01-72-T

Prosecutor v. Šešelj, ICTY Case No. IT-03-67 (doposud nebylo řízení pravomocně ukončeno)

2) Rozhodnutí národních soudních orgánů

a. Izrael

Sylvester vs. Attorney General (Appeal) (1949), Cr. A. 1/48

Attorney General v. Enigster (Cr. C 9/51), Pesakim Mehoziim (1951-1952) 152

Attorney General vs. Adolf Eichmann (1961), 36 I.L.R. 5

Attorney General vs. Adolf Eichmann (Appeal) (1962), 36 I.L.R. 277

b. Spolková republika Německo (včetně období předcházejícího roku 1949)

Rozsudek Říšského soudu ve věci *The Neumann Case*, In: *American Journal of International Law*, vol. 16 (1922) ze dne 2. června 1921

Rozsudek Říšského soudu ve věci *The Dover Castle Case*, In: *Annual Digest of Public International Law Cases, 1923-1924, Case No. 231* ze dne 4. června 1921

Rozsudek ve Říšského soudu ve věci *Stenger/Crusius spis. zn. Vgl. bJ 27/20 a bJ 92/20* ze dne 29. června 1921

Rozsudek Říšského soudu ve věci *The Llandovery Castle Case*, In: *16 American Journal of International Law* 708 (1922) ze dne 16. července 1921

Rozsudek *OLG Köln in Strafsache gegen Oskar Wiegert u. a., SF, F 176/4, No. 19/22/060*

Rozsudek *LG Berlin spis. zn. č. 1 PKLs 3/51* ze dne 10. května 1951

Rozsudek *BGH spis. zn. StR 83/52* ze dne 12. března 1953

Rozsudek *LG Berlin spis. zn. 1 PKs 3/51* ze dne 14. července 1953

Rozsudek *LG Ulm spis. zn. Ks 2/57* ze dne 29. srpna 1958

Rozsudek *BGH spis. zn. 1 St 648/59* ze dne 23. února 1960

Rozsudek *LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 1/62* ze dne 13. července 1962

Rozsudek *BGH spis. zn. 2 StR 594/62* ze dne 20. května 1963

Rozsudek *BGH spis. zn. 1 StR 540/62* ze dne 28. května 1963

Rozsudek *LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 1/63* ze dne 3. února 1965

Rozsudek *LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 2/63* ze dne 19. srpna 1965

Rozsudek *BGH spis. zn. 2 StR 279/66* ze dne 22. března 1967

Rozsudek *BGH spis. zn. 2 StR 280/67* ze dne 20. února 1969

Rozsudek *LG Frankfurt am Main spis. zn. 4 Ks 1/63* ze dne 29. srpna 1969

Rozsudek *BGH spis. zn. 2 StR 186/72* ze dne 17. ledna 1973

Rozsudek *LG Düsseldorf spis. zn. 8 Ks 1/75* ze dne 30. června 1981

c. Republika Rakousko

Rozsudek *LG Wien, spis. zn. Vg 1g Vr 4574/45* ze dne 10. května 1946

Rozsudek *LG Wien als Volksgericht gegen Leo Pilz u. a.* ze dne 30. srpna 1946

Rozsudek *LG Wien, spis. zn. Vg 1b Vr 770/46* ze dne 3. října 1946

Rozsudek *LG Wien, spis. zn. Vg 1 Vr 8881/46* ze dne 3. září 1948

Rozhodnutí o zastavení řízení *LG Wien spis. zn. Vg 1 Vr 4969/47*

Rozsudky v trestní věci proti Franzi Novakovi (*spis. zn. 20 Vr 2729/63*):

Rozsudek *LG Wien* ze dne 17. prosince 1964

Rozsudek *OGH* ze dne 15. prosince 1965

Rozsudek *LG Wien* ze dne 6. října 1966

Rozsudek *OGH* ze dne 14. února 1968

Rozsudek *LG Wien* ze dne 18. prosince 1969

Rozsudek *OGH* ze dne 8. března 1971

Rozsudek *LG Wien* ze dne 13. dubna 1972

Rozsudek *OGH* ze dne 22. prosince 1972

Rozsudek *LG Wien spis. zn. 20 Vr 8896/61* ze dne 2. března 1965

d. USA

Brandt v. United States, 333 U.S. 836 (1948)

Flick v. Johnson 174 F. (2d) 983 (1949)

Milch v. United States, 332 U. S. 789 (1947)

e. Německá demokratická republika

Rozsudek *Nejvyššího soudu NDR spis. zn. 1 Zst (I) 1/63* ze dne 23. července 1963

E) Další zdroje:

Magisterská práce BLANK, B. „Gefährdung von Menschenleben durch den Eisenbahntransport nach Auschwitz“: Die österreichische Justiz und die Geschworenenprozesse gegen die Eichmann-Gehilfen Franz Novak und Erich Rajakowitsch von 1961 bis 1987. Universität Wien, 2010

Disertační práce DUCKLAU, V. Die Befehlsproblematik bei NS-Tötungsverbrechen. Universität Freiburg, 1976

Disertační práce UHLÍŘOVÁ, K. The Concept of a Joint Criminal Enterprise - International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Special War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina. Masarykova univerzita v Brně, 2012

Příspěvek na konferenci UHLÍŘOVÁ, K.: „*Hate Speech: Chameleon Changing the Colour (From Protected Speech to Criminal Behaviour*“ přednesený v rámci konference *Holocaust and War Crime Prosecution* pořádané ve dnech 1. – 4. března 2010 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

Disertační práce WISINGER, M. Über den Umgang der östarreichischen Justiz mit nationalsozialistischen Gewaltverbrechen. Wien: Universität Wien, 1991

Uvedené prameny byly vedle internetových zdrojů shromážděny za využití těchto odborných knihoven a dalších pracovišť:

Knihovna Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha

Knihovna Fritz Bauer Institutu, Frankfurt nad Mohanem

Knihovna Právnické fakulty Humboldt Universität Berlin, Berlín

Knihovna Johannes Kepler Universität Linz, Linec

Knihovna Katholieke Universiteit Leuven, Lovaň

Knihovna Universität Wien, Vídeň

Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, Vídeň

Seznam použitých zkratek

BGH	- Spolkový soudní dvůr / <i>Bundesgerichtshof</i> /
BGBI.	- Sbirka zákonů / <i>Bundesgesetzblatt</i> / ve Spolkové republice Německo, resp. Republice Rakousko
Centrála	- Centrály zemských justičních správ pro pronásledování národněsocialistických zločinů / <i>Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Verfolgung nationalsozialistischer Gewaltverbrechen</i> /
Gestapo	- Tajná státní policie / <i>Geheime Staatspolizei</i> /
GBI.	- Sbirka zákonů / <i>Gesetzblatt</i> / Německé demokratické republiky
GVG	- Zákona k ustavení soudů / <i>Gerichtsverfassungsgesetz</i> /, RGBI. 1877, s. 41
Charta MVT	- Charta Mezinárodního vojenského tribunálu přijatá jako příloha Londýnské dohody ze dne 8. srpna 1945
JAG	- <i>Judge Advocate General</i>
Komise OSN	- Komise Organizace spojených národů pro válečné zločiny / <i>United Nations War Crimes Commission</i> / zřízená 20. října 1943
Komise OVP	- Komise pro odpovědnost za válku a její průběh / <i>Commission on the Responsibilities of the Authors of the War and its Conduct</i> / zřízená 25. ledna 1919
KVG	- Ústavní zákon o válečných zločinech a dalších národněsocialistických ohavnostech / <i>Verfassungsgesetz vom 26. Juli 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistischen Untaten</i> /, StGBI. 32/1945
LG	- zemský soud / <i>Landgericht</i> /
MStGB	- Vojenském trestní zákoník / <i>Militärstrafgesetzbuch</i> /, RGBI. 1872, s. 174
NSDAP	- Národně socialistická německá dělnická strana / <i>Nationalsozialistischen Deutschen Arbeitspartei</i> /
OGH	- Nejvyšší soud / <i>Oberste Gerichtshof</i> / Rakouské republiky
RAF	- Frakce rudé armády / <i>Rote Armee Fraktion</i> /
Referát IV B 4 RSHA-	Referát v organizační struktuře Hlavního říšského úřadu pro bezpečnost / <i>Reichssicherheitshauptamt</i> / pro agendu ohledně „židovských a vysídlovacích záležitostí / <i>Juden- und</i>

Räumungsangelegenheiten/“, který byl veden Adolfem Eichmannem. „IV“ v označení referátu signalizuje příslušnost ke Gestapu (jakožto Úřadu IV v rámci RSHA), „B“ odpovídá organizační sekci Gestapa (Sekce B – Sekty a církve), „4“ je vlastní označení referátu uvnitř Sekce B (židovské a vysídlovací záležitosti)

- RGBI. - Říšská sbírka zákonů */Reichsgesetzblatt/* (dle okolností může tento pojem odkazovat k rakouské sbírce zákonů do roku 1918, popř. ke sbírce předpisů v Německu)
- ROS - Rozsudek Okresního soudu v Jeruzalémě: *Attorney General vs. Adolf Eichmann (1961), 36 I.L.R. 5*
- RNS - Rozsudek Nejvyššího soudu státu Izrael: *Attorney General vs. Adolf Eichmann (Appeal) (1962), 36 I.L.R. 277*
- SA - Útočné oddíly Národně socialistické německé dělnické strany */Sturmabteilungen der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei/*
- SD - Bezpečnostní služba říšského velitele SS */Sicherheitsdienst des Reichsführers SS/*
- SKR 38 - Směrnice Kontrolní rady č. 38 o uvěznění a potrestání válečných zločinců, nacistů a militaristů a internaci, kontrole a dozoru u potenciálně nebezpečných Němců */Directive on the Arrest and Punishment of War Criminals, Nazis and Militarists, and the Internment, Control and Surveillance of Potentially Dangerous Germans/* ze dne 12. října 1946
- SRN - Spolková republika Německo
- SS - Ochranné oddíly Národně socialistické německé dělnické strany */Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei/*
- SS ODESSA – Neformální organizace bývalých příslušníků SS */Organisation der ehemaligen SS-Angehörigen/*
- Statut MTS - „Římský“ Statut Mezinárodního trestního soudu ze dne 17. července 1998
- StGB - Trestní zákoník */Strafgesetzbuch/* v Německu, RGBI. 1871, s. 127
- StG - Trestní zákon */Strafgesetz/* v Rakousku, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1852, s. 493
- StGBI. - Sbírk zákonů */Staatsgesetzblatt/* užívaná přechodně v Rakousku po skončení druhé světové války
- StPO - Trestní řád procesní */Strafprozessordnung/* v Německu, RGBI. 1871, s. 253

StPOr	- Trestní řád procesní <i>/Strafprozessordnung/</i> v Rakousku, RGBL. 119/1873
TWC	- Tzv. <i>Green Books</i> , edice Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10. Washington: U.S. Government Printing Office, 1949
ÚZTZG	- Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia <i>/Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide/</i> ze dne 9. prosince 1948
VG	- Ústavní zákon ze dne 8. května 1945 o zákazu NSDAP <i>/Verfassungsgesetz vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP/</i> (tzv. <i>Verbotsgesetz</i>), StGBL. 13/1945
VT	- Vojenský tribunál (zřízený k procesům podle zákona Kontrolní rady č. 10)
WVHA	- Hlavní hospodářský a správní úřad SS <i>/Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt SS/</i>
SVZVP	- Zákon o stíhání válečných zločinů a válečných přečinů <i>/Gesetz zur Verfolgung von Kriegsverbrechen und Kriegsvergehen/</i> , RGBL. 1919, s. 2125
ZKR 4	- Zákon Kontrolní rady zákon č. 4 o reorganizaci německého justičního systému <i>/Control Council Law Nr. 4 on Reorganization of the German Judicial System/</i> ze dne 30. října 1945
ZKR 10	- Zákon kontrolní rady č. 10 o potrestání osob vinných válečnými zločiny <i>/Control Council Law Nr. 10 on Punishment of Persons Guilty of War Crimes/</i> ze dne 20. prosince 1945
ZPNK	- Zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů <i>/Nazis and Nazi Collaborators Punishment Law/</i> (5710-1950) ze dne 1. srpna 1950, Sefer Ha-Hukkim č. 57

Dissertation Thesis

David Kohout: Legal-Historical Aspects of Punishment of Nazi Criminals on the Background of the Adolf Eichmann Trial

This Dissertation on the topic of „Legal-Historical Aspects of Punishment of Nazi Criminals on the Background of the Adolf Eichmann Trial“ seeks to analyze the main approaches to the prosecution and punishment of the Nazi crimes. It was chosen to use the trial of Adolf Eichmann in Jerusalem in years 1961 – 1962 as a connecting thread of this whole work. It was so not only due to the individual remarkableness of the trial but also due to the fact that it was in many ways a very illustrative for the previous legal development until that time. Additionally, many commentators of this trial attribute it a great impact on the renewal of the interest in the prosecution of former Nazis who were implicated in perpetration of crimes committed until 1945 and who remained at large after the end of war. Therefore this Thesis goes beyond the Eichmann trial and focuses on its broader context in material but also personal sense (in the text it often referred to cases of prosecution of close collaborators of Adolf Eichmann).

In the opening chapters this Dissertation, however, starts with events that go far back in time before the Adolf Eichmann trial. This is for the reason that it is useful to demonstrate the initial phases of creation of the International Criminal Law, which decisively influenced the Nazis and Nazi Collaborators Punishment Law used as the basis of the criminal case against Adolf Eichmann. For these reasons it was necessary to explore the situation after the end of the World War I, when the first concepts of punishment of perpetrators of (especially) war crimes were proposed. It was also this period when the term of crimes against humanity was coined (in connection to the Armenian genocide in the Ottoman Empire). Despite the fact that these efforts went futile, resulted in resignation over the criminal punishment of perpetrators and meant complete failure, they nevertheless became a legal as well as organizational model and important experience for the punishment of Nazi (and other) criminals after the end of the World War II.

On the basis of the experience (and also due to several significant differences in comparison with the situation in 1918, i.e. unconditional surrender of Germany and especially its full military occupation) the main allies (USA, UK, USSR and France) agreed to set up the International Military Tribunal, which would be responsible for trying those

responsible for instigation of the world conflict or those, who participated in the implementation of the persecution measures which had been introduced by the Nazi regime in the whole territory under its influence. The subsequent trial (generally referred to as the “Nuremberg Trial”) and the Charter of the International Military Tribunal, which the trial was based upon, created the main framework (i.e. definitions of applicable crimes, scope of application, doctrine of command responsibility and of criminal responsibility of a soldier who carried out an illegal order) for trials that followed. Most significantly these were the subsequent trials carried out on the basis of the (Allied) Control Council Law No. 10 by military tribunals established in the individual occupation zones in Germany. Most notable of these tribunals are those set up in US zone. Their judgments were in many ways built upon the decision of the International Military Tribunal and elaborated it further and they were later on often cited by the courts in the trial of Adolf Eichmann (and they remain to be important part of the case-law relative to the International Criminal Law until now).

However, the law of the Charter of the International Military Tribunal was not applied only by the international tribunals in the first post-war years (not mentioning that the military tribunals established in the occupation zones by the Allies were not pure international tribunals). This law was applied in a limited scope by national courts in some of the occupation zones (British, French zones and with some specifics in the Soviet one too) and especially in Austria, where the national courts relied on national legislation substantially similar to the principles of International Law. These were actually the first cases of reception of Public International (Criminal) Law into domestic legal orders, or direct application of laws from the province of the International Law against natural persons in national criminal proceedings.

The following part of the Dissertation deals with the trial of Adolf Eichmann itself, both in relation to the previous legal evolution and to its broader social, political and cultural connotations. This trial (which is until recently held to be historically the major leading case involving holocaust, which was addressed in its full complexity there) is truly one of the landmark cases. Its particularity was based already in the extraordinary circumstances of Eichmann’s arrest, who was apprehended by the commando of the Israeli secret intelligence service and transported secretly from Argentina to Israel. Additionally much of international attention was produced by the fact that Eichmann was supposed to be tried by courts of the state, which based its right to existence to a great extent on historical experience of shoah. Judgments of courts delivered in the Eichmann trial remain until now the leading sources with respect to the innovative application of the doctrine of universal jurisdiction, which has since then been implemented into legal orders of a number of states. The universality is now

a widely accepted concept enabling national states to try persons for e.g. crimes against humanity or war crimes before its national courts even if no traditional basis for jurisdiction over such crimes was given.

As it was mentioned before, the trial of Adolf Eichmann played an important role also in the following investigations of Nazi crimes mainly in the German Democratic Republic and to a more limited extent in Austria too. Even though it would be too simplifying to hold (according to recent studies on this subject) that the Eichmann trial was the only impulse causing the renewed increase in number of proceeding abroad, it is nevertheless with a little doubt that in certain cases it was vital for institution of the proceedings (especially in cases against Otto Hunsche, Hermann Krumej and Franz Novak, which are assessed in detail in this Dissertation). This new phase before West-German and Austrian courts represents antipole of the trials conducted on the basis of the Charter of the International Military Tribunal and national laws laying their fundamentals from the principles of the Charter. Since 1950s both West Germany and Austria have come back to the laws of the national Criminal Law. On one hand, these laws could not be subject to objections as to their retroactive effects (in contrast this was the case for the laws based on the International Criminal Law, which was not unequivocally existent in the time of perpetration of the acts and the Charter was therefore subject to criticism in this respect). On the other hand, the setback of this traditional legislation (the Criminal Codes originated in the 19th century) was the fact that it was not prepared for dealing with crimes of such complexity as were the crimes committed by the Nazis. Another significant feature connected to the national laws used since 1950s was the fact that even the Nazi crimes (often amounting to direct involvement in the most serious crime against the mankind, the genocide) were subject to statutory limitations. Fighting the upcoming limitation period and the often unsatisfying outcome of this struggle had a direct impact on a great number of investigated Nazi crimes. Also for these reasons the numbers of cases on the national level started to decline again in 1970s.

Nowadays the period of prosecution of Nazi crimes is (despite a few exceptions) almost over and it becomes slowly rather a matter of history. However, the described spectrum of various approaches towards the punishment of (especially) crimes of universal character, which transcend the borders of individual states due to their seriousness and impact, has its implications for today and future.

References in this Dissertation aim to point to further developments in the area of International Criminal Law. The International Military Tribunal has nowadays its

descendants in the International Criminal Tribunals for Former Yugoslavia and Rwanda and also the International Criminal Court. At the same time many states implemented into their national legal orders the bodies of crime for crimes against humanity, war crimes etc. so that their future perpetrators could not benefit from the fossil provisions of the traditional national law. In connection with the principle of universal jurisdiction there is nowadays a relatively comprehensive system for dealing with such crimes both on international and national level (if prevention fails).

These developments can be viewed as a consequence of the (often overly complicated) attempts to punish Nazi criminals. Although this Dissertation is predominantly one from the domain of legal history, it, nevertheless, surpasses also into a number of other legal disciplines such as Public International Law and International Criminal Law, traditional Criminal Law or in the most general meaning to legal theory and philosophy of law.

Key words:

Adolf Eichmann; International Military Tribunal in Nuremberg; Nuremberg Principles; Nazi crimes; crimes under International Law; crimes against humanity; war crimes; crimes against peace; universal jurisdiction; statutory limitation; Leipzig war crimes trials; Control Council Law No. 10; genocide; holocaust

Disertační práce

David Kohout: Právněhistorické aspekty trestání nacistických zločinců na pozadí procesu s Adolfem Eichmannem

Tato disertační práce na téma „Právněhistorické aspekty trestání nacistických zločinců na pozadí procesu s Adolfem Eichmannem“ má za cíl provést analýzu hlavních přístupů ke stíhání a trestání nacistických zločinců. Jako určitý ústřední motiv byl v této práci zvolen proces s Adolfem Eichmannem v Jeruzalémě v letech 1961 až 1962, a to nejen pro svou individuální zajímavost, ale především proto, že je v mnoha směrech velice ilustrativním vyústěním předchozího vývoje a současně mu je řadou autorů přisuzován podstatný vliv na obnovení zájmu o stíhání bývalých nacistů zodpovědných za zločiny spáchané do roku 1945. Práce tudíž přesahuje Eichmannův proces a zaobírá se jeho širším kontextem jak věcným, tak také personálním (ve výkladu k metodám trestního stíhání nacistických zločinců je často např. věnována pozornost procesům, které se odehrály mimo Izrael s Eichmannovými přímými spolupracovníky).

Ve svém úvodu však tato práce časově dalece předbíhá samotný proces s Adolfem Eichmannem, a to z toho důvodu, že bylo vhodné vymezit základní etapy formování mezinárodního trestního práva, kterým byl zásadní měrou inspirován i zákon o potrestání nacistů a nacistických kolaborantů, na jehož základě byl Eichmann souzen. Z těchto důvodů byla věnována pozornost rovněž situaci po první světové válce, kdy vznikaly první koncepty toho, jak trestat (především) válečné zločiny. V této době se také poprvé začínal objevovat pojem tzv. zločinů proti lidskosti (v souvislosti s genocidou Arménů v Osmanské říši). Přestože tyto pokusy nakonec skončily celkovou rezignací na trestněprávní postih a znamenaly oproti původním plánům naprosté selhání, staly se nejen po stránce právní, nýbrž také po stránce plánovací předobrazem a důležitou zkušeností pro potrestání nacistických (popř. i dalších) zločinců po skončení válečného konfliktu v roce 1945.

Na základě této zkušenosti i některých rozdílů oproti stavu po první světové válce (zejména skutečnosti, že Německo v roce 1945 bezpodmínečně kapitulovalo a bylo vojensky okupováno) došlo mezi hlavními spojenci (Spojené státy americké, Velká Británie, Sovětský svaz a Francie) ke shodě, že bude ustaven Mezinárodní vojenský tribunál odpovědný za souzení hlavních původců války a těch, kteří se významně podíleli na perzekučních opatřeních, která nacistický režim v celé sféře svého vlivu uplatňoval. Tento následný proces, běžně označovaný jako „norimberský proces“, respektive Charta Mezinárodního

vojenského tribunálu, na niž byl založen, pak vymezil hlavní pojmový, normativní i rozhodovací rámec (vymezením skutkových podstat zločinů podle mezinárodního práva, vymezením trestní odpovědnosti velitelů vydávajících rozkazy a vojáků tyto rozkazy vykonávajících atd.) pro procesy, které měly následovat. Zcela zásadně na něj byly napojeny především procesy vedené před spojeneckými tribunály v jednotlivých okupačních zónách na základě zákona (spojenecké) Kontrolní rady č. 10, mezi nimiž ústřední místo zaujímají hlavně procesy v americké zóně. Rozsudky, kterými byly tyto procesy završeny, v mnohém dotvářely a dále rozpracovávaly rozhodnutí Mezinárodního vojenského tribunálu a byly posléze i hojně citovány v procesu s Adolfem Eichmannem a dodnes jsou podstatnou součástí (nyní již mnohem hlouběji pojímaného) mezinárodního práva trestního.

Nebyly to ovšem jen mezinárodní tribunály (u vojenských soudů v jednotlivých okupačních zónách rozděleného Německa však nešlo o mezinárodní soudy v pravém slova smyslu), které bezprostředně po druhé světové válce aplikovaly právo vycházející z Charty Mezinárodního vojenského tribunálu. V omezené míře v některých okupačních zónách v Německu (britské a francouzské, s určitými specifiky i v sovětské) a především také v Rakousku totiž národní soudy také využívaly pro stíhání právní předpisy, které se zakládaly na mezinárodněprávních normách. Šlo tak o vůbec první případy recepce mezinárodního veřejného (trestního) práva do národních právních řádů, popř. o přímou aplikaci předpisů mezinárodního práva vůči fyzickým osobám v tuzemském trestním řízení.

V další části se disertační práce věnuje samotnému procesu s Adolfem Eichmannem, a to jak v sepětí s předchozím právním vývojem, tak také v širších sociálních, politických či kulturních souvislostech. Tento proces, o němž se dodnes hovoří jako o hlavním procesu, v němž byl souzen zločin holocaustu jako celek, skutečně představuje mimořádný právní případ (v anglickojazyčné literatuře se uvádí termín tzv. *landmark case*). Jeho neobvyklost byla založena již samotnými okolnostmi, za nichž se Eichmann do Izraele k soudu dostal (tj. jeho tajné zadržení a následně transport z Argentiny příslušníky izraelské tajné služby), ale i tím, že se dostal před soudy státu, který v podstatě do značné míry legitimitu své existence opíral právě o historickou zkušenost z holocaustu. Rozsudky soudů, které o Eichmannově obžalobě rozhodovaly, jsou do dnešní doby citovány zejména s ohledem na průlomovou aplikaci konceptu univerzální jurisdikce, jež se od té doby prosadila do právních řádů mnoha států a je v dnešní době pro zločiny proti lidskosti či válečné zločiny široce přijímanou zásadou umožňující státům stíhat osoby z těchto činů podezřelé i v případech, kdy tradiční formy jurisdikce by něco takového nedovolovaly.

Jak bylo zmíněno, proces s Eichmannem byl však i jistou uvozovací epizodou k další fázi stíhání nacistických zločinců především ve Spolkové republice Německo, v mnohem menší míře (byť přeci) i v Rakousku. I když by bylo s ohledem na hlubší výzkumy

zjednodušujícím tvrdit, že se jednalo o jediný impulz, který způsobil navýšení počtu trestních stíhání v cizině, je nesporné, že v některých případech, které byly blíže analyzovány v této práci, mělo zadržení Eichmanna nezpochybnitelnou relevanci pro zahájení konkrétního trestního stíhání (zejména v případech Otty Hunscheho, Hermanna Krumeje a Franze Novaka). Tato etapa před německými a rakouskými soudy představuje protipól trestních řízení konaných na základě Charty Mezinárodního vojenského tribunálu a na ní navazujících předpisů čerpajících z mezinárodního práva. Od poloviny let padesátých minulého století se totiž západní Německo i Rakousko vrátily k předpisům národního trestního práva, které sice nemohly být zpochybnovány pro svou případnou retroaktivitu (jak tomu bylo v případech aplikace předpisů pramenících z mezinárodního práva trestního, o jehož existenci v době spáchání skutků a před přijetím Londýnské úmluvy z 8. srpna 1945 byly vedeny spory), ale jejich nedostatkem bylo, že tradicionalistická úprava (aplikované trestní zákoníky pocházely ještě z 19. století) nebyla připravena na postihování zločinů takové complexity, jako byly zločiny páchané nacisty. Dalším podstatným momentem bylo i zákonné promlčení, kterému v národním právu konvencionální trestné činy podléhaly a které se tak *a priori* vztahovalo i na nacistické zločiny, které jinak mnohdy spadají pod pojem genocidy. Boj proti nastupujícímu promlčení a jeho v mnohém neuspokojivé výsledky měly konkrétní dopad na případy stíhání nacistických zločinců. I z těchto důvodů začaly postupně počty procesů vedených na národní úrovni slábnout.

V dnešní době je již kapitola dějin související se stíháním nacistických zločinců přes některé dozvuky téměř uzavřena a stává se v mnoha ohledech kategorií historickou. Na druhou stranu spektrum různých přístupů k trestání (především) zločinů univerzální povahy překračujících svým významem i dopadem hranice jednotlivých států, které bylo postihnuto v této práci, mělo a jistě i bude mít svůj odkaz pro současnost i budoucnost.

V odkazech je proto v disertaci upozorňováno i na další vývoj především v oblasti mezinárodního trestního práva. Na Mezinárodní vojenský tribunál dnes navazují mezinárodní tribunály pro Rwandu a bývalou Jugoslávii a také Mezinárodní trestní soud. Současně velká část států do svých právních řádů implementovala skutkové podstaty zločinů proti lidskosti, válečných zločinů atd., aby tak *pro futuro* nemohli jejich případní pachatelé těžit z nepřipravenosti národního práva na takovéto situace. Ve spojení se zásadou univerzální jurisdikce je v dnešní době tedy již vystavěn poměrně celistvý systém k potírání těchto vážných zločinů (selže-li prevence).

Tyto posuny je možné zkoumat právě jako důsledek (mnohdy krkolomných) snah potrestat nacistické zločince. Ačkoliv je tedy tato práce svou povahou především právněhistorická, obsahově přesahuje i do řady dalších právních disciplín jako jsou

mezinárodní právo a mezinárodní právo trestní, tradiční nauka práva trestního či v nejobecnějším pohledu i teorie práva a právní filozofie.

Klíčová slova:

Adolf Eichmann; Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku; norimberské principy; zločiny nacismu; zločiny podle mezinárodního práva; zločiny proti lidskosti; válečné zločiny; zločiny proti míru; univerzální jurisdikce; promlčení; lipské procesy; zákon Kontrolní rady č. 10; genocida; holocaust

Příloha

Údaje o trestních řízeních vedených před soudy ve Spolkové republice Německo v obdobích těsně předcházejících a následujících po zadržení Adolfa Eichmanna (1956-1966)

(Zpracováno podle: RÜTER, C. F., DE MILDT, D. W. Die Westdeutschen Strafverfahren wegen nationalsozialistischer Tötungsverbrechen 1945 – 1997. München: K.G. Saur Verlag, 1998, s. 103-144)

Rok	Počet v příslušném roce uzavřených soudních řízení <u>v první instanci</u> ve věcech týkajících se odpovědnosti bývalých nacistů za <u>trestné činy proti životu</u> (pro jiné skupiny trestných činů není k dispozici žádná ucelená evidence, resp. z důvodů promlčení nejsou jiné trestné činy relevantní) Pozn.: V mnoha případech se vedla spojená řízení s více obžalovanými současně	Počet obžalovaných	Počet odsouzených	Počet osvobozených	Počet osob, v jejichž případě bylo řízení uzavřeno bez rozsudku ve věci samé (smrt obžalovaného, procesní nezpůsobilost apod.)
1956	13	18	8	10	0
1957	17	22	18	3	1
1958	17	29	15	11	3
1959	16	26	11	12	3
1960	14	22	14	6	2
1961	27	41	26	13	2
1962	19	30	27	3	0
1963	17	34	24	8	2
1964	23	38	22	11	5
1965	23	92	64	23	5
1966	27	80	50	29	1